BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
68
9 A
7

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

IV. 17. C

5.15.C.5

28.L.7

IOANNIS IOVIANI PONTANI.

DE PRVDENTIA Lib. V.

DE FORTVNA Lib. III.

DE IMMANITATE Lib. I.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PETRVS SVMMONTIVS NEAPO/LITANIS SVIS. S.

IOVIANVM Pontanum inuitarunt ad ſe penè puerum Sirenes, tenuitq́;, ut ſcitis, noſtra Parthenope, ubi ad ſenectutem uſq; ſuauiſſime is uixit, haberiq́;, & dici uoluit ciuis noſter, ductaq́; hic uxore è nobili familia, ciuitatem noſtram præclaro ſuo adauxit genere, atque imortalibus ſcriptis res noſtras, quoad potuit, illuſtrauit. Quo fit, ut q̄ è ciuiū uirtutibus patriam ſequi gloria ſolet, ea quoq; nos non parua è noſtro ſequatur Pōtano, & icirco nos illi plurimū oīno debeamus. Fuit. n. reuera Iouianus non hoꝝ tempoꝝ fœtus, ſed tanq̄ reuireſcētis iā naturæ ſpecimen, & in re litteraria qdam quaſi heros. Nobis igitur tanto ciue ſummope gaudendū eſt, tantaq́; hæc gloria, & uelut patriæ noſtræ inſignia ornamentis cæteris anteponenda. Etenim ſi erudito illo, ac felici ſeculo, gloriari M. Cicero iure potuit, qđ latinā ipſe philoſophiā feciſſet, quanta et hinc ferat Pōtanus laudē q acceſſionē huic rei tā magnā ætate noſtra fecerit, iudicare oēs facile pñt, qcunq; tū alia ab ipſo olim edita, tū uero noua hæc diuinaq́; legerint. Quare qđ ad philoſophiā ipſam attinet, prioribus illis, quos de Obedientia, de Fortitudine, de Principe, de Liberalitate hactenus legiſtis, additæ & reliquos de Prudentia, de Magnanimitate, de Immanitate, de Sermone, De fortuna libros, quos nondū planè oēs ab eo expolitos, ſicuti erāt poſt ipſius obitū, qui reliqui fuimus amici, collegimus. Eos aūt uobis hac ediderim cōditione, ut et uos meritā illi, more maioꝝ, ſtatuā in celebri urbis loco ad ppetuū reipublicæ noſtræ decus, oīno erigēdā curetis. Valete.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD TRISTANVM CARACIOLVM ET FRANCISCVM PVDERICVM DE PRVDENTIA LIBER PRIMVS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

IN LYCIO Deambulabat Philoſophans ſenex ille philoſophorum oīum diſertiſſimus, audiendumq; ad eū uniuerſa etiam Græcia confluebat, nominis eius admiratione cōmota, ac diſciplinæ. Nobis uero Triſtane Caraciole, tuq; Frācīſce Puderice haudquaq̃ parentes ſunt Athenæ, neq; ulla utiq; Campania in terra eſt Academia, ipſiq; haud magna ſane cū mentis, atq; ingenij re, ſenes, tñ ſumus, philoſophamurq;, & qdem cum paucis, ac nunc domeſtica in porticu, nunc ſamulo in hoc, deambulationeq;, qđ ſi per religionem liceret, libenter id quidem feciſſemus, ne Lycium tamen appellaremus, tanti uiri memoria nos deterruit, quodq; et ſi nequaq̃ in Academia, in celeberrima tamen urbis huius parte, noſtris eſt ſumptibus poſitum, ac dedicatum. Quo in loco liberū me penitus regijs ab adminiſtrationibus, atq; omnino uacuum, & ipſi quoq; publicis (ut uideo) muneribus uacui, conuenire, ni fallor, uoluiſtis, poſtulaturi de felicitate qdem alter, alter uero de prudentia, Dijs ipſis præſentibus,

qui promiſſorum ſunt, hominumq; ipſorum fidei in/
ter ipſos, obſides, ac teſtes. Quam ad rem non nihil for/
taſſe uos Adrianæ coniugis cineres ſunt etiam cohorta/
ti, quos hoc ipſo in fano conditos quantope uenerenur,
ipſi profectò ſcitis. Nihil eſt autem, ad quod penetrare
ingenij uis noſtri queat, quantulacunq; ea eſt, qđ non
in illius ſimus memoriam & præſtituri libēter, & ha/
bituri etiam ijs gratiam, qui ad illam nos exornandā,
honorandamq́; inuitarint. Quod ueſtrum eſſe conſili
um, de uultus utriuſq; aſſenſu, hilaritateq́; planè quidē
intellegimus. Itaq; qua animi ingenuitate, promiſſa
confitemur, eadem & fortaſſe maiore, pro ingenij ta/
men uiribus, promiſſa ipſa & facturos ſpondemus, &
Dijs etiam teſtibus recipimus. Nec fuerit neceſſe uxoris
manes euocare de tumulo, dum tamen à uobis, quod
in omni promiſſo primum eſt, uirium habeatur, ac fa/
cultatum ratio. Quanquam nec ij quidem uos eſtis, qui
ad ea nos, quæ ingenij noſtri minime ſint, quæq; maio/
ra his exiſtant, ſubeunda humeris onera compellatis.
Quo circa uerecunde, moderanterq́; petentibus uobis,
ut expoſtulatio omnis abſit, ſi modeſte uiciſſim puden/
terq́; morem geſſerimus, id uero & uobis ſatis eſſe debe
at, & uolūtati meæ acceptum referri. Nam plene qui/
dem ut ſatisfaciamus, neq; ſacellum hoc, neq; perbreuis
ipſa, quæ ante delubrū eſt deambulatio præſtare id ul/
lo modo ualeat. Vetus inquam, ac peruetus illa quidem
Academia, maximeq́; Ariſtotelica, tantum ad munus,
à uobis & deſyderanda eſt potius, & ſummis etiam
precibus inuocanda. Itaq; meipſum audientes, non phi
loſophum audietis, neq; uerſatum in Lycio* Platonis,

Peripateticiſq; in deãbulationibus hominem, ſed diſſerentem de ueterum maxime Græcorum, ac noſtrorum diſciplinis, ut qui earum magis fuerit admirator, q̃ ut in illis ſolis aut ipſe incubuerim omnino, aut adultus conſenuerim. Scitis enim quibus ipſe in negocijs uerſatus ſim, quodq; otium fuerit perdiſcendis, atque indagandis illis meum. Agemus igitur uobiſcum uerecunde, & parce, nec tam argute, examinateq; quàm aperte, atque experienter. De humanis enim differentes actionibus ita quidem agemus ut qui actiones ipſas, earumq; principia magis à fronte, oreq; ab ipſo nota eſſe uelimus, quàm ut ea cupiamus ĩtroſpicere, ac rimari, quæ huius minime quidem ſunt aut diſputationis, aut temporis, noſtriq; neutiq; ingenij. Cæterum ornatiſſimi uiri, ijdemq; amiciſſimi ſic habete, permulta quidẽ partim nõ ab indoctis uiris, partim ab ijs, qui in otio uiuunt, rerumq; ubertate, atq; affluentia adinuenta. uel arceſſita eſſe potius, quæ felicitatem magis ipſam inficiant, quàm exornent, auertantq; illam longius à nobis, quàm ut aut propitiam faciant, aut adeptu faciliorem, minusq; alienam reddant. Non dubitat igitur apud Herodotum Solon, poſt Athenienſem Tellum, felices dicere Cleoben, atq; Bitonem fratres, quod Argis nati urbe bene inſtituta & nobili, quod locupletes fuiſſent, req; abundarent familiari, quod uiribus adeo corporis ualidis, ut uterq; etiam uicerit in certamine, q̃d deniq; Dij etiam immortales in eorum erga matrem pietatis meritum, matre ipſa quod optimum homini eſſet, illis tribui ab Dijs optante contuliſſent, mortem ſcilicet, quos inde conuentus ille Græciæ ferè totius qui

ad ſacra conueniſſet, felices iudicaſſet. Sanè quàm *conſi derate à* Solone *omnia.* Sed *quid ſi nunquam fratres illi uiciſſent in certamine? an non felices eſſe poterant? quid ſi in* Vmbria *nati eſſent, aut in* Sabinis *ubi nulla Iſthmica erant, aut* Olympica *certamina? Non ne ita inſtituti, ornatiq́; fortunæ, corporis, atque animi bonis felices eſſe poterant?* Addiderit *fortaſſe ad illorum felicitatem aliquis, quod in patria magiſtratus etiam bene geſſerint. Quid ſi in ea nati eſſent urbe, in qua ciues ipſos magiſtratus gerere non ſit permiſſum? (nam & felices obtemperare legibus par eſt) num non felices illi futuri erant, talibus ac tantis bonis præditi?* Demat *forſitan & de illorum felicitate quiſpiam, quod iuuenes ſint mortui, atq; in ipſo ætatis flore, ne peruenire ad fructum uitæ potuerint. Quis ſciat, an diuturnior uita longe diuerſam illis uiuendi ſortem fuiſſet allatura?* Demat *etiam de gradu felicitatis, quod digitulum ambulantes ad lapidem aliquando offendiſſent, quod iter facientes imbres, procellasq́; paſſi eſſent, q̃d uiderint, audierintq́; non paucas, quæ parum omnino ſenſiſſe ipſi uoluiſſent. Quod quid eſt aliud, quàm uelle hominem, humanam abijcere conditionem, & quæ deorum ſit, illam induere? quod dolere nunquam debeat, nunquam triſtari, minime etiam lætari, atque explicare frontem, non iraſci, non miſerari, non denique moueri ad humanos caſus, naturæq́; ipſius miniſteria, & opera.* Denique *muſcæ, culices, pulicesq́; felicitatem contaminabunt humanam* Et *profecto contaminabunt quando nos ipſi felicitatem hominis, quæq́; ciuilis dicitur, ita conſyderare uidemur, ac metiri, ut homi-*

nis ipſius naturæ, captusq; omnino humani obliuiſcamur. Quod ſi naturam rerum, quæq; & qualis ipſa ſit, conſyderauerimus, & qui ſit eius cunctis in rebus modus, deſinemus profecto, deſinemus res noſtras omnes, ipſamq; potiſſimum felicitatem adeo adamuſſim uelle, ac penſitatim expendere. Agnominatur Arabia illa εὐδαίμων felix ſcilicet, ac beata propter rerum plurimarum copiam, ac præſtantiam, Atqui in ea nec nux naſcitur caſtanea, nec unedo. Sit igitur ſterilis, infœcunda, etiam infœlix Arabia. Sed ò maxime imperfectam teræ felicitatem, cui arbutus deſit, ac caſtanea. Laudatur à ſoli fœcunditate Aegyptus, ab aeris ſerenitate. à Nili irrigatione, ab antiquitate, ab incolarum moribus, inſtitutis, legibus, à Deorum cultu, ſacrorum myſterijs, rerum item cœleſtium cognitione, ac ſcientia. At nullæ ſunt Aegypti laudes, nulla rerum eius commendatio, quod caprearum careat uenatu, piſcatuq; turturum, piſcium, aut merularum fortaſſe aucupio. Nemo erit unquam in Britania felix, quod ſit regio maxime frigida, oporteatq; non exigua anni pte calidarijs agere ſub fornicibus, expectareq; ex Italia, Galliaq; uini uecturam, ac comportationem. O felicitatem maxime deficientem, ad quam pficiendam uini ſolius deſit uſus, quo qdem quota hominum pars globū hūc terarum inhabitantium utitur? ut qui abſtemij ſunt felices eſſe nullo modo queant. Adſit modo animus, adſit inquam animus, nulto quidem minus Britanis deerit ad felicitatem uinum, quàm Italicis aqua Nilotica tantopere commendata. Dij boni, felicem eſſe uolu-

mus iuſtum, temperantem, fortem, ſcientem, rerum naturæ peritum. Atqui *maxime laborioſum eſt, adminiſtrare iuſtitiam, ſummopere difficile temperare uoluptatem, quæ nobis ē à natura inſita, ſupremū in modum periculoſum uerſari in prælijs, in quibus de uita agitur, deq; honore, & gloria. Quæ uero ſint uigiliæ, ieiunia, corporis langores, defatigationes animi, ac uerſationes eorum qui cognoſcendæ rerum naturæ dant operam & ipſi ſcitis, neq; nos etiam ignoramus.* Comparatur *igitur felicitas per difficultates, labores, pericula, maximeq; inquietas actiones, uigilias, inediam, perpetuasq; illas animi cogitationes, ac ſolicitudines.* Nihil itaque *his omnibus actum fuerit, ſi aut ueſtis nobis ſerica, aut* Porcellanicum *deſit poculum.* In *animo, mihi credite felicitas maxima è parte collocata eſt, in animiq; ipſius conſtitutione, qui male ubi conſtitutus fuerit, ſibiq; ipſe defuerit, exteriora hominum iudicia, externæq; opiniones quantumuis diuitem, quantumuis ualenti hominem corpore, natumq; in patria quantuis nobili, maioribusq; quantumuis illuſtribus, felicem tamen nunquam conſtituent.* Itaque *ut minime felicem præſtabunt ſic à felicitate illum minime auellēt, ubi nec* Caietæ *habuerit hortulos, allaqueabit'ue ulnum falernam, nec lanam totonderit* Marucinam. Nam *quod* Cæſarem *permulti etiam caluum conuitiarentur, num minus ipſe propterea clarus imperator extitit, ac dux eximius* Male *audiuit etiam* Pompeius, *quod digitulo capillum ſcaberet.* An *propterea parum aut ciuis, ſenatorq; egregius. aut dux & conſul illuſtris fuit.* Alexander *imperator* Romanus *minime aut poculis, aut lancibus uſus*

eſt aureis, uidelicet haudquaquam propterea clariſſimus, aut minus inclytus princeps eſt habitus? Itaque comparandam ad fœlicitatem, ſi hominum ſequamur opinionem, nunquam deerit acceſſio, nihilq́; perficiendæ illi erit unquam ſatis. Cum tamen & actiones ipſæ humanæ ratione ſint finitæ, & certo quodam limite terminentur, Nam & fœlicitas infinita nō eſt, perinde, ut neq; ſanitas, neq; corporis proceritas, nec bona alia humana, Quippe quæ & ratione finiantur, et terminis ſint comprehenſa. Quamobrem in iis, quæ ad fœlicitatem pertinent, non parum etiam opinione laboratur. Qua in diſputatione qui locus eſſe ueræ poteſt, rectæq; rationi, cum ad opinionem pleraq; referantur? Itaq; nequaquam nos pœnituerit uobiſcum hæc familiariter prolocutos. Quod uero ad prudentiam attinet ea cum recta agendi ſit, ac uera ratio, aut ſine recta conſtitui, ac uera rōne nequeat, actiones qdem oēs ſic moderatur, ac regit ut uirtutum omnium, quæ à moribus nomen habent, dux ſit, ac magiſtra. De qua non ante dicere aggredimur, quàm rerum uobis moralium principia aperuerimus. De quibus in hunc exordiri maxime modum placuit.

e T electionibus quibusq; & actionibus noſtris omnibus finis conſtitutus eſt aliqs cuius ipſi gratia moueamur, ubiq; enim rei alicuius ſpecies, quæ optanda quidem appareat, & in agendo & in eligendo ſeſe nobis offert. Cum enim in ſumma rerum omnium inopia conſtituti ſimus, quæ ad uictum, cultumq́; & uſus uitæ ali

os neceſſaria ſint, earum ut cupiditate teneamur, uel maxime quidem neceſſe eſt, ſine quibus uita ipſa nec cõmode traduci, nec bene nobiſcum agi, ulla ratione queat. Ad hæc cum ob hanc ipſam fortaſſe inopiam, aut natura ipſa tantum duce nati ſimus ad cœtus colendos, ſocietatemq; conſeruandam, ne ciuili huic uitæ, ſociabiliq; conſuetudini deſint opportuna, multa quoq; comparãda ſunt, quorum etiam habendorum cura trahamur, atq; incendamur ſtudio. Nec uero ſolum ea ne deſint nobis in uita, uerum abunde quoq; ut ſuppetant liberis, propinquis, familiaribus, atque poſteris. Eſt enim à natura homini inſita poſteritatis cura, quod prolis quidem ſtudium declarat, ac preſertim optimo cuiq;, beneq; inſtituto.

Quod utilia quæ ſint, naturaliter appetantur.

Hinc igitur ingenita eſt homini rerum utiliũ cura, quãdo ex hoc uocata ſunt utilia, quippe quæ ad huiuſmodi uſum & cupiuntur, & comparantur, magnis etiã cũ laboribus. Hinc tot artes inuentæ, tot etiam manuum opificia, & ipſa quoq; ab ingenio, naturaq; profecta, quorum tamen non exigua è parte, humanarũ initio rerum excitatrix fuit inopia, ſummaq; uiuendi difficultas, ut agriculturæ, ac fabrilium fermè omnium, multaq; poſt adinuenta maioris commoditatis, atq; copiæ gratia (aliud eſt enim nolle egere, aliud affluenter abũdare uelle) non pauca etiam uoluptatis, q̃ neſcio quomodo ſocia data eſt à natura hominibus non ſolum in agendo, uerum etiam in cogitando, & contemplando eaq; ita q̃dem utilitati ipſi coniũcta, ut ſeiũgi ab ea uix

queat, dum uoluptas tñ non ſit ipſa qdem arceſſita, ac parum ſobria utilitatis cuſtos. Itaq; cupiditates ipſæ noſtræ, atq; appetitiones, in iis, q̃ ad utilitatem ptinent, potiſſimum uerſantur, nec ſanè à uoluptate diſiunguntur ac iucundi ſpecie. Vtilitatis autem nomine intellegi cũcta uolumus, q̃ ad uitæ uſum, atq; cõmoditatem ſpectẽt, ciuilisq; uitæ conſeruationem. Quæ qđ & delectant, et uoluptatem afferunt, ubi eorũ poſſeſſionem aſſecuti ſumus, iucunda ẽt dicuntur, ſuntq; ad modum poſſeſſoribus grata. Quo fit ut utilia, q̃ appareãt, ac iucunda, naturaliter & cupiãtur, & eligantur à nobis. Nã de honoribus, præfecturis, magiſtratibus alia uideatur fortaſſe ratione tractandum. Nos enim principia tantum hac preſertim in parte quærimus, quibus natura duce homines moueantur ad cupiendum primo atq; eligendum, poſt etiam ad agendum, aſſequendi gratia, etiã cum ſudore ac periculis.

Singulis artibus atq; actionibus finem conſtitutum eſſe ſuum.

Quibus è rebus efficitur, ut artes, ciuilesq; exercitationes cunctæ finem reſpectent & ipſæ quoq; aliquem, ac maxime ſuum, Cum illarum principia ab iis, de qbus dictum eſt, cauſis ſint profecta, inopia ſcilicet, ac natura. Nanq; non actioni cuiq; modo, uerum etiam arti, atque facultati ſuus cuique conſtitutus eſt finis. Quo circa cum uariæ ſint atq; multiplices hominum tum exercitationes, tum artes, ac ſtudia, fines quoq; & ipſi conſtituuntur non uni.

Omnes fines ad unum tandem referri.

Cæterum uti ſumma totius reipublicæ adminiſtrandæ ad unum, eumq́; ſummum refertur magiſtratum, militiæ quoq́;, ac gerendi belli ad imperatorem ſic, fines & ipſi omnes ad unum eumq́; ſummum, ac præſtantiſſimum referuntur finem, propter quem omnino omnia ſuſcipiantur & officia, & opera, ad quem quidem ipſum, ſuum quiq́; dirigunt curſum, perinde, ut in portum qui nauigant. Atque ut inter magiſtratus, alius cedit alij, minorq́; maiori, atq; inter ciues iuuenis ſeni, ignobilis nobili, priuatus in magiſtratu agenti, ſic finium ſua quoq; ratio eſt habenda, præſtabitq́; alteri is ipſe, ad quem alter ille refertur, ut res familiaris rei ruſticæ, & hæc ipſa res ruſtica faciendi aratri, ac uomeris officinæ, quando uomeraria officina ſubſeruit agriculturæ, ipſa autem agricultura rei familiari. Omniū autem erit præſtantiſſimus, maximeq́; optabilis, atq; expetendus is, q gratuito qdem, ac propter ſe ipm tantum & quæritur & expetitur, & cuius aſſequendi gratia cæteræ omnes actiones ſunt, curæq́; ſuſceptæ. Videntur autem hoïes id maxime & cupere, & quærere, ut bene ipſi uiuant. Nam uiuere commune eſt animalium qdem omnium bene uero uiuere hominis eſt ſolius.

Vnumquenq; finem bonum aliquod eſſe.

Quo circa fines & ipſi, è quibus exſiſtit bene uiuere, bonū quoddam ſunt ſinguli, ex bono enim ſequitur bene, perinde, ut ex honeſto honeſte. Nam & qui bonum præſtitit officium, bene dicitur egiſſe, & qui honeſtum

aliquod egit facinus, honeſte. Inter ipſa autem bona, q̃d idem dictum eſt de finibus, eſt aliud alio melius, ac p̃ſtantius, illud uero & optimum & præſtantiſſimum & omnium maxime optabile, quod cætera complectitur, continetq; omnia, quod & ſummum, & ultimum merito eſt ſuo habendum, quod adeptus qui fuerit, non aliter, quàm qui in portum ex alto delatus eſt, finem ſit poſtremum aſſecutus. Id quod in gubernandis populis, regiaq; in adminiſtratione uſu uenit, ut paſtores, agricolæ, mercatores, artifices, urbium præfecti, ciues demum omnes, milites item ordinesq;, & ipſi centuriones, tribuni, duces, uniuerſus deniq; exercitus regi pareat, rexq; illis præſcribat, & publice omnibus, & priuatim ſingulis.

Fines alios eſſe extrinſecus poſitos alios ineſſe actionibus.

Quorum q̃dem omnium ea diuiſio eſt, ut fines alij ſint extrinſecus q̃dem poſiti, quemadmodum in exercitatiõe & uſu medicinæ, ſanitas. alij uero ipſis inſint actionibus, ſintq; actiones ipſæ fines, ut eius, q fortiter ſe geſſerit, feceritq; aut facit fortia, actio ipſa fortis, fortiterq; egiſſe, uel agere, eſt finis, quem qui aſſequitur, fortis dicitur, & q magnifice agit, magnificus, cum medicus q ægrotum ſanauerit, non ipſe propterea ſanus q̃dem dicatur, uerum bonus, atq; peritus medicus, ſanitatisq; ſolers, ſeu procurator, ſeu artifex.

Fines alios eſſe opera, alios officia.

Neſciam ego q̃ ab alijs q̃ dicturus proxime ſum probabū

tur, dicam tamen, eritq; ſuum cuiq; arbitrium, de ijs ut uoluerit, & iudicandi & ſentiendi, utemurq; diſtinctione hac, ut quæ exiſtunt ex adminiſtrationibus aut artis, aut facultatis cuiuſpiã, rebusq; uel faciendis uel cõſtituendis, earumq; pcipue artium, quæ manu exercentur, opera ea uocemus, ut telam opus eẽ texturæ, architectonicæ ædificium, induſiariæ, indumentum, eruntq; opera ipſa, ſui artis cuiuſq; fines. Quarum uero nulla exiſtunt præter actiones ipſas opera, non uerebimur eas ipſas actiones finem aſſecutas, appellare officia, eaq; fines eſſe dicere, ac finem liberalitatis eſſe, eiuſdem recte utendæ officiũ, ſimiliterq; fortitudinis, atq; magnanimitatis. Recentiores enim philoſophi quanq̃ pſtantiſſimi quidem maximeq; acuti uiri, dum Græco tantum modo, qbuſq; ab Ariſtotele traditum eſt uerbis, philoſophãtur, parum curauerunt uidere, qd latine etiam dici, et quonam modo quaq; etiam rõne ac uia aut poſſit aut etiam debeat. Nec uero eñ me ego eſſe aut dicã, aut ſentiam, qui philoſophum profiteri aut poſſim, aut debeam, aut oĩno auſim, tamen ut conſueuere, qui periculoſa tranãt, atq; ignota flumina, quibuſdam quaſi cõtis tentabundus amnem ingredior. Quid enim obfuerit uadum quærere, ſi nõ magis fortaſſe certum, at minus omnino lubricum ac uorticoſum? nullum autem in euẽtum reprehendendum fuerit horum alios admonuiſſe.

Materiam, formam, ac priuationem conuenire ad uirtutes conſtituendas.

A *d hæc quãquam idem Ariſtoteles, quæ de moribus diſſeruntur, neq; eruditius, neq; exactius q̃renda eſſe cenſet,*

ſed craſſa quadam & pingui potius perſcrutatione, atq;, ut maiores noſtri dixerũt, Minerua, *nihilo minus audacius fortaſſe, tamen in oſtendendis, explanãdisq; principijs non dubitabimus remotiora q̃dam, ſignificatioraq; ſciſcitari & q̃rere, quorũ ex indagatione principia ipſa clariora appareant, ſintq; illuſtriore in loco poſita.* Idem *ipſe igitur & indagandi ſolertiſſimus, et p̃cipiendi optimus magiſter* Ariſtoteles *tradit, ad conſtituendam generationem tria ſimul conuenire,* Materiam, Formam, *& quam recentiores è noſtris uocant priuationem, quæ & rectius & expreſſius, & iudicio ẽt meo, proprie magis,* Carentia *dicta eſt à uetuſtioribus quibuſdam latinis.* Sed *non ſit de uerbo controuerſia.* Ego *uero hac nunc in parte, & in hoc, qui eſt de moribus tractatu, & indigentiam, & inopiam indifferenter, & cum libuerit, etiam penuriam appellabo, ut q̃d moralibus ſum de uirtutibus diſſerturus, quæ honeſtis conſtituuntur, & præclaris exactionibus, intellegatur apertius, uirtutum ipſarum principia, & quæ ſint, & qualia.* Tantum *uero abeſt, ut ratione hac diſciplinas ipſas perturbemus, ut magis, magisq; alteram alterius ſuſtentemus præſidio.*

Inopiam *eſſe unum è principijs.*

N*aſci igitur hominem cum ſumma rerum omnium inopia, quis eſt qui neget? addam & illud, maxima etiã cum ignoratione.* Nanq; *ſolus cum ſit ad eloquendum natus, ſeptimo uix anno eloqui quæ ſentit exacte poteſt, animalia ferè omnia, ubi alia progredi, alia aut uolare, aut natare, aut repere apta ſunt, uictum ipſa ſibi per ſe comparant,* Solus *homo poſtquam & pedibus*

& manibus, & lingua, qua excellit, commode utitur, uiuere tamē nec ipſe adhuc per ſe, aut à ſe ſolus poteſt, neq; conſeruandi ſui munus aut obire, aut tutari, neque quas ad res natus eſt, niſi multos poſt annos eas attingere. Itaq; *diutius à parentibus alitur, uictitatq; annos complureis aliena & opera, & cura, diſcitq; laborioſe eloqui, cum animalia cætera ſponte uoces ſuas, ſuaq; ſigna, nullo docente, proferant.* Laborat itaq; *homo ſolus, poſtquam inſtrumenta corporis perfecta ſunt oĩa, etiam extrema illorum omnium inopia, quæ ad uiuendum ſunt pernecesſaria, quodq; grauisſimum eſt omnium, ſumma premitur rerum ignoratione, atq; inſcitia, cum etiam ad ſciendum ſit, atq; ad contemplandum natus.* Itaq; *alia ad animalia cum reſpexeris, nihil homine naſcitur à re præſenti deſtitutius, ac, ſi non diſpliceat uobis, qui maxime docti eſtis, etiam iſcitius, ignorantiusq;.* Eſt *igitur data homini indigẽtia, comes quaſi quædam, uel excitatrix potius ad ea comparanda, quibus ſeque, uitamque & corpus tueatur, abijciat q; ignorantiam.*

Hominem natum eſſe ad agendum, agendoq; informari.

E *undem hũc hominem naſci ad agendum docent, è quibus ipſe conſtitutus eſt, partes, ac membra,* Sunt *enim nati pedes ad ferendum corpus reliquum, atq; ad inambulandum, manus ad tractandum, laborãdumq; ad uidendum oculi, ut ad audiendum aures, ad olfaciendum nares, aliaq; ad munera membra item alia ac partes corporis, quæ poſt ſubſeruiant ei, conſequendis illis, ad quæ*

lis, ad quæ natura duce, ac ratione, inopia etiam ipel-lente trahitur. Agendo itaq; formam illis indit, ipſæq; actiones, quæ ab agendo dicuntur, informatrices ſunt quaſi quædam eorum. Quocirca & uirtutum quoque omnium, quippe quæ honeſtis conſumatisq; conſtituantur ex actionibus, ui forte uirtutes ipſæ eædem, honeſtæ ſunt, ac laudabiles actiones, quæ formam quoq; ſuam pro ſubiecta materia referunt.

Singulis uirtutibus ſuam attributam eſſe materiã.

S*ingulis enim uirtutibus ſua attributa eſt materia, tametſi nonnunquam eadem ipſa materia alijs quoq; ſubijciãtur actionibus, atq; uirtutibus. Siquidem magnificentia, & liberalitas in pecunia uerſantur eroganda, ſed illa tantum dando, hæc uero magnifice potius ædificando, qua de re poſt fortaſſe uberius. Habetis optimi uiri, planeq;, ut arbitror, intellegitis, perinde, ut in conſtituenda generatione informandis quoq; uirtutibus, materiam, formam, ac priuationẽ ſimul conuenire. Itaq; ad ea, à quibus digreſſi fortaſſe uidemur, redeamus.*

Moueri appetitionem ob inopiam.

N*aſcitur igitur homo egenus, inops, omni etiam è parte neceſſarijs carens, quanquam quibus ipſi caremus, non egemus tamẽ omnibus, neq; enim flabello ſi caruerim, egeã illo in frigoribus, ac ſub brumæ tempeſtates. Hinc itaq; appetitio ſuſcitatur eorum omniũ, quibus aut ipſi caremus, aut eorum egeamus uſibus. Hinc etiam expetitio eorum quoq;, quæ & commodiora & uitæ magis opportuna uiſa ſunt, magisq; honoratu digna indican-*

tur, in primis rerum cognitionis, atq; ſcientiæ. Nam cum rudes naſcamur, ignariq;, ſimus etiā propter animum à ratione minime alieni, ob hanc ipſam conſequēdam rerum cognitionem, cauſasq; earum, ac ratiōem, tum intelligendi, tum ſciendi maxime cupidi, & ſtudioſi ſumus. Laudabiliſſima ſanè res, ſupremumq; in modum ſpectanda, atq; honeſtanda expetitio rerum huiuſmodi, atq;, ut proprie fortaſſe magis loquar, exoptatio. Quotus enim ſiue à natura, ſiue ab inſtitutione, ſiue Dei dono, ac munere, ſiue ab ijs ſimul omnibus (quā quam quæ à Deo tribuuntur, omni ſunt è parte perfecta) quotus inquam ſic eſt uel præditus, uel inſtitutus, uel adornatus, ut expetiſſe ea magis iudicari debeat, q̄ optaſſe? Quando eorum, quæ optantur, non tam actiones ipſæ noſtræ futuræ p ſe ipſæ ſunt aſſecutrices, q̄ aut fortunæ opera, aut Dei beneficentia & munere.

De Fortuna.

Verum in maxima re, eaq; perdifficili, & rara, fortunæ habere rationem, nec pij eſſe, nec Chriſtiani uidetur hominis. Atq; hæc quidem nequaquam eo conſilio dicuntur à nobis, quo Peripateticorum ſententijs aduerſemur, Sed quod dum illis aſſentimur, uideri nolumus religionis noſtræ immemores. Cum etiam quæ fortunæ attribuantur, eorum multa, fortaſſe et plurima, ſi per ſe ipſa conſyderētur, ac non perinde, ut præter propoſitum, ac finem à nobis ipſis cōſtitutum eueniunt, uideri poſſint ad rerum naturam prorſus referenda, uel ad ſecretiorem, incompertioremq; quandam conſtitutionem, cum

tamen natura ipſa, ut mundus uniuerſus deo pareat, obtemperetque præſcribenti. Neceſſe *eſt enim & regere & moderari unum omnino omnia:* Nam *quod ad fortunam attinet, quis quæſo modo ſit aliquo ingenio præditus, quis inquam fortunam ipſam aut incertum, aut temerarium, aut ſine cauſa, ordine, ſerieque omnino ulla uagum, ac palans quippiam eſſe aſſerat? nemo profectò ſanæ, ſibique conſtantis mentis, atque conſilij, hoc aut ſentiat, aut profiteatur. Quid enim abſque cauſa? quid porrò è cauſa ortum ducens, incertum? ſuoq; nec gradiens proceſſu & ordine, aut temerarium? licet temerarium, quoad noſtra interſit, uideatur.* Verum *enim latent nos & rerum cauſæ, & origines, earumque progreſſus, atque conuerſiones ſunt omnino incognitæ. Itaq; fortunæ nomen ipſum populare initio, atq; ab ignoratione ductum fortaſſe non temere quis arbitretur.* Serunt *agricolæ, neque eſt prorſus annuus ſationis prouentus, multaque interim ante meſſem accidunt, præter illorum opinionem, & quanquam ſunt prognoſticorum, ac temporum obſeruantiſſimi, aduerſus opinionem tamen illorum, atque obſeruationem contingunt non pauca, quæ quidem ipſa æque dicuntur, ac ſi uredines tempeſtates, nimbi è certis, conſtitutisq; minime proueniant cauſis, ac tum è cœli ipſius, ac ſtellarum commotionibus, tum ab elementorum inter ſe alternationibus pro ſeminum, ac ſoli ipſius natura, & habitu.* Itaque *dum fortunam uel accuſamus uel cauſamur, & naturam &* Deum *ipſum criminamur, etiam calumnioſe, atque, ut uerius fortaſſe loquamur, ignauiam noſtram, detegimusque crimi-*

nando ignorantiam, ſimulque, uitæ conquerimur tum imbecillitatem, tum breuitatem, quodque tanta etiam cauſarum ipſarum, cœleſtiumq́; progreſſionum abſtruſio ſit, ac latibulum tantopere tenebricoſum, conditionis penitus noſtræ, mortalitatisq́; ipſius ob ſuperbiam, arrogantiamq́; obliti. Verùm ad noſtra redeamus. Naſcitur idem, ut dictum eſt, homo ad agendum, utq́; agendo aſſequatur, cõparetq́; ſibi ea, quæ deeſſe iam ſentiet, unde actiuus eſt dictus. Cumq́; anima ſit corporis ipſius humani perfectio, imperetq́; ipſa corpori (perfectionis enim imperium eſt) eiusq́; mẽbra, ac partes omnes cum ad agendum pariter, ac faciendum ſint appoſitæ, utetur & illis anima, perficiendi, atq; aſſequendi eius, ad quod intendit, quodq́; auet, atq; expetiſcit gratia.

Vſum rationis homini tantum eſſe conceſſum.

H*uius igitur ipſius animæ triplex cum ſit uis, atq; potentia, & uegetandi, & ſentiendi, & ratione utendi, uegetatio quidem & herbis & ſtirpibus cum homine eſt communis.* Nam *& illæ quoq; dicuntur uiuere, & q̃d hac præditæ ſunt anima, dicuntur animantes.* Sentien*di quoq; uis ipſa communis eſt homini cum belluis.* So*la igitur actione, ac ratione animæ pars utens hominis eſt unius, huiusq́; ipſius omnino propria. Quocirca ſuũ ac peculiare hominis eſt cum ratione agere, illámque in agendo ſequi, eiusq́; ſe dictis accommodare.* Nulla *enim abſq; ratione actio eſt perfecta, finis autem perfectum quiddam eſt, & perfectiſſimæ cuiuſq; actionis finis etiam perfectiſſimus.*

Finem expeti quia bonum.

Cumq́; ſit perfectio de ratione boni, id efficitur, ut finis icirco quia bonum eſt, expetatur, quodq́; aliud alio perfectius, illud perfectiſſimum iudicandum eſt, quod & idem optimum. Perfectiſſimum igitur, atq; optimũ idẽ quoq; eſt, & ſummum, ac bonorum omnium maxime uel expetendum, uel exoptandum, ad quod omni etiam ſit ſtudio contendẽdum, finisq́; idem ultimus, ad quem cæteri referantur omnes. fructus igitur uitæ humanæ totius actiões ipſæ ſunt, ratione temperatæ et rectæ.

De ratione.

Ratio enim regendis moderandisq́; hominum actioĩbus idem prorſus exercet ius, eademq́; authoritate utitur, qua in moderanda nautis, qui dicitur gubernator, quippe qui clauo inhærens, & uentos explorat, & curſum dirigit, & futuris de tempeſtatibus ſolicitus omnia ſimul circunſpectat, & quæ timenda ſunt, cauet, & quæ adminiſtranda, quoq; adminiſtranda modo, & decernit, & imperat. Quocirca uita ipſa hoĩs, & in actionibus homine dignis uerſabitur, unde actiua eſt agnominata, & actionum ipſarum, uitæq́; totius ratio dux erit, ac magiſtra, quando rationalis animæ pars homini ſolum eſt conceſſa, cum animalium cæterorum excellentia, & actiones ipſæ uitam hanc ſic conſtituent, ut qui ita uixerit, & bene uixiſſe, & finem aſſecutus iudicetur illum, qui eſt nobis à natura propoſitus, ac per uſum, habitumq́; ratione dictante, comparandus. Qua uia futurus eſt finis ipſe, & perutilis, & iucundus admodum, ac natura ipſa humana dignus ac proprius,

& à ratione conſtitutus, atque in ætate bene conſti‑ tuta, ex eoq; etiam perfectus, quod agendo, ac diu multumq; exercendo fuerit comparatus, denique & ſummus & optimus, & iuſti poſſeſſoris etiam iu‑ ſta poſſeſſio, qui quidem ipſe ſit maxime conſumato & iudicio, & officio.

Ex actionibus à ratione profectis uirtutes morales conſtitui.

Vt igitur uegetantis proprium munus eſt uiuere, ſentien‑ tis uero ſentire, ſic eius quæ ratione utitur, agere cum ra‑ tione, Vſus autem ipſe morem inducit, quo fit ut actiões ipſæ à ratione profectæ illum ſequãtur, ſintq; ex eo etiã morales dictæ. Eædem igitur actiones & morales, & ſecundum rationem progreſſæ ipſæ quidem uirtutes erunt, quando & rationem ſequuntur, & à moribus nomen habent. Cumq; rationis proprium munus, atq; officium ſit, honeſtatem complecti, ſitq; ratio ipſa nor‑ ma quaſi quædam recti, ea deniq; ſelectrix boni & iu‑ dex honeſti, erunt hæ ipſæ morales uirtutes, atq; actio‑ nes, tum honeſtæ, & rectæ tum ad bonum contendent. Honeſti uero comes eſt laudatio, recti æquitas ac iuſti‑ tia. Eſt enim rectitudo iuſtitiæ temperatrix, uel ipſa po‑ tius iuſtitia. Humanarum igitur actionum à ratione profectarum, illiq; ſe accommodantium finis eſt uirtus uel eædem actiones ſunt ipſæ ſibi & finis, & bonum, quod ipſum homines etiam à natura ducti appetunt, il‑ loq; ut potiantur, contendunt. Cum autem uirtutis ipſi us moralis exiſtat proprium, ac ſuum, cuiusq; uirtu‑ tis munus, & definitum officium, ipſaq; in plureis uir

tus ſecetur partes, quemadmodum ipſum quoq; diuiditur bonum, ſic aliarum quidem uirtutum alia ſunt & officia, & munera, ut temperantiæ, modeſtiæq;. temperare appetitum libidinis, modumq; adhibere tum uoluptatibus, tum doloribus, quæ non tam animum, quàm corpus ipſum, ac ſenſus male afficiunt hominemq; ipſum, qui ex anima conſtituitur, ac corpore, ut etiam fortitudinis in piculis, ac maxime aſperis belli laboribus, tum retinere, ac confirmare fiduciam, tum ſedare metũ formidinemq; repellere, & confirmato animo mortem oppetere, dum ratio ad ipſum ſuadeat, ut etiam prudẽtiæ, de qua præcipere hortatu preſertim ueſtro decreui, atq; intellectus, cuius prudẽtia ipſa alumna eſt, proprium ac peculiare eſt, quaq; in actione, ac re adminiſtrãda & metiri & penſitare, & cuncta ſimul attendere, & ante q̃ agendum quid ſuſcipitur & poſtquam ſuſceptum id eſt, & in eius progreſſione quid utile, qd contra inutile, quid ſequi, & quid uitare, tum in eligendo, & decernendo, tum etiam in agendo, ac proſequendo debeamus. Cum uirtutis ſit huius ſtudium, intellectusq; ipſius officium multo ante proſpiciẽdi quæ obeſſe, quæ contra prodeſſe ualeant, quæ profutura ſint quæue etiam offutura. Quo circa uirtutum omniũ & dux, & comes, & magiſtra quaſi quædam merito eſt à doctis uiris habita, & ore pleniori à peritis, imperitisq; pariter laudata. De qua tamen ante quàm dicere ipſe aggredior, quoniam actiones eò ſpectant noſtræ, ut publice, ac priuatim bene uiuatur, uidendũ eſt, ac ſi non planè explicandum, quod maioris eſt operæ, innuendum tamen, quodq; in pictura uſuuenit, adum

brandum qbuſdam quaſi coloribus, qd ſit ipſum bene uiuere, qdq́; permulti etiam, non bene ſolum, uerũ beate quoq; quærunt uiuere, an alterũ ſine altero ſit uiro bene conſtituto p ſe ſatis. Ad hæc in quo differre uideãtur. Atq; ubi utriuſq; compos factus qs fuerit, qualis hic ipſe ſit habẽdus, quaq́; appellatione aſſecutio ipſa bene, beateq́; uiuendi ſit etiam uocitanda.

Quid ſit bene uiuere.

E x ijs igitur, quæ dicta ſunt, efficitur primum, ut bene uiuere ſit non cuiusq; hominis, ſed eius tantum, q eſt bene ipſe quidem conſtitutus, deinde ut ipſum bene uiuere ſit bene atq; cum ratione agere, & aſſidue quidem bene agere, continuatoq́; ſtudio, & opera in uita ipſa ciuili, hominumq́; ſocietate & cœtu. Neq; enim bene conſtitutus uir exiſtimandus eſt aut ſoliuagus, aut ſui tantum ſtudioſus, atq; amator, uiuensq́; in ſolitudine. Qui igitur ea aget, quæ & uiro, & ciue digna ſunt bono, et patrefamilias frugi, quiq́; pietatem colet, atq; iuſtitiam, Deo, patriæ, parentibus, cognatis, amicis, ipſi hominũ generi, quoad eius facultates tulerint, iuſta honeſtaq́; p̃ſtiterit, qui laboribus, atq; erumnis non ceſſerit, neque ſuccumbet aduerſis abhorrebit à turpibus, ſequetur honeſta, atq; commendatione digna, ipſamq́; in primis naturam ratione & duce, & comite, aut hic bene dicetur uiuere, aut nomen ipſum bene uiuendi futile iudicandum eſt, atq; omnino uanum. Poteram & breuius complecti definiens, bene illum uiuere, cui nihil deſit, uirtutibus omnibus publice, priuatimq́; exercendis. Sed magis placuit illum circunſcribere. Nam quibus eum

circumſcribimus, in ijs uniuerſis uirtutes, ipſæ pro ſua cuiuſq; ſibiq; ſubiecta uerſantur materia, quæ ubi mini me defuerit, nec ſingulis uirtutibus, nec item uniuerſis pro loco, re, ac tempore publice, priuatimq; exercendis, huic quomodo deeſſe poterunt facultas ad uictum, ad ueſtitum, ad cultum, ad tutandam, conſeruandamq; tũ honeſte, tum abundanter rem familiarem, ac propriã, qua etiam prodeſſe alijs ualeat? Atq; hæc quidem ipſa ſatis eſſe ad bene uiuendum iudicari recte quidem poſ ſunt, cum uſus ipſe uirtutis ſit uel etiam pleniſſimus ho neſtiſſimæ uoluptatis, nullaq; exiſtat uoluptas, ſolidior quàm quæ ex honeſtis & claris capitur actionibus, ea q; ipſa è fonte uirtutis manet, ut hic ipſe bene conſtitu tus uir, comitem ad bene uiuendum ſecum habeat eti am uoluptatem, ſeq; & rationis uſu dignam. Quod ſi, ut principi doctrinæ huius Ariſtoteli placet, ſummum hominis bonum eſt agere ſecundum uirtutem, eamq; optimam inter alias ac perfectiſſimam, qui ſecundum omnes bene aget, iure meritoq; ſuo non'ne hic & uere dicetur, & recte iudicabitur bene uiuere? non'ne & il le quoq; ipſe optime, qui ſecundum cæterarum omniũ præſtantiſſimam? Pictorum quidem munus, atq; officiũ eſt omnium pingere, boni uero, bene pingere, & alius quidem (ut de Apelle tradit Propertius) In Vene ris tabula ſummam ſibi uindicat, alius alia in re depin genda. Excellentiſſimi uero pictorum eſt omnium, in omni picturæ genere retinuiſſe excellentiam. An fortaſ ſe ſeruare quiſpiam illud maluerit in hac, quæ eſt de be ne uiuẽdo diſſertione, quod Græci pariter, ac Latini ſer uant, ut cum dicitur abſolute Poeta, Homerus à Græ

cis, Virgilius à noſtris intellegatur? Non quod illi in omni poeticæ genere fuerint eminentiſſimi, ſed quod in heros tantum maximeq́; generoſo carmine præferantur. Quando nec exacte in hac ipſa quæſtione ſingula ita ſunt quærenda, ut ab Oratore exigas ſyllogiſmum, qui eſt Dialectici, cum illius ſit proprium Enthymema. Et mercator quidem numeros digerit ad utilitatem uidelicet, ac mercaturæ uſum, ab Arithmetico uero numerorũ ipſorum proportio, quæ & quanta ſit, quæritur. Commune igitur eſt homini quidem uiuere cum herbis, fruticibus, arboribus, item belluis feriſq́;, at hæc alitibus, piſcibus, addo & repentibus. Bene autem uiuere hominis eſt unius, qa unus ipſe ad agendum, atq; contemplãdum eſt natus, atq; ob utrũq; reliquis excellit, q̃ uitæ utuntur muneribus. Huiuſmodi uero excellẽtiæ poſſeſſio, ut bene, ut p̃fecte, nequaquam tamen omnibus, uel paucis admodum potius contingit hominibus, ut non pictorum è numero cuiq; aut poetarum, aut medicorum contingit eſſe ſuo in genere, artificioq́; excellẽtem. Omnia enim perfecta rara, quod eadem ipſa ſunt admodum difficilia, quæ quadraſſe ex omni p̃te, uidetur diuino quodam beneficio, potius q̃ humano ingenio, atq; opera contingere, & quadraſſe illa bene inſtituti eſt hominis, non ad ſe ipſum, uerum ad Deum optimum maximũ prorſus referre, Ac de bene uiuẽdo hac nunc in parte hactenus.

De beate uiuendo.

Quod uero ad beate uiuendum attinet, rei huius opinio ac mentio ĩtroducta eſt ab ijs, q̃ poſt habita, deſpectaq́;

ratione, uitam admirati ſunt illorum, qui agerent i potentatibus, abundarentq; copia generis omnis rerum, dum affluenter ipſi uiuunt magis q̃ bene, abutunturq; potiusquàm utuntur rerum ipſarum copia, eamq; nõ tam ad frugem conuertunt, quàm in ſuam ipſorum, ac rerum ſimul perditionem, ut magis ipſi trahantur à ſenſu, quàm ducantur à ratione. Quod mihi quidem uidetur inde ortum ducere, quod in generatione hominis, prima cum ſit animalis pars ea, quæ uitalis eſt, communisq; animantibus omnibus ſequatur autem ſecundo loco pars altera, cuius munus eſt ſentire. Ex hac coniunctione, ac propinqtate hæc ipſa ſentiens uis admirabili afficitur cupiditate & ſtudio uitæ, ad illaq; mouetur ſemper maxime, q̃ uitæ conferre cenſeat. Tertia uero pars q̃ à ratione nomen ducit, ſic accedit atq; annectitur ſentienti, ut tanquam perfectior imparare debeat inferiori, ac minus pfectæ. Et ſentiens qdem illa pars, quo uitali propinqus conciliatur, eo minus rationi obſeqtur digrediturq; ab illa longius, quo uero ſit rationali cognatior, eo obedientius rationi ſeſe accommodat. Quo circa corrupta pars ipſa quæ media eſt, deprauataq; illud unum quærit, totaq; in eo eſt, referturq; ad illud, ut ocium ſequatur, turpeisq; uoluptates. Ocium autem aduerſatur negocio, uoluptas mala labori, qui actionum omnium eſt comes. Quid quod ut honeſtum quod eſt, illud hominis tantum eſt, propter rationem, ſic quod turpe belluarum? qppe quæ illa careat, ac magis, magisq; inclinent ad uegetalem. In hac uero ipſa deprauatione illud uſuuenit, qđ in bilancibus, quarum altera quò propendeat, eò trahit, præcipitatq; ſecum al

teram. Accedit huic malo inhoneſta ſæpe inſtitutio, ma leq; ipſa temperata, quo fit ut relictis actionibus, peſ/ ſundataq; ratione, illi ipſi ferantur, qui ſic affecti fuerint à ſenſibus magis quàm ut à ratione temperentur. Nec uero agere illis propoſitum eſt, ſed ceſſare, nec rationa/ li dare operam parti, illiq; inhærere, atq; animum cole re, ſed belluarum more, corpori tantum incumbere, om ni ſtudio, & opera. Quæ è re uitia illa manant omnia, quæ otij ſunt, uoluptatisq; malæ aſſeclæ, tam hominũ propria, quàm ut dixi, belluarum quæ nunquam q̃dem quieſcunt, niſi cum repletæ ſunt, etiam ſupra ſaturita/ tem, à qua grauiſſime premantur. quibus eo deteriores ſunt homines, quod ratione contaminata, rationis ipſius munera conuertunt ad aſſequendas, atq; abutendas tur piſſimas cupiditates, copia ipſa rerum ſufficiente mate riam. Quo in genere uitij atq; in tanta hac declinatio/ ne humana ab excellentia, tantoq; in abuſu cum rei fa/ miliaris tum ſenſus, animiq;, ac rationis ipſius è Roma *nis principibus* Heliogabalus, Gallienusq; *ante alios eminuere. Hic igitur abuſus, tantaq; & appetitus & rationis contaminatio cum uerteretur in admirationem extolleretur q; à quibuſdam, qui docti, ſapientesq; ha/ berentur, cum & illi propter rerum copiam, uolupta/ tumq; affluentiam tantam, in primisq; ob moleſtiarũ uacuitatem, ac laborum, beati putarentur, cauſam attu liſſe uidentur, beate uiuere ut putaretur eſſe aliud à bene uiuendo, de quo paulo ante diximus. Quod ſi beate ui/ uere eſt, curis, moleſtijs, laboribusq; uacantem eſſe ho/ minem, & inertia, deſidia, laſciuiaq; langueſcere, abu tentem & corporis & fortunæ, & animi bonis, tolli/*

tur ut uiuere ſecundum rationem ac uirtutem, ſit ipſum bene uiuere. Quota enim uirtus, in qua exercenda nõ & curæ multiplices, & labores permulti, & moleſtiæ admodum etiam graues ſuſcipiantur? An quæſo q̃ obeuntur pericula, qui ſuſcipiuntur à forti uiro labores uacare eos dicemus, etiam ſupremum in modum angẽtibus curis? cum ſit aut gladio comparanda uictoria, aut ſubeunda mors, cum pugnetur de ſanguine, de honore, de libertate, quibus in uita ducenda, ac gerendis rebus nihil ſit omnino carius, nihil etiam optabilius. Age temperare appetitum libidinis, ſedare dolores, nõ nè eſt in primis difficile? quod ſi difficile, nunquid non & laborioſum & graue? Itaque labores qui tollunt, & honeſtas & præclaras actiones tollunt, quæ ſunt uitæ ipſius humanæ fructus, tollunt & uirtutem, denique & laudem, & gloriam, quæ lux quaſi quædam & actiones illuſtrat, & ipſos etiam authores. An non gerere magiſtratus, atq; in ſummis uerſari honoribus, eſt quaſi ſe ipſum laboribus merſare, atq; moleſtijs? de quibus recte quidem dici illud poteſt, quod in fabulis de illis legitur, qui apud inferos in Phlegethonte cruciantur.

De uoluptate.

Locus autem hic ipſe admonet, de uoluptate aliquid ut explicemus, de qua in ijs quoque libris, qui ſunt à nobis ſcripti de Fortitudine, non pauca ſunt etiam diſputata. Eam ſcilicet eſſe duplicem, ducereq; à natura ipſa ortũ. Vtilia enim ac bona quæcunq; naturaliter uoluptatem afferunt, & alteram quidem, cuius principia, atq; ori

tus ſint à laboribus, moleſtijs, difficultatibus, poſt uero incrementum eius, atq; progreſſio ſit maxima cum iucunditate & lætitia, alteram uero, cuius educatio ſit à mollitie, langore, deſidia, exituſq; plerunque dolorum plenus, ac triſtitiæ, non raro etiam calamitoſus. Atque hæc quidem ipſa uoluptatis ſpecies uiciorum eſt comes ac turpitudinis ſocia, at altera illa uirtutis, atq; actionum omnium, quæ ſunt ſecundum uirtutem. Qua enim è re aut maior capietur uoluptas, aut plenior, aut optabilior, aut naturæ congruentior, quàm è iuſtis, liberalibus, fortibus, magnanimiſq; actionibus? Quid enim iucundius, quàm pie egiſſe? quàm in homines beneficе? in Deos religioſe? Atque hanc quidem ipſam uoluptatem nulli dolores corrũpere, nulla uis eripere, nulla fortunæ procella impellere in ſcopulum poteſt, noſtra eſt, permanebitque nobiſcum, quandiu memoria ipſa, recteque factorum recordatio permanebit. Deducitur ad grammaticum ingemiſcens, ac plorans puer, eripitur illi ludus, qui eius ætatis eſt proprius, ſentit ſæpius doctoris, atq; correctoris ferulam, obiurgationeſq; grauiſſimas, cogitur uigilare ad multam noctem, matutino tempore expergiſci, in librum incumbere, & omni ferè uigiliæ, ac diei tempore, nũc ingenium exercere, nunc memoriam, poſt & uocem, dum recitare quæ à doctore accepit cogitur inter increpationes, & ſcuticam. Quid his omnibus moleſtius, grauius, triſtius, addam & lacrimoſius? Hæc omnia perpeſſus eſt Virgilius adijce & ſummas rei domeſticæ, ac natalis ſoli anguſtias. Sed quænam quæſo maior, quæ inquam maior, ſolidior, exquiſitior, optatior, atque omni è par-

te perfectior uoluptas, quàm cum princeps orbis terrarum Auguſtus, ſenatus item, ac Populus Romanus gẽtium dominus aſſurrexit in publico recitanti? Quæ Ariſtotelem comitabatur uoluptas, mulcebatq; inſtruẽtem non Athenas modo, non Græciam totam, uerum orbem ipſum terrarum uniuerſum? aperientemque ſecreta naturæ ante penitus incognita, ac latentia in abſtruſo? ſeq; ipſum reputantem, ac merito etiam gloriantem, ſua peruestigatione, ſuis uigilijs ad ea perueniſſe, quæ Græcorum aut Ægyptiorum nullus eſſet antea conſecutus? Quæ illius magiſtrum Platonem, quem Græcia, Sicilia, Italia ſupra hominem uenerata eſt, quem Reges propter ingenij excellentiam ſuſpexerunt, admirati ſunt populi, coluerunt quicunq; diuinarum, humanarumque habere rerum cognitionem uolebant, cum omnis recta cognitio ab illius inſtitutione, atque doctrina duxerit exordium. Quod quidem ob meritum id pretij ab hominibus retulit. diuinus ut appellaretur. Sed redeamus unde digreſſi ſumus, confiteamurq; bene qui uiuant, id eſt qui uirtutem colant, honeſtisq; uerſentur in actionibus, uera illos, perfectaq;, & homine digna uoluptate frui. At uoluptatem illam, quæ in popinis, ganeis, plumaq; domicilium ſibi conſtituit, & fallacem eſſe & imperfectam, & ſummorum etiam dolorum altricem, atq; adminiſtram, eiusq; plerunq; fructus eſſe calamitoſos. Cum hæc ipſa, quæ honeſtatis eſt ſocia, plurimum ubique conferat, & ad beate uiuẽdum, qua de re nunc agimus, & ad felicitatem, quæ ſummum ẽ bonorum omnium. Eam igitur ipſam uoluptatem, quod in animo, honeſtisq; eſt actionibus cõ

ſtituta, quod tranquillitatis eſt amica, ac ueri boni co- mes, quod de tellure Poetæ dicunt, almam iure ſuo uo- cabimus. Quin etiam quod rectores urbium, ac popu- lorum principes locupletiſſimos item homies, abundā- re plurimis, indigere nullis cernerent, atq; in uolupta- tibus agere, beatos uocauere, eadē qua deos appellatio- ne, decepti ſanè multis de cauſis. Siqdem nulli hominū generi plura deſunt, deeſtq; illis cum primis animus bene conſtitutus, ac plerunq; honeſtus ille rerum ac di- uitiarum uſus, qui eſt ſecundum rationem, ac rectam & utendi & uiuendi regulam, deſunt artes bonæ, ac rectæ preſertim cogitationes, et mentis illa ſanitas, ſine qua nec beate quis uiuere, nec felix eē poteſt. At contra ijs abundant, quæ non modo ſuperuacanea, uerum et perquam inutilia ſunt, maximeq; pernicioſa. Abūdant aſſentatoribus, lenonibus, malarum, turpiſſimarumq; uoluptatum miniſtris, qui rapinarum admoneant, qui ad improbitatem impellant, qui etiam ad auaritiam, atq; ad deorum contemptum, flagitiaq; ad alia, quæ ci uibus priuatisq; hominibus uix in mentem ueniunt, il- lorumq; prætereunt cogitationes. Videas quoſdam in ſumma copia maxime inopes, alios in maxima poten- tia, ſibi ipſis, rebusq; ſuis ubiq; diffidentes, omnia formi dare, odio cunctos proſequi, nulli credere, de ſuſpitione, ac metu, ſomnum non capere, hos aut ueneno, aut aper ta ui filios ſuſtuliſſe, illos aut fratres, aut parentes, aut ex coniunctiſſimis aliquē, quin etiam ipſi ſibi qui ma- num conſciuerint. Quis igitur beate dixerit horū quem piam uiuere? Quis uitæ ſibi beatæ, feliciſq; eos exem- plum ſtatuat? niſi qͥ illis ipſis fuerit longe deterior, atq;

à ratione

à ratione magis alienus, multoq́; etiam ignorantior? Diuitijs quidē ſi careas, uocabere tantum pauper, Sin illas cum poſſideas, minime utare, earum poſſeſſio quē afferat fructum? quibus male ſi utare, abundas iam inſtrumēto ad omnem & nequitiam, & malitiam, atq; ad poſtrema quæq; flagitia. Qua è re et diuitiæ peſſum dedere ſæpenumero diuites non paucos, & principatus, exitium non raro peperere dominantibus. Ac pauperi adeſſe quidem probitas poteſt, & recti, atq; honeſti ſtudium. At male utenti diuitijs, abutentiq́; principatu, contraria his inſunt ſtudia, & artes, atq; cogitatiōes contrariæ. Itaq; dum falſa creditur exiſtimatione nihil illis deeſſe, deſunt re ipſa plurima, & optima etiam quæq;, eademq́; pulcherrima, ſine quibus beate uiui nullo modo poſſit. At utetur diues & recte, & bene diuitijs, ac rebus partis, utetur & principatu in illo qui eſt conſtitutus. Et bene quidem, ac beate ab utroq; & agitur, & uiuitur. Verum beatitudo hæc non tam à diuitijs manat, atq; à dominatu, quàm à iuſtis, honeſtisque actionibus, atq; ex uſu, qui ſit rectus, ac ſecundum rationem rectam. Nam diuitiarum, ac potentiæ ſola quidem eſt materiæ ſubminiſtratio, bene uero agēdi, atq; utendi recte modus, animi, ac ratiōis proprium munus eſt, atq; officium eiuſdemq́; ut recte, ſic & perfecte, et cum iucunditate. Itaq; ad beate uiuendum, diuitiæ, ac principatus materiam tantum conferunt, uſum autem rectamq́; adminiſtrationem, quæ uirtutis eſt ipſius forma, è qua laus manat omnis, & boni, & perfecti magiſtra ratio docet, & animus ipſe exercet, temperatq́; bene quidem ipſe conſtitutus, cuius illud propriū eſt offi

ciũm. Neq; enim laus ſtatuæ eſt in ære, aut marmore, ſed in artificis opera, ideſt in opere ab artifice è marmore informato, uel in ipſa potius informatione, lausq́; atque ſuſpectio operis ab eo quidem exiſtit, proficiſcimurq́; bene qui ſculpſit, expreſſitq́; naturam, minime uero è marmore, ac materia. Tametſi laudari quidem poteſt materia ut appoſita, ut peridonea, ſtatuæ tamen perfectio, & uiuenti ſimilis forma tota eſt ab informãte. Vt autem ſimilitudine magis fortaſſe utamur propria, laudatur Homeri poeſis à forma, non à ſubiecta re, hoc eſt Troiano à bello, in quo pleraq; referuntur fabuloſa, minimeq́; ueriſimilia, cũ inuenti ẽt ſint, qui dixerint nullũ illud oĩno fuiſſe bellũ, uerũtñ ut bellũ ipſum fuerit, utq; Europæ, atq; Aſiæ orbis ſatis concurrerit, commendatur tamen Homeri poema à ſola informatione, præclariſſimaq́;, & abſolutiſſima operis totius conſtitutione. Id quod non ex omni contingit parte in Lucani poemate, propter formam neq; abſolutam, neq; ſibi parte ex omni conſtantẽ. Et ſi materia ipſa neq; conſpectior offerri, atq; haud ſcio, an uberior potuerit. Quo fit, ut beate uiuere nullo modo queat, qui non & ipſe bene etiam uiuat, cum tamen beate poſſit, qui bene. Nam ſi nec beate, ubi illi defuerint ad bene agendum facultates, ſemper tamẽ bene, beateq́;, cum recte utenti affuerint. Quam obrem bene qui uixerit, & beate illum, & bene uixiſſe ſatis cõſtat. Dici enim uere nequit, bene illum, ac beate uixiſſe, cui materia defuerit ad agendum. Recte nanq;, et bene, & ſecundum rationem agentes, & beate, & bene dicuntur uiuere, neq; enim agit, materia cui deſit agendi. Itaq; bene, ac beate uiuere non uidentur aliquo mo

" *do ſeiungenda. Tametſi apud Terentium populariter ille inquit, uixit, dum uixit bene ad uoluptatem illud referens, uitamq; luxu diffluentem. Quantopere autem luxus ſit accuſandus, colendi agri ſtudium docet, prudẽs enim Agricola, ac rei ſuæ rationem habens, Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba. Omnis enim ſuperfluentia uitium eſt.*

An qui bene, ac beate uiuunt, dicendi ſint beati.

Quibus explicatis reſtat quærere, num ut qui fortiter agũt, forteis, qui temperanter, temperati, hi ne ipſi beati dicãtur, qui bene, ac beate uiuant? Atqui nomen ipſum ducendum potius uidetur à cauſa potiore. Nam beatitudo ferè præ ſe tantum fert & moleſtiarum carentiam, & rerum omnium affluentiam, cum maxima etiam uoluptate. Sed nos bene uiuere, uoluptatem eſſe, nec ponimus, nec eſſe uolumus, & rerum copia commendatur ab honeſto uſu. Verum uoluptatem ipſam bene uiuendi comitem eſſe dicimus, honeſtarumq; actionum. Honeſta autem omnia iucunditatem afferunt. Itaq; quemadmodum uidemus ſub ſole umbram naturaliter corpus ſequi, cum umbra tamen ipſa non conſtituat corpus, ſed ea potius de corpore conſtituatur ſub ſole. Sic uoluptas ſequitur eas, quæ uirtutem conſtituunt actiones, Quippe quæ nunquam diſcedat à bene uiuendo, non tamen ut bene uiuere, ac ſecundum rectam rationem agere ſuſceptum ſit propter uoluptatem, ſed propter ſe ipſum. Laudantur præclara facinora, ac nobiliſſimæ quæq; actiones publice priuatimq; commendantur, non

quod actiones ipſæ ſuſceptæ fuerint aucupandæ laudis gratia, ſed uirtutis. Cum tamen honeſte, generoſeq; fa-ctorum fideliſſima ubiq; comes ſit laus, atq; commenda-tio. Erit igitur alio hic nomine, & ſuo, ac maxime pro-prio exornandus, quem maiores noſtri felicem uocaue-re, non pauci etiam beatum. Nam & uitam beatā di-xere quidam libētius, quàm felicem. Sed nomen ipſum felicitatis magis ſibi conſtat, et hodie apud Philoſophā-tes pro ſummo accipitur bono. Quocirca ut qd ipſa ſit, & q̄ felicitas facilius, atq; apertius declaretur, prius q, & qualis felix ſit uir, uidetur circunſcribendus.

Qui, & qualis ſit homo bene conſtitutus.

Cenſet Ariſtoteles ſummum eſſe hominis, ciuili in ſocieta-te agentis bonum, ſecundum rationē agere, ſeq;, ac res ad illam ſuas referre debere, bene uidelicet conſtituti ho-minis, & in ea ætate conſtituti, ut norit, intellegat, ſci-at, quid ratio ipſa ſit, quid ſecundum rationem agere, quid ſit ipſum quoq; bene agere, & quam ob cauſam bene ſit agendum, qui ſit, & qualis bene agendi finis, & quam ad metam actiones dirigendæ, cur deniq; ad felicitatem undiq; contendatur. Quo igitur felicitatem ipſam facilius, ac diſtincte magis intellegatis, qui eam ſit adepturus, primo quidem amatorem illum conſtitui mus ciuilis ſocietatis, uiuentemq; in hominum cœtu, ſub legibusq; communibus. Adhæc ſtudioſum iuſti, ho-neſtiq;, ac ciuilium conſuetudinum, cum primisq; pu-blici boni, demum referentem ad rectum, honeſtumq; omnia, ideſt ad ratiōem, quæ ſola eſt hominis, habetq; nihil omnino cum belluis commune. Secundo autem

loco puerum eſſe eum nolumus, neq; annis, neq; moribus. Nam neq; puerilis ætas capax eſt rationis, cũ uinci ſe turpibus ab affectionibus patiatur, neq; ciuilibus ẽ apta muneribus propter teneritudinem, atq; inſcitiam. Summum enim quæri ab eo bonum oportet, qui & illud noſcitet, perueſtigetq;, & animum continuo exerceat, in ijs, quæ rationis tantum ſunt, ac ſecundum eã ipſam & agenda, & cogitanda, cuius etiam ueſtigijs ubiq; inhæreat. Nã pueriles in ſene mores, multo quàm ætas ipſa puerilis, minus ſunt conſequendam ad felicitatem idonei. Qui igitur ita ſit affectus animo, bene eũ cõſtitutum dicimus, quodq; bene conſtitutus ſit adipiſcendæ felicitati omni è parte idoneum, muneriq; tanto appoſitum. His igitur, talibusq; erit artibus initio præditus is, quem nos quidem aſſequẽdam ad felicitatem inſtruimus, ideſt ad comparãdum ſummum mortalium actionum, ac deſyderiorum omnium bonum, nec ſolũ ſummum, uerum etiam honeſtiſſimum, ac multo maxime iucundum. Huic item ipſi ineſſe, atq; adeſſe uolumus partes, ac uires omneis corporis integras, beneque ualenteis. Ager enim glareoſus, atq; ex arena conſtans, male etiam ſitus, minime eſt fertilitati accõmodus. Præterea corporis ipſius ſpeciem cum dignitate. Turpitudo enim, atq; deformitas per ridicula eſt. At felicitas nihil in ſe habet ridiculum aut deſpicabile, cum ſit ipſa maxime per ſe admirabilis propter raritatem, atq; excellẽtiam. Itaq; fœda hominẽ facie, ac deformi corpore, adipiſcendæ felicitati eſſe haud ſatis idoneum. Vatinius ille declarauit, qui non riſui ſolum, atq; contemptui per multis è partibus erat expoſitus, uerum etiam cunctis

ferè ciuibus odio fuit, atq; inuidiæ. At felicem & admiramur oẽs, & colimus, & ſummo in ptio habemus. Quis autem magiſtratus, aut honor tantum præſefert maieſtatem, quantã felicitatem comitatur & authoritas, et dignitas, & reuerẽtia? Vt igitur partes ipſæ omnis corporis bene, decenterq; diſpoſitæ, & conformatæ ſpeciem conſtituunt, ſpecies uero ipſa undiq; ſibi conſtans primo indolem, poſt uero dignitatem, atq; expectationem, ſic ptes ſimul ſingulæ, quæ quoddam quaſi corpus maxime abſolutum felicitatem conſtituunt, neceſſe eſt undiq; ſint omnes & uniuerſim, & particulatim bene, decenterq; appoſitæ, & cum dignitate collocatæ, ẽt ad ornatum, & cultum, nedum ad formam ipſam, & ſpeciem conſtituẽdam. Itaq; nec nobilitas huic deerit, nec genus, aut maiorum commendatio, domeſtica ue ad uirtutem exempla. Volumus. n. qđ Cicero in inqrendo, ac deſcribendo oratore facit, pficere felicem, qualis fortaſſe fuerit nuſq̃ iuentus, q tamen eſſe, et qualis debeat, apte ut intellegatis, nihil illi neq; corporis, animiq;, neq; externis è bonis qbus opus eſt, aut quod deerat omnino defuturum, Sciatisq; ut ſummũ, ſic rariſſimum, & adeptu difficillimum bonum eſſe felicitatem. Sed qđ admiremur hæc in ea, de qua nunc agimus felicitate? Cum natura ipſa in corporis, ſenſuũq; abſoluta conſtitutione fabricanda ſic laboret, ut pfecta undiq; ſpecies nullo unq̃ in homine compta fuerit, aut uiſa, et ſiqñ uiſa, non tamen diu ſibi conſtans, cum omnia ſint in motu poſita, nec eodem in loco, ſtatus illorum paulo ſit etiam diuturnior. Erit igitur huic ipſi homini, quem ut dictum eſt, quaſi ad felicitatem inſtituimus, genus cla

rum,parentes etiam clari.Nam & ſi tum poetæ, tum rerum geſtarum ſcriptores ad Romuli accumulant excellentiam,quod fuerit Marte genitus,atq; à lupa educatus,tamen quibus credas Romulum agitatum doloribus,quaq; ira,percitum,cum ab Sabinis hoſtibus palàm increpitaretur.conuitiantibus mentitum Dei genus natum ex inceſto coitu,incerto patre, nutrice maxime fœda,& fera alitum.Quid enim ciuili in uita opprobrioſius,quàm non legitime eſſe genitum?q̃ ferarũ more,ne dicam à feris eſſe eductum?ut Romulum,ac Cyrum ferunt.Cum contra ad Gracchorum exq̃ſitã laudem,magnam acceſſionem fecerit Cornelia mater.Et quoniam felicem hominem,ut Cicero eloquentem, perquirimus,quisnam extiterit artifex,qs inquam aut artifex,aut faber extiterit,materia ſi defuerit,qs deniq; ꝑfectus,ni materia ipſa parte ex omni idonea fuerit, & accommodata?quæq; non ſolum bene informari poſſit,uerum etiam eleganter, digne, conſpecte, pulchre? Quid uero dignius,aut elegantius,quid item felicitate pulchrius conſpectius'ue? Quo'circa adeſſe huic uiro materiam uolumus, diuitias ſcilicet, atque externa bona, quibus pro materia utatur, quæ ſi fuerint paterna,auitaq;, ſintq; ut uulgus definit,non parta labore, ſed relicta,felicitatem multo quidem ille ipſe ſibi comparabit facilius.Sin & materia quoq; ab illo ipſo ꝑ uirtutem,honeſtasq;,atq; homine dignas comparabitur actiones,felicitas ipſa,ſua nimirum illius,et propria peculiarisq; magis fuerit,tituloq; magis legitimo uendicata,ut q nati à naturaq; quodammodo inſtituti ad uirtutem ſunt, & à ſeipſis perq; ſemet ad illam ſe accom-

modant, laudabiliores, atq; admirabiliores multo ſunt, itemq́; conſpectiores, quàm qui ab inſtitutore, ac magiſtro aliquo. Ipſas *uero diuitias, externorumq; bonorum abundantiam, ad copiam referri, non ad ſuperfluentiam, ac luxum uolumus.* Nam *ſi felicitas uirtute maxime comparatur, perq́; honeſtas, ac rationabiles actiones, ipſa uero uirtus mediocritas cum ſit quædam, & copia quoq; bonorum, ipſaq́; eſſe materia mediocris debet.* Eſt *enim ſuperfluentia, ac luxuries uitium è nimio profectum, è quo & ægritudines tum animi, tum corporis magna è parte profluunt.* Ipſa *uero externorum bonorum, ac maxime diuitiarum mediocritas, erit eiuſmodi, ut nihil poſſidenti deſit, ut ſatis ipſa ſit, beneq; ſufficiat opportuna omnia, & quoties uſus uocauerit, ſit etiam præſto.* Neq; *indignabimur quod formoſa in muliere uſuenit, eſtq́; commendatione dignum, ut ſit etiam honeſte ornata, ac decenter culta.* Etenim *ut in corporis bonis uires requirimus, partiumq́; omniũ corporis ualentiam, ac bonum robur, non tamen ut quem nũc ad felicitatem dirigimus, is habeat* Milonis *robur, aut* Ladæ *celeritatem.* Nam *nec felix hic ipſe de quo agimus, ad currendum in ſtadio natus eſt, uerum ſi currendum forte fuerit, bene curret, neq; ad ferendum humeris taurum, quod ne baiulatoris quidẽ munus eſt, aut foſſoris, nedum ut ſit bene conſtituti ciuis.* Sed *quoties uſus, honeſtasq́; uocauerit, & clypeum feret, & iaculum, beneq; & iaculabitur, & pugnabit ſub clypeo* Sic *bonorum externorum ſua quædam eſt menſura, q̃ tamen plena ſit, abundeq; cumulata, atq; ubi, & quoties opus fuerit, ſuppeditet uſui materiam etiam uberẽ,*

honeſtisq; actionibus. Eaq; ab uſu honeſto, & recto magis eſt terminanda, quàm dialecticis diſputatiõibus. Et quoniam huic ipſi, quem circunſcribimus, ducenda uidetur uxor, proleſq; honeſte ſuſcipienda, ne aut naturæ aduerſetur, aut legibus, ea quidem ita ſuſcipietur, liberis ne careat, quin ut plureis etiam habeat, qui tamen ſingulis fœturis gemini ſi naſcantur, aut trigemini, bene quidem cum illo actum fuerit, non tamen ut aut hoc illi ſit deſyderãdum, qđ qdem uerẽdum eſt potius, aut ſi contingat, non in bonam uertat ptem. An fortaſſe ut abſq; centenis eſſe liberis felix poterit, qppe qui etiam ſine filiorum Herculis numero felix qdem erit, ſic abſq; diuitiarum ſupfluentia, atq; luxurie? Nam & nimia lux proſpectum eripit, q tamen eſſe abſq; luce omnino nequeat. Itaq; ut uires corporis eiuſmodi eſſe uolumus, quæ bene & ualide ſibi conſtent, ad obeũda animi imperia, corporiſq; ipſius munera, ſic & diuitiarum, externorumq; bonorum copiam talẽ ac tantam, q̃ abũde etiam ſuggerat neceſſaria, quoties uſus honeſtaſq; poſtulauerit, & recte agendi ratio.

Quid, & quale ſit ſatis.

N*ec uero hoc ipſum quod recte quidem ſatis dicitur, qđq; recentioribus à* Philoſophis *ſufficiens dictitatur, ſic intellegi uolumus, ut quod induſiarijs, ſutoribuſq; contingit, ſatis habere materiæ putetur, dum tamen ei ſit alutæ, ut inde calceus, tantum panni, ut inde pallium fieri poſſit, ultra uero nihil omnino ſit reliquum. Quin et ſutorem bonum, quo concinnet calceum etiam bonum è lato corio, ac pelle, & induſiarium è panno ſuperan*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

te & amplo, alterum calceum incidere, alterum ueſtimentum malumus, ut reliquiæ etiam ſuperſint, néue laborare uideatur inopia. Ne mihi quidem conuiuium illud eſſe uideatur, nec conuiua lautus, aut ſplendidus, è quo, diſcubitum ubi fuerit, nihil ſuperſit reliquiarum in menſa. Prædia quoq; ita habentur à locupletibus, et fortunatis ciuibus, ut non familiæ ſolum fundant quæ ſatis tantum fuerint (inde enim fundi dicti) uerum ad uſum quoq; uberiorem, largioremq́;. Bona igitur externa, quæ procedenti ad felicitatem pro materia ſeruiant, ad poſſidendum, utendumq́; ſecundum rectam rationem, et ipſa quoq; copioſa, & poſſidente digna erunt, perq; utenti accommoda.

De bonis corporis.

Corporis quoq; bonorum ea habenda eſt ratio, ac tenenda regula, ut ſpecies ipſa eiuſq́; conſtitutio ſit & decora undiq;, et partes tum ſingulæ, tum ſimul cunctæ ſint ad munus quæq́; ſuum appoſitæ, etiam ſua cum dignitate, & gratia. Nam ſi tota ſpecies decora, & p̃tes ſingulæ erunt tum decoræ. Igitur ubi confirmatio ipſa corporis, poſituraq́; partium omnium, undiq; fuerit abſoluta, ac uires ipſæ integræ, neq; Milonis robur, Ladæq́; ſi affuerit celeritas, felicitatem multum adiuuant, neq; ſi defuerint, labefactant illam. Quippe quibus nullo pacto felix indigeat, ac multo minus Pyrrhi Epirotarum regis pollice, aut eius oculis, qui è Lilybeo Siciliæ claſſem Carthaginenſi è portu ſoluentem conſpicabatur, dinumerabatq́; uelorum numerum, ac nauium ſeriem. Hoc eſt igitur quod Ariſtoteles, quiq́; alij illum ſecuti de

motibus diſſerunt, pingui aiunt Minerua agendum in ijs eſſe, uidelicet diſſertionibus minime dialecticis, ſed quas probare uſus, & commendare ratio ciuilis poſſit. Igitur cum de fortunæ id eſt externis, deq; corporis quæ neceſſaria uiſa ſunt, bonis diſſeruerimus, ad animi trã ſeamus bona, quæ aut ipſa fœlicitatem conſtituunt, aut eadem ipſa potius ſunt fœlicitas. Tria enim tantum bonorum ſunt genera, ciuili ab homine, beneq; conſtituto ac ciuili in ſocietate uiuendi quærenda, atq; expetenda. Nam quæ ad Deum ſpectant, atq; ad eundem ipſum hominem, utpote cũ cœlitibus cõmunitatem quandam habentem, alterius fortaſſe quàm ciuilis facultatis, diſciplinæq; munus fuerit id ipſum quærere. Tametſi qui iuſte erga homines ſeſe habet, erga deum quoque ipſum pie, reuerenter, religioſeq; ſeſe habeat neceſſe eſt. Quando abſque religione, deiq; optimi maximi cultu fœlicitas exiſtere nullo modo poteſt, nec ratione aliqua comparari.

Felicitatem ꝑtinere ad hominem tantum.

Bona igitur illa, de quibus eſt iam dictum, animi bonis inferiora ſunt, minusq; præſtantia, illiq; ob hoc ſubſeruiunt. Quo enim aut in furioſo robur, niſi ad maiorem eius infœlicitatem? aut in torpenti, & ſtupido diuitiæ, præter quàm ad infamiam? qui neq; illis utatur, neq; ſciat omnino uti. Nam furioſus ignem illis immiſerit, ſeq; poſt iniecerit conflagrantibus. Cum igitur animi, externis præſtent bona, illaq; ſint ad uſum tantũ cõparanda, uſus autem ipſe minime laudetur, niſi fuerit ratione temperatus, hæc uero ipſa temperatio animi cũ

ſit rationi ſeſe accommodátis, nimirum animus eſt, ad quem alia illa omnia referátur. Homo *igitur cum ſit ipſe ad agendum natus, ſolusq́; animalium omnium rõne præditus, animi profecto, qui in homine ipſo p̄ſtat, prælucetq́; actiones, bonum illud, ad quod alia referuntur, aut ipſæ adipiſcentur, hoc eſt p eas ipſas homo, aut actiones ipſæ erunt ipſum illud ſummum, & honeſtiſſimum bonum, ac maximum omnium homini expetẽdum. Quem q̄dẽ hoĩem ſolũ utiq; qua parte anima rationalis eſt, ſeorſum ab alijs rationale conſtituit animal. Quo fit ut homo ſolus appellari, et eſſe felix poſſit, quãdo ratione ſolus utitur, ijsq́; actionibus, quibus ſolis felicitas comparetur.*

Actiones ipſas oportere honeſtas eſſe.

Quæ quoniam non modo ſummum humanorum eſt bonorum omnium, cum cætera ad illam referantur, uerum etiam honeſtiſſimum, oportet ipſas quoq; actiones ubiq; ad honeſtatem ſeſe adiungere, neq; ab honeſti curriculo pacto ullo deflectere. Quid quod ciuili in conſuetudine, & uita tum honeſtas, tum iuſtitia primum obtinẽt locum? Igitur ſi ciuile, & humanum eſt bonum felicitas, & actiones eſſe humanas oportet, uidelicet tum honeſtas, tum iuſtas, cum honeſtas turpitudinis, iuſtitia iniquitatis, improbitatis, uiolentiæ, rapinæq́; ſit aduerſaria. Quo circa qui ad felicitatem inſtituitur, & honeſti, & iuſti erit cum primis ſtudioſus, quæ duo & uincula ſunt ſocietatis humanæ, & per ea actiones ipſæ commendantur. Ad hæc rationis eius, quæ in ciuitatibus uerſatur, uitaq́; ſociabili, prima eſt iuſti, atq; honeſti

cura. Neq; enim conſiſtere aliter humana ſocietas, homi numq; ipſorum inter ſe cœtus ualeat, nedum ut absq; illis conſequi felicitatem quis nequeat, quæ quidem aut fortaſſe nulla in ſolitudine agenti contingit, aut multis è partibus manca, & mutila. Videte obſecro quanta uis ſit honeſti, quod maiores illi noſtri laudatiſſimi uiri cum laudare inſigni aliquam ſpecie mulierem uellent, honeſta eam facie eſſe dicerent, & cum genus cuiuſpiam, ac familiam commendare, honeſtis illum è parentibus ortum prædicarent. Iure igitur actiones cum primis ſunt ab honeſtate commendandæ, atq; à iuſtitia, q̃ uinculum eſt ciuitatum omnium totiusq; ſocietatis humanæ. qua ſine neq; rectum, neq; æquabile, neq; quod inoleſcat, & creſcat cum diuturnitate aliqua prorſus eſt nullum. Id quod in bona, & mala corporis ualetudine declaratur. Inæqualitas enim humorum, uisq; illorum intemperantior ægritudinem gignit, ſecus uero æqualitas ſanitatem. Quid quod rectum præter iuſtum omnino eſt nullum? recta enim quæ ſunt, plus minus'ue in hanc, quàm illā in partem dextra ſiniſtra'ue nullo modo declinant. Et in altero quidem hoc eſt nimio, exceditur, quod eſt uim afferre, In altero peccatur deficiendo, paruumq; reddendo cuiq; quod ſuum eſt. Et quoniam iuſti, honeſtiq; potiſſima habetur ciuilibus à legibus cura, fuitq; uel maximum hoc ipſum illorum ſtudium qui leges condidere, eundem hunc, quem ad felicitatem dirigimus, uolumus ciuilium legum maxime ſtudioſum eſſe, ad easq; actiones illū ſuas publice, priuatimq; accōmodare, ut nō ſolum ſciat quid patriæ, quid parentibus, quid ciuibus quoq;, uerum etiam quid ad/

uenis, atq; pegrinis debeat, quo munus īplere, atq; officiū ſuum oī è parte ualeat. Eſt.n. felicis hoīs maxime propriū officiū & bene agere, et erga plurimos bñ agere, idq; aſſidue, & cum iucunditate. Iure igitur indoluiſſe fertur Scipio Africanus, quod amici diem amiſiſſet, in quo beneficium contuliſſet nemini. Itaq; quòd natus ſit hic ipſe ſociabilis, erit ſocietatis conſeruādæ omni qua poſſit arte, atq; officio ſtudioſus, conferens publice, priuatimq;, multis & dando, & benefaciendo, quantum tamen facultates tulerint, delectu adhibito, atque uſu à ratione temperato. In primis autem dabit operā amicitiæ tum comparandæ, tum etiam honeſtis artibus conſeruandæ. Habetis iam qualem eum eſſe oporteat, quem bene conſtitutum dicimus, adipiſcendamq; ad felicitatem idoneum.

Bene conſtitutum hominem, nec puerum, nec adoleſcentem eſſe poſſe.

Quod autem pueritia præter ludos, quædamq; ætatis eius delinimēta, aliud quærat, aut probet nihil, quodq; adoleſcentia quoq; plerunq; inhoneſtas ſequatur uoluptates, quibus capta regendam ſeſe turpibus permittit cupiditatibus, accedat oportet iis, de quibus iam diximus, ætas appoſita, ac per idonea honeſtis, laudabilibusq; actionibus, rectaq; à ratiōe temperatis, & quarum ratio ſit magiſtra, dux uero prudentia. Puerilia nanq; oblectamenta uana ſunt, & ludi ipſi ceſſationes quaſi quædam eſſe debent, ac breue quidem tempus, ab actionibus uacandum, ad quas geniti à natura ſumus. Conceduntur autem pueris ludi, non aliter, quàm equinis pul

lis uocationes à ferendis oneribus, quod nondum eo⁊ corpus ſit deuehendis illis bene aptum; hoc ipſo quem bene eſſe conſtitutum uolumus, prorſus indigni, ni quã tum ſpectent ad relaxationem animi, uiriumq́; refocillationem, quo poſt ualentior redeat ad pulchra, & ſe digna munera obeunda. Omnis igitur ceſſatio ab agendo turpis, niſi quæ relaxationis, ac reparandarũ uirium gratia, perinde ut ſomnus ipſe, qui à natura tributus eſt quo per eum ceſſemur à laboribus, ad quos fiat poſtea reditus recentiori cum uigore, & robore. Ad hæc pueri, adoleſcentuliq́; propter teneritudinem, rerumq́;, ac uitæ ignorationẽ, nec cognoſcendæ apti ſunt ueritati, neq; percipiendo honeſto, minimeq́; accipiendis rationis pcẽptis, ſequendisq́; illius monitis, quod uirtutes etiam morales ſint in mediocritate poſitæ, ſitq́; ætas illa maxime rudis, pluſq́; ĩ ea polleat appetitus, q̃ ratio, q̃ mẽs ipſa, quo fit ut à malis rapiatur cupiditatibus, decipiaturq́; honeſti, ac recti ſpecie, à prauo, turpiq́;. Quocirca propter ignorantiam labuntur, ac peccant.

Oportere agentem intellegere, ſcire, & uelle.

Has itaq; ob res & intellegentem, & ſcientem, & uolentem eſſe oportet eum, qui ad agẽdum moueatur, ut agere cum laude poſſit, rectamq́; ſequi rationẽ. Nam neq; agere recte poteſt, qui parum intellegat, quid ſit rectũ, neq; honeſte, qui honeſti naturam ignoret, neq; ſponte, qui à prauis trahatur affectionibus. Demum neq; exercendis honeſtis delectari, qui ignoret, q̃ ſit natura uoluptatis, q̃ ẽt homine rõne utente digna, neq; felicitas ipſa quid tandẽ ſit, noſcit, aut quo itinere ad illã accedatur,

perinde ut nec eſt, nec eſſe miles bonus poteſt, qui igno ret, quæ ſint ſtrenui militis partes, ſuaq; ipſius munera. Itaq; quo actiones ipſæ perfici ualeant, earumq; fructus matureſcere, annis opus eſt ſolidioribus, qui in puero, atq; adoleſcente ſunt infirmi, quibus in ætatibus uolũtates maxime inconſtantes ſunt, atq; aſſidue fluctuant Cum actiones nullæ, nulla facinora laudari iure poſſint, q̃ non ſpõte fiant, proficiſcanturq; à uoluntate maxime libera, ſuiq; iuris, atq; omni è parte confirmata.

Qui ſit uir felix.

Igitur qui aſſidua, recteq; continuata opera, et ſtudio pro loco, tempore, atq; facultatibus ſciens ipſe, uolensq;, ac libens honeſtis uerſabitur in actionibus, uirtutis gratia, ac benefaciendi ſtudio, rectamq; ſequetur in cunctis rationem, ad eamq; ubiq; ſeq;, actionesq;, cogitationes quoq; ac curas accommodabit ſuas, corporisq;, ac fortunæ bonis boneſte, abundeq; affluentibus ſecundum rectam utetur ratione, ut & bene, & beate his ex ipſis uitam ducat, publicis, & priuatorum commodis intẽdens, dei optimi maximi in primis memor, aiq;, q ipſe ĩ bonis uiris numen eſt quaſi quoddã ubiq; familiare, et præſens, nimirum felix hic & erit & merito ab alijs cenſendus eſt, quales uiri, quod quàm rariſſimi aut nulli potius ſunt uſquam inuenti, quodq; diuinum prorſus quiddam magis quàm humanum uideatur eſſe felicitas, iccirco cœlitum muneri ab antiquis hoc eſt aſcriptum. Et uero quid diuinius, quàm uitam omnem exercere in pulcherrimis cogitationibus, atq; in benefaciẽdo? quo quid maius habeant cœlites, nullius etiam op

portunæ rei eſſe indigentem, quin habere abundanter, unde benefacias quam plurimis.

Felicem fieri non poſſe miſerum.

Quo fit, ut felici cui ſemel eſſe contingit, is eſſe poſt miſer nulla conditione queat, cum ſeſe quocunq; uerterit, mēs, cogitatio, recordatio, animus ipſe ſibi conſcius, lucem illi offerat, ac diem abſq; ulla caligatione, & nubibus, uel potius tanquam quibuſdam in ſpeculis repræſentantē innumerabileis operas, infinitas actiones ſuas diuinarū quidem actionum maxime ſimiles, publice, priuatimq; benefaciendi. Quodq; ita quidem uixerit, ut & bene ipſe & beate uixerit, nec quicquam omnino egerit, aut prætermiſerit, cuius ipſe ducatur pœnitentia, cupiatq; id infectum, quin mentem pſam exercendo, diuinarum, atque humanaram rerum naturas conſyderando id quoque conſecutus fuerit, ut quod maxime diuinū eſt, mundum omnem, quæq; mundo continentur, ingenio ipſe ſuo ſubiecerit, habueritq; comprehenſa. Tantum igitur abeſt, quo fieri miſer queat, ut in illis ipſis rebus, quæ afferre miſeriam uideantur, præ ſe ferat animi ſui generoſitatem, & fortitudinem illam quidem inſuperabilem, ſumma cum toleratione illarum, ac deſpicientia, non quod illas non ſentiat (eſt enim homo, nec quiſquā magis ſentit aduerſariū, quàm qui uerſatur in acie, ac manum conſerit) ſed quod felicis eſt hominis eum ſeſe gerere, ut miſer fieri nequeat. Neq; ſi quædam contingant, quæ ab agendo uel repellant eum, uel impediant, quo minus bene agat, iccirco de gradu decidet, atq; conculcabitur. Neq; enim muſcæ aculeus pictorem ducentem

penicul͏um, in digito ſi inſederit, tantopere aut turbabit eum, aut moleſtia tanta afficiet, ut retrahere, ab incœpto illum opere aut omnino ualeat, aut ne pictor ille, ipſe ſit, poſſit efficere, diuertatq́; penitus à pingendi officio. Maior *eſt res, mihi credite, felicis uiri ſtatus, quàm ut excuti ipſe ex illo queat. Quod ſi aduerſitates maximæ illæ quidem ipſæ fuerint, atq; Ætnæ montis et onus & incendium ſecum ferant, ſub onere tamen illo minime ſuccumbet, quin illud contentis etiam uiribus perferet.* Nam *quanquam agere fortaſſe, quod ſuum eſſe intellegit, quodq́; eſt ſolitus ipſe nequit, illud tamen aget, obtinebitq́;, ne ſuperetur ab onere, corruatq́; ſub ſarcina, præſtabitq́; æque, ac fortiter perferendo ſeſe omnino inuictum, atq; inſuperabilem, etiam aduerſus flammarum globos, & ſaxa igne liquefacta, quæ montem eum uomere* Poetæ *tradunt. Quo quid maius? quid etiam diuinius? efficietq́; quod* Sol *ipſe, ut quò radios inferre ſuos nequit, ſplendorem refulgendo immittat, qui è radijs eius manat, quo tenebræ diſcutiuntur.* Non *poterit itaq; uir felix his aduerſantibus aſſueta munera, honeſtiſſimaq́; quibus inſueuit, præſtare officia.* At *illud ſumma cum admiratione præſtabit, ut malis urgentibus, atq; undiq; incurſantibus, cum tempeſtates adeo etiam ſœdæ ipſæ fuerint, ut* Eripiant *ſubito nubes, cœlumq́;, diemq;, generoſitatis tamen ipſe ſuæ, atq; fortitudinis lumen etiam quam clariſſimum uel profundiſſimis oſtēdat in tenebris.* Agricola *ubi uidet ab imbribus repelli ſe, atq; tempeſtatibus, ab arandi aut ſarriēdi officio, manum retrahit ab aratro, & ſarculo, ac ſub proximum ſeſe tectum inferens, aut ſubdio ipſo, arbore'ue ſub ali-*

qua, baculo innixus perſtans, tantum animo turbatur,
aut frangitur, ut nonnunquam etiam renidens oblo/
quatur hactenus, & cœlum, & nubes ſuum quoq; fa/
cere officium eſſe permittendum. Nam quæ de Hercule
à Poetis referuntur, totque ab illo exanclatis labori/
bus, huc omnino ſpectant, ut qui ſemel felix, nullo pa/
cto effici miſer queat. Quod quia ſupra hominum puta/
tur uires exſiſtere, diuinum ex hoc & habetur illud, et
iudicatur, unde & Hercules inter deos à mortalibus
fuit relatus. Quod autem fabuloſa hæc habeantur, qui
audit uocem illam Laurentij dicentis inter carbones
quam candentiſſimos. Verte iam, aſſum hoc eſt, intelle
get profecto, maiora his ab hiſtoricis etiam Chriſtianis
hoc eſt noſtris referri. Merito igitur diuinæ rei compos
effectus, felix dicitur, qui quod deorum eſt propri/
um, miſer effici prorſus nequeat, nec ipſe permittat.
Cum igitur felix uir ſit huiuſmodi, ſummumque homi/
nis bonum ſit animi ſeu operatio (ut qui recentius Phi/
loſophati ſunt, loquuntur) ſeu ἐνέργεια, ut Ariſtoteleo
& Græco utamur uerbo, ſiue effectio, quod uerbum ſa/
tis placet, ducitur enim ab efficiendo, ut officium ſi/
ue perfunctio, ſiue actio ſecundum uirtutem, aut ſi plu/
res ſunt uirtutes, ſecundum optimam quidem, ac per/
fectiſſimam, nimirum felicitas ipſa huiuſmodi quidem
effectionibus, atque artibus ab homine & compara/
bitur, & iure cenſebitur comparata. Ac felix ipſe be/
ne, & recte & uiuet, & aget, & uiri, ac ciuis boni
fungetur muneribus, in primiſque uirtutes colet, ipſam/
que illam maxime perfectam ſumma, ſingulariq; conti/
nuatione, cæterorum, cum ciuium excellentia, in eoq;

gincì ſe ab alijs minime patietur. Externis quoq; bonis ſatis abdundabit, recte illis in publicas, priuatasq; cõmoditates, atq; honeſte utens. Idem etiam aduerſos, atq; acerbos caſus æquiſſimo feret animo, præſtabitq; inconcuſſus, immotusq;, ſecutus uitæ preſertim genus illud, quæ uirtute ex ipſa merito agnominetur perfecta.

Quæ ſit uita, ac uirtus perfecta.

Quo fit, ut quærendum adhuc uideatur, quæ ſit uita perfecta, quæq; item uirtus illa cæterarum omnium maxima, & optima, & ſupremũ in modum perfecta. Quibus perſcrutandis, offeret ſeſe duplex fortaſſe genus felicitatis, alterum uitæ eius, quæ tota uerſatur in agendis rebus, quamuis perfici ea ſine mentis agitatione, atque officijs, nullo pacto queat, alterum uitæ, quæ maxime quidem contemplatur, in eoq; uerſatur tota, etſi ne hæc quidem ipſa ſeparari omnino ab agendi poteſt muneribus. Homini *enim utrunq; à natura eſt inſitum, ut & agat, et mente perſpiciat, atq; ita quidem inſitum, ut alterum alterius auxilio indigeat.* An *quæſo quiſpiã mẽtem occupatam in maximis, ac pulcherrimis perſcrutationibus, inquirẽdisq; officijs habebit adeo, ut loquẽdi uſus & conferendi cum alijs cogitationes ſuas, communicandiq; uitæ conſilia, ſit ei omnino nullus? nullus etiam rerum aliarum, quæ naturales ſunt, & ſine quibus uiui nulla ratione poteſt?* An *igitur in uita, quæ actiua dicitur, qui honeſte uerſabitur, rectamq; ubiq; ſequetur rationem, morales complexus uirtutes, præditus & ipſe corporis, atq; externis bonis, quibus recte, beneq; utetur, animiq; & rectis, & bonis effectionibus inſi-*

ſtens,ſeq; pro loco,tempore,ac facultatibus honeſte ge-rens,patriæ,parentibus,liberis,amicis,ciuibus,peregrinis opera ſua aſſidue, atq; accommodanter conferens, an quæſo fine hic ſuo fraudabitur? At non eſt perfecte contemplatus,primum nec recte, nec honeſte agere, nec recta cum ratione,nec ſecundum uirtutem quis poteſt,niſi ipſe quis ſit,& qua conditione, quem etiam ad finem genitus, & cognouerit, & bene etiam fuerit cōtemplatus.Prima enim recte agendi ratio eſt, ut rectū ipſum quid ſit intelligatur,deinde delectum, ordinem, menſuram quomodo adhibebit? quomodo temporum, locorum,facultatum,& ſui,& aliorum rationem habebit?niſi ea omnia diu,multumq; cogitando, penſitando,ultro,citroq; uolutando,bene fuerit, exacteq; ſecum ipſaq; cum ratione cōmentatus?ut ea mihi uideatur ferè habenda felicitatis ratio,quæ & doctrinæ, & ſcientiæ,qua in re ſi non omnia uſquequaque fortaſſe inter ſe quadrant,tamen in hac,ut dictum eſt,quæſtione nō eſt exactiore agendum Minerua.Scientia eſt,quæ habet rerum naturæ omnium cognitionem & dei, & uniuerſorum,quæ cœlo,terra,aquis,aere continentur,ex iisq;, & ab iis gignuntur.Erit fortaſſe aliquis,qui rerum harum omnium aſſequatur cognitionem, eamq; perfectam,hic erit ille omnino perfecte ſciens,cui nihil deerit ad ueram,& perfectam ſcientiā. Qui uero ex hac ipſa maxima, & perfectiſſima ſcientia ea fuerit adeptus omnia, quæ ad Phyſicam cognitionem ſpectent, non'ne hic eam aſſecutus dicetur ſcientiæ partem, quæ ad Phyſicam cognitionem ſpectat?non'ne & ipſe Phyſicus cognominabitur? Qui Arithmeticam, Muſicam,

Geometriam, Aſtrologiam, non'ne mathematicus? Verum tranſeamus ad diſciplinas paulo humaniores magisq; ciuiles. Ex Oratoria *facultate è latinis hominibus aſſecutus eſt* Cicero, *quantum aſſequi maximus* Orator *poteſt in agendis cauſis, in explicandis rebus, quas ſcribendas ſuſcepit.* In *deſcribendis uero rebus geſtis* Liuius, *ac* Salluſtius. *Itaq; ille ſuo i genere ſummus* Orator, *hi diuerſis tamen artibus ſuo in genere ſummi* Hiſtorici. *Nihil igitur aut* Phyſici, *aut* Mathematici? *nihil aut* Ariſtoteles, *aut* Plato, *aut* Ptolemæus? *nihil hi, quos dixi* Cicero, Salluſtius, Liuius *ſunt aſſecuti, q̃d horum nulli integram, totamq; ſunt ſcientiam complexi?* Immo *& aſſecuti ſunt, & de hominum genere optime meriti, oſtenderunt, enim uel fecerunt ipſi potius uiam alijs, ut aſſequi idem ualeant.* Quam *ob rem & ſunt & diutiſſime erunt in hominum admiratione, & cultu.* Sunt *igitur ut ſcientiarum, & doctrinæ gradus quidam, ſic & felicitatis, quod ni eſſet, fruſtra & natura nos ad agendum procreaſſet, & actiones uanæ ipſis cum uirtutibus ſimul eſſent.* Atqui *uanæ minime ſunt, nam & uictor uictoriam adipiſcitur, & magiſtratus honorem, uictoria uero tanta erit, quanta uictorum hoſtium multitudo, ac ſub actarum gentium.* Honor *quoque pro amplitudine magiſtratus ipſius, qui ſi fuerit ſummus & honor ipſe ſummus, ſin mediocris, & honor quoque ratione eiuſdem, pro nobilitate etiam, ac magnitudine patriæ, ac populorum.* Fuit. P. Scipio *natus in urbe* Roma, *urbium omnium maxima, & gentium plurimarum domina, nobiliſſima è familia, clariſſimisq; è parentibus,*

& cuius pater, patruuſq;, ac maiores domi militiæq; multa, & magna geſſerint, ipſe bellorum confector, uictorq; ducis omnium maximi, qui ante ſe fuiſſent, triumphator deniq;, & patriæ, Italiæq;, ac Romani *imperij liberator, inſtaurator, erector.* Continentiæ *fortitudinis, pietatis, diuini cultus, liberalitatis, moraliumq; uirtutum omnium exemplum, & ſpecimen doctrinarum, ac rerum naturæ cognitionis maxime ſtudioſus, quippe qui ſummos qui tunc eſſent & philoſophos, &* Poetas *ſecum habuerit, fuerit q; illis familiariſſime uſus.* Ac *poſt tot, tantaq; à ſe geſta in rerum inquiſitione, naturæq; contemplatione, eiuſq; ac rerum plurimarum cognitione conquierit, ut q; idem ipſe ducibus alijs, ac bellorum adminiſtratoribus, & continentiæ, & fortitudinis, & gerendi belli ſeſe exemplum præbuerat, ſic in quiete, ac maxime honeſto ocio, ciuibus item ſuis honeſtiſſimarum artium, ſtudiorumq; immo orbis totius ciuibus, atque illis omnibus, bene qui nolunt uiuere, uiriq; boni eſſe, uirtutumq; fieri, & authores, & patrocinatores.* Talis *hic igitur, ac tantus uir erit'ne à ſuo, ac naturali fine repellendus? tantis à ſe cum laboribus, ac laudibus comparato?* At *expertus 'eſt ciues ingratos.* At *quo ipſe animo tulit ingratitudinem? maxime ſcilicet forti, & popularis ignorantiæ contemptore. Etenim in ſe coacta, & in aere ſub ſolem diffuſa nubecula, nec illi lucem eripit, nec diem fœdat.* Quin *ingratitudo hæc cauſam illi ad felicitatem perfectius adipiſcendam attulit, quod ab gerendis rebus, urbaniſq; adminiſtrationibus, quibus abũde fuerat iam perfunctus, ad uitæ humanæ conſyderationem, rerũq;,*

cognitionem naturæ, ſumma cum honeſtate, & laude auocauerit, qua in contemplatione & quiete eſt poſtea mortuus, perpetuo cum teſtimonio Europæ, Africæ, atq; Aſiæ hominum. M. Aurelius Antonius Auguſtus, ſi quis unquam alius, genus hoc ipſum felicitatis maxime integrum & bene agendi, & contemplandi ſumma etiam cum perfectione uidetur conſecutus. Nam et reipublicæ Romanæ omnium, quæ unquam fuerint maximæ et præclariſſimæ præfuit, uel orbis potius imperio, quandiu uixit, atq; ex quo die imperator creatus eſt, præfuit, atq; ita qdem præfuit, in eoq; adminiſtrando mentem ſic ſecutus eſt, atq; animo contemplatus ea, ad quæ natum ſe intellegebat, nec à rebus tamē gerendis ſeſe auocans, neq; à peruestiganda rerum natura, ingeniiq; nobilibus ſtudijs, ut ob maximam, maximarumq; rerum cognitionem ſit Philoſophus cognominatus, & optimam ob adminiſtrationem, pater fuerit & ſenatus, & populi, & imperij totius habitus. Cuius dicta, factaq;, uita deniq; omnis fuerit ſuprema in hominum admiratione, & cultu. A quo & ſenatus, & populus uiuendi regulam, legeſq; acceperit. Quiq; ipſe ſibi in imperio, & in uita omni, cum domeſtica, tum ciuili uiuendi regula, ac lex fuerit: Atq; ut omnium ipſe maximus, ſic etiam & optimus & ſapientiſſimus communi omnium ſententia iudicatus, & habitus. Quiq; & moriens fuerit ob merita inter deos relatus, templaq; ei ſint poſita, & ſacerdotes decreti, uidelicet in uitæ teſtimonium, & commendationem. Nā de uxore parum continente, ea ſibi animi æquitate conſuluit, ut ſuadenti acerbius aut morte, aut repudio in

illam animaduertendum, reſponderit. Si uxorem di-mittimus, reddamus & dotem. Dos autem erat imperium Romanum. Oportet autem in toto hoc tractatu, qui humana de felicitate habetur, meminiſſe, ea nos con ditione genitos, ut mortalium ſimus, non cœlitum è numero, quiq; & moueamur, & afficiamur, & perturbemur, caſibusq; ſubijciamur fortuitis, ita tamen ut pro ſterni minime, aut expugnari prorſus ab illis patiamur. Quando enim tanta extitit aeris perturbatio, ut non Sol tandem radios ſuos inmittens & nubes diſpulerit, & aerem ſerenum reddiderit? An quod tempus præſtat, ut nullum quamuis magnum non ſedet animi dolorem, non etiam præſtabit & ratio, & animus ipſe bene, fortiterq; inſtitutus, ac rerũ humanarum memor? quod fortiſſimi quiq; uiri præſtitere, eorũq; officium eſt præſtare.

De uita perfecta.

S*ed, ut dixi, quæramus adhuc quænam ſit uita perfecta in qua felix ipſe uerſetur, ut alterum quoq; felicitatis genus quod ſit, & quale etiam, oſtendamus. Videtur autem perfectum id eſſe, quod undiq; ſibi conſtat, impletq; omneis numeros. Atq ratione hac, felicitas utraq; è uita agente, & contemplante comparata, quod homo ſit ad utrunq; à natura genitus, & integra qdem eſt, & perfecta hominis in ſocietate humana uiuentis felicitas. cui & corporis, & fortunæ bona aſſint, quanta ſatis ſint, eaq; ad copiam, & animus ſemp in actionibus honeſtis, pulcherrimisq; agitationibus cum iucunditate uerſatus, uel illis potius deditus, qui et frua-*

aut recordatione præteritarum actionũ, recteq́; à ſe factorum, ſitq́; in bene collocandis officijs, & cum ratione adminiſtrandis rebus frequens, aſſiduus, atq; indefatigatus, ut nec tamen propter contemplationis ſtudia diſtrahatur ab agendo publice, ac priuatim bñ, nec propter actiõis, à rerum humanarnm naturæq́; pueſtigationibus, contemplãdisq́; ab illis, ac mente, & animo pfruendis. Sed *fortaſſe pfectum ipſum alia ratione quærendum eſt in hac ipſa perfectæ uitæ quæſtione, ac uirtutis etiam perfectæ, dicendumq́; uirtutem contemplandi eſſe per ſe præſtantiorem q̃ agendi, quod minus purbari queat, & cum paucioribus indigeat, & mentis illa delectatio, uel perfunctio potius an magis fruitio(ut* Chriſtiani *loquuntur* Theologi, *quod uerbum & grãmaticum eſt, & recte deductum, à uerbo enim fruor, teſte etiam* Priſciano, *deducuntur indifferenter fructurus, & fruiturus, unde fruitio) integrior ipſa ſit, firmiusq́; ſibi conſtet, neq; quæ in uita contigunt actiua obnubilatiões ſerenitatem tantã obſcurare, ac fœdare habeant. Quã è re & uitam quoq; eſſe præſtantiorem, & quia ſit præſtantior, etiam perfectiorem.* Etenim *inter homines bene agere non eſt ab homine ipſo, humanaq́; à natura diſcedere.* A *mente, indagationeq́; rerum maximarum cognitionem complecti, & earum cauſas, ac rationes habere comprehenſas, mundumq́; ipſum cogitationibus ſubieciſſe, ac perquiſitionibus ſuis omnem, quæ ſumma quidem ſapiẽtia eſt, hoc profecto ſupra hominis uidetur eſſe conditionem, acceditq́; ad diuinitatẽ, quãdo hac ipſa uia cœlitibus maxime ſimiles efficimur* Itaq; *quanto diuina præſtantiora ſunt humanis, & uir-*

tus, & uita, tanto etiam ipſa præſtantior, ex eoq; etiam perfectior. Bene igitur dictum cōparari felicitatem per uirtutem perfectam, etiam in uita perfecta. Vos uero optimi uiri meam hanc diſſertionem ſic omnem accipite ut cum de qualitatibus corporeæ conſtitutionis habetur ſermo, bilioſum, aut pituitoſum aliquem dicimus, non quod nō alijs quoq; conſtitutus ſit ex humoribus, uerum quod uel bili uel pituita abundet amplius, ſic uitam contemplantem, atq; indagatricem non adeo perſcrutandis cognitu dignis rebus deditam, ut nihil omnino agat, quando, quod homo eſt & inter homines uerſatur, & oratione erga illos utitur, & cogitationes alijs etiam aperit, & oſtendit ſuas, & docet, & monet, et hac uia benefacit etiam q̈plurimis, & ignorantiam, ruditatemq; ex aliorum pectoribus exuit, tum diſſerendo, tum etiam ſcribendo, ac tranſmittendo ad poſteros inuenta & comentationes ſuas æternitate dignas. Quo effectum eſt, ut etiam fortiter, prudenter continenter quæ geſta ab alijs, atq; adminiſtrata fuere, ea quoq; contemplantium ſtudijs, atq; opera perpetuitati commendentur. Sed ita quidem accipite, ut contemplator ipſe ſupremum in modum uerſetur in exercenda, & colenda mente, ſitq; eius commentationibus maxime, atq; ēt conſtanter deditus, atq; ita q̄dem deditus, ut penè illis uideatur affixus, Nequaquam tamē ut ab humana ſocietate abhorrens amicitias fugiat, parentibus morbo, aut egeſtate laborantibus opem, operamq; ſuam ferre deneget, patriam periclitantem, cum poſſit non adiuuet, tueaturq;, conſilium honeſta in cauſa petenti dare renuat. Quæ ſi non præſtiterit, & impius, et

maxime iniuſtus ſit, uiuẽdiq́; genus hoc eius ſit uel maxime deteſtandum. Nec uero hac nos potiſſimũ in parte de illis loquimur, qui negocijs humanis omnino relictis, deo famulantur, diuino tantum cultui intenti. Verum cum omnis hæc oratio ſuſcepta ſit de homine ciuili, atq; in ſocietate uiuentĕ, qui ita ſe ſocietate ab ipſa retraxerit, ut præter mentem indagationemq́; aliud curet nihil, in ſolitudine ac ſibi ſoli uiuens, ferino etiã more magis quàm humano utens fœlicitatem quõ nam modo coſequatur? ſummum ſcilicet humanum ac ciuile bonum, cum in ciuitate neq; uiuat, neq; boni aliquid in commune conferat, atq; ab hominis uita transferat ſe ad ferinam. Itaq; hic ipſe contemplator ſequetur in illo ipſo uiuendi genere etiam munera, atq; officia boni uiri. Scimus non paucos deſeſſos rebus urbanis, ſenectute iam aggrauante, relicta urbe ſe ſe in agrum contuliſſe, illicq́; uitam egiſſe tranquilliorem, laboribusq́;, ac ciuili uita iam defunctis uiris dignam, eosq́; nihilo ſecius & uiri boni, & ſenis probi, & ciuis de patria bene meriti munia, non ita quidem abieciſſe, ut à ſe ipſis omnino diſceſſerint, ac bonitatem, probitatem, patriæq́; charitatem ſic exuerint, ut conſilia, reſponſa, ſermonem deniq; ſuum adeuntibus denegent, ſeq́; ab illorum conſpectu ſubducant. Quod qui faciunt, ut in agros ſe conferant (nam id facere ſæpenumero aut ingraueſcens cogit ætas, aut tempora ipſa, propter malum rei publicæ ſtatum ſuadent, cum nec publicis in actionibus ingenijs eluceſcere, nec locum retinere uirtus ſuum poſſit) uidentur terræ bene cultæ uſum ac morem ſecuti, cuius bene quidem aratæ, multaq́; diligentia occatæ, ſartæ,

*expurgatæ, ut fructus eſt ſeges, ſic actionum plurima-
rum fructus eſt ceſſatio à laboribus, requieſq; incolen-
dis tantum mentis agitationibus, & præteritarum
actionum perfunctione, & præſentium perſcrutatio-
num ocio, ac uoluptate, & (de qua dictum eſt) frui-
tione. Quo quid aut optabilius, cum in portum peruē
tum iam ſit? aut ſuauius, cum ad quietem, & ocium,
qui fructus non inexpectati laborum ſunt præteritorū
omnium? aut perfectius, cum nihil iam ſit reliquum,
quod deſyderari queat? præterquā ſi indignemur emo
ri, quod quidem ipſum eſt uelle naturæ repugnare, &
uitæ bene actæ fructum ſuum amittere. Quod ſi perfe-
ctum, de quo nunc agimus, accipiendum forte icirco
eſt, quia ſit ad finem iam peruentum (finis enim perfe
ctio eſt) uita hæc ipſa, de qua loquimur, quod ad finem
ſit iam peruentum actionum, ſitq; requies conſtituta in
mentis ſuauiſſimis commentationibus, iiſdemq; cum
recte actorum memoria perfruendis, erit icirco perfe-
cta, & uirtus, quæ ei ætati aduenit perfecta, & uitæ
totius fructus etiam perfectus, & ætas quoq;, quam ſe
nilem eſſe neceſſe eſt, propter defunctionem rerum an-
tea actarum, uſumq; rerum maximarum, ac diuino-
rum, humanorumq; cognitionem, ſummamq; ob ſapiē
tiam, etiam ipſa perfecta. Quod enim parte ex omni
conſumatum, atq; undiq; affabrefactum eſt, id uere, re-
cteq; perfectum dicitur. Atq; hæc quidem uita talis om
nino eſt, iureq; perfecta dicenda. Qui uero fructus, quæ
etiam uoluptas capiatur, ubi ab adminiſtrandis ma-
ioribus rebus, ciuilibuſq; negocijs pertractandis i hác
quietem, & tanquam in portum ex alto mari ſit appli*

catum, poterunt uberius dicere, & certius teſtificari qui bus contigit, & fortunæ flatu ſecundiore uti, & maiores res, atq; in excelſiore loco poſitas adminiſtrare, & tanquam in luce uerſari maximorum, maximeq; illuſtrium negociorum. Ego *uero ingenue quo uobiſcum agam, meaq; pro conſuetudine, nam & uos ipſi uitam, mores, ſtudia, actionesq; iam nouiſtis meas, nunc demũ ante actæ uitæ capio, laborumq; præteritorũ, quos plurimos ac maximos inter agendum ſubij, fructum etiam ſuauiſſimum.* In *tranquilliſſimo enim ocio conſtitutus cœlitum mihi ipſe uideor ſortitus uitam.* Nam *ſeptuagenarius iam, ualido corpore, bonis externis, quantum ſatis eſt, modeſtiæ preſertim meæ ſuffultus, animum ſolũ exerceo, eumq; continẽter, præterquam cum, nec tamẽ quotidie, uillam inuiſo, & hortos, gladioq; expurgo arbuſculas.* Mente *autem ſic fruor, ut ſolam hanc meam eſſe ducam, ſoli huic inhæream, eam unam exerceam, ac colam, quotidie aliquid ætate hac ſtudijsq; meis dignum contemplatus, cogitationes ipſas meas aut ſcriptis mandans, aut cum amicis eas conferens.* Meaque *hæc exercitatio, curaq; quam ſuauiſſima contemplandis diuinis, atq; humanis rebus tantum eſt intenta, ni uobis fortaſſe ſecus uideatur, quod huic ſacello adornando ſim intentior.* Sed *concedatis hæc Adrianæ uxori, quam uiuam merito amaui plurimum, & mortuam monimentis his proſequor.* Isq; *(ut dixi) fructus eſt, & quidem bene ſuauis eorum omnium, quæ & iuuenis olim egi, & nunc ſenex ago.* Ipſiusq; *ante actæ uitæ recordatione magis magisq; incendor, tum ad res cognitu dignas, quæq; ſapientiam conſtituunt, maiori quodã*

ſtudio perquirendas, tum ad ſuauiſſimos illos fructus, qui inde proueniunt perfruendos. Nanq; , ut ſcitis, adoleſcentulus patria cedens propter ciuileis diſſenſiones, magna rei domeſticæ iactura facta, ob aduerſariorum impotentiam, ad Alphonſum me Regem in Hetruriã contuli, aduerſus Florentinos bellum gerentem, et cum illo haud multo poſt Neapolim. In qua litteris ita dedi operam, ut annos natus uix quatuor & uiginti etiã inter ſenes, eosq; qui in litteris conſenuerant, iudicarer excellere. Alphonſo inde mortuo, cum à Ferdinando eius filio arceſſerer, graui bello implicitum, eum plureis annos grauiſſimos cum laboribus, atq; erumnis maximis ſum ſecutus. Inde Alphonſum etiam filium iubente patre. Quibus cũ ita uixi, ut eorum cauſa pericula etiam non mediocria adierim. Inter quæ tamen diutius uerſatus non pauca etiam ſcripſi. Quodq; uel cũ primis fuit difficile, attritis, ac penè ad internitionẽ pductis Ferdinandi rebus, bis inter illum, & Innocentium octauum Pontificẽ maximũ exortum, & conflatum bellum compoſui. Ferrarienſi uero in bello, quod acerrime illatum à Venetis fuerat, eum me geſſi, ut mea potiſſimum opera, meisq; conſilijs in ipſo belli ardore ſecuta pax fuerit, cum Italiæ totius quiete, & ocio. Ex eoq; in rerum adminiſtrationibus & Ferdinandi, & Alphonſi, ita domi, militiæq; meipſum geſſi, ut primum locum in deliberandis, & conſultandis rebus, capiendisque conſilijs permultos annos tenuerim, ea cum integritate, et fide, ut meis de adminiſtrationibus neque tunc ſit queſtus, neque hodie queratur ullus. Quin palàm multi, clàm omnes & damnant tempora, & fortunam ac-

cauſant, quod Caroli Octaui Gallorum Regis aduentus qui regnum hoc Neapolitanum occupauit, quamuis annum uix illud tenuerit, ab regijs me, ac regni adminiſtrandis rebus omnino diſtraxerit. Quæ profecto res quieti, & ocio huic meo, mentiq; perfruendæ cauſam attulit. Eſtq; deo optimo maximo gratias ex hoc ut agam Nam, quod uos ipſi ſcitis, ter ſub Ferdinando cedere negocijs cum tentaſſem, quod mihi ab illo nullo modo fuit conceſſum, hoſtilis uis diuino quodam beneficio mihi ocium peperit, publicuſq; ab negocijs ceſſationem. In qua, ut dixi, fruor ante acta uita, nihilo tamen adminiſtrationibus ex ipſis locupletior factus, mentem autem ipſam ſic exercens, & colens, ut è procellis illis maxime turbidis, in portum quietiſſimum pariter ac ſecuriſſimum ſim delatus. Quo in ocio & cœlitibus ipſis mihi frui uideor, & in ea tranquillitate uiuere, ut & nũc demum, & mihi ipſi, non regibus uidear omnino uiuere. Poſſum itaq; ex me ipſo fidem uobis facere, bene conſtituto homini nihil eſſe optabilius, quietius, felicius, q̃ ubi ab negocijs, ciuilibuſq; adminiſtrationibus honeſte ſecedenti ocium contigerit, in quo mente fruatur, ideſt diuinorum numinum familiaritate, atq; amicitia. Sed iam tempus eſt, alterum illud felicitatis ut aperiam genus, quod ſit, & quale, quodq; & merito perfectum dicatur, & ſit ſuo iure ſummum bonorum omnium, finiſq;, & ultimus & perfectus.

De perfecta felicitate.

A*nimalia cætera præter hominem omnia, quod ratione careant, ac mente, felicitatis ſunt expertia. Itaq; hominis ſolius*

nis ſolius proprium, ac peculiare bonum eſt felicitas. Cuius adipiſcendæ cauſa, eſt ad rationem omnino referenda actionum cunctarum directricem, ac magiſtrã, atq; ad mentem, per quã cœlitibus ipſis cognatione quaſi quadam iungimur. Itaq; quod ratione, menteq́; diſferimus à belluis, differimus etiam felicitate. Cõtra uero & quidem non pauca docent, cœlitibus hominẽ eſſe quam familiariſſimum, maximeq́; acceptum. Atq; ut ex uitæ communitate, ac ſenſuum, quædam quaſi familiaritas exiſtit homini cum belluis, ſic è cœleſtium cognitione, ac diuinarum maxime rerum quædam etiã emanat cum cœlo, cœlitibusq́; communitas, quodque uix auſim dicere, agnatio. Quocirca illud ipſum, quod hominem belluis coniungit perinde ut uitale, atq; ſenſorium & uocatur, & eſt, ſic & eſt, & uocari diuinũ debet, quod hominem dijs cõciliat, atq; amicum facit. Ineſt igitur homini, quod diuinum quidem ipſum ſit, aut eorum, quæ homini inſunt, maxime diuinum aliquid, aut diuinitati ſimile ipſum admodum. Nihil autem cœlitibus tam ſimile, aut quod diuinitatem tantopere repræſentet, quàm mens, nihil deorum actionibus tam cognatum, quàm mentis illa ipſa ſapiens agitatio, & ſtudium, nihil, quod ex omni adeo parte cœleſtem, ac diuinam illam beatitudinem referat, quàm mentis ipſius beata, & felix illa perfunctio, quæq́; noſtris à Thelogis fruitio recte dicitur. Igitur ſi deorum eſt tranquillitas, quies, oblectatioq́; maxime ſedata, & à curis ſolicitudinibusq́; omnino abſterſa, & uacua, hæc eadẽ ipſa ſedatio, oblectatio, atq; trãquillitas, quies item, quãdo nihil quæritur, quia nihil deeſt, diuina prorſus ea eẽ

res uidetur, per quam felicitatem adipiſcitur, uel ipſa potius eſſe uidetur felicitas, quam neq; afferunt principatus quamuis ampli, neq; diuitiæ etiam perquam multæ, neq; ſenſuum delinimenta uel omnia ſimul cumulata, non uires corporis etiam uaſtiſſimæ. Habent enim ſecum plus triſtitiæ, quàm iucunditatis, moleſtiarum, quàm uoluptatis, laborum, quàm quietis. Demū hæc ipſa, & ſimul cuncta, & ſeparatim ſingula plena ſunt ſacietatis, atq; pœnitudinis. Et ſacietas quidem affert faſtidium, cum felicitas, quid nam aut faſtidium ſit, aut ſacietas, ignoret penitus. Pœnitudo uero infectum cupiat, quod eſt iam factum, contra felicitas, quæ eſt cum uoluptatis ueræ, ac ſynceræ perfunctione, quo nā modo infectum cupiat quod quidem & ſit, & eſſe utique intellegatur tum optimum, & pulcherrimum, tū etiam iucundiſſimum? Ad hæc mens ipſa diuina prorſus res eſt, at ſenſoria delinimenta animalium ſunt, quorum uita etiam quambreuiſſima. Nam bona externa fortunæ ſunt addicta, eaq; incerta, minime propria, quorum è poſſeſſione facile eijciamur. Potentatus, ac magiſtratus periculoſi, præcipites, moleſtiarum pleni, calamitoſi. Mens uero ſibi ſua, & propria eſt, hominiq; cū cœlitibus communis, & cuius natura ſit inuiolabilis, expers calamitatis, ac periculorum omnium, ipſaq; ſibi, & abunde cuncta ſufficiens, & hominem ipſum ex ſeſe perficiens, & cum omnia complectatur, & proficiſcatur, penetretq; quò uelit, nullis tamen ipſa finibus circunſcribitur, niſi quibus cœlites ipſi, nec ſpatijs coercetur alijs. Quin etiam uirtutes, quæ de moribus nomen habent, comparanturq; agendo, materia ſi defuerit, ex-

teriora adminicula, fruſtra quidem annitentur, eruntq́ue illarum conatus omnino irriti. Quis enim erit liberalitati locus, atq; magnificentiæ, pecunia ubi defuerit? Quis iuſtitiæ, ubi ad retribuendum nullus fuerit omnino aditus, aut opportunitas? Ad hæc iuſtitiæ munus, atq; officium erga alios exſiſtit, qui ipſi ſi deſint, nullus prorſus eius ipſius erit uſus, nulla effectio. Aſt mens ipſa ſola, ac ſine alio contemplatur, munusq́; & exercet, et perficit ſuum. In periculis potiſſimum bellicis perficitur fortitudo, qd ea nulla ſi offerātur? Quid quod corporis quoq; auxilio ac uiribus opus ē forti, ſine qbus naua re operam omnino ſuam nequeat, cum contemplantis opera illis uix indigeat, niſi qua contemplator ipſe homo ē, exſiſtitq; è corpore, in quo mēs ipſa refulgeat, quē admodum ſolaris in mundo refulget lux. Nam mens, qua diuina ipſa quidem eſt, eo minime indiget. Itaque morales uirtutes humanæ ipſæ quidem ſunt, quæ uero uerſatur in contemplatione uirtus, prorſus diuina, quippe quæ cœleſtium numinum, deiq́; ipſius eſt munus. Et enim cœlites cum ipſi & ſint, & uitam uiuant ſempiternam, nec dormiunt profecto, relāgueſcuntq́; ceſſando ocio ipſi dediti, nec nauigationem exercent mercaturæ gratia, ut quæ deeſſe ſibi ſentiūt, ijs comparatis, poſt quieſcant, atq; abundent ocio & quieto, & marcido, nec bellum gerunt, ut pace parta, uiuant ſecuri, quibus nullus inſit metus, nulla cupiditas. Ni fortaſſe aſſentiri Homero uoluerimus iocanti in carmine, & res humanas ad deos transferenti. Illud tñ pie, ſancteq; ſuadenti, habere deos re℞ mortalium curam, illasq́; moderari, et regere. Reliquū eſt igitur cœlites ut ipſi contēplentur,

ſitq; illorum propria cõtemplatiõis perfunctio, atq; frui tio. Quod cum ita ſit, uita hominis, quæ uerſatur in cõ templationibus, & cuius officiũ eſt mentis ipſius cul tus, atq; effectio, cœlitum nimirum uitæ eſt perquam ſi milis, & quia diuina, iccirco & potior, & præſtantior quàm humana, quando hæc quidem hominis, qui mor talium eſt è genere, illa uero dei, ac per ſe quidem nulli us indiga, niſi qua (ut dictum eſt) contẽplator ipſe ho mo eſt, & uita animali, eaq; ad breue tempus utitur. Itaq; ut contemplantis hominis uita eſt præſtantior cœ litum ob ſimilitudinem, ſic & uirtus, ipſaq; mentis effe ctio, hoc eſt contemplatio, eſt etiam præſtantior, igitur & perfectior, tantoq; etiam perfectior, quanto diuina ſors præſtat humanæ, eſtq; ea pfectior, tum propter bo ni perfunctionem abſq; perturbatione ulla, tum uel ma xime propter æternitatem uiuendi. Habetis iam quid ſit & uirtus perfecta, & uita etiam perfecta, & ge nus hoc felicitatis, quæ à contemplando nomen accepit quãtum etiam, & quomodo ab illa differat, ad quam ciuiles uidentur actiões contendere. Quocirca, bene, ex acte, uere, atq; enucleate ab Ariſtotele philoſophãtium omnium conſumatiſſimo uiro definitum eſt, felicitatẽ mentis eſſe effectionem, ſecundum uirtutem perfectam, atq; in uita perfecta, cum perfunctione uidelicet ante actæ uitæ cognitioneq; diuinarum, atq; humanarum rerum, eorumq; fruitione omnium. Et quoniam Chri ſtiani ipſi ſumus, cum ſpe etiam cœleſtis uitæ, qua ipſis quoq; cum cœlitibus, æuo ſit fruendum ſempiterno.

H*æc habui apud uos de felicitate quæ dicerem, quam ta men Chriſtiani alia quadam uidentur ratione, & uia*

quærere, uitam omnem, uitæq; ipſius actiones ad deum referentes. Quamobrem & mortuos qui pie, caſte, religioſeq; deo addicti uixere, cultuique eius dedicati, aut pro religione mortem oppetiere, beatos eos uocant, & felicitate cum cœlitibus frui, beateq; cum illis agere uolunt. Pontifices item, antiſtitesq; beatam quoq; ducere uitam hanc putantur, qui integritatem ſecuti, morumq; ſanctitatem, deo famulantur. Nec profecto aliter de religione, religioſisq;, & caſtis ſacerdotibus eſt cenſendū. Mihi uero ipſe ſic perſuadeo, ſi non felicem (nam humanæ felicitati opus eſt quamplurimis) beatam omnino illos uitam agere, ac uitæ huius fructum aſſecutos. Siquidem quantum hōneſtæ uitæ ſatis eſt, procul ab ciuilibus moleſtijs, ac laboribus, de templorum bonis, ac fortunis abſq; labore, ſine ſudore ullo, eis ſuggeritur, & actiones, curas, cogitationesq; ſuas omneis diuinum in cultum conuertunt, ſacrisq; tantum rebus dant operam, pie ipſi, ſancteq; inſtituti, qua ratione hominum quoq; generi dum pie uiuunt, dum ſacra caſte adminiſtrant, deum propitium, atq; placatum reddunt. Verum enim humana felicitas, qua uidelicet homines ipſi ſumus, qua ad agendum, atq; ad contemplandum nati, qua uita ipſa in hominum ſocietate agitur, ipſiq; mortales ſumus, illis ipſis, quas attigimus, alijsq; etiam rationibus ab antiquis Philoſophis eſt quæſita. Permulta quoq; felicitatem circunſtant alia, quæ magis fortaſſe ad hominum aliorum opinionem, quàm ad eos ipſos, quos felices dicimus, uideantur referenda. Nemo enim felicem putat eum, qui ſit mortuus, quippe cum ſit uiuentium felicitas, tamen ſpectare uel multum ciues alij

ad eam arbitrantur, ſi poſt felicium uirorum obitum, liberis integra permanſerint bona, honores, amicitiæ, tituli, taliaq́; permulta. Suus tamen & felicitati ſtatuendus eſt terminus. Ad hæc felicitas minime opinione, uerum re ex ipſa conſtat, comparaturq́; ijs, de qbus ſupra dictum eſt artibus Et mors quidem ipſa felicitatis eſt humanæ terminus, deſinitq́; ſtatim homo eſſe, ubi quis fuerit uita functus. Reliquum eſt de Prudentia ut diſſeramus, quæ ſola cum in moralibus uerſetur actionibus actiones noſtras omneis pariterq́; & publicas, & priuatas, ciuilesq́; ac familiares dirigit, ac componit. Quia uero adueſperaſcit iam, ac ſatis multa hodie dicta ſunt à nobis, & meus hic ipſe dicendi ueſtrq́; ac cæterorũ, qui hic aſſunt, audiendi labor alium in diem, conſeſſumq́; in alium reſeruetur.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE PRVDENTIA LIBER SECVNDVS.

Ongredientibus hanc in ædiculam nobis, Triſtane Caraciole, ac Franciſce Puderice, deq; more conſeſſus huius diſſerentibus de uirtute, ac de hominum moribus, aſſum ipſe promiſſa ſeruaturus, quorum debitorem heſterna me diſputatione conſtitui de Prudentia uidelicet diſſerturus, re ſanè quàm difficili, noſtriſq; à maioribus, aut parum explicata, aut minime omnino tractata luculẽter. Verum ante quàm rem ipſam aggredior, permulta quidem perinde ac rei ipſius magnitudo fert, explicabo, digreſſim quidem, ſed tamen (ut ita dixerim) pedetentim progrediens. Ac primum quidem dicere nequaquam uerear, ut ab homine humanitatem, ſic à uiro dictam eſſe uirtutem. Cumq; tum ſtirpes, herbæq;, tum pecudes, brutaq; animalia genus quæq; ſuum habeant, ſolius tamen hominis moralem eſſe uirtutem. Quippe cum nec brutorum genere, nec ſtirpium animantiumq; cæterorum homo contineatur. Atque ut nare ſuum eſt piſcium, uolare auiũ, proprium denique generis cuiuſq;, ac peculiare quoddam munus eſt, ſic ſolius hominis peculiare, ac proprium officium eſt agere, uerſariq; in negocijs obeundis. Actiones uero ipſas atque agendi uim hominis naturæ ſic inhærere, ut in morem, qui habitum poſt conſtituit, conuertantur. Qua è re uirtutes ipſæ morales ſint

dictæ, agendo enim, atque aſſueſcendo comparantur. Cumq; homo ex anima conſtituatur, ac corpore, placu it maioribus noſtris, uirtutes ipſas ad animam omnino debere referri, animamq; ipſam trifariam partiendam cenſuere, in eã, quæ alat, quæ ſentiat, quæq; ratione uta tur. Ac primam quidem illam, cuius tantum eſt alere, ineſſe ſolam herbis, ac ſtirpibus, quæ quod loco mini me moueantur, ſoloq; infixæ ſint hac ipſa tantum uia alimoniam ſibi comparent. Secundam uero cum altri ce illa uegetabiliq; coniungi, atq; in unum coactam, conſtituere, animal, quod à potiore quidem parte ſit ſen tiens appellatum, quodq; & loco moueatur, & ince dat, pro inſita eius cuiq; ui ac natura. Duabus his natu ris tertia illa innexa, quæ rationalis eſt ab indita ratio ne dicta tertium conſtituit genus, quod excellentiam ob ipſam uocatum eſt rationale, perinde ut alterum illud à ſenſu ſenſuale, cæterum homine ab ipſo, humanũ quo q; appellatum eſt genus, utq; deorum quæ ſunt ea dicũ tur diuina, ſic q̃ hominũ ſunt, humana. Quo fit, ut quẽ admodum actiones ipſæ humanæ qdem ſunt, id eſt ho minum, ſic etiam & uirtutes, q̃ agendo cõparãtur, qđ q; ipſos inter homines qui excellunt, dicti à latinis ſunt ſcriptoribus uiri, inde excellẽtia quoq; ab ipſa uirtus eſt agnominata. Nec uero me præterit ab iiſdem quoq; ſcri ptoribus & aquarum uirtutes, & arborum, atq; her barum dici, quod licenter qdem dictum, non eſt qui ne get, quadamq; ſub ſimilitudine uocum, ac translatione Vt cum legitur.

" Nare per æſtatem liquidam conſpexeris agmen.

Tranſtulit enim Poeta eximius ad apes motum illum,

qui proprius eſt piſcium, & Pelagoq; uolamus, ad homines, cum uolatus ipſe tantum ſit auium. Quoniam autem anima (ut dictum eſt) ipſa in treis diuiſa eſt parteis, nec primæ illius partis munus eſt aliud quàm alere, creſcere, procreare, ſecundæ uero cernere, olfacere, audire, guſtare, tangere, neutiq; in harum animæ uirium aliqua, quæ ab alijs potentiæ, poteſtates ab alijs dicuntur, neq; in cunctis ſimul collocari uirtutes ullo pacto morales queunt. Etenim uires illæ, quæ natura ab ipſa ſunt inſitæ, quá è re naturales uocantur à Phyſicis, nec rationi ſubijciuntur, nec rationis ductu, de ſtatu modo aliquo dimoueantur ſuo, cum tamen hæc ipſa ratio noſtras & dirigat, & moderetur actiones. Ad hæc qđ ualẽti quis utatur ſtomacho, quodq́; proceram excreuerit in ſtaturam, ſitq́; abunde etiam fœcundus, neq; ut temperatus laudari, neq; ut liberalis, fortis'ue, aut poteſt, aut debet, neq; ut intemperans meticuloſus'ue, aut ut auarus accuſari, huiuſmodi enim uirtutes, ac uitia morum ſunt, haudquaquam naturæ. A' ſenſibus quoque quantumuis acutis, aut contra obtuſis nemo ut bonis, ac probatis inſtitutus moribus commendatur, aut ut turpibus improbatur, ac peruerſis. Licet autem ſenſuũ ſit ipſorum etiam abuſus, omnis tamen improbatio inde ducãt ortum, quod ab ipſa fuerit ratione receſſum, cuius ſubductu, atq; imperio nullus huiuſmodi continget abuſus. Siquis enim aut ſurdus matris utero prodijt, aut cæcus uitio id naturæ dari ſolitum eſt, non homini. Contra uero eidem naturæ laudi ſiquis præter cæteros & acutius uideat, & proſpiciat etiam longius, Etenim habetius cernere, aut perſpicacius, naturæ ipſi at/

tribuitur, quod in pueris oſtenditur, qui acutius, & in ſenibus qui obtuſius uideant, cum iiſdem in ſenibus ſumma ineſſe ſoleat prudentia, ſummusq́; rerum humanarum uſus atque peritia, quibus in rebus adoleſcentuli manci prorſus reperiuntur. quid quod nullo docente, nullo etiam inſtitutore adhibito, ſed natura tantum mõſtrante, inſitaq́; à ui, ſenſibus ipſis utimur. Cum uirtutibus comparandis opus ſit inſtitutoribus, ac magiſtris. Nemini præterea ut olfaciat, audiat, guſtet, digladiandum eſt, cum fortibus uiris, ubi ratio ipſa tulerit, ſit etiam in acie occumbendum. Nanq; ſenſibus ut utamur, natura ipſa magiſtra nobis eſt, non ratio. Quod in belluis manifeſto apparet, quarum ſenſus nullo prorſus rationis beneficio, quàm qui hominum eſſe plerũq; cõſueuere uegetiores. Videlicet cõparãdis uirtutibus, non in plurimis obſtandum eſt, ac repugnandum naturæ? cũ nulla tamen naturæ inferenda uis ſit, adhibendá ue repugnantia, quo aut aurium utamur, aut oculorum officijs. Quo circa uirtutes hæ, de quibus nunc habetur ſermo, neq; à natura illa animantium genitrice nobis inſunt (quid enim probitati, continẽtiæq́; cum ſtirpibus?) neq; à ſenſibus, quorum opera nullo noſtro conatu adhibito, ipſa tantum per ſe ſuoq́; exiſtit impulſu. Reliquũ eſt igitur ut uirtutes, ac uitia, de quibus uel probi habemur, uel improbi, commendamurq́;, aut uituperamur, ad eam ſint animæ partem referenda, cuius propria eſt ratio. Si enim rectam prudentia ſequitur rationem, ipſiusq́; rationis peculiare officium eſt, à recto non recedere, quo relicto in defectum abire, aut in exſuperãtiam eſt neceſſe, cum ſit ab ipſo detorquendum itinere, nimi-

rum ratione utentis animæ, laus hæc eſt propria, cum propria etiam ſit hominis, qui animantibus ex omni/bus ſolus eſt illius particeps, ſolus etiam intellectu præ/ditus, ac mente. Quæ quoniam ſola eſt hominis, hæc ip ſa quoq; ad omnem excellentiæ humanæ ptem ſola eſt amplectenda, ad eamq; & agendi, & contemplandi munus omne referendum. Quo fit ut duplex etiam in homine uirtus exiſtat, altera contemplatrix ipſa qdem, ſemotaq; ab actionibus, altera uero actionibus ipſis uſq; dedita, ab illisq; merito agnominanda. Quam ob rem intellectus & ipſe qui utrāq; complectitur uirtutem, eſt etiam diſtinguendus in agentem ſcilicet, & contem/plantem. Cæterum è tribus animæ partibus, cuiq; pro ſua tamen natura appetendi uis eſt indita, & ſi de al/trice, & progignente illa tacendum parte in hac omni no uidetur. Quomodo enim appetat, quæ nec ſentiat ip ſa quidem, nec cognoſcat? Itaq; ſenſualis illa in ea pror ſus inclinanter & mouetur, & fertur, quæ ſibi ipſi pro futura eſſe ſentiat, quæq; adepta ubi fuerit, appetitio tūc ipſa & ſedatur, & conquieſcit. Ineſt igitur homini duplex appetitus, à ſenſu quidem alter, alter uero à mente, atque intellegentia. Et qui à ſenſu, ipſe quo/que duplex eſt, alter cupiditati ſeſe accommodans, al ter iræ. Concupiſcimus enim bona quæ appareant, quibus adipiſcendis, quamuis difficultas ſæpenumero propoſita ſit, labores tamen maximi, periculaq; grauiſ/ſima etiam ſponte ſubeuntur. Etenim commotio ipſa, q̄ eſt ab ira, ad difficilia, eaq; erumnoſa, et ardua nos im pellit, quæ uero à cupiditate, ad grata, ac periucunda. At appetitio illa, quæ mentis ſiue comes, ſiue cliens

eſt, & aſſecla, ſimplex eſt duntaxat, ac Latino nomi-ne uoluntas. Itaq; quod ea propria eſt hominis laus, quæ à mente proficiſcitur, qui adminiſtrandis rebus dãt operam, ubi longius ab ea diſceſſerint, ut dementes paſ ſim increpantur, atque inſani, quod ab illa agendi ſani tas omnis manat. Virtutum itaq; moralium in ijs ſe-des eſt conſtituta, nanq; aut in ipſo tantum conſtituun tur intellectu, ut prudentia, aut in appetitu, intellegen-tiæ comite, ut iuſtitia, aut in ea appetitione, quæ cupidi tatis eſt alũna, accommodat ſe tamen rationi, illiq; ob-ſequitur, ut temperantia, aut in iraſcibili, qualis eſt for-titudo. Neſciam tamen quomodo prudentia ipſa mediã quaſi quandam inter eas ſeſe uirtutes exhibet, quæ hic ab intellectu, illinc à moribus nominantur, quadam cũ ſua ipſius communitate. Quocirca nec moralis proprie dici uirtus poteſt cum ab intellectu ducat ortum, nec eti am improprie, cum niſi in bonis, ac probatis uiris in-eſſe nequeat, quando uiri boni ſunt à moribus tantum rectisq;, atq; honeſtis ab actionibus appellati, ab ijsq; etiam probantur. Quia uero ubiq; à calumniantibus ca uendum eſt (nullum enim tam catum eſt, tamq; appo ſitum dictum, ad quod uiam non ſibi faciat cauillatio) non pigebit, in hoc ipſo diſſertionis noſtræ principio, et tanquam limine, quaſi teſtatum relinquere, licet ſenſus ipſe ſit à ſentiendo deductus, licet ſentire cum brutis ſit nobiſcum commune, qui aliud quidem genus conſtitui-mus, tamen hoc ipſum ſentiendi uerbum, et de illis quo q; recte dici, uſurpatumq; ſic eſſe à maximis, præſtantiſ-ſimisq; Philoſophis, quæ mentis quidem ſunt, atq; intel legentiæ, ne dum ſenſualis naturæ, ac ferinæ, ut cum le

gitur, male de anima immortalitate ſenſit Epicurus, et neglegendum non eſt, quid de nobis quiſq; ſentiat, & uicit in ſenatu Catonis ſententia, & Ariſtotelis ſententia eſt, ac Platonis. itaq; uerbum ſentio, à quo eſt ſententia, etiam ad ea, quæ mentis ſunt, ac iudicij, uſurpatiſſime accommodatur, Idq; inde mihi uidetur profectum, quod duplex cum ſit appetitus, alterq; à ſenſu, ab intellectu alter. Is qui exiſtit à ſenſu, ſuapte natura rationi obtemperat, illiq; ſeſe adiungit, etſi ueteres illi parum adhuc expoliti rerum naturæ indagatores, quæq; ſenſus, quæq; intellectus ſunt, eadem ſolius ſenſus eſſe cenſebant. Nec uero hac potiſſimum in parte omittendum duximus, conceſſum eſſe Grammaticis dicere actiuum, ac paſſiuum, inceptiuum, ac meditatiuum uerbum, genitiuositem, atq; ablatiuos caſus, Rhetoribus demonſtratiuum ac deliberatiuum genus, rerum ſcriptoribus natiuum ſaxum, ſatiuum holus, furtiuam pecuniam, Dialecticis affirmatiuam, ſeu dedicatiuam, ac negatiuam enunciationem. Philoſophantibus uero ſecundum hanc ipſam ſimilitudinem, negari nulla prorſus cum ratione debere, quo minus uegetatiuam dicāt, & ſenſiuam animam, alterum à uegetatu, alterum à ſenſu (nam ſenſitiuum omnino eſt barbarum, quod origine careat) itemq; ab intellectu intellectiuum à generatu generatiuum, & huiuſmodi multa. Nam quanquam & generans, & intellegens, & ſentiens, & uegetans, recte admodum, ac latine dicitur, tamen hæ terminationes cum ſint participantium uocum, non tam uidentur explicare inſitam illam rebus quibusq; uim, quàm actionem ipſam cum intellectiuus, atq; actiuus,

quod nominum habeant terminationem, illam ipſam uim uocibus inſitam, manifeſtius, indicent, declarent/que ſignificantius. Sed nos legem nec Philoſophis ſta/tuimus, nec rerum ſcriptoribus. Sequatur facultatem li/bere, ac dicendi genus quiſque ſuum. Ipſe uero arbitra/tu meo, quæ à recentioribus uſurpantur Philoſophis pa/rum ubi probabuntur, conſtituam mea mihimet uer/ba, ueluti à ſenſu ſenſiuum animal, & ſenſualem, ac ue/getalem naturam, perinde ut rationalem, atque anima/lem. Hæc habui quæ de Prudentia dicturus, apud uos, aliosq; qui hic aſſunt, tanquàm iaciendis præfarer fun/damentis. Itaq; ad illa ſtatim tranſeo, quæ ſecundo loco uidentur explicanda, ac prius quidem quàm, & quæ & qualis prudentia ipſa ſit, dicere iam aggredior.

PRINCIPIO Satis conſtat Prudẽtiam, de qua diſſeri è ueſtigio ſumus, uirtutem quidem & ipſam quoq; eſſe, quippe quæ dux ſit, atq; magiſtra cæterarum uirtutum omnium (utq; Erricus pater tuus dicere Frãciſce ſolebat) materfamilias. Nam cum è uirtutum cœtu, atq; ſocietate aliæ à moribus nomen duxerint, ut iuſtitia, liberalitas, temperantia, à mẽte aliæ, atq; ab intellegentia, ut ſcientia, ut ſapientia, earum quæ morales ſunt uerſanturq; in actionibus, ita quidem & comes ipſa eſt, & ſocia, tantaq; illis familiaritate coniungitur, tantoq; in honore habetur, & pretio ut perinde ac ducem, natuq; maiorem & ſequantur eã omnes, & eidem pareant admonenti. Quod qua ratione, quibus etiam aſſequatur meritis (ocioſi enim ſumus & hoc ipſum agi hodie à me ſummis etiam adhortationibus uoluiſtis) etſi non adeo fortaſſe multis, uberioribus tamen uerbis explicare conſtitui, Ariſtoteleo more harum rerum & cauſas, & principia, & rationes ſecutus. Nanq; ut ad agendum nati, atq; educti ſumus, rationis etiam participes, ſic natura hac duce trahimur actiones ad ipſas, ratione quidem recta, ſibiq;, undique conſtante moderandas.

Virtutes morales neq; ineſſe à natura, neq; eſſe contra naturam.

Ne autem propter hæc ipſa naturæ principia, ex ijs, qui differentibus hæc nobis in hoc conſeſſu aſtant, quanquã docti ipſi quidem omnes & ingenio maxime ad intellegendum perſpicaci, ne inquam quiſpiam fortaſſe cẽ-

ſeat, uirtutes eſſe homini à natura īſitas (neq; enim aliud ſunt uirtutes ipſæ morales, quàm actiones, ratione temperatæ aut ipſis ex actionibus cum ratione, & quidem recta conſtitutæ) Primum quidem res ipſa, uobis indicio eſt, facitq; uſus ipſe fidem, agendo, aſſueſcendo, diu multumq; exercendo, illas comparari. Eorum enī, quæ à natura inſunt omniū, nihil ſe habere, alio quàm quo à natura ipſa conſtitutum eſt modo, aut uia, aut arte poteſt ulla. Indidit ſaxo natura grauitatem, eadē ipſa leuitatem flammæ grauitati deorſum ut feratur, ac decidat, leuitati ſurſum ut euehatur, & euolet, aduerſis oīno commotionibus, atq; impulſibus. Nam nunquam non ſolares radij authores erunt caloris, nunquam contra excitatores frigoris. Itaq; non ineſſe nobis uirtutes à natura, primum illud docet, quod pueri rudes admodum cum ſint, inſtituere eos in ſcholis oportet. Senſim enim ut mouendis paſſibus ad inambulandum, humanis etiam adhibitis adminiculis à nutricibus, ac parentibus, ſic diſcendis ijs, qbus eſt opus, ſub ipſis paulatim admonitoribus inſtruūtur, ac magiſtris, magna quoq; adhibita diligentia, & cura. Cumq; ignoremus ipſi ab initio agendi modum, ac uiam, neſciamusq; qd ſit bene, quid contra male uel agere uel facere, uel ſentire, uel diſcernere, & doceri prorſus opus eſt, quid ſit bene, atq; honeſte, & quibus etiam aſſequamur illud artibus, ac rationibus. Ac nunc quidem blandiendo, pedetentimq;, ac pellicenter ad honeſta inducimur, nunc uero contra minis exterremur, atq; clamoribus, neqd turpiter, improbeq; admittamus. Itaq; ob hanc ipſam cauſam, & quod nati ad agendum ſumus, & quod ignorantes,

rantes, ut iam diximus, indigentesq́; inſtitutione, natu ra ipſa, ne ab artificio ſuo recederet, idoneos nos, maxi meq́; appoſitos fecit ad ea perdiſcenda, quæ muneris, atq; officij eſſent noſtri. Nemo *igitur aut à natura fortis aut magnificus. Quid quod ad eloquendum etiam in ſtituimur ſub præceptoribus? etſi oratio eſt homini tan tum inter animalia cætera à natura cōceſſa. Quod quã uis ita ſit, non tamen uirtutes ipſæ homini ſunt à natu ra negatæ, aut uetitæ. Quod ſi eſſet, aſſequendis, atq; cõ parandis illis aditus nobis permiſſus eſſet omnino nul lus. Quis enim inſtituet aut lapidem, aut uentum ſur ſum contendere? cum uentus naturaliter ad latera, la pis uero deorſum ſponte feratur ſua.* Itaque *ut à natura uirtutes ipſæ minime inſunt nobis, uerum diſcendo, po tius, itemq́; & exercendo, & aſſueſcendo comparãtur eadem ipſa natura minime reluctante (Quis enim in ſtituitur, quomodo aut utatur oculis, aut auribus, aut naribus, aut quomodo etiam lingua?) ſic illas minime nobis innatas eſſe uoluit, aut tanquam animis no ſtris infixas. Qua in re mediam ſeſe ipſa nobis præ ſtitit, ſumma etiam cum liberalitate & munificentia, nec ſolum mediam, uerum etiam adiutricem.* Non *in ſtrumenta enim ad agendum modo idonea pernece ſſa riaq́; nobis contulit, mentemq́; inſuper diuinam, iudi cem quidem, atq; indagatricem omnium, uerum inge nuit in nobis ipſis affectus quidem illos, quibus & mo ueamur, & impellamur ad ea cuncta, quæ utilia, hone ſta, iucunda bonaq́; uideãtur.* Bona *enim ſuapte natura ad ſe expetenda hominem trahunt, ad quæ uolens ipſe rapitur, ijs illis de cauſis, quas haud multo à me ante*

audiuiſtis. Neq; igitur homini morales à natura iſunt uirtutes, ut lapidi grauitas, ut flammæ leuitas, neq; illius naturæ aduerſantur. Nam neq; flamma ulla omni no arte conſueſcat, deorſum ut intendat, neq; ſaxum ut euolet in ſublime. Quod ſiquando externa utrunque uis, in igne, & lapide aſſequitur, ſtatim tamen ad naturam fit reditus, atq; ad illud ipſum, quod eis eſt ingenitum, atq; utriuſq; propriũ. Abſolutiſſime igitur à Philoſophorum omnium ſolertiſſimo dictum eſt, uirtutes eas, quæ à moribus nomen ducunt, neq; eſſe homini à natura inſitas, neq; comparandis illis naturam aduerſari, Verũ conſueſcendo, ac diu, multumq; exercendo, illarum compotem ipſum fieri.

De affectibus humanis.

Et quoniam in affectuum noſtrorum mentionem incidimus, qui ipſi ſint, & quales ſi aperuerimus, uobis, ut arbitror, nullo modo uidebitur à ſuſcepta materia alienum. Affectiones has, qui recentius philoſophati ſunt; libentius cum Cicerone uocauere affectus. Quoties enĩ uel ſenſus, appetitus'ue uel mens ipſa ſub ſpecie utilis iucundi'ue, aut boni; quod ſimul & utile, & iucundũ eſt, aliquid nobis offert, tum mouentur illi primo ad cupiendum, inde nos ipſi ad agendum ea, per quæ ſcupiditati ſatisfiat noſtræ. Motus autem hi uel idem ipſi ſunt affectus, uel ab ipſa affectione ſuſcitantur. Etenim afficiendo mouemur, nec affectus ipſe niſi cõmotio quædam eſt. Sunt autem affectus non uni, nam commotiones quoq; ſunt & ipſæ non unæ. Etenim cum offertur nobis ſpecies aliqua, quæ nocendi uim habere intellega

tur, ex eo afficimur ſtatim metu, incipimusq́; expaueſcere. Et cum offertur contrario ſpecies aliqua utilis, iucundi'ue aſſequendi, excitatur ibi cum cupiditate ſimul atq; habendi ſtudio, ſpes quædã, atq; fiducia boni eius adipiſcendi, Atq; ut affectus ille, metus, hæc ſpes dicitur, ſic metuentes pallore afficimur, deterremurq́;, atq; deijcimur animo, contra uero confirmamur à ſpe, atq; implemur fiducia. Quid cum adepti ſumus iam, aut apparet omnino breuior, ac certior, adipiſcendi è ueſtigio boni cuiuſpiam ſpes, non'ne gaudium repente enaſcitur? uel illa potius, quæ diffuſiore quodam tractu appellatur uoluptas? Cuius partes ſunt gaudium, lætitia exultatio, & geſtiens illa commotio, quam non improprie fortaſſe, placet appellare geſtientiam. Cuius ubi metus irrepſit, ſuſpicioq; amittendi, aut illud iam amiſimus, ibi dolor nos occupat, atque triſtitia, contraria omnino affectio. Affert aliquando caſus, tempusque aut uiuendi ratio, graue aliquid, ac laborioſum, confeſtim moleſtia quædam, ſubtriſtis, & grauis male nos habet. Rurſus ſi apparuit ſpes aliqua quietis, otijque ac laborum finiendorũ, ilico afficimur lætitia, reddimurq́; hilariores. Conficimur aliâs deſyderio diutius abſentis amici, aut rei, quam iam omnino amiſimus, cruciat nos cura eius, ac recordatio, angimurq́; dolore. At ubi repente ſeſe amicus ipſe nobis offert, redditurq́; ex iſperato, aut præter ſpem amiſſa reſtituitur res, exſilimus adeo lætitia, ut perſæpe etiam geſtiamus. Perſequimur odio turbulẽtos ciues, atq; inqetos, & quorũ et uim timemus, atq; iniurias, quosq; aduerſari rebus noſtris aut ſcimus iã, aut ẽt ſuſpicimur. Cõtra beneuolẽ

tia cõplectimur, amamusq́; beneficos, bonos, & i quo rum confidimus patrociniis, ſperamusq́; profuturos eos rebus noſtris familiariumq́; noſtrorum. Quoniam aũt non eſt hic locus affectus proſequendi ſingulos, illud in uniuerſum dicamus res, actionesq́; quaſcunq; noſtras, rerum quoq; ipſarum euenta, habere ubiq; ſecum comi tes, aut uoluptatem, quiq́; affectus uoluptarij ipſi ſunt, aut dolorem, atq; moleſtiam, quæq́; affectiones graues per ſe ſunt, atq; erumnoſæ. Qui igitur affectus ſint, & quales etiam iam uidetis.

Affectus naturales eſſe moderandos, uirtutesq́; aſſueſcendo comparari.

Hos autem ipſos ſatis conſtat (quoniã motus quidam ipſi ſunt) nunc uehementiores eſſe, contra nunc remiſſiores mediocritatem etiam quandoq́; retinere, & quoddam quaſi medium inter parum, & nimium. Mouemur. n. ipſi afficimurq́; plus, minus'ue, aut etiam mediocriter, quantum ſcilicet ſatis eſt. Quocirca metiri illos ratione oportet, modumq́; adhibere, ac menſuram. Hæ enim ipſæ commotiones ad agendum nos impellunt, quæ ſi fuerint feruentiores, ad iniqua, uiolẽta, flagitioſaq́; nos rapient, uiolentior enim ignis, atq; æſtuantior inflam mat magis, exuritq́;, q̃ calefacit, & pluuiæ intemperã tiores demergunt ſata, meſſemq́;, ac fruges corrũpunt. Eædem commotiones ubi puſillæ ipſæ fuerint, remiſſæ, languidæ, & actiones quoq; noſtræ languentes, infir mæ, inutiles, uanæ, ſæpenumero etiam ridiculæ. At mo dus ubi acceſſerit, ut neq; aut relangueſcant actiones, aut impetu, furoreq́; quaſi quodam præcipitentur, tum

gignitur exſiſtitq́; in agẽdo mediocritas illa, quæ iure, meritoq́; uirtus dicitur, & moralis quidem uirtus, quoniam ab aſſueſcendo nomen hoc ſibi comparauit, non aliter fortaſſe q̃ uidemus ijs in artibus, quæ manu fiunt quæq́; etiam exercendo diſcuntur. Puer enim *aſſueſcit primo tolerare caſtrenſeis labores, poſt iaculari telum, exercere arcum, agitare equum, inde in acie prodire, conferre etiam cum hoſte manum, atq; his artibus miles euadit.* Adoleſcentulus *quoq; lignarium ad fabrum adducitur, ignarus penitus, ducendi aut ſerram, aut aſciam, aut terrebellum.* Pauſillatim *itaq; dicendo, ac diſcendo aſſueſcit, aſſueſcendo autem ac diu, multũq́; exercendo, qui aliquot ante annos rudis, ignarusque fabrilium rerum omnium fuerat ad magiſtrum deductus, efficitur & ipſe artifex, & quam aſſueſcendo artem prius didicerat, ipſe poſt alios docet, inſtituitque ad eam.* Igitur *& uirtutes perinde ut artes aſſueſcendo comparantur.* Vtq́; *illæ pro ſubiecta quæq́; materia modum retinent, ac menſuram, moderanturq́;, ac dirigunt deſtinatum opus, quibus quidem faciendis, ac ſeruandis informant tandem illam.* Sic *nos affectus ipſos temperantes, modumque illis, ac menſuram adiungentes recta ratione adhibita, formam eam actionibus indemus noſtris, quæ uirtutes illas eſſe, talique dignas nomine, ſumma etiam cum laude oſtendant, hominumq́; admiratione.* Vtque *faber ipſe fingendis à uaſis figulus, ab auro aurifex, lanarius quoque à lana artifex dicitur, ſic & ipſi ab agendis iuſtis iuſti, à liberalibus liberales, ab uſu fortium, conſuetudineq́; magnanimorum officiorum fortes, atq; magnanimi.*

Affectus naturales, non eſſe uirtutes, ſed actiones ipſas.

Quibus è rebus iudicare ipſi facile quidem ac recte poteſtis uirtutes, de quibus nunc agimus, perinde ut neque inſint à natura homini (non ut illa tamen comparandis ijs repugnet) ſic neq; affectus ipſos nobis inditos, uirtutes ullo pacto eſſe, uerum hominis ipſius actiones, atq; effectiones uirtutes eas eſſe, de quibus nunc diſſerimus, hominis inquam moderandis, atq; dirigendis illis ſolerti opera, diligenti, atq; aſſidua cura ſeſe exercentis, ac totis etiam uiribus in id munus incumbentis. Aſſurgendum tamen merito eſt naturæ, gratiæq; illi quàmaximæ agendæ, quæ ut hominem ipſum ſumma cum excellentia animalium genuit omnium, ſic eam illi uim ea instrumenta, uigorem illum, illam facilitatem, poteſtatem, uerſabilitatem, atq; aptitudinem ididit, ut quas ad res natus eſſet, eadem ipſa & genitrix, & altrix, illum item ſic inſtruxerit, ut habilis ad eas accommodatus, appoſitus ſummum etiam in modum aptus inueniatur, ut nihil ei prorſus deſit, præterquam ſi ipſe ſibi deeſſe uelit, aut tributis ſibi à natura muneribus perperam uti ac peruerſe malit.

Virtutes non conſiſtere in affectibus, ſed in illis recte moderatęq; utendis, ac temperandis uerſari.

Profecturum in militiam filium, atq; in hoſtem pater inſtruit armis, ac telis, quibus & ſe tueatur, & hoſtem petat. omnia denum illi ſuggerit, quibus comparare ſibi uictoriam ex hoſte ualeat. Negociator item miſſurus

filium aut nepotem Alexandrina, aut Lugdunenſia ad negocia, ſuffulcit illum, & quaſi ſubarmat pecunia, p litteras commendat amicis, ac mercatoribus alijs: demũ illis inſtruit, atq; cõmunit omnibus, q̃ ſint mercaturæ idonea, ac faciendis lucris. Multo profecto apparatius, inſtructiusq; muniuit nos natura comparandis uirtutibus, q̃ aut pater ille proficiſcentẽ ad certamen filiũ, aut hic ipſe negociator ad mercaturam exercendam. Cæterum ut neq; in armis filio traditis, ſed in optimo armorum uſu pugnæ euentus oſtenditur, neq; in pecunia lucrum exiſtit, ſed in filij ſclertia, q utiliter prudẽterq; utetur illa. Sic neq; in ijs opibus, uiribusq;, quibus natura nos inſtruxit, armauitq; uerum in actionibus ipſis, & in uſu, exercitationeq; agendi uirtus cognoſcetur noſtra. Quo circa perinde ut affectus ipſi uirtutes minime ſunt, ſic neq; uires, facultatesq; nobis à natura conceſſæ per quas tamen ac per poteſtatem ab illa tributam, faciles, apti, appoſitiq; ad agendum ſumus, uirtutemq; cõparandam. Per affectus uero ad illam excitamur, excitatiq; progredimur, quò commotio ipſa nos uocat, dirigitq; recta ratio. Noſtrum autem eſt, & naturæ ipſius uti poteſtate, ac muneribus, & affectus ita ſequi, intra gyrum rationis illos ut contineamus. Deniq; opus ita informemus noſtrum, munusq; impleamus propriũ, ut quod pictorum eſt, forma quammaxime pulchra illud honeſtemus. Qua in re eo quàm pictores ſtudioſiores erimus, quod pictura (ut poeta inquit) inanis quædam res eſt, cum uirtus ipſa humanorum ſit animorum uera, naturaliſq; alimonia, & homine ratione utenti maxime digna.

Quales ſint actiones, tales fieri habitus.

Quoniam autem arteis quæſtuoſas, militiã, quoq; in ſimilitudinem adduximus, quæretis fortaſſe, quo uocanda ſit nomine aſſuefactio hæc, frequensq; agitatio, & opera, è qua uirtus quoq; conſtat. Cum *artes ipſæ ſingulæ nomine ornatæ, atq; diſtinctæ ſint ſuo, ut ea, quæ in depingendis uerſatur animalibus, ac rebus alijs, pictura quæ in faciendis indumentis, induſiaria, quæ in adminiſtrandis pigmentis, pigmentaria.* Ad *hæc quæ in uẽdendis, atq; emendis mercibus ſeſe exercet facultas, negociatio, ſeu mercatura, quæ in gerendis bellis, militia. ſeu belligeratio.* Ne *igitur ſimilitudine ab ipſa recedamus, conſuetudo aſſidua, frequensq; exercitatio humanarum actionum à recte ratione adminiſtrata, temperata, directa, utputa iuſti hominis exercitati, frequẽsq; & temperata actio uocabitur iure ſuo iuſti hominis habitus, hoc eſt iuſtitia, ut pictoris pictura, negociatoris negociatio, magnanimiq; uiri habitus, magnanimitas, fortis uero fortitudo, liberalis quoq; liberalitas.* Perinde *nanq; ut habitus male, uel bene ornatum hominem indicat, dicimusq; purpuratum ſericatum'ue, q uel purpura ueſtiatur uel ſerico.* Sic *habitus hic agendi ueſtitus quaſi quidam indicat fortiter agentem, fortem, liberaliter, liberalem. laudabiliter, laudabilem, turpiter, ignauiter, effœminate, turpem, ignauum, effœminatum.* Eſt *enim aſſuetudinis, habitusq; ipſius proprium indicare, qualis fuerit actio, actionisq; frequentatio, qualis etiam exercitator ipſe, frequentatorq; actionum. Quin etiam ut artificis cuiusq; exercitatio ideſt ars, munus eſt*

artificis ipſius, exteraq; q̄dam opera, atq; affectio homi nis tamen ipſius opera non naturæ qdem ſolius, ſic iuſti fortis, magnanimi, liberalis, habitus, frequensq; exercitatio, extrinſecus q̄dam ab homine comparata res eſt, minimeq; naturæ ipſi tantum aſcribēda, non tñ ut non ipſa nobis uel ſummā etiam aptitudinem ad ea indiderit facilitatem, propenſionem, appoſitionem.

Virtutes in habitu conſiſtere non in potentijs, aut affectibus.

Itaq; tria eſſe in homine cum intelleguntur, uis illa, habilitasq; à natura tributa, quæ potentia hodie à Philoſophantibus dicitur. Græce inter Peripateticos eſt δύναμις, & affectus, de quibus pauca quædam diximus, & item habitus. Priora duo quod homini à natura inſunt, & ipſa quoq; dicuntur naturalia. poſterius ipſum, ac numero tertium, exterior quædam res eſt atq; ab ipſo homine agendo comparata. Quocirca & habitus dicitur, quia extrinſecus eſt adhibitus, & hominem ipſum, qualis ſit in actionibus ſuis indicat, ut opera quidem ipſa fabrilia, fabrilisq; exercitatio fabrum. Effectiones uero ipſæ hominis agentis, ſeq; in actionibus exercentis, uel iuſtum, uel iniuſtum, uel fortem, uel timidū uel liberalem, uel auarum, uel contra res ſuas prodigētem apertiſſime oſtendunt. Neq; uis igitur, poteſtasq; à natura inſita, habilitasq; illa naturalis, & homini indita, neq; affectus ipſi quoq; à natura nobis tributi, ſed actiones, aſſuetudinesq; agendi, quæ diu multumq; frequentatæ in habitum uertuntur, dicuntur & ipſæ habitus, uirtutem indicant, uel ipſi potius habitus ſunt uirtu

tes. Recte igitur, appoſite, atq; è rei natura, ipſaq; de ratione à Peripateticorum principe definitur, uirtutes eſſe animi habitus in mediocritate conſiſtentes, atq; ab electione profectos, recta ēt rõne productos, atq; temperatos in exitum uſq; agendi. Quēadmodū igitur neq; à natura boni, aut mali, neq; impij ſumus, aut pij, q̄ dq; poſſimus liberaliter, aut auare agere, parce, aut prodigenter. neq; liberales dicimur, uel auari, parci, ſeu profuſi, neq; item q̄d ad hæc ipſa afficiamur, ſic neq; ab affectibus, neq; à ui, poteſtateq; ad agendū nobis inſita, agnominari uirtus, aut poteſt, aut debet, cum ea bonum ſit hominis, non qua uita utitur, neq; qua ſenſibus tantum eſt p̄ditus, ſed qua ratione utitur, atq; actione ratione ab ipſa temperata. Comparaturq; à nobis ipſis, nō q̄a & uiuimus, & ſentimus, q̄d cõmune q̄dem eſt ēt cum belluis, ſed q̄a ſoli ſumus ad agendum appoſiti, mentisq; ipſius compotes, q̄ extrinſecus dei dono hoīum generi effunditur, quo fit ut uirtus ēt extrinſecus comparetur. Et uero principia, q̄bus ad agendum trahimur, ea inſunt nobis, ſuntq; naturalia, cum tñ actiões ſint uoluntariæ. Nam cum aduerſum libidinē, intemperatasq; ſenſuum cupiditates, illecebroſaſq; titillationes pugnamus, q̄ q̄dem nobis iſunt, etſi nobiſcum ipſi pugnamus, hoſtis tamen extrinſecus eſt conſtitutus, cauſæq; ipſæ pugnandi. Sunt. n. conuiuia comeſſationes, fornices popinæ, ganeæ magiſtratus, honores, pretium, pecunia, q̄ quidem exteriora ſunt omnia, pro q̄bus adipiſcendis et mouemur ad ea, & actiões ipſas noſtras eò dirigimus. Et ueloces q̄dem, & lacertoſi, & forma q̄ præſtant, laudātur à natura, deq; bonis corporis, ut ab Homero de-

pernicitate quidem Achilles, de forma uero Helena. De bonis autem externis, admiramur, ſuſpicimusq; magis quàm laudamus diuites, & in principatibus, atq; honoribus conſtitutos. At de animi bonis, laudamus, aut ſuſpicimus neminē, niſi qui laborando, exercendo, diu, multumq́; aſſueſcendo ipſis in actionibus excelluerit, recteq́;, ac laudabiliter in illis ſeſe geſſerit. Neq; uis igitur, neq; affectio homini inſita, bonum, uel malum hominē turpem, uel honeſtum conſtituunt, aut declarāt, uerū habitus ipſe, è bonis, honeſtisq́;, aut turpibus, malisq́; actionibus comparatus. Vt ſi laus formæ, ac roboris tota proficiſcatur à natura, quam ad rem non parum fortaſſe cultus exercitatioq; uideri poteſt conferre, dexteritas item manuum, perſpicaciſſimumq́; acumen oculorū, ſint naturam ad ipſam referenda, laus tamen uirtutis tota exiſtat, integraq́;, ab habitu diuturnis laboribus, ſummo ſtudio, præclaris, difficillimisq́; in rebus, conſtantiſſimo propoſito, firmiſſimo conſilio, ratione ubiq; & duce, & comite comparato.

Quæ res declarant habitum eſſe comparatum.

Quem quidem comparatum omnino eſſe, ſuumq́; cuiuſq; ac proprium iam effectum, indicio illud erit, ſi agentibus nobis, exercentibusq́;, quæ uirtutis ſunt munera, uoluptas inter agendum aderit, delectabimurq́; exercendo, aut minime ſaltem dolebimus, ferenusq́; haud grauate, ubi inter negocia, actionesq́; grauia contigerint, quæq; per ſe ſunt ipſa moleſta, & dura, in quibus ſatis quidem fuerit, non dolere, neq; animo confici, id aūt eſt huiuſmodi. Abſtinet quis ab illis omnino uoluptatibus,

quæ corporis quidem ſunt, aut modum illis ſuum, ac temperamentum adhibet, ſi abſtinentia ipſa, ſi moderatio ei moleſta fuerit, ac grauis, ſciat temperamentis uiri habitum adhuc ſeſe minime induiſſe. Sin & abſtinēdo delectabitur, & temperatio ipſa ea erit cum iucunditate, ut libenter etiam abſtineat, utaturq; temperamento, ipſa prorſus delectatio oſtendit habitum ipſum, confirmatq; illum iam eſſe perfectum, aſſecutumq; temperātem ipſum aduerſum corporeas uoluptates eam uictoriam, cui ob meritum impoſitum nomen eſt temperātia. Itaq; quod uictoriæ proprium eſt, temperatio ipſa, abſtinētiaq; iucunditatem affert aduerſus uoluptates improbas decertanti. Subit quis moleſtias, labores, pericula illa bellica, incœptu aſpera, confectu difficillima, in quibus de uita, de libertate, de honore agitur, & gloria, ſi male libenter, ſi penè inuitus accedit, ſi poſſit, illa etiā ut defugiat, longe hic quidem à magnitudine, dignitateq; abeſt uiri fortis. Vbi uero libens, uolensq; ea obierit etſi fortaſſe neq; lætus, neq; ridenti ſimilis (eſt enim res tum in primis difficilis, tum maxime rara) ſaltem neq; dolens, neq; id moleſte ferens, munus ſi obeat dū libens tamen ad illud accedat, de huius iam habitu certiſſimi quidem ſumus. Et qui pecuniam libenter erogauerit, delectabiturq; erogando, ut uultu etiam ipſo animi iucunditatem indicet (eſt enim iucundum admodum benefacere, ſuſtentareq; de ſuo quamplurimos) habitum hic uiri liberalis eſt uel ſumma etiam cum laude, hominūq; beneuolentia conſecutus. Itaq; iucunditas, ac delectatio in uſu, actionibusq; adhibita, ac retenta, et illa, quā ego fortaſſe non inepte ſoleo appellare Libentiam, ſigna

manifeſta ſunt habitus iam comparati, atq; omnino p/ fecti. Qua de re plura à nobis ijs in libris dicta ſunt, quos de Fortitudine, Liberalitateq; *olim ſcripſimus.* Per *multis enim immo q̃plurimis conſtituendum ad habitum opus eſt, in primis uero hac ipſa, de qua nunc loq mur, tum libẽtia, tum delectatione.* Atq; *ubi delectatio uoluptasq; minime fortaſſe aderit, aſſit omnino liben/ tia, comes, & uoluntatis certæ, confirmatæq;, et electionis diu, penſimq; examinatæ.*

De Electione.

D*e qua dicere etſi non eſt ſuſcepti laboris, pauca tamen quædam de illa ut dicantur, res ipſa uidetur admonere* Nanq; *ut commotionum, affectuũq; noſtrorum excitatrix eſt natura, ſic electio principium eſt quaſi quod/ dam in nobis ipſis conſtitutum, aut laudis, aut uituperationis, pro ſuſcepta ad agendum re. atq; materia.* Ne*mo enim inuitus, ac nolens ſiquid egit, aut etiam fortuito egit, à ſapientibus tamen uiris laudatur, quamuis fortaſſe ab imperitis habeatur in pretio.* Et *pueris, inſanisq;, ſiquid peccauerint, fraudi non datur, quoniam locum in ijs electio nullum habet, alteri enim propter ætatem ad capiendum conſilium parum ſunt omnino apti, alteris inſania penitus illud cum deliberandi quoq; conſultatione abſtulit.* Ab *electione igitur tanquam fonte ab aliquo manant opprobrij, commendationisq; riuuli, in ſuſcipiendis actionibus, habituq; in utranq; partem comparando.* Eſt *autem electio, quod ſatis nũc ſit, uoluntas non illa quidem peruagata, infinita, maxime audax, nullis obſtricta regulis, aut frenis repreſſa,*

uerum quæ ſeſe ipſam moderetur, intellegatq; quid ele-ctor ipſe præſtare poſſit, q̄d etiam ſit hominis, q̄d ſuum ſit ipſius qui deliberat, quoad uires ſeſe eius efferant, q̄d tempora etiam ferant, quid mores urbis, quid ratio ipſa non recti ſolum, atq; honeſti memor, uerum etiam loci temporis, facultatum, ordinis, fortunæ, Etenim *uolūta-tis ipſius commotio, atq; propenſio penè inſatiabilis ē; quippe quæ neq; æternitati parcat, neq; deo ipſi, nul-liſq; oīno frenis agitatio eius coerceatur. Quotus eſt n. ex hominum numero, qui nollet eſſe imortalis? q pro-cellis imperare, atq; fortunæ, futura quoq; multo ante noſcere, ac p̄dicere? Vnuſquiſq; tamen aliquo ingenio præditus, facultatumq; humanarū memor, ea eliget, quæ non homini ſolum ſuſceptibilia ad agendum ſint, uerum ſibijpſi in primis qui elegit, ſeq;, opeſq; ſuas, tē-pora, patriam, res ipſas parte è quaq; metienti, & rem præcipue ſuſceptam, ſuſcipientemq; ſe illam, & q̄ con-tingere etiam inter agendum poſſunt, undiq; exacteq; conſyderanti. Quamobrem electiō ipſa, rei ą electæ ſu-ſceptio pro uiribus ipſis erit, facultatibuſq; eligentis.* Et *quoniam electio ipſa eorum eſt, quæ in conſultatione ueniunt, ſint nec ne agenda, & qua etiam ratione, ac uia agenda, conſultatio ipſa talis erit, quæ nec conſultā tem dedeceat, nec rubore afferat eligenti.* Ridentur *ab imperitis q̄ de Gigantibus cātantur in ſcholis, affectaſ-ſe illos cœlū, inuaſiſſeq; et ſuperos.* Atqui *ficta ea ſunt, ir-ridendis illis, q ſupra uires, ſupraq; ingeniū ſuū agen-da ſuſcipiūt, attentantq;, q̄ minime ſunt audēda.* Nāq; *ut actionū, ſic etiam electionum moderatrix eſt, et q̄dā quaſi dux prudentia, de qua dicendum ſuſcepimus.*

Non electione ſolum, uerum etiam cognitione, atq; ſcientia opus eſſe ad recte agendum.

N *ec uero eligenda quæ ſint, & qualia etiam ſint, uidere ſolum oportet, uerum etiam ſcire ea, ac noſſe, non tamen ut cognitione illorum, ac ſcientia contenti tantum eſſe debeamus, actionibus enim, atque effectionibus conſtat morum uirtus, non cognitione tantum, ac ſcientia. Quis enim quod qua ratione eroganda pecunia ſit, norit, liberalis uocabitur? oportet igitur cum ratione, delectuq; liberalis uir illam ut eroget. Rurſus qui quid agat, & quomodo agat, ignoret, laboretq; rerum, temporum, ſuiq; ipſius ignorantia, is nec recte ullo modo agere, nec cum laude poteſt, quippe cum iuſtitiæ exercere munus nequeat, qui iuſtum quid ſit ignoret, aut q bus etiam artibus iuſti nomen uendicandum. Ad hæc ignorantes plerunque decepti errant dum pro optimis deterrima, pro honeſtis turpia, pro modeſtis improba, ignorata, incompertaque pro cognitis habeant, atque compertis. Bene igitur exacteque perſpectis, atque perpenſis ijs, quæ tanquam è rationis rectæ penu depromuntur, ut qui tamen & perſpicere ſe, & ſcire ea oportere intellegat, non ut ſciat modo uerum ut bene, perſpecteque utatur cognitis, illud etiam adiunget, ut ſuſcepta à ſe actio careat leuitate, perſiſtatque ipſe in propoſito incœpti conſumandi. Itaque ut ad agendum ipſi naſcimur, itemque ad intellegendum, ſciendumque, ſic ſcientia, atque cognitio tum rei ſuſceptæ, ac noſtrum ſimul, tum facultatum temporum, locorumque comitari debet uel potius antecedere electio-*

nem, nunquamq́; ab actione recedere. Ignarus enim, atq; inſciens, uel potius ignorans, quid factu dignum ſuſcipere? quid poſt ſuſceptum illud cum laude agere? aut recta cum ratione moderari ualeat? Cognitiõe igitur opus eſt, atq; ſcientia, & in eligendo, & in proſequendo. Sed nec his tantum contenta uirtus eſt, niſi accedat etiam firmitas, ut dixi, propoſiti, conſtantiaque progreſſionis.

Virtutem, uirtutisq́; actiones gratuitas eſſe debere.

Et quoniam habitus perfecta quædam res eſt, uirtutumque inſtar omnium, uel ſinguli potius habitus ſingulæ ſunt uirtutes, illud perpetuo quidem ab electione ipſa ad finem uſq; ſuſceptæ actionis tenendum eſt, ut electio, ut actio, omniſq; animi contentio, ſit omnino gratuita, ut finis deniq; tantum ſit propter ſe ipſum expetitus. Virtus enim nihil extra ſe quod ſit quærit aliud, nihilq́; ſimulatum patitur, aut fictum, nihil etiam alium de arceſſitum, aſtu uacua, à fraude auerſa, à pretio incorrupta, à fuco prorſus aliena, libera, ſui iuris, opibusq́; etiam ſuis contenta. Iſtriones in ſcena regiam nunc perſonam referunt, nunc mercatorum, aut militum, cum tamen nec reges ipſi ſint, nec mercatores, aut milites. Itaq; cauendum prorſus eſt, ne ſub iuſtæ actionis ſpecie, lateat malitia, ne ſub liberalitatis amictu deliteſcat captatio, atq; largitio, liberarum prorſus ciuitatum peſtis, uendibiliumq́; ciuiũ corruptela, uitia profecto tota fronte uirtutibus aduerſantia. Agenda ſunt igitur, et fortia, & liberalia,

tia, & liberalia, quæq; uirtutes ad alias pertinent; non ut ab ſimulato homine, ciueq; peruerſo, atq; in libera patria regnum meditante, uerum ab homine, ut par eſt, forti, ac liberali, atq; ab eo uiro, qui ad uirtutē quācūq; aliam ſe inſtituat. Videtis iam qui ſint hominis morales ad uirtutes progreſſus, quæ etiam uia. Nam cum ad ſcientiam ſimus, atq; ad actionem in lucem editi, natura ipſa ſic nos inſtituit, atq; conformauit, ut nulla quidem è parte nobis defuerit, ſiue ad ea, quibus opus eēt ad agendum, ſiue quibus etiam ad ſciendum, cū utrūque ad munus maxime nos idoneos fecerit, eas etiā uires, facultatesq; elargita, tanta cum ingenij excellentia, ut & cœlum, corporaq; ipſa cœleſtia homo ſibi ſubiecerit, motus illorum, atq; effectiones contemplando mare item ipſum, aeraq; ſubmiſerit nauigationi, terasq; cultui, frugumq; ubertati, & copiæ. Has ad opes, facultatesq;, atq; ad ingenij uires addidit & commotiões illas appetitionum, actionumq; omnium excitatrices; quoq; in ijs excellentia eniteſcere uniuſcuiuſq; poſſet affectus, illos reliquit nobis ipſis terminādos. Nullū enim certum illis modum ſtatuit, liberos eos, uagosq; eſſe permittens, ut & modum ipſi per cognitionem, rationēq; ſtatuentes, eos tēperaremus, coerceremusq; maiores illorum impetus, & languenteis, ac tanquam uietos, deq; itinere iam feſſos cohortando ſuſcitaremus, ut medium deniq; ubiq; retineremus. Quibus rebus exercitationibusq; aſſueſcentes, habitum inde nobis cōpararemus, quo comparato, qui & qualis quiſq; eſſet, ab actionibus ipſis dignoſceretur. Quas ob res recte, ſapienterque à moralium uirtutum inſtitutore & magiſtro] præce-

ptum eſt, laborandum eſſe, atq; aſſueſcendum homi-ni, comparandam ad uirtutem, cuius principia eſſent ipſa in natura collocata, cæterum opera, allaboratio, progreſſioq; ad illam, aſſecutio deniq; atq; adeptio, hominis eſſet integra, & ſolius quidem hominis ſola. Itaq; uirtus eſt hominis unius bonum, eiusque unius poſſeſſio, atq; patrimonium, cuius habitu ubi adornatus, atq; inſignitus quis fuerit, per uſum atq; exercitationem facultatum ac uirium ipſi à natura tributarum, per affectuum moderationem, ac temperamentum, per cognitionem æqui, atq; iniqui, utilis, atq; inutlis, recti, ac praui, aſſiduamq́; per aſſuefactionem, ac contiinuum uſum, id efficit, ac præſtat, ut ſciens, uolens, eligens, libẽs, recto cum iudicio, conſtantiſſimoq; propoſito, deniq; gratuita etiam opera, ad metam ipſam indefatigato perueniat curſu, aſſequaturq́; uirtutem, finem uidelicet illum ſummum optimum, pulcherrimum uiuẽtis in ſocietate hominis, in ipſoq; hominum cœtu, aut ſine qua ultimus ipſe humanarum rerum omnium finis comparari nulla ratione queat.

Per *uirtutem comparari felicitatem.*

N*am ſi conſequendam ad felicitatem tribus omnino eſt opus, corporis, fortunæ, atque animi bonis, ad bona corporis à natura data, illud etiam adiunget ad uirtutem contendens uir, ut externis quoq; abundet commodis & quantum ſatis eſt bonis.* N*am ſi daturus ẽ operam actionibus comparãdam ad uirtutem neceſſarijs, & rebus etiam illis dabit operam, ſine quibus neq; uirtutis comparari habitus poteſt, neq; felicitas ipſa, hu-*

manorumq́; ſtudiorum meta contingi. Quocirca ſi fu-turus eſt iuſtus, habebit utiq; quæ ad iuſtitiam exercen-dam neceſſaria ſunt, & commoda, ſi liberalis, quæ ad liberalitatem, ſi fortis, quæ comparandam ad fortitudinem pertinent, de reliquis ut taceamus uirtutibus, quarum omnium eadem eſt ratio. Quod cum ita ſit uirtus ipſa affatim cuncta ſibi ſufficiet, eritq́; eadem ipſa perfectus & undiq; conſumatus finis, cui etiam nihil deſit ad bene, feliciterq́; uiuendum. Præſertim ubi poſt ciuiliū humanarumq́; actionum defunctionem, tanquam tutiſſimum in portum delatus, totusq; ad naturæ rerum, cælitumq́; contemplationē conuerſus, in hoc ipſo portu, rerumq́; omnium tranquillitate conquieuerit. Vt nō morales ſolum uirtutes, uerum etiam quæ ſumma ē, diuinaq́; iure etiam ipſo habenda, mentis noſtræ uirtus illam fuerit etiam conſecutus.

Virtutē eſſe mediocritatem, in medioq́; conſtitutā.

Eſſet fortaſſe idoneū de prudētia ipſa diſſerendi tēpus, cū uero dictū ſit, uirtutes ipſas moraleis mediocritates eſſe quaſdā, pars hæc non uidetur ſic ꝑtereunda, ut tanq̄ neglecta, parūq́; ꝓſpecta uideatur à nobis. Quamobrē ſic accipite uiri optimi. ijdemq́; amiciſſimi uirtutē qdem ipſam dignitate, atq; authoritate ſua oīno eſſe ſummā, proq́; maieſtatis amplitudine, ac præſtantia habendā eſſe pulcherrimam, ac maximā rerum humanarū oīum, eandemq́; etiam auguſtam, cæterum ſuam ſibi ſedem medio quodam in ſuggeſtu collocaſſe, quo è loco pari authoritate, atq́; iperio hoſtibus aduerſaretur ſuis, ac noſtris, Habent.n. uirtutes ferè ſingulæ, immo pe-

nè omnes, duos aduerſum ſe conſtitutos, & quidem inter ſe quoq; diſſentienteis aduerſarios, alterum qui ui uiolentus quidam, atq; ſuperbus, & contumax imperio nolit eius acquieſcere, aut audire præſcribentem, alterum qui imperium reformide, deterreaturq; illius ab aſpectu, atq; auguſta facie. Quas ob res prætorium ſibi utroſq; inter hoſteis, aduerſantiaq; inter ſe, ac uirtuti uitia exceſſum ſcilicet, ac defectum, media in regione collocauit, quo in loco pari cũ dignitate, ac uiribus æque magnis conſideret. Quæ è conſtitutione ac locorum poſitu effectum eſt ut uirtutem dixerint in mediocritate, hoc eſt medio inter utrunq; uitiũ ſpatio conſiſtere, ibiq; ſibi delegiſſe curulem quaſi quandam ſedem, prætoriũque ſuggeſtum, in quo reſidens ipſa à dextra, exceſſum, ut impotentem, ac contumacem ſibiq; præſidentem, ſi reuocare ad imperium poſſit, hortatur uerbis, admonetq; oratione. Sin minus, male parentem illum, ſuperbeq;, atq; impotenter agentem repellit, atq; inſectatur, perduellemq; tandem indicat, interdicitq; aqua & igni. A ſiniſtra uero, quæ pars in nobis imbecilla eſt, defectum, languentem quidem eum, maximeq; diffidentem, quem etiam blande ad ſe uocans ac nihilo minus conſpectum eius uerentẽ, uertentemq; ſubinde tergaretrahere ad ſe omni arte contendit, quod ubi impetrare parum poteſt, latitare illum, & tanquam in ſpecum confugientem belluam, degere illic ignobiliter permittit. Ipſa uero ſuo ſe in ſtatu atq; authoritate retinens ita quidem illis iraſcitur, ut cupiat melius, illorũ utrũq; rebus ſuis conſuluiſſe. In medio igitur conſtituta rationẽ ſecum in conſilium adhibet, quæ recti, ordinatique il-

lam admonens, aberrare certo, ſuoq́; ab itinere nunquã finit. Eſt autem rectum, ut pro ſubiecta illud materia definiamus, qđ neq; i dextrũ neq; in ſiniſtrũ, ſed tractũ ipm̃ ſuum ſequẽs, nullo modo declinat. Cum enim quacunq; in magnitudine plus ſit & minus conſtituere, in ijs quæ ad animorum affectus, atq; ad uirtutem pertinent, in dextra quod ſit pars ea uiribus prædita maioribus id quod eſt nimium hoc eſt exceſſum collocamus, ſanè quam uiolentum, atq; incompoſitum uitium, in ſiniſtra defectum, quæ cum imbecilla ſit & frigida, et uitium quoque ipſum eiuſdem uidetur eẽ naturæ, ut ob imbecillitatem, atque remiſſionem, aut abſtineat omni no homine, dignis, p̃clarisq́; ab actionibus, aut ſi agẽdum aliquid ſuſceperit, uel ignauiter illud exſequatur, uel turpiſſime deſtituat, deſeratq́; inceptum. Reformidat igitur defectus, audet confiditq́; plus nimio exceſſus. Illius cauſa eſt metus, huius confidentia, atque temeritas. Virtus igitur utriuſque naturam animaduertens, & frenum adhibere fiduciæ, moderariq́; eam nititur, impetu coercito, & metui addit ſtimulos, calefacitque eius frigiditatem, atque imbecillitatem confirmat. Accommodatiſſime igitur dictum eſt uirtutem in medio uerſari, neque ab illo deflectere, quod ratio ipſa medium eſſe docuerit. Rectum autem nũc intelleginus, nõ qualis à Mathematico linea conſyderatur, aut quadrati latus, ſed quale ratio ipſa, quæ humanis uerſatur in actionibus, ac ſapiens, maximeq́; exercitatus uir, agendique peritus, ac prudens, ſciensq́; rerum humanarum, uitæque ipſius ciuilis indicauerit, habita ratione negociorũ, locorum, temporum, meritorum, ætatum, perſonarũ,

quibus ex ipſis ſumendum uideatur iudicium modi, atq; menſuræ, ne in alterutrum delabatur, in exceſſum uidelicet, aut defectum ueluti in eroganda pecunia. Neq;.n. quocunq; tempore, cuicunq; homini aut ex quouis pecuniæ genere, quacunq;'ue in urbe aut ĩ negocio, tãtundem idem'ue eſt dandum. Cuius rei exempla ꝑmulta in ijs libris extant, quos de liberalitate annis ſuꝑiori bus, ut ipſi ſcitis, edidimus. Iure igitur uirtus præpoſita eſt moderandis affectibus, cum proprium ſit eius munus à medio non recedere. Illorum uero proprium fluitare, atq; diffluere motu atq; exagitatione ſua, expectareq; moderatorem nunc q acuat, incendatq; remittentes ſeſe, nunc qui retineat exultantes. Erunt igitur & actiones quoq; mediocres ipſum ut aſſequantur medium. Nam & in actionibus non aliter q̃ in affectibus ratio eadem eſt tenenda, ut medium in illis quoq; retineatur. Quippe cum actiones ipſæ nunc uehementiores, nunc econtrario remiſſiores maximeq; degeneres eſſe contingat. Itaq; & propter naturaleis affectus, in qbus moderandis uirtutes uerſantur, & propter actiones, q̃ ipſas conſtituunt, in quibus utriſq; defectus, atq; exceſſus uſu ueniunt, neceſſario uirtus in medio conſtituitur, ſectaturq; & dum afficimur, & dum agimus omni è parte mediocritatem. q̃, ut ſæpius dictum eſt, inter parum cõſtituitur ac nimium. Aſſequemur igitur mediocritatem hanc ĩ agendo, ſi nos ipſos & conſyderauerimus & metiemur, ſi illos quibus cum agimus, ſi rem facultatem. ꝑſonas. tempus. locum. patriam urbium. gentiumq; inſtituta. mores. leges. ciuium. artes. diſciplinasq;. hominũ item opiniones, ac iudicia, ſi modi quoq; ac menſuræ pẽ

ſum habuerimus. Ad hæc ſi bene ipſi intellegemus qui-buſcunq; in actionibus. quid. quantum. quomodo. quã do. qualiterq́; oporteat, ſitq́; quouſq; etiam progredien-dum. Prima enim actione in omni, delectus ſuſcipienda eſt cura, primariumq́; ad uirtutem contendentis uiri ſtudium eſt atq; obſeruantia deligendi. Vbi enim delectus ratio parum habebitur ac decori, manca prorſus ipſa etiam erit actio, ineritq́; illius in facie, ut dici cõſueuit. næuus, uel potius maculoſa cicatrix, ac fœda. Quod igitur medium ſit & quale, qua etiam uia. & cur etiam quærẽdum ſit, ipſi iam uidetis. Eſt autem huius ipſius medij, tum perſcrutandi, tum etiam iudicandi munus, atq; officium rationis eius, q̃ à Peripateticis recta dicitur, quo in campo uerſatur prudẽtia, cuius q-dem colendi atq; exercendi, cura ad uirtutem hãc potiſſimum ptinet, uel eius potius eſt tota, agnominaturq; inde recta, qđ qd rectum ſit, & quale, omni rimatur, atq; perquirit ſtudio, deq́; eo iudicium ſuum profert. Omnino autem rectum ipſum quod in moribus uerſatur, hominumq́; in actionibus non tam per ſe ipſum, quod antea quoq; dictum eſt, conſyderandum uidetur, ut q lineæ rectitudinem, aut obliquitatem quærunt, q̃ pro legibus, ritibus, moribus, conſuetudinibusq́; ciuitatum, rationũ gẽtiũ. Cum chriſtiano ſit homini pmiſſus uini uſus, moderatus ſcilicet, uetitus omnino Mahometanis, pœna ẽt propoſita. Nobis uxorem unam lex pmittat, illis etiam plureis, adde & concubinas uel etiam denas. Quærendi igitur non ſolum medij, uerum etiam habendi delectus, magiſtratus quaſi quidam, propriũq; officium rectæ rationis eſt, cuius ipſius utique iudex

erit, atq; æquus arbiter uir ſapiẽs, multo rerum uſu, probataq; experientia. Cuius è iudicio tanq̃ æquis è bilãcibus actiones ipſæ examinatæ prodeunt, iuſtaq; pẽſitantur trutina. Ipſius uero delectus, ac rõnis rectæ peſtis, corruptelaq; eſt ignorãtia, quam multa ſimul, grauiaq; circunſiſtunt mala. Năq; ut iam diximus, icompta pro comptis habet, pro bonis mala eligit, pro honeſtis atq; utilibus turpia ſectatur, ac damnoſa. Quo circa ignorãtes q ſunt ijdẽ minime ſunt capeſſendas ad uirtutes apti nec ſolum non apti, uerũ ẽt ipſi & uiri ſunt improbi, & ciues deterrimi. Nam unde obſecro niſi ab ignorantia, tanta ſunt in populo uitia? tam infames abuſus, tam pniñoſa exempla, ac deteſtanda? ut in plebe, q̃ populi ipſius ſordes eſt, uideantur uitiorum quoq; omnium ſordes, atq; illuuies deſediſſe.

Circa uoluptatem, & dolorem moderandum uirtutem uerſari.

N*e autem p̄s illa, q̃ ad affectus animorum, aut noſtros potius ptinet, atq; ad uirtutes illorum moderatrices neglegentius à nobis tracta uideatur, qđ reliquum eſt qđq; omittendum nullo modo duximus, ſic habete, duos eẽ affectus, q nullas prorſus aĩorũ noſtrorum commotiões nullas ẽt actiones, nullum deniq; humanum incœptũ deſerãt. In qbus qdem ſic uerſantur, ut eorum alteruter comes ſemp aſſiſtat, non agentibus modo nobis, uerũ ẽt de actiõibus, deq; rebus ipſis ſolicitis, atq; cogitãtibus. Horum altera eſt uoluptas, cuius ancillæ quaſi q̃dam ſunt, delectatio, lætitia, gaudium, hilaritudo, iucunditas exultatio, titillatio, geſtiẽtia (neq; n. dum res explicetur*

apte proprieq; deductum uerbũ, q̃uis inuſitatum, pro/ducere in medium uerebimur) alacritas item prõptitu/do, expgiſcentia, feſtinatio, ſedulitas, uigilãtia, dilgẽtia elaboratio, ſtudium, libẽtia, quæq; aliæ affectiões, q̃dã/q; quaſi famulæ uoluptati ſumminiſtrãt. Parte uero ex altera illiq; aduerſa dolor has adducit ſecũ ſiue comites, ſiue miniſtras moleſtiã, triſtitiã, mœrorẽ, ceſſationẽ, lan gorem, recuſatiõem, laſſitudinem, lẽtitudinem, tardita tem, oſcitatiõem, ignauiã, neglegentiã, deſidiam, remiſ ſionem, q̃q; cumprimis aduerſantur libẽtiæ, ac prõptitu dini, recalcitratio, auerſio, tergiuerſatio, renitentia. Cũq; tria ſint illa, qbus aſſequẽdis appetitiones ubiq; itẽdũt noſtræ, utile, honeſtum, ac iucũdũ. Appetũtur.n. utilia propter conſeruatiõem, honeſta propter laudem (Nãq; ut laudatur uirtus, ſic è contrario uituperatur uitiũ) iu cunda propter uoluptatem, q̃ qdem ipſa nobiſcum & naſcitur, & coaleſcit. Ab hac ipſa uoluptate trahimur etiam ad illa. Siqdem utilia, honeſtaq; admodum etiã ſunt iucunda. Itaq; ubi affectus hic ipſe minus erit ſeda/tus, qn potius & uehemens fuerit, & nimius, ac ma/gis, magisq; ardens, et concitatus, p̃cipitat, labefactat/q; animũ, actionesq; ipſas noſtras exagitat adeo, ut ad inhoneſta, maximeq; ẽt turpia ſub utilitatis, aut dele/ctationis ſpecie pſæpe dilabamur, non raro ad ea ẽt, q̃ inutilia ſint, uehementerq; incommodãtia, dum adipi/ſcendi iucundi feruentiori ſtudio rapitur animus, obliui ſciturq; ſui ipſius. Quid? q̃d nonnunq̃ etiam utilitatis ſpecies animum ſic corrumpit, pturbatq;, ut quaſi aciẽ mentis obtundat, obcæcetq;, q̃dq; utile ante apparuerat inueniatur tandem non damnoſum modo, uerum etiã

calamitoſum, atq; exitiabile. Itaq; uoluptaria hæc commotio naturaliſq; affectus, atq; perturbatio male tēperata ubi fuerit, digredieturq; à ſignis rōnis, medioq; ab ipſo, lōgius impellet, trudetq; nos ſæpenumero ad contraria, hoc eſt inutilia & turpia, q̄q; pro lætitia triſtitiā pro gaudio mœrorem afferāt, pro uoluptate dolorem. Atq; hac qdem uia ſuſcitantur uitia illa, q̄ de nimio originem ducunt, ipſoq; ab exceſſu, dum motus ille fiduciarius ab appetitione tractus, impulſusq; de uia, rōnisq; ipſius curriculo diuertitur ad ea, q̄ belluarū potius ſunt q̄ hoīm. Contra q nos affectus auocat, deterretq; ab ijs quæ inutilia apparent atq; incommoda, moleſtaq; uidētur futura, ac laborioſa, eſtq; ſuapte natura meticuloſus quoniam à metu prohibetur, q aduerſus eſt fiduciæ, retrahit nos generoſis ab actiōibus, remoraturq;, uel auertit potius ab honeſtis, & p̄claris incœptis, q̄ ſeſe nobis offerūt, ad ea ne proficiſcamur. Itaq; q̄um impulſus ille nimius nos p̄cipitat, tantum & fortaſſe multo amplius nos auertit, deterretq; à bene, excellēterq; agendo languida illa deficienſq;, atq; effœminata perturbatio, ac perterrefactio, quæ non modo auocat agendis ab honeſtis, ſubtrahitq; ac repellit à laudabiliter ſuſceptis actionibus, uerum eò res ipſæ per metum atq; ignauiam aliquando rediguntur, ut dum timentur laborioſa fugiuntur incommodantia, euitantur parum honeſta, & turpia, incurramus in eadem ipſa, noſtram ob ignauiā atq; oſcitationem. Quo fit non raro ut accidat ijs ipſis, qui timore, ignauiaq; deterrentur, idem illud quod deuitantibus docent.

» *Incidit in Scyllam cupiens uitare Charybdim.*

Efficiturq; è defectu, in illa ut incidamus uitia, q̄ multo magis ſint indigna homine, q̄ q̄ de nimio atq; ab exceſſu ſunt profecta. Etenim in dādo atq; in audēdo exceſſiſſe modum, non accuſatur niſi quatenus modus ipſe mi nime retentus eſt. At nihil aut dare, aut audere, ſed la xis ab utroq; habenis fugere, hoc profecto nullo uidetur pacto eſſe hominis, naturaliter ad agendum geniti, atq; in ciuitate educati, inq; ſocietate hominum inſtituti. Quocirca non uoluptatis modo gratia, aut utilitatis, improba admittimus, uerū fugiēdam ob moleſtiā, euitandosq; ob labores, omittimus utilia, recuſamus honeſta, defugimusq; q̄ ſunt ēt piucunda. Quodq; deterrimū eſt, ob uoluptatem detrudimur interdū ad teterrima q̄q; brutis ēt animalibus oīno indigna. Interdum uero *ob dolorem, moleſtiāq; defugiendam, ita deijcimur de gradu hominis, ut belluis ēt ipſis appareamus inferiores, & tanq̄ in foueis deliteſcentes hoīum omnino deuitemus ac fugiamus numia.* Vtq; *illic ardor ille nimius initio cupiendi, poſt etiam conſequendi.* Sic *metus hic nimiaq; refrigeratio contrariorum omnino ſunt uitiorum principia, & cauſæ.* Satis *igitur conſtat horum affectuum utrūq; uoluptatem ſcilicet, ac dolorē in animis hoīum maxime dominari.* Nam *à uoluptate īpellimur ad improba nefariaq; admittenda.* At dolor, *moleſtiaq; diuertit nos, ac retrahit ab itinere bene, laudabiliterq; agendi.* Vtrunq; *autem uitioſum, atq; ab laude, commendationeq; maxime alienum.* Hus *igitur moderandis occupata uirtus erit, dum & in fidēdo, & in metuēdo, ī cupiēdo et proſequēdo. ī eligendo, atq; agēdo mediocritatē illā retinet, q̄ media eſt inter parū, &*

nimiũ conſtituta. His igitur ab affectibus, ubi recte mo deranterq; inter agendum temperati ipſi fuerint, & di cimur & habemur uiri boni, ijdemq; ciues probi, ſecus autem, mali, improbi, nefarij. Proq; eorũdem etiam mo do, menſuraq; aut laudamur aut uituperamur, habe/ mur in p̃tio aut contemnimur. Ciuesq; ipſi noſtri, alijq; quibus cum uerſamur, & q̃bus cognitı mores ſunt no/ ſtri, aut beneuolentia nos proſequuntur, amoreq;, aut odio, atq; maleuolentia. Fuimus explicandis his fortaſ ſe longiores. Sed, ut ipſi ſcitis & ſenectus loquacior eſt & uos ipſi me ad hæc multis etiam p̃cibus, atq; admo/ nitionibus inuitaſtis, dum à priſcis hæc Latinis intra/ ctata eſſe dicitis, & ab recentioribus Philoſophis, Ari/ ſtotelisq; ſectatoribus tam inepte, tam ẽt incompoſite, aut explicata, aut p̃plexe diſputata, ut ipſi illi, de ijs q̃ diſſeruerint, aut parum ea itellexiſſe uideri poſſint aut ignoraſſe q̃bus uerbis, quæ etiam uia latine eſſent tradẽ da. Cui parti etſi ſcimus à nobis exacte nullo modo ſa/ tisfactum, nec munus hoc qua decet ubertate, atq; uerbo rum dignitate adimpletum. Iuuabit tamen & morem geſſiſſe uobis ſtudioſiſſimis uiris & uiam præmonſtraſ ſe illis ipſis, q̃ & cautius & eruditius, maioreq; cum or natu hoc ipſum Philophandi munus, poſt nos (quos & quidem non paucos fore arbitramur) etiamq; auſpica/ cius proſequendum ſuſceperint. Nec uero hæc ipſa oĩa non eiuſmodi q̃dem ſunt, ut campum eum, in quo pru/ dentia ius exercet ſuum non & qui ſit, & q̃ etiã latus & quæ ſit rectæ rationis materia, & quibus in p̃ſcru/ tationibus delectibusq; uerſetur, uel oſtenderimus ipſi uel ſi hoc minus conſecuti ſumus, ſaltem ſi non etiam p̃ſi

nite. & locos tamen innuerimus, & campi ipſius ſitũ atq; naturam. Quó circa reliquis in ſermonibus, quotidianisq́; his in confeſſionibus noſtris inſtituite uos ad audiendum de Prudentia differentem ſenem de ætatis quidem uitio loquaciorem, tamen qui ne gratuito qdem uitio uitium in hoc incidat. uerum amicitiæ ut ſatisfaciat, & ijs preſertim uiris morem gerat, quibus propter ſtudiorũ dignitatem, atq; authoritatem morum, ac uitæ nihil quod in ſe ipſo eſſe ſenſerit, indicet non uel libẽtiſſime concedendum. Vtinã autem ij ſimus, qui et cupiditati ueſtræ, & quam de me iam pridem concepiſtis opinionem, ei parte ſaltem ex aliqua reſpondeamus. Nam alijs ut ſatisfaciamus, qui hæc ipſa audituri fortaſſe à nobis ſunt, id uero prorſus futurum diffidimus, & ut ingenue loquamur, etiam deſperamus.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE PRVDENTIA LIBER TERTIVS.

C ALENDIS, *Vt uideo, martijs conueniſtis me ædicula in hac uiri optimi ijdēq; amiciſſimi, qui dies & è Romuli inſtituto, & Mathematicorum omnium, initium eſt anni, mearumque ærumnarum.* Eodem enim hoc die, *his ijſdem Calendis, nono ante anno* Adrianam *amiſi coniugem, & laborum ſociam meorum omnium, & moleſtiarum leuatricem.* Verum *enim illam nec ego amiſi, quæ mecū aſſidua eſt, nec ipſa me deſeruit, aut ut non æqua laborum ſocia, aut parū fida comes itineris, ac uitæ huius, meliorem ad uitam contendentis.* Nec *uolens illa quidē ſponteq; ærumnis his humanis ceſſit, ſed abijt potius ut uocata, ſed diſceſſit ut arceſſita, & tanquam meliore uita digna emigrauit ĩ cœlum, beatam illic cum cœlitibus uitam actura.* Quocirca *abeſſe tantum debet, ut lachrymoſus mihi dies hic ſit habendus, ut religioſus habeatur, & ſacer.* Nam *de meo, ut uidetis, inſtituto rebus ſacris rite ter peractis, quod ex quo, meo illa è ſinu in cœlum abijt, pie, caſteq; ſeruatū eſt, ſeruabiturq; quandiu illi ſuperſtis ero, non anniuerſaria, ut multi, ſacra, ſed menſtrua, in eius memoriam celebro, quæ poſt illius obitum, nō mentiar, ſi dicam maxima, uerum tamen eloquar, ſi dixerim unica eſt mihi uoluptas, atq; leuatio.* Nam *quoties* Calendæ *ipſæ adueniunt expe-*

ſtatæ, deſyderatæ (dicam uerius) ſuſpiratæ adueniũt, uideor mihi illam alloq, illius ore, oratione, conſpectu frui commendare illi rem domeſticam, capere cum ea rerum familiarium conſilium, in illius deniq; admini ſtratione, prudentiſſimisq; conſilijs conquieſcere. Sed cum ea feliciſſime iam ſit actum. Cuius exemplo admoniti nos quoq;, quæ uia ad felicitatem eſt una, et con templari uirtutem, & cœlum ipſum inquirere ne deſinamus. Quam nam autem uirtutibus ex omnibus con templari, & quærere, aut utilius poſſumus, aut conue nientius debemus q̃ eam ipſam, quæ prudentia dicitur, quæ uitam & agentem hanc, & ciuilibus, humanisque occupatam negocijs, ſic complectitur, tutatur, fouet ut omni è parte eam & dirigat pariter, & componat. De qua dicere hodie non pauca, eaq; maxime cognitu digna inſtitui, quo promiſſis parte non exigua ſatisfaciam meis. Vertor autem ad uos potiſſimum Triſtane Caraciole, Franciſceq; Puderice, qui uel repugnantem me ad laborem hunc precibus, adhortationibusq; traxiſtis ueſtris, dum id agitis, diem hunc meis abire in honoratum ſtudijs, ac cogitationibus, ne permittam.

De prudentiæ principijs.

IGitur cum ad agendum homines, & cõ templandũ naſcantur, alijq; munus utrũque proſequantur, in altero tantũ ſeſe exer ceant alij, hinc effectum eſt, ut duplex eẽ humanæ uitæ uideatur genus, et eorũ, qui ĩ cœtu uiuũt, ciuilia obeũtes munera, & eorũ, q p̃teritis, aut cõtẽptis

reꝗ; ciuiliũ adminiſtrationibus, in ipſaꝗ; tantum rerũ naturæ cognitione uerſantur, atque ſcientia. Vtrinſque autem uitæ moderatrix uel magiſtra potius eſt intellegentia, quæq; ſuo nomine eſt mens. Munus ſiquidem eſt eius, atque officium, & actiones ipſas moderari, ac regere, & naturæ abditis perſcrutandis, intellegendisq; ſic intendere, ut de recto, prauoq;, de uero item, ac falſo ſententiã ferat, iudicetq; uniuerſim, ac per partes, quæ nullius quidem ſunt omnino uirtutis officia. Quo fit ut & uirtutum earum, quæ de moribus nomen habent, curam ſuſcipiat; & ad eam ipſam referantur cuncta, quæ ad rerum naturæ, cœliq; ipſius, ac rectoris mundi totius cognitionẽ pertineant, quippe quæ tum moraleis illas regat, componatq; rationis rectæ illis uiam aperiens, ſuumq; actionis cuiuſque, ac proprium inter adminiſtrandum ordinem diſtribuens, tum perſcrutationes omneis, conceptaq;, atque inuenta rerum maxime abſtruſarum ſic digerens, componens, ſtatuens, denique etiam ſtabiliens, ut eius tandem opera, induſtriã, beneficioq; ſcientia conſtet, comparetur q;, & ea, quæ ſuo nomine ſapientia dicitur, quæ diuinarum, humanarumque habet rerum cognitionem. Quo fit ut agendi pariter, intellegendiq; & parens ea ſit atque origo, & iure etiam habeatur. Qua è re nomen ei à Cicerone inditũ eſt intellegentia, quæ apud Ariſtotelem eſt διάνοια, alio etiam nomine mens, recentiores apud Philoſophos intellectus, cuius uis ea quæ gerendis uerſatur in rebus à noſtris appellata eſt prudentia, Græce eſt φρόνησις atque hanc quidem quamuis nullo modo illarum ipſã ſit è numero uirtutum, quæ temperandis uerſentur ĩ animorum

morum affectibus, animi tamen actionem eſſe quandã putat Ariſtoteles, Idq; apertius quo intellegatur, repetenda quædam ſunt altius, ducendaque natura ab ipſa primordia.

Hominem triplici anima eſſe præditum.

I nſunt igitur, ut ſcitis, homini partes quædam, quæ ſtirpibus quoq; ſunt communes, ut animæ pars illa, quæ alendi uim habet, atq; augendi, quin etiam procreãdi, quæ quidem cunctis, quæ anima utũtur, natura ab ipſa ſunt inſita, exq; hoc naturales eæ ſiue uires, ſiue uirtutes dictæ. Ineſt pars & illa, cuius ipſius feræ quoq;, ac pecudes ſunt participes, cuiuſmodi ſunt, quæ à ſenſu nomen habent. Nanq; animæ ipſius cum ſit alia quædam uis, cui ſenſus ipſe nomen dedit, pars hæc illi ipſi, de qua dictum eſt, coniuncta, atque commiſta, animal conſtituit, quod quia ratione caret, brutum quidem, cæterũ nequaq;, uti primũ illud genus, ſolo fixũ, ſed loco mouetur, et uidet, et audit, et ſentit, & inſtrumentis utitur ſingulis corporis, ad inambulandum, atq; ad ſentiendum. Inde ſentiens animal, atq;, ut hodie libentius uſurpant, ſenſitiuum dictum eſt. Ineſt & tertia quædam, eaq; maxime generoſa, & nobilis pars, quæq; diuinitate non careat ſua, quam uno omnes ore appellauere rationalem ab eaq; & per eam animal ipſum perficitur. Cuius qa ex ijs, quæ anima utuntur omnibus, ſolus homo eſt particeps, iccirco hic ipſe homo maxime abſolutus, ac perfectus animalium exſiſtit omnium. Nam & ratione ſolus utitur, & per eam illa perficit, quæ in belluis minus utiq; ſunt perfecta. Sentit enim tantum pecus, ſibi

quid ſiue proſit, ſiue officiat. At homo unde hæ ipſæ cō trriæ exſiſtāt uires, qua etiam uia quid uel noceat, uel auxilio ſit, intellegit, ac rei eius cauſas tenet, ſcitq́; etiā ubi opus fuerit & obſiſtere, & adhibere ex arte, ac cū ratione remedium, cōparatq́; ſibi ſalutaria, quæ fore du cat, labore, atq; induſtria propria. Itaq; per gradus qſi quoſdā anima ipſa uires oſtendit, atq; amplificat ſuas, donec animal ipm perficiat, hoc eſt hoiem, cui uis ipſa, cum educandi, tū ſentiendi ita qdē inſunt, ut hac ipſa rōne & adiuuet illas, & ſuffulciat, ſuſtentetq́;, īfirmas quoq; ſtabiliat & languenteis confirmet, abſciſſas etiā parteis, ut nares, ut labra reſtituat. Quod inuentū ætatis fuit noſtræ medicorꝝ. Quocirca adoleſcētis naturæ, generisq́; animaliū conſiſtentis, conſeruator, pſectorq́;, ac degenerantis quoq; iſtaurator eſt homo, q̄quam aliquando (utināq́; non tam ſæpe) ſui etiam ipſe generis eſt eneſtor. Nanq; ut ſemina ne degenerent, delectu & opera, utq́; arborꝝ generoſitas conſeruetur, inſitione, et cultu procurat. Sic contra in genus uniuerſum animantium ita ſæuit, ut ſtragem illis, ac uaſtitatē ui, gladio, ī cendioq́; promiſcue afferat, ſibi deniq; ipſi, ſeculisq́; futuris cladē, atq; calamitatē. Sed redeamus ad noſtra. Anima igitur hæc ipa, qua uiuimus, qua ſentimus, qua ratione utimur, ui ibus inſtructa eſt ſuis, primum ad alendum, procreandumq́;, ne genera ipſa intereāt, de inde ad ſentiendū. Eius enim eſt, uti oculis, auribusq́;, hoc eſt uidere, audire, olfacere, guſtare, tangere. Quibus utendis ſuis ipſa inſtrumentis eſt pornata. His accedūt appetitiones illæ, quæ partim ſenſus ſequuntur ipſos, inſuntq́; homini pariter, ac belluis. Animalia enim cun-

cta appetunt profutura, quæ appareant, ad eaq; aſſe-quenda ſponte feruntur, declinant rurſus, quæ uideantur nocitura. Partim uero quæ mentem uimq; conitantur rationalem, & illam ipſa animæ partem, cuius eſt proprium intellegere, commentari, proſpicere, ratiocinari, ſcire, ac tum de uniuerſo, tum de ſingulis iudicare. Ad hæc appetitioni etiam ei, quæ ſenſus ſequitur, motuiq; ad utilia, ac iucũda, adiuncta eſt commotio ẽt illa, quæ nos hortatur, trahit, impellit, ad ea aut adipiſcenda, quæ difficiliora ſunt comparatu, aut repellẽda, ſuperandaq;, quæ uitæ, dignitati, commodis, ipendijsq; minitentur noſtris. Itaq; appetitio illa, quæ ſenſum ſequitur, duplici etiam modo eſt conſyderanda, ut altera ſiue appetitio ea uocetur, ſiue appetitus, uerſetur ijs in animæ commotionibus, quibus boni, ac iucundi tantum ſtudium eſt propoſitum, altera in ijs ſuperandis, repellendisq; aut adipiſcendis, qbus labores, difficultates, periculaq; ſunt propoſita. Indeq; pars illa generalior, ac prior, quæ in appetiſcendo, concupiſcẽdoq; uerſatur tota, concupiſcibilis eſt dicta. Poſterior uero hæc quæq; laborioſior eſt, fertq; præ ſe ſtrenuitatẽ, iraſcibilis. Itaq; appetiſcendi uis illa, quam ſenſus excitant, duplex qdẽ eſt. Quæ uero à rationali proficiſcitur, mentemq; ſequtur atq; intellegentiam, ſimplex eſt dũtaxat atq; una. Eodem enim modo ſeſe in cunctis habet, ad quem quidẽ à mente ipſa, intellegentiaq; moueatur, ſtudeatq; aſſequi. Atq; hæc qdem à maioribus noſtris appellata eſt uolũtas, eſtq; ſolius hominis, quoniam hominis etiam unius ſola eſt mens, ſolus ẽt intellectus, à quo uolendi motus ipſe proficiſcitur. Habetis igitur aĩæ partes quot ſint

numero, quæq́; etiam cuiuſq; ſint uires, hoc eſt alendi, ſentiendi, ratione utendi, ac ſentientem illam duplici appetitione affici, earumq́; appetitionem alteram Concupiſcibilem uocari, Iraſcibilem alteram. Rationalem uero & dici, & eſſe tertiam, quæ hominem ipſum & ſtatuat, & perficiat, cuius etiam unica quidem ſit appetitio ea, quæ uoluntas dicitur. Ex his autem concupiſcendi, iraſcendiq́; commotionibus, cum affectus ipſi, ut eſt ante dictū, ingenerētur (mouentur. n. uel ad amādū q̄ppiā, uel odio proſequēdum, uel ſequēdū uel fugiendū. Ad hæc uel aggrediendum fidenter, uel extimeſcendū abhorrendumq́; conſternanter, præterea uel ad miſericordiam, uel ad uindictam, ad lætitiam, uel dolorem, ſiue ad affectus alios, quorum tamen affectuum appetiſcendi uis illa excitatrix eſt, & cauſa) efficitur, ut affectus ipſos, quod moderatione indigeant (ſunt enim, ut diximus, aliâs remiſſiores, aliâs uehementiores) tertia illa pars ratione adhibita prorſus temperet, utq́; idcirco morales uirtutes in moderandis uerſentur affectibus, cōmotiōibusq́; appetitu ab ipſo excitatis. Qui tametſi ſenſum plerunq;, quandoq; tamen & intellegentiam ſeq̄tur, ac mentem, una uero prudentia intellegentem illā animæ uim, atq; excellentiam ſequitur, in temperandis affectibus. Quocirca eiuſdem munus eſt, atq; officium, temperandis illis ita ſeſe gerere, ut dirigat, diſpenſet, cōponatq́; actiones ipſas noſtras, præmonſtret etiam ueluti dux quaſi quædam quocunq; iter intendimus. quæ uitanda ſint, quæ etiam ſequenda, doceatq́; quid rectum, quid prauum, quid utile, quid inutile, quid honeſtum, quid turpe, quæq́; alia uel amplectenda ſunt, uel reij-

cienda, ut non minus fortaſſe proprie à moribus agno/minari, quàm ab intellegendo, his ipſis de cauſis mereatur. Sola igitur uirtutum omnium ob hanc ipſam excellentiam, utranq; ſimultū agnominationē, tum perſonā accepit. Quamobrem hinc actiua, hinc intellectiua recentioribus eſt à Philoſophis dicta. Huius itaq; ſiue mētis, ſiue intellegentiæ uis ea, quæ affectus temperat, uoluntatem compeſcit, electiones moderatur, actiones dirigit, quæq; ad recte agendum opportuna ſunt, docet, præmonſtratq;, gignit ex ſeſe eam, quæ recta ratio in adminiſtrandis rebus dicitur, ſiue ipſa potius recta ē ratio. De cuius menſura, ordine, conſtitutione, regula uirtutes ipſæ & finiuntur, & quæ, qualesq; ſint, aperte declarantur. Quod enim rationalis eē animæ aliud ſiue munus, ſiue officium, maius, excellentiusq; aut eſſe, aut dici queat, in uita agenda, rebusq; adminiſtrandis, q̃ res ipſas adamuſſim perpendere, ad normam, aptare, metiriq; ante quàm agendæ ſuſcipiantur, & poſtquam ſuſceptæ ſunt ordinare, diſponere, dirigere, ſuaq; ratione ac uia deſtinatum ad locum perducere, hoc eſt ad finē ab ipſo appetendi initio, ipſaq; ab electione deſignatum. Quo fit ut prudentiæ ipſius munus ſit, atq; propoſitum deſtinatum ad finem progreſſum iam, certoq;, ac minime labenti ueſtigio, ſeu fallente gradu perducendi, quin etiam uoluntatem ipſam ſic continendi, moderandiq; freno quaſi quodam adhibito, ut quid ſequendum, rurſus quid fugiendum, aut quibus inhærendum ſit, quo etiam itinere progrediendum, & præmoneat, & oſtendat. Habetis ipſi iam quæ ſint indagationis huius noſtræ principia, quæque animæ partes, quæ etiam

uires eius atq; appetitiones, quodq; appetitionum ipſa-rum duæ quidem ſenſum omnino ſequantur, tertia ue-ro mentem ipſam, atq; intellegentiam. Quibus è rebus iudicare facile quidem poteſtis moralium uirtutum ali-as in concupiſcibili illa appetitione uerſari, ut temperã-tiã, alias in iraſcibili, ut fortitudinem, iuſtitiam uero eã ſequi appetitionem quæ ab intellectu proficiſcitur, eſtq; nomine ſuo uoluntas. Ipſam autem prudẽtiam, etſi ad intellectum omnino referenda eſt, omnem tamen curã cogitationem, operam quoq; eius adminiſtrandis in re-bus, actionibusq; ciuilibus patrocinandis uerſari. Exq; *eo uſuuenire, ut licet mentem ubiq; ſequatur ipſam, mo-res tamen hominum & corrigendos ſuſcipiat, & eorũ actiones recto curſu dirigendas. Quippe quæ electione ab ipſa continenter ad finem contendat eum, ac metã quam uirtutes ſibi ſingulæ conſtituerint.* Sed *progre-diamur ad reliqua.*

Virtutes uerſari in actionibus.

O*mnino tria ſunt, quæ hominis naturam, ac uim potiſſi-mum declarent, ſenſus, mens, appetitus. Quota autem ſenſus uis ſit, atq; authoritas agendis atq; adminiſtrã-dis rebus, docent pecudes, reliquumq; belluarum ge-nus, quarum nullæ prorſus exiſtunt actiones, ſolũ .n. ad ea, quæ corporis tantum ſunt mouentur.* A *mente igi-tur appetituq; agendi uis, impulſusq; omnis proficiſci-tur, pſtantiſſimis animæ noſtræ partibus.* Hæc *autem ipſa uis animæ mihi qdem bifariam uidetur partienda & in actiones ipſas noſtras, in quibus morales uerſan-tur uirtutes ſeu ipſæ potius actiones, qđ toties dictũ eſt,*

*uirtutes ſunt, & in artes, quarum præter adminiſtra-
tiõem ipſam exteriora cuiuſq; exiſtunt, ac particulatim
opera, qualia textorum, fabrorum, ſutorum. Et agere
q̃dem eorum eſt proprium, q̃ in actionibus uerſantur
contenduntq; ad finem, ſiue propoſitum aliq̃d aſſequen
dum. Facere uero artificum, quiq; manu & opera occu
pantur, fabrilibusq; in opificijs. Itaq; ut ipſi iam uidetis
ab agendi ui illa, quæ innata nobis eſt, & actiones ma
nant, quæ uirtutes morum conſtituunt, & factiones, è
quibus artes quæ commodis ac uoluptatibus ſubſeruiũt
noſtris. Cæterum factiones plerunq; accipiuntur pro
partibus ciuitatum, ciuiumq; uoluntatibus, in quibus
ſæpenumero populi diuiduntur, ut apud Carthaginẽ
factio Barchina, & Romæ Syllana, ac Mariana, alijsq;
in urbibus alia atq; alia. Itaq; male libenter uerbo hoc
utimur, tametſi & proprium eſt & Latinum. Poſſe-
mus etiam loco eius uſurpare operatiões, quoniam ope
ror eſt ab opere, & opus ferè ipſorum proprium eſt ar
tificum. Cæterum apud priſcos uerbum operor ad ſacri
ficia libentius transferebatur. Ad hæc ab ijs, q̃ recentius
Philoſophati ſunt, operationes uſurpantur pro ipſis etiã
actionibus. Itaq; utrunq; cur refugerem ſatis honeſta
eſſe poſſet cauſa. Tamen in q̃buſdam cedendum eſt re-
rum neceſſitati, explicationibusq; ipſis, magis q̃ uerbo
rum conſulendũ dignitati, aut uſui. Sint igitur ut uer-
ſantium ſe ciuilibus in adminiſtrationibus, rebusq; ge-
rendis actiones, ſic artificũ factiones aliquãdo pro utra
q; etiam re operationes. De quo ueniam ipſi poſcimus.
Nec tamen uerebimur pro loco, uocare etiam opificia.*

De Contemplatione.

Quemadmodum autem agere tantum eſt hominum, nullo modo pecudum, quæ ſenſu ſolum feruntur, ſic eorũdem eſt etiam contemplari. Atq; hæc quidem contemplandi uis, ut altera illa agendi ac faciendi, dupliciter eſt etiam partienda. Animi enim uis hæc aut in cognoſcendis ijs uertitur, quæ certa quidem ipſa ſunt, naturaq; conſtituta, neq; mutationem recipiunt, nec alio atq; alio ſeſe habere modo poſſunt, quorum è cognitiõe manat ſcientia, aut in ijs, quæ dubia ipſa ſunt, ac propter incertitudinem, permutationemq; conſultatio in illis locum habet, quæq; alio nomine eſt etiam ratiocinatio. Itaq; quoties huiuſmodi res incertæ & lubricæ offeruntur animo, incertus ipſe, ac diutius eas ſecum agitans, quæritat, diſceptatq; agendum nec'ne illud ſit, ſequendum'ne, an fugiendum. Qua in re illud quoq; uſuuenit quod in ijs, quorum eſt certitudo, ac ſcientia, in quibus ipſis animus aut aſſentitur ueritati, aut diſſentit ab eo, quod apparet agnoſciturq; omnino falſum. Itaq; in huiuſmodi rerum negociorumq; ſuſcipiendorum multitudine, ijs conſultandis, ſuſcipiendum tandem nec ne ſit negocium, & qua etiam uia ſuſcipiendum decernit. Eaq; electio dicitur, eligit enim de duobus alterũ, aut neutrũ, de pluribus quid potiſſimũ ſequi, aut nullũ malit pro facultatibus, ĩgenio, uiribus, ac rationibus ſuis. Qua in electione, conſilioq; capiendo, proſequendisq; negocijs ad finem uſq;, locum ſuum, & quandam quaſi prouinciam prudentia obtinet, quæ moralis, ni diſpliceat, hac in parte à me uocabitur, dirigit enim actiones

ipſas, uirtuteſq; eas, quæ de exercitatione, deq; ipſis moribus ſunt uocatæ. Duas eſſe igitur in animo agendi, ac faciendi parteis, totidem etiam contemplandi, ac ſpeculandi, iam uidetis.

Prudentiam neq; ſcientiam eſſe, neq; artem, ſed in actionibus uerſari.

Efficitur autem ijs è rebus, ut neq; ſcientia, neq; ars hæc ipſa prudentia ſit, neq; moralium uirtutum ulla. Quam uis moralem eam, hoc eſt actiuam agnominauerimus uerſariq; ſolis in actionibus uelimus. Nam cum eius ſit conſultatio, ac ratiocinatio, uerſeturq; in ijs, quæ dubij atq; ancipiti ſint conſilij, cogaturq; ſæpius ob ea, quæ repente accidunt, mutare agendi rationem, quo nam pacto erit ipſa ſcientia? cuius eſt proprium demonſtrationibus uti, rebuſq; inniti maxime certis? Scientia enim ipſa demonſtratione conſtat, ac certitudine, uerſaturq; in neceſſarijs. Quippe q̄ ex ijs, q̄ aliter ſe habere nullo modo queant, exiſtit, comparaturq;, indagans ipſa rerū naturam, maxime autem quæ in uniuerſum ſpectant, quæq; non ad uſum ciuilem tantum, aut familiarem, uerum etiam ad rerum quarumcunq; & diuinarum & humanarum pertineant cognitionem. Quam enim dubitationem ſecum affert enuntiatum, aut poſtulatum illud potius (ſic enim à maioribus dicebatur) ſi ab æqualibus demantur æqualia, quæ reliqua ſunt, eadem quoq; eſſe æqualia, & omnem lineam à centro ductam ad circunferentiam eſſe parilem? Quæ nam quæſo oriri dubitatio poteſt ex propoſitione illa tam conſtanti, et certa figurarum omnium capaciſſimam eſſe orbiculatam

aut quod enaſci ambiguum. Sole hemiſperium hoc noſtrum peragrante diem nobis eſſe? At ſtatim ob mentē uerſabitur caligatio quaſi q̃dam ſit nec'ne aſſentiendum ſiqs in ſenatu Chriſtiano propoſuerit, ſuſcipiendum eſſe aduerſus Turcas bellum. Atq; ubi ratio ipſa ſuſcipiēdū docuerit, rurſus alia orietur dubitatio, ſit'ne mari gerendum, aut tera, an & maritimis & terreſtribus ſimul copijs adminiſtrandum. Tertio loco dubitabitur, naſceturq; deliberatio, qbus ducibus, quo etiam numero nauium, ac militum, ad hæc, qua ẽt rõne. Itaq; conſultationes ipſæ in rebus uerſantur dubijs, ex ijsq́; poſtea diutius perpenſis fiunt electiones, quas inde actiones ipſæ, rerũq; ſequuntur adminiſtrationes, earumq́; propter euenta uaria, inopinata, incerta, uix tenor ipſe eſt perpetuus Cum ſæpiſſime neceſſe ſit gerendæ rei mutare rationē, aliaq; atq; alia proficiſci uia. Quo circa deliberandis rebus ijs, quæ in noſtra ſunt poteſtate poſitæ, quæq; ad futurum ſpectant tempus, propriasq; commoditates, ſuum prudentia locum obtinet.

Quæ ſit differentia inter ſcientiam & prudentiam.

Quibus à rebus prorſus aliena eſt ſcientia, cuius proprium omnino quidem eſt ſcire, à quo nomen duxit. Cum huius ipſius prudentiæ ſit dirigere actiones ipſas, & quid ſeruandum, ac ſequendum ſit, monere, quid etiam fugitandum, aut auertendum. Quid quod (ut paulo eſt à nobis ante dictum) cum ſcientia in ijs uerſetur, quæ uniuerſalia nunc dicuntur, ijsq; ipſis indagandis delectetur capiaturq; rerum cognitione, prudentiæ è contrario nu

nus eſt proprium, ſingularia quærere, uerſariq́; in particularibus. Ad hæc ſcientes à cognitione & ſcientia, prudentes ab actione laudantur & uſu, rectisq́; ab administrationibus. ? Quid? quod in rebus illi maxime certis, neceſſarijsq; uerſantur, exercentq́; ingenij ſui uires in illis potiſſimum, quæ aut paruum, aut omnino nihil ad rem familiarem conferant. At hi in rebus maxime dubijs, ac uariantibus, in quibus caſus, fortunaq́; plurimum authoritatis habeant, quæ nulla quidem eſt in conſtituendo ſyllogiſmo, ueroq́; ac falſo, formaq́; à materia diſtinguenda.

Quæ ſit differentia inter artem & prudentiam.

P*ræterea nec ipſa eadem ars eſt, ac prudentia, cum ars opificiorum quidem ſit, atq; eorum, quæ manu fiunt, rerum uero agibilium prudentia, ſitq́; prudentis uiri officium rebus ubiq; ſuis proſpicere, illisq;, ac ſibi, bene, recteq́; conſulere in omnẽ uitæ partem, nihilq́; aut negligere, aut pͤtermittere, q̄n omnia potius excogitare, eaq; acute perſpecte, caute, quæ in rem fore ſuam duxerit, uiuendi deniq; curſum omnem ſecundum rectam rationem dirigere, eumq; in uſum domeſticum, familiareisq́; cõmoditates, tanquam deriuare, conſequendis ijs, quæ bonæ ducantur, quæq́; rebus ipſe ſuis conducere intellexerit. Cum è contrario, artificis ſit hominis, munus ſuũ adimplere in ijs, q̄ ad artem quam ſuſceperit ſpectant, quæq; manu fiunt. Quota enim ars, quæ non manum exerceat? quæ non regula nitatur, ſeq́; ad normam redigat? Cum eius omnino proprium ſit facere, contra uero prudentia non modo non faciat, ſed ne agat ipſa quidem*

quin potius dirigat actiones. Ad hæc Ariſtotelica utriuſq; definitio liquidò quàm inter ſe differant, oſtendit. Cum artis definitio habitus quidam ſit uera cum ratione faciendi. Prudentiæ uero habitus, qui uera cum ratione in ijs uerſatur agendis, quæ ſint aut bona homini, aut mala. An non qui artem exercet aliquam, arte ab ipſa cognomentum accipit? ut à tondendo tonſor, atq; à ſuendo ſutor. At uero ab agendis fortibus, fortis, & ab exercenda liberalitate, ac dandi gratia liberalis, quæ quidem laudis ſunt, illa uero artis nomina. Ac nomẽ fortis ab actionibus eſt, habituq; morali, & laudis gratia inditum. Cum ſutoris, ac tonſoris ab arte tantum, utq; artifex ipſe eo cognomine inter ciues ipſos differat, agnoſcaturq;, Id quod in exercitu ſigna, uexillationesq; indicant, uidelicet quo quisq; ſit ex ordine, ac uexillatione. Quid? quod faciendi, finis extra quidem eſt conſtitutus proprieq; extrarius dicitur. Nam textoris finis eſt tela & ſtatuarij ſtatua, cum agendi finis ipſamet ſit actio, q̄ ubi fuerit honeſta, ac laude digna, ipſa quidem uirtus erit, ac ſibi ipſi finis. Itaq; agendi habitus non idem qui & faciendi, Quando, ut idem ipſe ait Ariſtoteles, in arte ſponte qui delinquit eſt ipſe quidem potior, in uſu uero prudentiæ longe ſecus. Quemadmodum & in uirtutibus, artifex enim ipſe hac in parte laudari plerunq; ſolet, ſaltem autem excuſari, qui uero uolens labitur, ac ſpōte errat in actionibus, uenia nullo pacto dignus exiſtimatur. Quo circa nullo mod[illegible] [illegible]benda eſt prudẽtia, ſed uirtus quædam p[illegible] [illegible] ac magiſtra, nō ita tamen ut una ſit [illegible] [illegible]ous, licet eā [illegible] lo ante moraler [illegible] [illegible]ſcatur re[illegible]

auerimus. Cum actio ipſa honeſta, uirtus quidem ſit,
prudentia uero non ſit ipſa actio, ſed actiones ipſas diri/
gat, itinerisq; totius uiam monſtret, nec ſit ipſa finis, ſed
dux ad finem progrediendi, regendiq; curſus totius ma
giſtra. Quippe cuius officium ſit, rectam producere in
medium rationem, quaq; uia, quibusq; ſequendis, affe/
ctatum quis finem adipiſcatur, oſtendere, & quaſi ma/
nu ſequentem illum poſt ſe ducere, quem ad locum a/
gens ipſe omni cura ſtudioq; contendit. Itaq; nec ars nec
ſcientia, nec moralibus è uirtutibus una aliqua eſt pru/
dentia. Nec uero ab re fuerit propter cauillatores hoc in
loco meminiſſe uetuſtiſſimorum ſcriptorum, qui et mo
res, & inſtituta in utranq; partem & aſtutias, dolos,
ac fraudes artes uocauere, nunc in laudem, nunc in ui
» tuperationem, ut cum ait Salluſtius. Facile imperium
» iis artibus retinetur, quibus in initio partum eſt. Et Liui
» us, Omnium conſenſu princeps belli, pacisq; artibus.
Et cum hiſtorici alij dixerunt, artes Annibalis, & Co
mici, ſeruorum artes, ac lenonum. Itaq; ad actiones re/
ferri artes ipſas etiam uidentur ac mores, unde in pro/
uerbio ferè locum conceſſit, artem arte fruſtrādam. Sed
nos hac in parte, hisq; in diſſertionibus artem intellegi
eam uolumus, quæ manu fiat, quæq; in opificijs ſeſe
exerceat, a[illegible]ibus faciendis. Aliud igitur eſſe pru/
dentiam [illegible]ue ſcientia, moralibusq; ab uirtuti/
bus, ſat[illegible], quamuis moralis [illegible]ſit, uerſa/
turq; i[illegible]
[illegible]t inter ment[illegible]
[illegible] eſſe prude[illegible]lle/

rerũ ciuiliũ adminiſtrationibus, in ipſarũ tantum rerũ naturæ cognitione uerſantur, atque ſcientia. Vtrinſque autem uitæ moderatrix uel magiſtra potius eſt intelle/gentia, quæq́; ſuo nomine eſt mens. Munus ſiquidem eſt eius, atque officium, & actiones ipſas moderari, ac re/gere, & naturæ abditis perſcrutandis, intellegendisq́; ſic intendere, ut de recto, prauoq́;, de uero item, ac falſo ſententiã ferat, iudicetq́; uniuerſim, ac per partes, quæ nullius quidem ſunt omnino uirtutis officia. Quo fit ut & uirtutum earum, quæ de moribus nomen habent, curam ſuſcipiat; & ad eam ipſam referantur cuncta, quæ ad rerum naturæ, cœliq́; ipſius, ac rectoris mundi totius cognitionẽ pertineant, quippe quæ tum moraleis illas regat, componatq́; rationis rectæ illis uiam aperi/ens, ſuumq́; actionis cuiuſque, ac proprium inter admi niſtrandum ordinem diſtribuens, tum perſcrutationes omneis, conceptaq́;, atque inuenta rerum maxime ab/ſtruſarum ſic digerens, componens, ſtatuens, denique etiam ſtabiliens, ut eius tandem opera, induſtriã, benefi cioq́; ſcientia conſtet, comparetúrq́;, & ea, quæ ſuo no/mine ſapientia dicitur, quæ diuinarum, humanarumq́ue habet rerum cognitionem. Quo fit ut agendi pari/ter, intellegendiq́; & parens ea ſit atque origo, & iure etiam habeatur. Qua è re nomen ei à Cicerone inditũ eſt intellegentia, quæ apud Ariſtotelem eſt διάνοια, *alio etiam nomine mens, recentiores apud Philoſophos intellectus, cuius uis ea quæ gerendis uerſatur in rebus à noſtris appellata eſt prudentia, Græce eſt* φρόνησις *atque hanc quidem quamuis nullo modo illarum ipſa ſit è numero uirtutum, quæ temperandis uerſentur ĩ ani*

morum

morum affectibus, animi tamen actionem eſſe quandã putat Ariſtoteles, Idq; apertius quo intellegatur, repetenda quædam ſunt altius, ducendaque natura ab ipſa primordia.

Hominem triplici anima eſſe præditum.

Inſunt igitur, ut ſcitis, homini partes quædam, quæ ſtirpibus quoq; ſunt communes, ut animæ pars illa, quæ alendi uim habet, atq; augendi, quin etiam procreãdi, quæ quidem cunctis, quæ anima utũtur, natura ab ipſa ſunt inſita, exq; hoc naturales eæ ſiue uires, ſiue uirtutes dictæ. Ineſt pars & illa, cuius ipſius feræ quoq;, ac pecudes ſunt participes, cuiuſmodi ſunt, quæ à ſenſu nomen habent. Nanq; animæ ipſius cum ſit alia quædam uis, cui ſenſus ipſe nomen dedit, pars hæc illi ipſi, de qua dictum eſt, coniuncta, atque commiſta, animal conſtituit, quod quia ratione caret, brutum quidem, cæterũ nequaq;, uti primũ illud genus, ſolo fixũ, ſed loco mouetur, et uidet, et audit, et ſentit, & inſtrumentis utitur ſingulis corporis, ad inambulandum, atq; ad ſentiendum. Inde ſentiens animal, atq;, ut hodie libentius uſurpant, ſenſitiuum dictum eſt. Ineſt & tertia quædam, eaq; maxime generoſa, & nobilis pars, quæq; diuinitate non careat ſua, quam uno omnes ore appellauere rationalem ab eaq; & per eam animal ipſum perficitur. Cuius quæ ex ijs, quæ anima utuntur omnibus, ſolus homo eſt particeps, iccirco hic ipſe homo maxime abſolutus, ac perfectus animalium exſiſtit omnium. Nam & ratione ſolus utitur, & per eam illa perficit, quæ in belluis minus utiq; ſunt perfecta. Sentit enim tantum pecus, ſibi

quid ſiue proſit, ſiue officiat. At homo unde hæ ipſæ cō trariæ exſiſtāt uires, qua etiam uia quid uel noceat, uel auxilio ſit, intellegit, ac rei eius cauſas tenet, ſcitq; etiā ubi opus fuerit & obſiſtere, & adhibere ex arte, ac cū ratione remedium, cōparatq; ſibi ſalutaria, quæ fore du cat, labore, atq; induſtria propria. Itaq; per gradus q̃ſi quoſdā anima ipſa uires oſtendit, atq; amplificat ſuas, donec animal ipm̄ perficiat, hoc eſt hoīem, cui uis ipſa, cum educandi, tū ſentiendi ita qdē inſunt, ut hac ipſa rōne & adiuuet illas, & ſuffulciat, ſuſtentetq;, īfirmas quoq; ſtabiliat & languenteis confirmet, abſciſſas etiā parteis, ut nares, ut labra reſtituat. Quod inuentū æta tis fuit noſtræ medicorū. Quocirca adoleſcētis naturæ, generisq; animaliū conſiſtentis, conſeruator, pfectorq;, ac degenerantis quoq; īſtaurator eſt homo, q̃quam ali quando (utinãq; non tam ſæpe) ſui etiam ipſe generis eſt euerſor. Nanq; ut ſemina ne degenerent, delectu & opera, utq; arborū generoſitas conſeruetur, inſitione, et cultu procurat. Sic contra in genus uniuerſum animan tium ita ſæuit, ut ſtragem illis, ac uaſtitatē ui, gladio, ī cendioq; promiſcue afferat. ſibi deniq; ipſi, ſeculisq; fu turis cladē, atq; calamitatē. Sed redeamus ad noſtra. Anima igitur hæc ipa, qua uiuimus, qua ſentimus, qua ratione utimur, uiribus inſtructa eſt ſuis, primum ad alendum, procreandumq;, ne genera ipſa intereāt, de inde ad ſentiendū. Eius enim eſt, uti oculis, auribusq;, hoc eſt uidere, audire, olfacere, guſtare, tangere. Quibus utendis ſuis ipſa inſtrumentis eſt pornata. His accedūt appetitiones illæ, quæ partim ſenſus ſequuntur ipſos, in ſuntq; homini pariter, ac belluis. Animalia enim cun

ſta appetunt profutura, quæ appareant, ad eaq; aſſe/quenda ſponte feruntur, declinant rurſus, quæ uideantur nocitura. Partim uero quæ mentem uimq; conitantur rationalem, & illam ipſa animæ partem, cuius eſt proprium intellegere, commentari, proſpicere, ratiocinari, ſcire, ac tum de uniuerſo, tum de ſingulis iudicare. Ad hæc appetitioni etiam ei, quæ ſenſus ſequitur, motuiq; ad utilia, ac iucũda, adiuncta eſt commotio ẽt illa, quæ nos hortatur, trahit, impellit, ad ea aut adipiſcenda, quæ difficiliora ſunt comparatu, aut repellẽda, ſuperandaq;, quæ uitæ, dignitati, commodis, ipendijsq; minitentur noſtris. Itaq; appetitio illa, quæ ſenſum ſeqtur, duplici etiam modo eſt conſyderanda, ut altera ſiue appetitio ea uocetur, ſiue appetitus, uerſetur ijs in animæ commotionibus, quibus boni, ac iucundi tantum ſtudium eſt propoſitum, altera in ijs ſuperandis, repellendisq; aut adipiſcendis, qbus labores, difficultates, periculaq; ſunt propoſita. Indeq; pars illa generalior, ac prior, quæ in appetiſcendo, concupiſcẽdoq; uerſatur tota, concupiſcibilis eſt dicta. Poſterior uero hæc quæq; laborioſior eſt, fertq; præ ſe ſtrenuitatẽ, iraſcibilis. Itaq; appetiſcendi uis illa, quam ſenſus excitant, duplex qdẽ eſt. Quæ uero à rationali proficiſcitur, mentemq; ſequr atq; intellegentiam, ſimplex eſt dũtaxat atq; una. Eodem enim modo ſeſe in cunctis habet, ad quem quidẽ à mente ipſa, intellegentiaq; moueatur, ſtudeatq; aſſequi. Atq; hæc qdem à maioribus noſtris appellata eſt uolũtas, eſtq; ſolius hominis, quoniam hominis etiam unius ſola eſt mens, ſolus ẽt intellectus, à quo uolendi motus ipſe proficiſcitur. Habetis igitur aiæ partes quot ſint

numero, quæq; etiam cuiuſq; ſint uires, hoc eſt alendi, ſentiendi, ratione utendi, ac ſentientem illam duplici appetitione affici, earumq; appetitionem alteram Concupiſcibilem uocari, Iraſcibilem alteram. Rationalem uero & dici, & eſſe tertiam, quæ hominem ipſum & ſtatuat, & perficiat, cuius etiam unica quidem ſit appetitio ea, quæ uoluntas dicitur. Ex his autem concupiſcendi, iraſcendiq; commotionibus, cum affectus ipſi, ut eſt ante dictũ, ingenerẽtur (mouentur. n. uel ad amãdũ q͂p piã, uel odio proſequẽdum, uel ſequẽdũ uel fugiendũ. Ad hæc uel aggrediendum fidenter, uel extimeſcendũ abhorrendumq; conſternanter, prætereauel ad miſericordiam, uel ad uindictam, ad lætitiam, uel dolorem, ſiue ad affectus alios, quorum tamen affectuum appetiſcendi uis illa excitatrix eſt, & cauſa) efficitur, ut affectus ipſos, quod moderatione indigeant (ſunt enim, ut diximus, aliâs remiſſiores, aliâs uehementiores) tertia illa pars ratione adhibita prorſus temperet, utq; idcirco morales uirtutes in moderandis uerſentur affectibus, cõmotiõibusq; appetitus ab ipſo excitatis. Qui tametſi ſenſum plerunq;, quandoq; tamen & intellegentiam ſequtur, ac mentem, una uero prudentia intellegentem illã animæ uim, atq; excellentiam ſequitur, in temperandis affectibus. Quocirca eiuſdem munus eſt, atq; officium, temperandis illis ita ſeſe gerere, ut dirigat, diſpenſet, cõponatq; actiones ipſas noſtras, præmonſtret etiam uelu ti dux quaſi quædam quocunq; iter intendimus. quæ uitanda ſint, quæ etiam ſequenda, doceatq; quid rectum, quid prauum, quid utile, quid inutile, quid honeſtum, quid turpe, quæq; alia uel amplectenda ſunt, uel reij-

cienda, ut non minus fortaſſe proprie à moribus agno/minari, quàm ab intellegendo, his ipſis de cauſis merea tur. Sola igitur uirtutum omnium ob hanc ipſam excel lentiam, utranq; ſimultū agnominationē, tum perſonā accepit. Quamobrem hinc actiua, hinc intellectiua re/centioribus eſt à Philoſophis dicta. Huius itaq; ſiue mē tis, ſiue intellegentiæ uis ea, quæ affectus temperat, uo/luntatem compeſcit, electiones moderatur, actiones di rigit, quæq; ad recte agendum opportuna ſunt, docet, præmonſtratq;, gignit ex ſeſe eam, quæ recta ratio in adminiſtrandis rebus dicitur, ſiue ipſa potius recta ē ra tio. De cuius menſura, ordine, conſtitutione, regula uir/tutes ipſæ & finiuntur, & quæ, qualesq; ſint, aperte declaratur. Quod enim rationalis eē animæ aliud ſiue munus, ſiue officium, maius, excellentiusq; aut eſſe, aut dici queat, in uita agenda, rebusq; adminiſtrandis, q̄ res ipſas adamuſſim perpendere, ad normam, aptare, metiriq; ante quàm agendæ ſuſcipiantur, & poſtquam ſuſceptæ ſunt ordinare, diſponere, dirigere, ſuaq; ratio/ne ac uia deſtinatum ad locum perducere, hoc eſt ad fi nē ab ipſo appetendi initio, ipſaq; ab electione deſigna/tum. Quo fit ut prudentiæ ipſius munus ſit, atq; propo ſitum deſtinatum ad finem progreſſum iam, certoq;, ac minime labenti ueſtigio, ſeu fallente gradu perducendi, quin etiam uoluntatem ipſam ſic continendi, moderan diq; freno quaſi quodam adhibito, ut quid ſequendum, rurſus quid fugiendum, aut quibus inhærendum ſit, quo etiam itinere progrediendum, & præmoneat, & oſtendat. Habetis ipſi iam quæ ſint indagationis hu/ius noſtræ principia, quæque animæ partes, quæ etiam

uires eius atq; appetitiones, quodq; appetitionum ipſarum duæ quidem ſenſum omnino ſequantur, tertia uero mentem ipſam, atq; intellegentiam. Quibus è rebus iudicare facile quidem poteſtis moralium uirtutum alias in concupiſcibili illa appetitione uerſari, ut temperãtiã, alias in iraſcibili, ut fortitudinem, iuſtitiam uero eã ſequi appetitionem quæ ab intellectu proficiſcitur, eſtq; nomine ſuo uoluntas. Ipſam autem prudẽtiam, etſi ad intellectum omnino referenda eſt, omnem tamen curã cogitationem, operam quoq; eius adminiſtrandis in rebus, actionibusq; ciuilibus patrocinandis uerſari. Exq; eo uſuuenire, ut licet mentem ubiq; ſequatur ipſam, mores tamen hominum & corrigendos ſuſcipiat, & eorũ actiones recto curſu dirigendas. Quippe quæ electione ab ipſa continenter ad finem contendat eum, ac metã quam uirtutes ſibi ſingulæ conſtituerint. Sed progrediamur ad reliqua.

Virtutes uerſari in actionibus.

O*mnino tria ſunt, quæ hominis naturam, ac uim potiſſimum declarent, ſenſus, mens, appetitus. Quota autem ſenſus uis ſit, atq; authoritas agendis atq; adminiſtrãdis rebus, docent pecudes, reliquumq; belluarum genus, quarum nullæ prorſus exiſtunt actiones, ſolũ.n. ad ea, quæ corporis tantum ſunt mouentur. A mente igitur appetituq; agendi uis, impulſusq; omnis proficiſcitur, pſtantiſſimis animæ noſtræ partibus. Hæc autem ipſa uis animæ mihi qdem bifariam uidetur partienda & in actiones ipſas noſtras, in quibus morales uerſantur uirtutes ſeu ipſæ potius actiones, qđ toties dictũ eſt,*

uirtutes ſunt, & in artes, quarum præter adminiſtra-
tiōem ipſam exteriora cuiusq; exiſtunt, ac particulatim
opera, qualia textorum, fabrorum, ſutorum. Et agere
qdem eorum eſt proprium, q in actionibus uerſantur
contenduntq; ad finem, ſiue propoſitum aliqđ aſſequen
dum. Facere uero artificum, quiq; manu & opera occu
pantur, fabrilibusq; in opificijs. Itaq; ut ipſi iam uidetis
ab agendi ui illa, quæ innata nobis eſt, & actiones ma
nant, quæ uirtutes morum conſtituunt, & factiones, è
quibus artes quæ commodis ac uoluptatibus ſubſeruiūt
noſtris. Cæterum factiones plerunq; accipiuntur pro
partibus ciuitatum, ciuiumq; uoluntatibus, in quibus
ſæpenumero populi diuiduntur, ut apud Carthaginē
factio Barchina, & Romæ Syllana, ac Mariana, alijsq;
in urbibus alia atq; alia. Itaq; male libenter uerbo hoc
utimur, tametſi & proprium eſt & Latinum. Poſſe-
mus etiam loco eius uſurpare operatiões, quoniam ope
ror eſt ab opere, & opus ferè ipſorum proprium eſt ar
tificum. Cæterum apud priſcos uerbum operor ad ſacri
ficia libentius transferebatur. Ad hæc ab ijs, q recentius
Philoſophati ſunt, operationes uſurpantur pro ipſis etiā
actionibus. Itaq; utrunq; cur refugerem ſatis honeſta
eſſe poſſet cauſa. Tamen in qbuſdam cedendum eſt re-
rum neceſſitati, explicationibusq; ipſis, magis q̄ uerbo
rum conſulendū dignitati, aut uſui. Sint igitur ut uer-
ſantium ſe ciuilibus in adminiſtrationibus, rebusq; ge-
rendis actiones, ſic artificū factiones aliquādo pro utra
q; etiam re operationes. De quo ueniam ipſi poſcimus.
Nec tamen uerebimur pro loco, uocare etiam opificia.

De Contemplatione.

Quemadmodum autem agere tantum eſt hominum, nullo modo pecudum, quæ ſenſu ſolum feruntur, ſic eorūdem eſt etiam contemplari. Atq; hæc quidem contemplandi uis, ut altera illa agendi ac faciendi, dupliciter eſt etiam partienda. Animi enim uis hæc aut in cognoſcendis ijs uertitur, quæ certa quidem ipſa ſunt, naturaq; conſtituta, neq; mutationem recipiunt, nec alio atq; alio ſeſe habere modo poſſunt, quorum è cognitiōe manat ſcientia, aut in ijs, quæ dubia ipſa ſunt, ac propter incertitudinem, permutationemq; conſultatio in illis locum habet, quæq; alio nomine eſt etiam ratiocinatio. Itaq; quoties huiuſmodi res incertæ & lubricæ offeruntur animo, incertus ipſe, ac diutius eas ſecum agitans, quæritat, diſceptatq; agendum nec'ne illud ſit, ſequendum'ne, an fugiendum. Qua in re illud quoq; uſuuenit quod in ijs, quorum eſt certitudo, ac ſcientia, in quibus ipſis animus aut aſſentitur ueritati, aut diſſentit ab eo, quod apparet agnoſciturq; omnino falſum. Itaq; in huiuſmodi rerum negociorumq; ſuſcipiendorum multitudine, ijs conſultandis, ſuſcipiendum tandem nec ne ſit negocium, & qua etiam uia ſuſcipiendum decernit. Eaq; electio dicitur, eligit enim de duobus alterū, aut neutrū, de pluribus quid potiſſimū ſequi, aut nullū malit pro facultatibus, igenio, uiribus, ac rationibus ſuis. Qua in electione, conſilioq; capiendo, proſequendisq; negocijs ad finem uſq;, locum ſuum, & quandam quaſi prouinciam prudentia obtinet, quæ moralis, ni diſpliceat, hac in parte à me uocabitur, dirigit enim actiones

ipſas, uirtuteſq; eas, quæ de exercitatione, deq; ipſis moribus ſunt uocatæ. Duas eſſe igitur in animo agendi, ac faciendi parteis, totidem etiam contemplandi, ac ſpeculandi, iam uidetis.

Prudentiam neq; ſcientiam eſſe, neq; artem, ſed in actionibus uerſari.

E fficitur autem ijs è rebus, ut neq; ſcientia, neq; ars hæc ipſa prudentia ſit, neq; moralium uirtutum ulla. Quamuis moralem eam, hoc eſt actiuam agnominauerimus uerſariq; ſolis in actionibus uelimus. Nam cum eius ſit conſultatio, ac ratiocinatio, uerſeturq; in ijs, quæ dubij atq; ancipiti ſint conſilij, cogaturq; ſæpius ob ea, quæ repente accidunt, mutare agendi rationem, quo nam pacto erit ipſa ſcientia? cuius eſt proprium demonſtrationibus uti, rebuſq; inniti maxime certis? Scientia enim ipſa demonſtratione conſtat, ac certitudine, uerſaturq; in neceſſarijs. Quippe q̃ ex ijs, q̃ aliter ſe habere nullo modo queant, exiſtit, comparaturq;, indagans ipſa rerũ naturam, maxime autem quæ in uniuerſum ſpectant, quæq; non ad uſum ciuilem tantum, aut familiarem, uerum etiam ad rerum quaruncunq; & diuinarum & humanarum pertineant cognitionem. Quam enim dubitationem ſecum affert enuntiatum, aut poſtulatum illud potius (ſic enim à maioribus dicebatur) ſi ab æqualibus demantur æqualia, quæ reliqua ſunt, eadem quoq; eſſe æqualia, & omnem lineam à centro ductam ad circunferentiam eſſe parilem? Quæ nam quæſo oriri dubitatio poteſt ex propoſitione illa tam conſtanti, et certa figurarum omnium capaciſſimam eſſe orbiculatam

aut quod enaſci ambiguum. Sole hemiſpherium hoc noſtrum peragrante diem nobis eſſe? At ſtatim ob mentē uerſabitur caligatio quaſi q̄dam ſit nec'ne aſſentiendum ſiqs in ſenatu Chriſtiano propoſuerit, ſuſcipiendum eſſe aduerſus Turcas bellum. Atq; ubi ratio ipſa ſuſcipiēdū docuerit, rurſus alia orietur dubitatio, ſit'ne mari gerendum, aut tera, an & maritimis & terreſtribus ſimul copijs adminiſtrandum. Tertiò loco dubitabitur, naſceturq; deliberatio, qbus ducibus, quo etiam numero nauium, ac militum, ad hæc, qua ēt rōne. Itaq; conſultationes ipſæ in rebus uerſantur dubijs, ex ijsq; poſtea diutius perpenſis fiunt electiones, quas inde actiones ipſæ, rerūq; ſequuntur adminiſtrationes, earumq; propter euenta uaria, inopinata, incerta, uix tenor ipſe eſt perpetuus Cum ſæpiſſime neceſſe ſit gerendæ rei mutare rationē, aliaq; atq; alia proficiſci uia. Quo circa deliberandis rebus ijs, quæ in noſtra ſunt poteſtate poſitæ, quæq; ad futurum ſpectant tempus, propriasq; commoditates, ſuum prudentia locum obtinet.

Quæ ſit differentia inter ſcientiam & prudentiam.

Quibus à rebus prorſus aliena eſt ſcientia, cuius proprium omnino quidem eſt ſcire, à quo nomen duxit. Cum huius ipſius prudentiæ ſit dirigere actiones ipſas, & quid ſeruandum, ac ſequendum ſit, monere, quid etiam fugitandum, aut auertendum. Quid quod (ut paulo eſt à nobis ante dictum) cum ſcientia in ijs uerſetur, quæ uniuerſalia nunc dicuntur, ijsq; ipſis indagandis delectetur capiaturq; rerum cognitione, prudentiæ è contrario nu

nus eſt proprium, ſingularia quærere, uerſariq́; in particularibus. Ad hæc ſcientes à cognitione & ſcientia, prudentes ab actione laudantur & uſu, rectisq́; ab administratiõibus.? Quid? quod in rebus illi maxime certis, neceſſarijsq; uerſantur, exercentq́; ingenij ſui uires in illis potiſſimum, quæ aut parum, aut omnino nihil ad rem familiarem conferant. At hi in rebus maxime dubijs, ac uariantibus, in quibus caſus, fortunaq́; plurimum authoritatis habeant, quæ nulla quidem eſt in conſtituendo ſyllogiſmo, uero q́; ac falſo, formaq́; à materia diſtinguenda.

Quæ ſit differentia inter artem & prudentiam.

P*rætterea nec ipſa eadem ars eſt, ac prudentia, cum ars opificiorum quidem ſit, atq; eorum, quæ manu fiunt, rerum uero agibilium prudentia, ſitq́; prudentis uiri officium rebus ubiq; ſuis proſpicere, illisq;, ac ſibi, bene, rectéq; conſulere in omnẽ uitæ partem, nihilq́; aut negligere, aut pͤtermittere, qn omnia potius excogitare, eaq; acute perſpecte, caute, quæ in rem fore ſuam duxerit, uiuendi deniq; curſum omnem ſecundum rectam rationem dirigere, eumq; in uſum domeſticum, familiareisq́; cõmoditates, tanquam deriuare, conſequendis ijs, quæ bonæ ducantur, quæq́; rebus ipſe ſuis conducere intellexerit. Cum ècontrario, artificis ſit hominis, munus ſuũ adimplere in ijs, q̃ ad artem quam ſuſceperit ſpectant, quæq́; manu fiunt. Quota enim ars, quæ non manum exerceat? quæ non regula nitatur, ſeq́; ad normam redigat? Cum eius omnino proprium ſit facere, contra uero prudentia non modo non faciat, ſed ne agat ipſa quidem*

quin potius dirigat actiones. Ad hæc Ariſtotelica utriuſq; definitio liquidò quàm inter ſe differant, oſtendit. Cum artis definitio habitus quidam ſit uera cum ratione faciendi. Prudentiæ uero habitus, qui uera cum ratione in ijs uerſatur agendis, quæ ſint aut bona homini, aut mala. An non qui artem exercet aliquam, arte ab ipſa cognomentum accipit? ut à tondendo tonſor, atq; à ſuendo ſutor. At uero ab agendis fortibus, fortis, & ab exercenda liberalitate, ac dandi gratia liberalis, quæ quidem laudis ſunt, illa uero artis nomina. Ac nomẽ fortis ab actionibus eſt, habituq; morali, & laudis gratia inditum. Cum ſutoris, ac tonſoris ab arte tantum, ut q; artifex ipſe eo cognomine inter ciues ipſos differat, agnoſcaturq;, Id quod in exercitu ſigna, uexillationesq; indicant, uidelicet quo quiſq; ſit ex ordine, ac uexillatione. Quid? quod faciendi, finis extra quidem eſt conſtitutus proprieq; extrarius dicitur. Nam textoris finis eſt tela & ſtatuarij ſtatua, cum agendi finis ipſamet ſit actio, q̃ ubi fuerit honeſta, ac laude digna, ipſa quidem uirtus erit, ac ſibi ipſi finis. Itaq; agendi habitus non idem qui & faciendi, Quando, ut idem ipſe ait Ariſtoteles, in arte ſponte qui delinquit eſt ipſe quidem potior, in uſu uero prudentiæ longe ſecus. Quemadmodum & in uirtutibus, artifex enim ipſe hac in parte laudari plerunq; ſolet, ſaltem autem excuſari, qui uero uolens labitur, ac ſpōte errat in actionibus, uenia nullo pacto dignus exiſtimatur. Quo circa nullo modo ars habenda eſt prudẽtia, ſed uirtus quædam potius, eaq; dux ac magiſtra, nō ita tamen ut una ſit moralibus è uirtutibus, licet eã paulo ante moralem, ꝙ in agendis agnoſcatur rebus, uo-

cauerimus. Cum actio ipſa honeſta, uirtus quidem ſit, prudentia uero non ſit ipſa actio, ſed actiones ipſas dirigat, itinerisq; totius uiam monſtret, nec ſit ipſa finis, ſed dux ad finem progrediendi, regendiq; curſus totius magiſtra. Quippe cuius officium ſit, rectam producere in medium rationem, quaq; uia, quibusq; ſequendis, affectatum quis finem adipiſcatur, oſtendere, & quaſi manu ſequentem illum poſt ſe ducere, quem ad locum agens ipſe omni cura ſtudioq; contendit. Itaq; nec ars nec ſcientia, nec moralibus è uirtutibus una aliqua eſt prudentia. Nec uero ab re fuerit propter cauillatores hoc in loco meminiſſe uetuſtiſſimorum ſcriptorum, qui et mores, & inſtituta in utranq; partem & aſtutias, dolos, ac fraudes artes uocauere, nunc in laudem, nunc in ui
" *tuperationem, ut cum ait* Salluſtius. *Facile imperium*
" *ijs artibus retinetur, quibus in initio partum eſt.* Et Liui
" *us,* Omnium *conſenſu princeps belli, paciſq; artibus.* Et *cum hiſtorici alij dixerunt, artes Annibalis, &* Comici, *ſeruorum artes, ac lenonum. Itaq; ad actiones referri artes ipſas etiam uidentur ac mores, unde in prouerbio ferè locum conceſſit, artem arte fruſtrādam.* Sed *nos hac in parte, hisq; in diſſertionibus artem intellegi eam uolumus, quæ manu fiat, quæq; in opificijs ſeſe exerceat, atq; operibus faciendis.* Aliud *igitur eſſe prudentiam ab arte, atque ſcientia, moralibusq; ab uirtutibus, ſatis oſtenſum ſit, quamuis moralis ipſa ſit, uerſeturq; in actionibus.*

Quæ differentia ſit inter mentē, ac prudentiam.

A c ne *fortaſſe mentem eſſe prudentiam, quemq; intelle-*

Etum dicunt arbitremini, ab hac ipſa opinione auertere illud uos præcipue debet, quod à peripateticorum principe itellectus ipſe, cogitatioq́;, quæ apud eū ē διάνοια in principijs uerſari dicitur, prudentia uero in ijs utiq;, quæ ad finem pertineant, contendantq́; ad metā. Etenī ante quàm agendum quid ſuſcipiatur, ac poſteaquam ſenſus ipſi multa animo obtulerunt, & mercem quaſi quandam explicauerunt intellegentiæ, mens ipſa diutius cogitando, conſyderando, penſitando, multumq́; etiam uerſando ſecum, uim tunc illam exercet, cuius proprium eſt ſpeculari, quærere, perſcrutari, iuenire. Quæ uirtus, poteſtasq́; ad ingenium omnino refertur, oportet enim rimari cuncta, nihilq́;, quod ad rem faciat, incompertum, non inueſtigatum, atq; incogitatum relinquere, Dein de inuentis, deq́; compertis ipſis, ac diutius penſitatis ſententiā ferre. At quæ & qualia ſint, quàm etiam ad rem ipſam opportuna, idonea, ualida iudicare, deq́; illis decernere. Quibus in rebus nullum omnino habet locum prudentia, quippe cuius nulla ſit prorſus in ijs, quæ electionem antecedunt authoritas, nullū etiam officium, quando nulla etiam exſiſtit actio. At ubi ſatis conſtitit, de iuentis, cogitatis, perſpectis, diuq; ac multum penſitatis, ijsq́; ubi iudicium acceſſit omnibus, diuq; agitata ipſa mentis uis conquieſcit, atq; aſſentitur, mensq́; tādem ipſa ad agendū ſeſe conuertit. Tum uero primum prudentiæ ſeſe & officium offert, apparetq́; induſtria eius, & opera, quippe quæ docet, monet, inſtruit, hortatur, cauet, & tanquam dux aciem dirigit, atq; ad pugnam copias ordine ſuo agit, ducitq́; Quocirca non iniuria fortaſſe intellegens illa animi uis,

*in ijs ſeſe omnibus gerere uideant, perinde, ac in exer-
citu ante oppugnationem aliquam imperator. Ille enim
prius ſecum uerſat animo diu multumq́;, ſit'ne ſuſcipi/
enda oppugnatio, omnia ſimul circunſpectans atq; con
ſyderans ab ſua, atq; ab hoſtium parte, perquiritq́; qui/
bus artibus, qua uia, quoq́; etiam genere oppugnatiõis
ſit gerenda res, quibus poſtmodum conſyderatis, inſpe
ctis, penſitatisq́; adhibet rurſus mentem, cogitationesq́;
in conſilium ſuas, perpenditq́; & tanquam in trutina
cuncta ſuſpendit, atq; examinat, num ſit oppugnatio/
nis genus probandum, quibus etiam ſit ad oppugnan/
dum opus & quantis, an uiæ ipſæ, artesq́; excogitatæ
ſint re ipſa reſponſuræ cogitationibus. Eaq; ubi in eius
animo firma conſtiterunt, & iam decreuit ſequendam
oppugnationem, tum gerendarum à ſe rerum explica/
tur ordo, inſtruuntur machinæ, comparantur neceſſa/
ria diruendis muris, ac turribus, opportuna complen/
dis foſſis, apta ſuperãdis propugnaculis, deniq; ad op
pugnandum admouetur exercitus ab ipſo duce, ante pu
gnam etiam p̃fectis, tribunisq́; inſtructis, quid agere,
& ſequi, & à quo cauere debeant, p̃mijs etiam propo
ſitis, q murum primi aſcenderint. Videtis hac in cõpa
ratione, ac ſimilitudine imperatorẽ ipm antea qdẽ par/
tes illas impleſſe, q̃ cogitantis eſſent, ſecũq́;, atq; in aĩo
uerſantis plurima, poſt uero de cogitatis ipſis iudican/
tis, ferentisq́; de illis ſententiã. Vltimo aũt, ubi ad res p
uentum eſt gerendas, prudenter oĩa ab illo adminiſtra
ri, ſeq́; ducem præbere omnium ac tum directorem ex/
pugnationis, tum faciendi prælij magiſtrũ. Eadẽ ſunt
igitur ante ſuſceptas actiões mentis, intellectusq; ipſius*

munera, ijſdemq; ipſa uerſatur in principijs. Voco au/tem principia ea, in quibus conſyderandis, perpendendis, examinandis mens ipſa, cogitatioq; occupatur ante ſuſceptum, conſtitutũq; negocium, & an ſuſcipiendum illud ſit, & qua etiam uia, quoq; tempore ſuſcipiendum, rimatur, dubitat, quærit. Poſt uero iactis fundamentis, quoniam ad finem contenditur, exſurgit, ſeq; exercet mentis uis ea quæ mediorum eſt adminiſtratrix, conſiliaria, magiſtra. Indeq; quod proſpiciat, quod acutiſſime etiam uideat, quæ ad finem ſunt comparandum peridonea, ac neceſſaria. Prudrntia eſt dicta. Nec uero proſpicit modo, ac procul ea uidet, contemplaturque, uerum etiam admonet hortatur, actionesq; ipſas dirigẽs, eas explicat, ac diſponit. Quo fit ut nequaquã ipſa ſit mens, intellegentiaq;, quando nullo modo prudentia in negociorum exſiſtit principijs, iaciendisq; rerum agendarum fundamentis, nullumq; ante captam electionem ſit eius uiq; officium, ſed alia quædam ſit potius uis eius, eaq; poſterior. Quod ſit ut ab intellectu ipſa ſit uirtus non à moribus nominata, etſi mores noſtros comitatur ubiq;, & hominum actiones ad finem etiam uſq; dirigit, ad quem illæ contendunt. Qua in re appetitus ipſe ſic aſſentitur, obtemperatq; intellegentiæ, ut regulam quoq; ab illa accipiat, ac legem. Atq; ut intellegendi uis quædam eſt, quæ uerſatur in actionibus, ſic & appetiſcendi, in ijs, quorum iuriſditio ad mentẽ ſpectet, referaturq; ad intellegentiam.

Quæ ſit differentia inter ſapientiam, & prudentiam.

D *iſtat longo etiam interuallo hæc ipſa prudentia ab ea,*

quæ ſapientia

quæ ſapientia dicitur, ac tametſi utraq; boneſti, inhoneſtiq; cognitionem habet uitæq; degendæ, ſapientia tamen, & illorum quæ cœli, ac Dei ſunt, rerumq; natura perſpectiōem ſequitur, nedum humanarum ſiue rerum ſiue opinionum perſcutationem. Cum ea ſolùm prudentia curet, illisq; dũtaxat ſit intenta, quæ ad utilitatem ſpectent, eaq; etiam commoda, quæ rem familiarem conſtituunt, iisq; uel adipiſcendis, quæ bona iudicentur, appareantq; utilia, & iucunda, uel contra auertendis, quæ mala habeantur, & nocua. Itaq; eorũ, qui ſapientes ſunt habiti, non pauci rem familiarem patrum omnino curauere, rebus cœleſtibus tantum, naturalibusq; occupati. Nam & Anaxagoras ad uitæ extremum fame laborauit, et Democritus à curis ſeſe abdicauit ciuilibus. Adoleſcentes ipſi THEODORVM GAZAM *uenerabamur, ob ſummam rerum naturæ cognitionem, cum eius tamen adminiſtrandis rebus is captus eſſet, ut penè inhabilis ad uitæ ciuilis haberetur munia, urbanasq; ad actiones. Vterq; tamen & ſapiens, & prudẽs uir, in ſenatu diſputabit de lege agraria, deq; coercenda tyrannide. Sed ille ubi ad adminiſtrandum, gerendasq; uocatus ad res fuerit, ni multa uiderit, egerit, expertus fuerit, præpeditus, inexplicatusq;, atq; agendi ignarus inuenietur, qui ſi grauiter profectò, recteq;, atq; è ſententia rem adminiſtrauerit, magis id ipſe quidẽ ut expertus præſtiterit, ac prudẽs, quàm ut ſapiens. Cum prudens ipſe in rerum adminiſtrationibus, procurandisq; negocijs, ex officio uerſetur ſuo, ſiquidem prudenteis eos dicimus, qui bene, diligenter, utiliter, perſpecte, ſibiq; rebusq; ſuis, & ex toto &*

ſingulis è partibus ubiq; cōſulunt, uitæq; ipſius uniuerſo curſui, nihil eorum neglegentes, quæ ad tutandam rem familiarem, ampliandum cenſum ad eaq; quibus ipſi præpoſiti ſunt negocia recte adminiſtranda, pertineant, quæq; curæ adminiſtrationisq; ſuæ eſſe intellexerint. Ad hæc prudentia in ijs ipſis uertitur, quorum finis aliquis ex humanis ac ciuilibus bonis agendo cōparandis expetitur, proq; eo labor omnis ſuſcipitur, ad idq; adipiſcendum cunctas ipſi curas, laboresq; impendimus. Etenim quæ agibilia ſunt prudentia ſequitur, quæq; agendo tantum adipiſci ualeamus. Contra ſapientia humanas uidetur actiones aut deuitare, aut contemnere, parumq; omnino eas curare, quin illis ſtudere ſolum, atq; incumbere. quæ utilitatis, familiariumq; commodorum, aut nullam prorſus habere rationem, aut minimam uideantur, neq; de actionibus ipſis, neq; de cognitione rerum humano, ciuiliq; ab uſu remotarum eſſe ſolicita, ut ſi eos aliquando ad agendum neceſſitas traxerit aliqua, inertes, præpeditiq;, non raro etiam ridiculi appareant, aut parum uino exercitati. Cū ſæpenumero etiam uſu ueniat, ut plebeius quiſpiā, atq; ex ijs, quos Idiotas uocant, prudentius ſeſe, magisq; pro recta ratione gerat, q̄ ſolertiſſimus ille rerum naturæ cognitor. Itaq; non ab re fortaſſe à priſcis illis ſpectatiſſimis uiris uſurpatum legitur, nequicquam ſapere ſapientē, qui ipſus ſibi prodeſſe nequeat. Quid quod Peripatetici & Phidiam, & Praxitelem, & excellentiſſimos quoſque ſuo in genere artifices, ſapientes appellare conſueuere, prudenteis uero nullo modo, ut ſapientia ipſa uideatur ijs ab actionibus, quæ moraleis conſtituunt uir-

tutes omnino ſeiungenda, accommodandaq; quadam è parte artibus iјs potius, & quæ clariores ipſæ ſunt, et fines extra ſe poſitos habent. uerſanturq; in operibus fa-ciendis, ut etſi diuinarum humanarumq; rerum cogni-tionem habeat, moralibus tamen ab actionibus ſit peni-tus aliena, quarum ſit prudentiæ unius adminiſtratio, & cura, cuius profecto ſtudium ſit utilium tantum, ac ciuilium familiariumq; bonorum, Cum ſapiẽtia ea ſolum curet ſequaturq;, quorum certa ſit cognitio, ac ſcientia, quæq; natura ipſa ſint præſtantiſſima, atque ut maximi pretiј, ſic maxime quoque ſuſpicienda, quibus etiam humana hæc uel minime comparentur bona, uel illis forte comparata ſordeſcant. Maiores tamen illi no-ſtri, qui nunc dicuntur Iuris conſulti, eoſdem iuris quo-que uocauere prudenteis, & nunc iјdem uulgo, indiffe-renterq; ſapientes appellantur. Quin & qui bene, pru-denterque & publicam, & priuatam rem tutantur, rebusq; ſuis utiliter, ac diligenter conſulunt, quiq; & recte & è ſententia, conſulentibus reſpondẽt, ſapientes etiam uocantur. Puer ego audiebam de ſenioribus, & Franciſcum Phuſcarum, & Coſmum, quorum alter Venetorum rebus præerat, alter Florentinorum, habe-ri utiq; ſapienteis, quod rem uterq; publicã optime, pru-dentiſſimeq; adminiſtrarent. At neq; Iocttum, neq; Gẽ-tilem Fabrianenſem, aut Ioannem Burgundionem, lau-datiſſimos pictores è noſtris quiſquam appellauerit ſa-pienteis, licet egregie pinxerint. Itaq; ſtatuendum eſt, ut prudentia ad actiões quidem, atq; ad illa, de quibus deliberare homines ſoleant, referenda ſit, ſapientia ue-ro ad cognitionem, ut illius ſit bene conſulere, diſpen-

ſare, regere, huius uero intellegere, cognoſcere, ſapere. Ad hæc & qui in agendis rebus uerſati ſunt, & qui in artibus, ac facultatibus, cum excellentia & laude, peritos eos noſtri proprie dicunt. Nam & Bartholum, et Baldum, & Ludouicum, iuris, ac ciuilium legum peritos uocant, & Nicolaum Picininum, ac Franciſcum Sfortiam rei militaris, atq; adminiſtrandi belli peritiſſimos, & Laurentium Vallam dicendi, Ioctium autem pingendi, Donatellum uero formandarum ſtatuarum maxime peritos fuiſſe, ut peritiam, quàm ſapientiā Romana in lingua appellare hāc uideri poſſit magis idoneum, ac propriū. Plura tamen uſui concedenda ſunt, ſed ita quidē concedenda, nē rei tamen ipſius ratio ignoretur. Statuimus itaq; prudentes proprie appellandos, qui utilibus tantum bonis comparandis, conſeruādisq; cū honeſtate, ac dignitate occupati ſunt, iisq; in actionibus exercentur, ac rebus, quæ ad uitā ciuilem, cenſumque domeſticum tuendum, ac locupletandum pertineant, quiq; ſequantur bona tantum illa, quæ domeſtica ſunt, ac ciuilia. Sapientes uero qui cognitionem rerum tantum modo ipſi quidem habeant, ab uſu uero tum domeſtico, cum ciuili omnino auerſi, ciuilibusq; ab actionibus, ac domeſticis compendijs, ſola cognitione, ac cœleſtium, naturaliumq; contemplatione, humanarumq; indagatione rerum contenti. Qua ratione contēplatricem hi quidem uitam, ſpeculandiq; ſequuntur laudem cum admiratione quoq; & ciuium, & populorum cuiuſmodi fuiſſe ſapientes illos, qbus Græcia tantopere ſe iactat, ferunt, prudentes uero agentem duntaxat, ac negociatricem, etſi non pauci in utroq; pariter

laborauerũt uitæ genere, ut Varro, Ciceroq́; è noſtris, è Græcis Archytas, qui in adminiſtranda Tarentina re publica princeps fuit, quãdo artifices quamuis exactiſſimos, ſapiẽteis ut dicamus, latinus dicendi uſus, grauiſſimusq́; ille ſapientiæ reſpectus uix patitur, quos in arte ſua conſumatiſſimos appellare, atque exactiſſimos ſatis fortaſſe fuerit. Vt enim cœlo, naturaq́; nihil admirabilius, ſic neque ſapientia. Quod ſi tanto hoc tamq́; raro cognomine, optimos rerum publicarum adminiſtratores atque domeſticarum ſtudioſiſſimos utilitatum minime quidem dignamur, an dignabimur artifices, fictores, pictores, conflatoresq́; ſtatuarum, aut cælatores? Quaque igitur in lingua, nedum in diſciplina ſua retinenda eſt dignitas, ſuumq́; conſeruandum loquendi, ac diſſerendi genus. Quis enim noſtris ex hominibus ſapientis, exornabit titulo Cyrum bellicarum machinarum, obſidionaliumq́; munitionum temporis noſtri peritiſſimum architectum, atque artificem? Cum Federicum Vrbinatem, cuius ille ſub ſtipẽdijs merebat, ſi latinæ linguæ dignitatem ſequi, ac proprietatem uoluerit, ſapientem appellare nullo pacto audeat, ſed prudentem potius belli ducem, uirumque maxime expertum, ac rerum militariũ eminenter peritum & dicet, & his nominibus exornaſſe eum abunde ſatis putauerit, cuiuſmodi duces, maiores noſtri fortitudinis potiſſimum laudibus exornabant. Siquidem in periculis uerſantur, ac laboribus, nõ in rerum indagatione, ac notitia. Cum igitur quinque ſint numero (ut paucis, quæ hac in parte dicta ſunt reſumamus) in quibus animus ipſe aſſentiendo, diſſentiendoque uerſatur, ars, ſcientia, ſapientia, in-

tellectus, & de qua nunc diſſerimus, prudentia quan/ topere ab illis hæc ipſa differat, iam uidetis, ab arte enim hoc intereſt, quod cum homines, aut agere dican tur, aut facere, artificis quidem proprium eſt facere, idq; artis ipſius omnino peculiare. Verſantur enim in ijs & artes, & artifices faciendis, è quibus opus exiſtit aliquod, opera autem ex ipſa opificium conſtituitur, de quo artifex ipſe agnominatur, ut à ſtatua ſtatuarius. Quo fit opere ut ab ipſo probe improbe'ue confecto, ar/ tifex ipſe perinde, ut probus conſumatusq;, in ea, quã exercet arte, laudetur, aut ut parum peritus accuſetur ac rudis. Qui uero agendis rebus dat operam, eius exi ſtit ex actionibus opificium omnino nullum, ſed offi/ ciũ, actioq; ipſa ex eo officioſa dicitur, de qua author ipſe agnominatur. Si enim fortiter egerit, fortis, libera/ lis ſi liberaliter, ſi pie, pius. Quid? quod faciendis ab opificijs, atq; à manuum fabricis, nemo aut ut bonus uir, aut ut ciuis egregius laudatur, cum ab honeſtis, probatisq; actionibus, & ciues boni, & probi etiam commendentur uiri, uituperenturq;, atq; afficiãtur ſup/ plicijs qui inhoneſtum quippiam, flagitioſumq; admi/ ſerint, neq; enim prætores lege agi in eum iubent, qui Herculis clauam parum proprie, ruditerq; depinxe/ rit uerũ in illum, qui aut claua gladio'ue, aut ueſti, ci uem, aduenam, peregrinum'ue percuſſerit. Illud uero nullo modo præteribimus, uerba noſtra non ubiq; Græ/ cis omni è parte congruere, etſi in multis conueniunt Siquidem uerbi Facio apud noſtros uſus eſt quam latiſ ſimus, dicimus enim, & pacem fecit, & bellum, et in ducias fecit, & fœdera & fortiter fecit, ac conſtanter,

& filia me auum fecit, ſororéq; auunculum, & uerba fecit in ſenatu, perinde, ut Apelles *fecit*, Alexandri *imaginem, &* Aeneum Phalaridi Perillus *taurum*. *Quo circa intelligi hæc ſic uolumus, ut artes operariæ quidem ſint, manuum etiam conſtent opera, actiones uero eiuſmodi, quibus moderandis, dirigendisq;, aut ſolum, aut maxime uerſetur prudentia, & quorum finis ſit uirtus ipſa cum ſumma etiam commendatione & gloria.* Nec *uero ignoramus lignarium fabrum, currum facere, & ſcrinium. quo ex illorum pretio rei domeſticæ utiliter conſulat. Quæ quidem ipſa ratione diſtinguenda ſunt in pluribus, magis quàm è uerborum ipſorum ſignificatione atq; in nutu cognoſcenda.* Atq; *hæc quidem ipſa, aliaq; id efficiunt, ut alíud ars ſit, aliud aũt prudentia. Quæ à ſciẽtia quoq; uel lõgiſſime diſtat, quãdo prudentiæ proprium eſt in ijs uerſari, ſeq; exercere, de quibus ut incertis, dubijsq;, & utilia'ne an inutilia futura ſint conſultari ſolet, & in quibus conſilium, deliberatioq; locum habeat.* Sc*ientia uero ſcire tantum ſtudeat.* Et*enim de dubijs conſultatur, dubia autem, atq; ambigua ſunt, quæ habere ſeſe aliter, atque aliter poſſunt.* Contra *quæ ſciuntur, & quorum notio certa eſt, habere ſeſe aliter nullo modo queunt, ſunt enim neceſſaria, neceſſariorum autem immutabilis eſt natura, eaq; nullo modo uariat. Quo fit, ut quorum eſt ſcientia, ea minime fallant.* At *decipiant ſæpenumero, & fruſtrentur ea, quæ prudentiæ materiam ſubminiſtrant. Quod ſcitur igitur, maxime id certum eſt, animusq; in illo prorſus conquieſcit, quod uero dubium, egetq; con*

ſultatione, ac conſilio, ut incertum atq; ignoratum, an/git nos, atq; perturbat, ac nunc ad agendum inuitat, nunc è contrario retrahit. At ſcientia confirmat animū ſiſtitq; cogitationes mentis, contra uero prudentia, mēs ipſa ut uacillet, efficit, animusq; ut parum ipſe omnino inter agendum conquieſcat. Quid? quod ſciendi pro/pria eſt demonſtratio, quæ ex cauſis eſt, ac rationibus neceſſarijs, cum prudentia ſequatur probabilia, nitatur/q; potiſſimum coniecturis, ac ſignis. Demum ſcientis proprium eſt ſcire, ac per cauſas quidem certas, eaſdē/q; neceſſarias, prudentis uero bene conſulere, atq; in ijs quidem ipſis, quæ utilia uideātur, atq; appareant bona. Eſt itaq; illius contemplatio, rerumq; contemplabiliū inquiſitio & cura huius autem in totius, atq; uniuerſæ uitæ curſu, boni tum domeſticū tum ciuilis ſtudium, uti litatisq; procuratio, quam & generaliter quidem, & ſpeciatim curat ac ſequitur, & quid & quantum utile aut damnoſum ſit, & quomodo etiam & quouſq; cō/monefacit, adhortaturq;, & quid nobis ipſis ſequēdum ſit, docet, quid etiam fugiendum. Poſtremo & bonum & cautum, & peritum prudentia efficit tum patremfa miliæ, tum reipublicæ adminiſtratorem, cum ab hoc to to genere prorſus ſit aliena ſciētia. Nec uero prudenteis eoſdem eſſe uolumus, quos & ſapienteis cum pruden tium propriæ ſint actiones rerumq; plurimarum uſus & familiarium & ciuilium, ſapientium autem, natu/ræ magis inquiſitiones, & diuinarum, humanarumq; perſcrutationes, ac notitiæ rerum, & in quibus par eſt uti etiā demonſtratiōibus, quas ſibi ſcientijs ab ipſis mu tuantur, quæq; uel in primis ipſorum ſunt familiares.

Et hæ quidem ſiue notitiæ, ſiue perſcrutationes, ac de-monſtrandi uires nullæ inſunt prudentibus. Contra & ſumma, & exquiſitiſſima ineſt eis agendi uis, ac peritia. Suntq; maxime ipſi quidem experientes atq; induſtrij. Vtq; minime ipſi rerum quærunt principia, & cauſas, ſic apertiſſime proſpiciunt ea, quæ ad finem, in quem incumbunt pertineant, & quò ipſi contendunt, perducant. Sapientes quoq; diuina quæ uideantur potiſſimum quærunt, ut omnium, quæ ipſi intellegunt maxima, ac præſtantiſſima, prudentes uero tantum humana. Quid? quod non pauca modo ſapientes è ſcientijs ſibi aſſumunt, uerum etiam permulta. Cum eorum mẽtes tractandis, percipiendisq; cauſis naturalibus, diuinisq; perueſtigandis rebus ſemper occupentur, prudentium uero cogitationes, humanis ſolum commodis, ac compendijs ſint intentæ. Quid? quod prudentiæ nomen ipſum belluis etiam quibuſdam, quod uitæ ſuæ perſpectiſſime conſulant, accommodari ſolet, ut formicis, ut apibus. Cum ſapientiæ nomen diuinum quiddam, ſupraq; humanam habeatur conditionem, cui quæ ſcitu digna ſunt, eademq; admirationis plena ſeſe tantum cogitanda, ac perſpicienda offerant, huic uero agibilia ſolum obijciantur, quæq; hominibus omnibus ſint cõmunia. Ac ſapiẽtia quidem (ut Græcis placet authoribus) duplex eſt, & quæ præclaris, ſummisq; tribuatur artificibus, ut Phidiæ, ut Polycleto, & quæ Thaleti, atque Anaxagoræ, prudentia uero una & ſimplex, qualis in Pericle, at Themiſtocle, qui ea, quæ & ſibi, & alijs utilia eſſent perſpicerent, in ijsq; tantum uerſarentur, quæ homini aut bona eſſent aut mala, ac Pericles humana

quidem tantum quærebat, Thales uero quæ admiratio- nis, ac diuinitatis plena, tamen inutilia, reiq; familiari nihil prorſus conferentia. A mente autem, atq; intelle- gentia tantum abeſt prudentia, ut hæc tantummodo ad finem properet, dirigatq;, atq; moderetur agentes, iusq; ſuum ſuſceptam poſt electionē omnino exerceat cum ante hanc ipſam electionem, intellegentia, & de principijs ſolicita ſit, & acutiſſime ſingula examinet, quibus examinatis, atq; perpenſis uoluntatem hinc ip ſam ad eligendum exhortatur, & excitat. Quo primū tempore, prudentiæ ſeſe offert uis, atq; iuriſditio, eaq; ad finem uſq;, conſumationemq; minime deſerit negocij iā ſuſcepti. Quæ quod ab intellectu ipſo proficiſcimur, & quodam quaſi è fonte profluit, ex eo agnominata eſt in tellectiua. Et à mente quidem, intellectuq; doctrinæ ma nant, ac ſcientiæ, rerumq; admirandarum cognitiones à prudentia uero moderante, ac dirigente, actiones illæ rectæ quidem, ac laudabiles defluūt, quæ uirtutes ſunt, agnominanturq; morales. Atq; ut ſcientia, ut ſapientia, maxime gaudet communi ea cognitione, quæ uniuer- ſim quidem colligit res, ac comprehendit, ſic prudentiæ induſtria lætatur potiſſimum particularibus, in iiſdē eniteſcit, actiones enim plreæq; omnes rerum ſunt ſin- gularium. Vtq; initio in Oratoria facultate, ciuilibus- q; contentionibus, ac cauſis intellectus cognitionem ha- bet uerborum, conquiritq; ea, & quam quæq; cum di ctio, tum propoſitio ſignificationem habeat, ac ſenſum rimatur, percipitq; poſt uero Oratoris ipſius induſtria & quædam quaſi prudentia diſcernit, aptatq; uerba ipſa, & collocat, ac quid ſit utile dictu, & quomodo eti

am dicendum, quid etiam quoq; in loco, & quo ordine collocandum monet, docet, inſtituit. Sic ipſis in rerum actionibus, exercet principio uires ſuas intellegentia, ac cogitatio, multa uaria diuerſa, ſuſceptum ante negocium, confirmatamq; uoluntatem ſciſcitando, examinando, expendendo, ſine ulla prudentiæ opera, poſt uero agendi uis omnis in manu prudentiæ regulaq; eſt ſita. Maxime autem quid prudentia ipſa ab iis, de quibus dictum eſt, diſtet omnibus, & quantum etiam differat, & qua uia, omnibus progreſſionibus, definitio ipſa cum primis monſtrabit. Quocirca Ariſtotelem ſecuti prudentiam eſſe ſtatuimus animi habitum, qui uera cum ratione in iis uerſetur agendis, quo dicantur eſſe homini bona.

Conſultationem atq; electionem eſſe de futuris, iiſdemq; particularibus.

Cuius quā materia quaſi quædam conſultatio eſt, ac deliberatio, quòd q; præteritis, atq; ante actis de rebus conſultat nemo, dicendū uidetur, conſultationem oēm, quæq; illam ſeqtur electionē futuris eſſe de rebus. Etenim futura'ne ſuſcipienda ſint negocia, dubitatio exiſtit. Vertitur itaq; in dubiū in Italico ſenatu decernendū'ne ſit aduerſum Turcas bellum? nullo autem modo ſit'ne funditus euertenda Carthago? quæ deliberatio locum habuit in ſenatu Romano, anteq̃ illa eſſet à Scipione euerſa. Quocirca tum conſultatio, tum electio futuris eſt de rebus, ac negociis iiſdemq; plerunq; particularibus. Nā etſi aduerſum Turcas, gentemq; oēm Turcaicam bellum'ne ſit de

cernendum, deliberatur, gens tamen ipſa, uniuerſitasq́; Turcarum omnis hac in deliberatione, particularis efficitur cauſa, ut natio quidem uniuerſa, in tot diuiſa populos, prouincias, principatus, uideatur omnino una, bellumq́; prorſus unum.

Suſcipiendas eſſe actiones pro uiribus ſuſcipientis.

N*ec uero res ipſæ, incœptaq́; de quibus exiſtit quæſtio ac deliberatio, præter uires conſultantis, ſupraq; illius captum aut eligentur, aut parum ſuſcipientur pro facultatibus. Secus enim non prudentiæ, in ijs, ſed temeritatis potius ludus, palæſtraq́; quaſi quædam uerſabitur. Licuit Orpheo quod matre ſatus dea, quod canoris fretus fidibus, quibus & ſyluas traheret, & ſaxa tentare iter Erebi uiuētibus omnino imperuium, atq; in conceſſum Eurydicenq́; cantus ſui premium à Plutone petere. Quā uanum autem pretium id ipſum fuerit, incœptumq́; quantopere temerarium, amor ipſe admodumq́; etiam incontinens docuit, ſuiq; ipſius parum omnino compos libido. Itaq;.*

» *Septem illum totos perhibent ex ordine menſes*
» *Rupe ſub aeria deſerti ad Strymonis undam.*
» *Fleuiſſe.*

Licuit & Herculi Iouis ſupremi filio cum præda illa tartarea auras regredi ad ſuperas, totq; etiam monſtra proſternere. Tantorum tamen laborum exitus, admirabiliumq́; facinorum finis quis fuerit, uxoris docuit ira, Neſſæoq; delibutum ueneno, ac decantatum illud à Poetis textum.

Illita Neſſæo miſi tibi texta ueneno,
Impia quid dubitas Deianira mori?

Erunt igitur de quibus conſultatur ſuſcipiendæ res inceptaq;, pro captu deliberantis, proq; eiuſdem facultatibus ac uiribus.

De prudentis uiri officio, & qualis ipſe eſſe debeat.

Eſt autem prudentis uiri proprium, peculiariſq; illa eius cõmendatio, bene ubiq; uti cõſulat. Bene autem conſulere nemo poterit, niſi omni è parte res ipſas, negociaq; de quibus conſultatio ſuſcepta eſt perſpecta animo, atque undiq; animaduerſa habuerit, probeq; conſyderata, niſi ipſius quoq; conſultantis nouerit, expenderitq; ingeniũ, uires, facultates, opes. Nam ratione alia conſulere quinam bene, ac prudenter poterit? oportet enim conſilium eſſe bonum, utq; ipſe tum ſibi, tum alijs bene omnino conſulat, ſiquidem prudentem uirum, bonum quoq; eundem eſſe uolumus, Ipſaq; cum prudentia uirtus ſit, & præcipua quidem uirtus, bonum ea, ut ſit, ac præclarum etiam bonum prorſus neceſſe eſt. Nam & prædones, & ſicarij recte quidem, conſulere, atq; è re ipſa flagitijs patrãdis conſueuere, bene autem conſulere nullo modo, ſunt enim flagitioſi, ac maxime improbi. Nã etſi quod bene idem recte, non ubiq; tamen quod recte idem quoq; & bene. Itaq; peruerſis in hominibus, deprauatiſq; in ingenijs ad patrandum flagitium, rectũ ineſſe, atq; accommodatum põt conſilium. Ideo autem rectum quod facinus ipſum ad exitum quem ſibi in animum induxerant, recta perducant uia, bonum autem

quomodo? cum finis ipſe ſit maxime turpis, ac ſummũ in modum deteſtabilis, ſintq; improborum, ac ſceleratorum hominum corrupti mores, deprauata mens, impurus, atq; inquinatus animus; uoluntas à bono, honeſtoque penitus auerſa, ac detorta. Qualia tyrannorum ſunt conſilia, cogitationesq; à bono, honeſtoque tantopere abhorrentes.

Affectus animi impedire recta conſilia & bona.

Quo fit ut bene conſulere nequaquam poſſit, cuius animus aut dolore teneatur, aut uoluptate preſertim nimia, prudenterq; apud Salluſtium Cæſar. *Qui de rebus conſultent dubijs, ab odio, amicitia, ira, atq; miſericordia oportere uacuos eſſe cenſet. Etenim affectiones illæ, quæ à bono, honeſtoque conſulentem detorquent; uel à dolore excitantur, uel à uoluptate nimia peſſimis hominum conſiliarijs. Itaq; non male illi quidem, qui temperantiam in caſtris excubare aiunt debere prudentiæ, atque in ſtatione agere, quãdo, ut apud eximium eſt* Poetã, *-dolor iraq; mentem* Præcipitant. Voluptas *autẽ animi uires ſic eneruat, ut nihil niſi languidum, muliebre, & tanquã euiratum, aut ſentire patiatur, aut conſulere. Ac mihi quidem bonum, atque honeſtum conſilium, dux quaſi quidam uidetur tum ſuſcipiendi itineris, tum ſuſcepti, quo etiam comite ad optatum perueniatur locum, atq; ad finem nobis ipſis propoſitum, tãto etiam ſtudio, ac ſudore perquiſitum.*

Quale debeat eſſe conſilium.

Tria itaq; præcipue conſilium ipſum probant, quod rectũ

quod honeſtum, quod bonum, rectitudinem ratio ipſa ſumminiſtrat, nihil enim rectum, niſi ratio illud dirigat, bonitatem uirtus, quæcunq; enim ſecundum uirtutem ſunt, & ipſa quoq; bona ſunt, quippe quæ uirtutis naturam ſequantur, honeſtas uero inde manat, quod ubicunq; ratio habet, ac uirtus locum, illic etiam et honeſtas. Igitur ut quod examinate, delecteq; ſuſceptum eſt negocium, ad finem uſq; ſumma etiam cum prudentia dirigatur, hoc ipſum, & bonum præſtat conſilium, & omnino efficit, perinde, ut peritus dux, comes etiã fidelis, admonitorque, atque adhortator minime uanus, aut fictus.

De delectu habendo in conſulendo.

Omnino autem bonum qui conſilium aut ipſe ſibi capturus eſt, aut alijs daturus, oportet eum plurima circunſpicere, loca, tempora, perſonas, rerum præſentium ſtatum examinare, eorumq; ſimul omnium delectum habere, facultates, cliẽtelas, opes expendere, præterita diu multumq; in animo uertere, eaq; præſentibus conferre, & tanquam in trutina componere, quibus compoſitis, & quod prudentis eſt æſtimatoris, omni è parte examinatis, de agendi modo, rationeq; præcipue ſolicitus erit totusq; in eo uerſabitur, ut non ſolum quid ſequẽdũ ſit, ſed qua illud uia ſequendum, utq; & quid deceat, quid ẽt oporteat, & quantũ quoq;, & quouſq; oporteat, in ſcapulo ipſo probe perpẽſum habeat. Nam quia, prudens qui ſit bonum quoq; eũdem uirum, honeſtũq; eſſe ciuem ſtatuimus, ad finemq; uſq; pfecti negocij ſibi undiq; conſtantẽ, nihil prorſus bono uiro indignũ co-

mittet, nihil quod honeſto ciui parum congruens iudice
tur, nāq; ut finis eius eſt honeſtus, & media quoq;, per
quæ ad finem contenditur, honeſta erunt, qualia & ui/
ro bono conueniant, & eo quidem uiro, qui ciuilium
ſit legum, cœtusq; communis maxime ſtudioſus. Latro
num eſt enim, ſummeq; impudentium fœneratorum
per ſcelus graſſari, uſusq; per impuriſſimos concupitū
progredi ad finem, quibus in actionibus quis locus po/
teſt datus eſſe prudenti? cum in ijs uis regnet, ac fraus
ſimul, expilatioq;, falſa item obſignatio, ac ſimulatum
benefaciendi ſtudium. Itaq; probatum, atq; honeſtum
conſilium media eiuſmodi ſequentur, talesq; progreſſio
nes, ut finis ipſe cū hominum ſit approbatione et lau/
de, proq; agētis ipſius dignitate, ſiue finis ipſe, cōſiliūq;
in priuatū ſpectet, ſiue in publicum, ac cōmune bonū.

Vſum atque experientiam plurimum conferre
ad bene conſulendum.

Ad celeritatem autem conſiliorum maxime confert natu/
ra, inditumq; ab illa ingenium. Ad maturitatem uero,
perfectionemq; uſus ipſe, rerumq; multimodarum plu
rima exercitatio, quæq; in ore eſt hominum experien/
tia. Itaq; non temere dictum eſt ab Horatio.

» —Aut uirtus nomen inane eſt,
» Aut decus & pretium recte feret experiens uir.

Quid? quod probatum conſilium, ſenile idem dicimus
quod uidelicet plurima ſenes experti ſunt, contra uero
quod præceps, ac male conſultum, iuuenile, quando iu
uenes ipſi, & parum omnino experti ſunt, & ætas il/
la affectibus intemperantioribus maxime eſt ſubiecta.
Quocirca

Quocirca in conſultandis apud Homerum rebus pri-
mæ partes propter ætatem, ac rerum uſum traduntur
Neſtori, igitur ſi prudentis proprium munus, atq; offi-
cium eſt bene conſulere, ſi prudentiæ ipſius, & comita
ri actiones, & dirigere eas, atq; ad finem perducere, q-
bus par eſt rationibus, & qua oportet uia, quaq; etiã
decet moderatione, & ordine, nimirum & bonũ con-
ſilium ducem, comitem, directoremq; uti exiſtimemus
par eſt commodorum, utiliumq; quorumcunq; aſſequẽ
dorum, & publicoꝝ, & priuatoꝝ, quorum qdem pru
dentia ipſa æſtimatrix eſt pariter, ac iudex æquiſſima.

Quid ſit bene conſulere.

Quæretis fortaſſe hoc in loco, hacq; preſertim in parte,
ipſum ne bene conſulere, an ſit ſcire, bonumq; conſiliũ
ſit ſcientia, an fortaſſe bona ſit ſiue coniectio, ſiue etiam
opinio. Ac primum quidem bonum conſilium, mini-
me eſſe ſcientiam illud docet, quod nemo de ijs aut cogi
tationem ſuſcipit, aut conſultat, quorum ipſe ſcientiam
habeat, eſt enim conſultantis quærere, diſcutere, ratio-
cinari, quando conſultatio ipſa quæſtio quædam eſt, ac
perſcrutatio, mentiſq; in rebus dubijs agitatio. Nam et
qui ſcit quieſcit, qui dubitat, conſultatq; animi ſolicitu-
dine angitur, mentiſq; agitur inquietudine, parumq; ſi
bi omnino conſtat. De certis enim, ac cognitis nulla ul
terior aut perſcrutatio eſt, aut dubitatio. Adhæc conſul
tatio agibilium quidem eſt rerum, earumq;, quæ habe
re ſeſe aliter poſſunt, & in quibus, labi, decipi, atq; er-
rare poſſumus, contra uero rerum ſcibilium eſt ſciẽtia

quarum cauſæ cognitæ quidem ſint, ac neceſſariæ, in quibus etiam locum nullum habeat dubitatio, conſultatio'ue, aut error, nec ex earum cognitione, aut ignorantia uirtus aliqua moralis exſiſtat, ſeu comparatum è moribus uitium, quarum etiam ignorātiæ nulla propoſita eſt à legum latoribus pœna, quemadmodum uitijs, inhoneſtiſq́; actionibus decretum eſt ſupplicium. Quid igitur inter conſilium diſcriminis ſit, ac ſcientiā iam uidetis. Quod uero ad coniecturam attinet ſic habete, conſilium quidem ipſum ratione niti, eiuſq́; inhærere ueſtigijs, pluримūq́; ſibi temporis aſſumere ad cogitandum, quærendum, examinandum, illudq́; potiſſimum eius eſſe ſtudium, quo permatureſcat, & tāquā concoquatur. Cum coniectura ipſa, uiſq́; coniecturalis immatura ſit, ac repentina, quodamq́; quaſi oblata impetu, quippe quæ uix ulla nitatur ratione, ſed tanquam errabūda progrediatur, uagetur, erret. Quid enim cū ratione coniunctum habeat, quod ſubitaneum, quod ab impetu, quod nullo modo perquiſitum? Itaq́; coniectores ſomniorum dicuntur, minime uero rerum earum, de quibus, agendæ nec'ne ſint, & dubitamus, & quærimus. Nec *uero futurarum eſſe rerum coniecturas inficiamur, propter ſigna, ſimilitudineſq́; præteritarum. Eſſeq́; & pluuiarum, & ſiccitatis, fœcunditatis, ſterilitatiſq́; prognoſtica, & animorum, ac uoluntatū ſigna quedā. Quo fit ut agricolatio, militia, nauigatio, medicina, aſtrologia, coniecturales habeātur.* Sed *nos aliud bonum conſiliū, aliud coniecturā eſſe dicimus, quoniam bonum conſilium actiones ipſas moderatur, dirigit, componit, regit, quod præſtare nullo modo eſt*

conieƈturæ. Etenim *medicus per conieƈturam præſentit, prædicitq́; ægrotanti euenturum prĕter opiniōem, ac morbi fortaſſe naturam repentinū aliqd, per conſilium autem medetur ægritudini, ſtudetq́; ſanitatem languenti reſtituere, & conieƈtura qdem prædiƈtioni obſequitur, bonum uero conſilium prudentiæ, aƈtionibusq́; dirigendis.* Præterea *qui conſulit, quærit, ac de conieƈturis ipſis cū ratione iudicat, conieƈtor autem minime de conſilij aut reƈtitudine, aut prauitate, neq;.n. rationem ſequitur, cum conieƈtatio extemporalis ſit, boni autem conſilij ſuſceptio, tempore matureſcat.* Et *bene quidem conieƈtura uti ſolertis eſt ingenij, eaq́; ipſa uis ſolertia quædam eſt, bene autem conſulere prudētis, bonorūq́; conſiliorum direƈtio, atq; uſus prudentia dicitur, non autem ſolertia, de qua poſt ſuo loco uberius.*

De *differentia ſcientiæ opinionis ac conſilij.*

D*iffert etiam à ſcientia opinio, ac ne parum quidem, qđ ſcientia certitudo quædam eſt, cum ſit opinio perſuaſio quædam potius, atq; aſſenſio.* Itaq; *qui opinatur uix ipſe quærit ulterius, aut amplius dubitat, quando ita illud eſſe ſibi perſuaſum habet.* Aliud *quoq; eē opinionē à cōſilio, atq; à ſcientia illud docet, quod qui conſultat, bonum quo capiat conſilium, & agitat ſecum plurima, & ratione in quæritando utitur, ac ratiocinando, & cum uehementer dubitet, nihil tñ ſibi perſuadet certi, ſed plurimum in ſciſcitando conſumit temporis, ne ab opinione conieƈturis'ue capiatur, & ignorare ſeſe prorſus intellegit.* Ad *hæc in agendis rebus ſuus eſt omnino conſilio locus, quod quidem ipſum nullum*

prorſus uerſatur in naturæ principijs exquirendis, quorum ipſorum diuerſæ quidem opiniones ſunt, conſilia uero nulla. Itaq; *dicimus tum uarias, tū diuerſas, atq; contrarias eſſe diſceptantium inter ſe philoſophorum opiniones, nequaquam autem conſilia eorum in rebus naturæ perquirēdis aut diuerſa eſſe dicimus, aut uaria.* Neq; *enim philoſophi de naturis rerum atq; affectionibus conſultant, ſed quærūt, ratiocinantur, diſputāt.* At *patres familiarum, rerumq; adminiſtratores publicarum, duces item exercituum, & claſſium præfecti, de rebus quiſq; ſuis deliberant, atq; admodū ſoliciti ſunt.* *Cum illorum finis intellegere ſit & ſcire, horum autem bene, utiliterq; agere, ac prudēter adminiſtrare res à ſe conſilio ac ratione ſuſceptas. Quid quod optimum fuiſſe naturæ conſilium dicimus, cum linguam, qua uoces articulamus, duplici quaſi uallo, dentibus muniuit ac labris, opinionem uero naturæ hanc fuiſſe, quis omnino niſi delirus dixerit?* Itaq; *opinio ad ea magis pertinet, quæ ſcire ipſi arbitramur, & quorum tenere uim nobis perſuademus, conſilium uero omnino ad conſultationem referendum, atq; ad eos, qui cogitando, quæritandoq; id maxime agunt, ſtudentq; qua potiſſimum ratione & uia, ad eum finem perueniant, quem ſibi cōſequendum propoſuerint, resq; ut ſuas utiliter perſpecteq; adminiſtrent. Quin etiam de opinionibus ueritas tantum iudicat, & qui falsò quippiam opinantur, ueritas ubiq; eos ut falſos coarguit.* Atqui *ignorāter cōſulunt, atq; imprudenter, actiones nimirum ipſæ plerunq; illorum ignorantiam atq; imprudentiam ſimul detegunt, ipſiq; in primis ſuſceptorū conſiliorum atq;*

negociorum ſucceſſus, diximus autem plerunq;, quoniam ſæpenumero bonis conſilijs, fortuna it obuiam, quæ in opinionibus haud ſcio uim'ne habeat aliquã, qppe, q̃ aut aduerſatur aut fauet ijs, quæ nobis conſilio & opa peragenda propoſuimus nequaq̃ uero ijs, q̃ opinamur. Quid quod & damus alijs conſilium, & ab alijs capimus, opinionem uero nemo dat, cum &, qui aut dat conſilium, aut capit, ipſe aut ſibi, aut alteri cõſulere dicatur, nullo uero modo, opinari.

Quæ differentia ſit inter ſententiam, & conſilium,

Quoniam autem non ſolum uariæ, ſed quandoq; etiam diuerſæ ſibiq; iuicem aduerſantes conſultantium ſunt ſententiæ, quid ſententiæ interſit conſilium uidẽdum relinquitur. Nam & bene qui conſulit neceſſe eſt bene etiam ut ſentiat, & recta conſilia non niſi rectis ex animorũ proficiſcuntur ſententijs. Quocirca ſententia poſtquam ipſa in animis ſedit noſtris, ipſiq; offirmatiſſime decreuimus, re eam perſequi, quæ ſententia erat, efficitur tũc propoſitum. Hoc ipſum autem propoſitum ratione, ac uia dirigendi, actionesq; ipſas moderandi, pro ſuſcepto negocio, conſilij proprium eſt munus, minime uero, aut opinionis, aut coniecturæ, aut ſententiæ, quãdo coniectatio ſigna ſequitur, & ueſtigia quaſi quædam, ipſaq; repentina eſt admodum, ac lubrica, opinatio uero in ijs uerſatur, quæ ita quidem ſe habere ipſi nobis perſuaſimus, nec tam aut quærit, aut dubitat, quàm ſibi ipſi aſſentitur; quodque opinatur, & probat illud conſtanter, & ratiocinando ſuſtentare nititur. At ſententia quod ſuſcipiendum, aut non ſuſcipiendum ſequendum'ue, aut

contra fugiendum uideatur indicat, et cur ita et iudicet & ſentiat, pſuadere ratiõe atq; oratione nititur. q cam pus deliberatiuarum præcipue eſt cauſarum. Harũ ita/q; è numero regendarum actionum patrocinium nulla ſuſcipit inter adminiſtrandum, quoniam animi ea ſunt tum lubricis ueſtigijs ſigna coniecturasq; inſequentis, atq; inter nebulas obſeruantis, tum ſibi, aut falsò, aut parum omnino recte quippiam perſuadentis, aut nunc hoc, nunc illud ſentientis, demum etiam iudiciũ ſuum ferentis. Secus uero conſilium neq; conijcientis eſt, neq; opinantis, aut ſententiam, iudiciumq; de re ipſa ferentis, uerum actiones ſequentis, atq; ad perficien/dum, ꝙ propoſitum, ac conſtitutum eſt ſumma etiam contentione laborantis, contendentisq; ad finem nulla non, qua poſſit, diligentia, induſtria, & opera. Quid quod ſententia communis eſt philoſophantium & adminiſtrantium rem publicam & plebeiorum etiã hominum. Extat enim Platonis, Ariſtotelisq; ſua utriuſq; iiſdem de rebus ſententia, uariansq; opinio Catonis itẽ & Cæſaris, Fabij, ac Scipionis maximorum in re publica uirorum, popularium etiam hominum & graues, & re ipſa comprobatæ uoces, dictaq; laudatiſſima de plurimis, ac diuerſis rebus. Aſt conſilium in agendis tantum uerſatur rebus, iiſdẽq; publice priuatim'ue adminiſtrandis, ac recta ratione moderandis, perducẽdisq; expetitum ad finem. Et quanquam diuerſis rationibus quæ ſententia eſt, uerti poteſt in conſilium, quodq; eſt conſilium in ſententiam, tamen ſententia ipſa ad iudicium omnino ſpectat, uimq; decernendi, atque authoritatem, conſilium uero dirigendas ad actiones

duntaxat, negocijq; moderanda, ordine, ac ratione ſua atq; ad conſulendi ſtudium in rebus dubijs, ac controuerſis, ſequendiq;, quæ utiliora uideantur, ac rebus ipſis magisq;, ac magis conferre.

Quod munus mentis ſit, quod etiam rationis.

E quidem ego eruditiſſimi uiri, in perficienda mente, & tanquam in locupletanda intellegentia idem iudico uſu uenire, quod in infantibus ante quàm incedere, ac pedibus ſe ferre ualeant. Cum enim nec erigere ſe, nec recti queant progredi, propter membrorum imbecillitatem, ac teneritudinem, nunc manibus quidem ſimul, ac pedibus humi raptant, aut utraque manu ſcabello innixi pedes ſenſim mouent, nunc uero nutricum manibus ſuſtentati, ac blanditijs illecti, paſſus pedetentim protendunt, donec robuſtiores facti ſoli iam, ac ſine adminiculis, externoq; adiumento inambulant, poſt uero & ſaltant, & currunt, ac modo lente incedunt, modo feſtinanter progrediuntur, eſtq; eorum pro arbitrio nūc citus, nunc tardus inceſſus. eadē rōne mens pauſillatim ipſa pficitur, principio enim debilis, plurimumq; imbecilla, ante q̄ eius confirmata ſit uis, maneatq; ſuo in robore, q̄ in illam ſenſus, obſeruationes, animaduerſiões uſusq; congeſſerunt (inde. n. uidetur mens dicta) utitur coniecturis, exemplis, aliorum monitis, inſtitutis, iudicijs, poſt diu multumq; agendo exercitata, exercendo plurima, diuerſaq; experta, ac cogitando, ueſtigandoq; commenta, ſecumq; eadem ipſa cum ratione uerſans, dimetiensq; & in uniuerſum & per partes, circunſpecta, efficitur. Itaq; conſultandis rebus, pagēdisq; ne

gocijs, quæ initio inopia laborabat, copia dein affluẽs ſummaq́; ubertate, robuſta iam, cogitationibusq́; per ſe ualidis, atq; uſu diuturno ſeſe offerentibus, ea explorat conſilia, talia perquirit media, comminiſciturq́; progreſſiones, cunctaq́; inter ſe, ita & componit, & aptat, & ad finem agendo dirigit, ut uon tandem compotem, agentem ipſum efficiat; ac decurſo recte ſpatio perducat ad metam. Etenim intellegentiæ ipſius & plures, & diuerſæ ſunt poteſtates, uiresq́; etiam multiplices, illa uero maxime peculiaris, quæ prima quidem ſeſe offert. Nãq; excitata à ſenſu, compulſaq́; mens, boniq́; alicuius cupiditate & ſtudio inducta, ilico ad cogitandum ſeſe uertit, quæ & longius & diutius peruagata, explorabundaq́; ueſtigat, rimatur, & tanquam ad itineris exitum ſui feſtinans, perquirit aditus, ac uias, quibus & liberius & certius iter ſuum conficiat, perueniatq́; ad finem boni cupiditate ab ipſa ſibi oblati. Perueſtigando itaq; progreſſim, ac pedetentim, uerſandoq́; ſecum plurima, inuenit poſt, quæ antea perquirebat, maxime idonea, accommodataq́; ad iter faciendum. Inde quod peregre proficiſcentes ſeruant, ut interrogent qui obuiam fiunt de itinere, de uiarum errore, de qualitate profectionis, deq́; alijs, quæ ſuſceptum ad iter facere intellegunt, ſecũ ipſa quæ offeruntur, conſyderat, confertq́; inter ſe, cunctorũq́; & ſimul & ſeorſum rationem habet, ratiocinaturq;, & diſcutit ſingula, & perſpecte examinat, ſuſpẽditq́; tanquam in trutina, utiturq́; in cunctis publice, priuatimq́; rationis ope, ac præſidijs, qua dictante, pro rerum ipſarum qualitate. ac natura, eaſdem & in unũ colligit, & collectas ſecernit, & ſecretas, diſtinctasq́;

quibus modis, qua menſura, quo ordine tractandæ ſint, ac metiendæ, qua etiam uia ducēdæ ſint, deliberat. De*mum refrigerata inuentionis opera, compoſitisq; diſce ptationibus, maturataq; conſultatione, adhibet ſeſe in conſilium mens, regulaq; rationis comprobata, quod iudicis eſt proprium, ſententiam ſuam profert, deq; ſin gulis & pticulatim iudicat, & uniuerſim decernit.* Pri*mum igitur intellegentiæ munus eſt; atq; cogitationis, pſcrutatio & inqſitio, & q̄ ex inqſitione ipſa pueſtiga tioneq; manat inuentio,* Atq; *hæc initia qdem ſunt in quibus mens ipſa, cum primum à ſenſu, boniq; ſpecie aliqua titillatur, cogitatu ſeſe, agitationeq; exercet ſua, ſo la quidem, ac ſine ullo rationis ductu, adminiculoq;.* V*ltimæ quoq; ptes, ac iura eiuſdem quoq; intellegentiæ ſunt unius, ut eadem ipſa & primam moderetur, et ul timam aciem.* Nam *q̄ media eſt acies, in ea ius, impe riumq; ratio exercet ſuum.* Itaq; *& dictat qd ſequēdū ſit qd contra fugiendum, & docet qua uia ſit progre diendum, qbus etiam ueſtigijs inhærendum, & admo net temporis, pſonæ decori, quæ retinenda in ſingulis ſit menſura, qs ordo adhibendus, ac modus, & tanq̄ gu bernatrix, ac nauis temonem temperans, curſum dirigit in portum, quoq; pluribus ēt oculis utatur, ac manibus prudentiam aſſumit ſociam, eamq; ſibi uicariam ſubſti tuit.* Hocq; *illud eſt, qd* Ariſtoteles *ait*, διάνοιαν *illā ſuam, primorum eſſe, ultimorumq; terminorum, nequa quam uero rationem, uidelicet ſuum intellegentiæ mu nus eſſe, explorare initio, & inuenire, ultimo iudicare ac ſententiam ſuam ferre.* R*ectæ autem rationis, ac pru dentiæ, ratiocinari, dirigere actiones ſuſceptas, eaſq; mo*

deſtari, proprium ac certum eſſe officium. Deniq; prudẽtiam hominum negocia dirigere ſecundum rectæ rationis inſtituta & monita, cæteras uero uirtutes omneis recta cum ratione conſtituendas.

Neq; ſolertiam, neq; ſagacitatem, neq; aſtutiam eſſe prudentiam.

O *mnino autem homini à natura inſunt ad ſentiendum ſemina, quæ poſt agendo, atq; exercendo, ad frugem, & tanquam fructum perueniunt. Atq; ea quidem ſemina ꝙ in tritico leguminibus, atq; arbuſculis contigit, pro ſoli natura, cœliq; poſitura, & hæc ipſa quoq; pro corporis conſtitutione, humorumq; fermentatione non raro, ut uarient, uſuuenit, pſæpe ẽt pro inſtitutione, ac doctrina. Ineſt.n. alijs tarditas q̃dam ad ſentiendum, alijs celeritas, acumen alijs, alijs hebetudo, hi ab ipſis ſtatim incunabulis male inſtituti ſunt, illi recte, ac compoſite. Itaq; quod de canibus proprie dicitur, non nulli à natura ſagaces ſunt, & cati, q̃dam obtorpidi, quemadmodũ alij iucundi, triſtes alij. Quo circa & ſagaces & ſolertes, & aſtuti, callidiq;, et uafri, & uerſuti, ueteratoresq; magis à natura ſunt, quàm ab inſtitutione, aut uſu quanquam & hi ab aſſuetudine uires maiores accipiũt utq; urticæ in ſolo pingui & ſtercorato ualidiores efficiuntur. Quamobrem nec ſolertiam, nec ſagacitatem, multo minus aſtutiam, calliditatemq;, quæ ad fraudẽ declinant prudentiam eſſe uolumus, aut eius ancillas, ac ſumminiſtras, quamuis ſi ſolertia, ſi ſagacitas, ſi celeritas illa mentis, ſi tarditas rationẽ fuerint, atq; inter agendum modo, menſuraq; temperatæ, prudentiæ à fa*

mulatu uideātur nullo modo repellendæ. Solertia enim illa naturalis, efficitur actionum diligens ādminiſtra, & cauta, Tarditas ipſa in cunctatiōem, celeritas in maturitatem uertitur, ſagacitas in prouidentiam, ac bonā illam & maxime paratam ad præſentiendum, beneq; conſulendum promptitudinem. Cultus enim, ut in colendis ſegetibus expurgat ſolum, & hinc ad ubertatem concinnat agrum, illinc luxuriem compeſcit, ſic in dirigendis actionibus, ſuſceptiſq; negocijs, uſus, ratio, obſeruatioq; id præſtant, ut quæ à natura ineſſe uideantur, ea & compeſcant, & corrigant, & comporant, & ad maturitatem, fructumq; perducant. Eſt enim ſolertia innata quædam uis, qua ſolertes qui dicūtur, natura ab ipſa ſic inſtituti ſunt, ut cum adminiſtrationes ad ipſas, atq; ad rem peruentum ſit, perinde ſe habeant, gerantq;, ut qui ipſis in actionibus diutius uerſati uideantur, cum econtrario inertes natura ab ipſa male inſtituti appareant, ac parum omnino gerendas ad res apti. Sagacitas uero cum & ipſa innata quædam uis ſit ad præſentiendum, id præſtat, ut ſagaces qui habentur, eorum in ſuſceptis negocijs, ipſiſq; in conſultationibus, ac delberandis rebus, & ueloces & cautæ et maxime etiam promptæ ſint agitationes, & tanquam ipſi augurentur, præſentiſcere etiam uideantur. Quodq; catulorum eſt, paulo ut ante diximus, perinde ut illi naribus, ingenita ab facultate, ſic ipſi & præſentiant, & prædicant quaſi diuinentur futura, quæq; in cauſis, de quibus agitur, obuentura ſint. Vnde ijdem ipſi & Cati ſunt dicti, & ab eadem hac ui præſenſiones quædam mentis præſagia dicta ſunt, Præſagiq; animi, & Præſa-

gio deductum uerbum, quo qdem ipſo, in malis pſertim pſentiendis ſcriptores frequentiſſime utuntur Comici. At ſolertia inter agendum uim magis oſtendit ſuã, tum ſagacitas in iudicando ac pſentiẽdo tantum appareat. Quo circa hoc et differt à prudẽtia, qd ea ipſa prudentia, uitæ qdem inſtitutiõem habet, eſtq; munus eius docere, pcipere, dirigere, & qd ſeu ſequẽdum ſit, ſeu cõtra fugiendum, oſtendere, perinde, ac uel utile qppiam duxerit, uel inutile. Cum ſagacitas promptitudine tantum contenta ſit ſua & ad ferendum iudiciũ, & ad pſentiendum. Quid autem ſit Sagire, unde Sagacitas dicta, plane qdem intellegitis. Eſt enim probe pſagire, quaſi probe præſentire, & quæ præſentiat, iudicio comprobare. Quale illud Ouidij Poetæ:

» Prima malum nutrix animo præſenſit anili.

» Prima mihi nutrix Aeoli dixit, amas.

Nec uero hac in parte, non & Cicero audiendus eſt in

» quiens. Sagire enim ſentire acute eſt; ex quo Sagæ anus

» quia multa ſcire uolunt, & ſagaces dicti canes. Igitur qui ante ſagit, quàm oblata res eſt, dicitur præſagire, id eſt futura ante ſentire. Ineſt igitur in animis præſagatio. Commune tamen hoc inter ſe habent, quod utraq; in ijs uertitur, quæ in conſultationem cadunt, indigentq; conſilio. Ac nihilominus ſagaces (neſciam tamen quomodo) & habentur, & dicuntur prudentes, perinde, ut qui rerum cognitioni, ac ſcientiæ dant operam, qd facile à præceptoribus diſcant, & ſapere dicuntur & ſcire, dum bene diſcunt, dumq; à præceptoribus, inſtitutoribusq; tradita habent. atq; ex illorum hauſta fontibus, recte illis uti uidentur, probeq; ea reddere. Quod

ſiqua decet circunſpectione, quæ nobis à natura inſunt intuebimur, nimirum inueniemus in natura quidem ipſa, fundamenta actionum noſtrarum eſſe poſita, cæterum laudem earum omnem in uſu conſiſtere, & qui plurima expertus fuerit, plurimam eum laudem prudentiæ ferre. Qua è re non dubitauit Ariſtoteles dicere, oculum eſſe prudentiæ experientiam, nec minus inhærendum eſſe eorum, qui in actionibus cum laude conſenuerint, probatis ſententijs, dictisq;, q̃ illorum demõſtrationibus, qui procul ab actionibus uixere, ciuilibusq; negocijs, remoti à rerum uſu. Nanq; ut à natura ſapiens eſt nemo, tametſi & ſagaces et ſolertes exiſtunt quã plurimi, ſic nullus etiam natura ab ipſa prudens, quando is habitus exercitatione comparatur, rerumq; humanarum uſu. Quo fit ut prudentiæ laus omnis in ſenibus conſiſtat quammaxime exercitatis. Quæ res indicat intellegentiam cum ætate ſimul proficere, hoc eſt diuturnitate, & uſu. Atq; ut intellegentia ipſa, mensq;, mentisq; ipſius ratiocinatio principium eſt & cauſa actionum quarumcunq; noſtrarum, ſic etiam finis eadem eſt, atq; comprobatio. Quæq; fructuum in arboribus eſt maturitas, ea in ſenibus quam exercitatiſſimis prudentia eſt, agendiq; abſoluta maximeq; ſpectata perfectio. Nã pueritiæ flores quaſi quidã ſunt, & in adoleſcentia cruda, & acerba oĩa cuius uſus ſunt nulli, & affectiones ipſæ male temperatæ, atq; ob dolorem, aut uoluptatem plerunq; præcipites, aut nimium omnino remiſſæ. Itaq; adoleſcentia docta quidem eſſe poteſt, ac multarũ etiam litterarum gnara, quippe cum adoleſcentulorũ ingenium & ferueat, & laudum flagret cupiditate,

ac litteræ ipſæ, doctrinæq; ingenio tantum compareu tur. At prudentia ſolum uſu, qui in illis eſt nullus, & annis, q in iuuenibus qdem florent, minime uero in ijs matureſcunt. Cõmendat ab ætate quoq; eloquentiã Cicero ingens, cum oratio noſtra iam caneſceret, quam in ætate illa iuuenili exuberantiorem fuiſſe, quandoq; ſenex ipſe iã intellegebat. Penſitatio enim ipſa re℞, quæ iudicium dirigit, quæ conſulendi gignit rectitudinẽ, ſenum, atq; experientium hoĩum eſt propria. Optimum itaq; in pueris, atq; adoleſcentibus futuræ prudentiæ ſignum, ſi ſenũ ipſi ueſtigijs inhæreant, cõſilijsq; innitã tur, atq; in illorum admonitionibus conquieſcant.

Prudentiam cum bonitate coniunctam eſſe.

Quemadmodum autem ſemina illa naturalia, de quibus iam diximus, ad fructum, ac frugem uſu exercitatione q; perueniunt noſtra, contraq; natura inuita incaſſum nitimur, uanıq; omnino conatus ſunt hominum, ſic abſq; probitate, ac bonitate nulla eſt ad prudentiã cæteraſq; uirtutes profectio. Nã ſi uirtutes habitus ſunt, aut ſecundum rectam rationem, aut non abſq; illa, prauitatiq; ac malignitati inſitum eſt delabi à recto, atq; in obliquum ſuapte natura ferri, ac deflectere, uir prauus, ac mali ſtudioſus uirtutem aſſequi nullo modo poteſt, cuius rectius eſt omnino curſus, isq; recta cum ratione dirigendus. Itaq; ut quas à moribus agnominamus uirtutes, eæ exſiſtere, abſq; naturæ beneficio, ac uiribus nequeunt (licet enim uis illa à natura inſita, uirtus minime ſit moralis, tamen ſine ea exſiſtere uirtus nequit) Sic neq; uirtutes abſq; prudentia, quæ recta quidem ra

tio eſt, non tamen ut una quæq; uirtus recta ſit ratio, ſed quod ipſæ ſine rectæ rationis eſſe nequeant beneficio, et munere. Quo fit ut uirtus nulla ſine prudentia ſit, ipsaq; prudentia abſq; probitate, integritate, bonitate nullo modo eſſe poſſit, nec prudens aliquis niſi maxime integer, ac bonus. Erunt igitur & prudentiſſimi quiq; maxime boni, & uirtutes ipſæ morales cunctæ à prudentia tanq̃ duce directæ, quippe quæ & lumẽ cæteris p̃ſerat, & uiam p̃monſtret, qua ſit proficiſcendum. Secus *enim quod cæcis idem continget ut uehementiſſime offendentibus pedibus è ueſtigio labantur, corruant.* Nã *& belluæ ide dictæ ſunt* Feræ, *quod abſq; lumine, ideſt ſine intellegentia ferãtur, & mente.* Et *pueri propterea prudentes eſſe nequeant, quod uſum rationis, ac mẽtis in ea ætate aut oĩno nullum habeãt, aut perq̃ exiguũ.* Erũt *igitur uiri prudentes, iidem & boni.* Eritq; *actionum noſtrarum directrix prudentia, & cum morales uirtutes ſint eius egentes, ipſa uero rationis eget dũtaxat unius.* Deniq; *quamuis moralis ipſa uirtus nõ ſit, uirtutes tamen morales abſq; ea eſſe minime poſſunt.* R*ecta autem ratio ex eo dicta, quod cum uirtus bonũ ſit, & quod adipiſcendum ſuſcipimus, bonum quoq; eſſe ducamus, neceſſe eſt ut bene etiam agendo ad illud contendamus.* Bene *autem agere boni eſt uiri.* R*ecta itaq; ratio inde agnominata, quod ut uirtute digna (uirtus enim p̃cipuũ quoddam bonum eſt) ut uiro etiã bono (quis enim niſi bonus uir uerã ad felicitatem cõtendit?) recto ad illam nos deducit itinere, nec in dextrũ aut ſiniſtrum declinantes latus, deflectere aduitia patitur, quod iter mali utiq; uiri ſequũtur. Atq; in ipſo quoq;*

mali, ac uitiorum genere peruerſi homines ratione etiã uti ſolent ut fures, prædones, ſicarij. Verum *hæc ipſa ratio prauitate infecta eſt, turpibusq́;, ac facinoroſis fœdatur miniſterijs.* Cum *autem uirtus circa honeſta uerſetur, & iuſta, quæ quidem agere boni tantum eſt uiri, ipſum rectæ rationis nomen, & iuſtarum & honeſtarum nos admonet actionum, efficiturq́;, ut recta ratio, & bonum uirum, & iuſtas, atq; honeſtas præ ſe ferãt actiones, & ad medium ipſum nos dirigat, à quo q deflectat, in obliquum rapiatur, ad turpiaq́;, atq; flagitioſa.* Non *modo autem prudentia uirtutes ipſas, laudabileisq́; hominum actiones condit, & tanquam concinnat, ſed quæ maxima eius commendatio eſt, id præſtat atq; efficit, ut qui cũ ipſi prudẽtes p ſe ut ſint, natura repugnante aſſequi nequeant, prudentes tamen habeantur ex eo quod ſapientium, ac prudentium uirorum cõſilijs obtemperant, in illorumque admonitionibus conquieſcunt.*

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE PRVDENTIA LIBER QVARTVS.

l

VDOVICVM Sfortiam, Qui pubeſcentem primo, dein adoleſcentem iam ætatem Ioannis Galeatij fratris filij, Mediolanenſis Ducis procuratione hactenus, ac patrocinio tutatus eſt ſuo, ueneno illum è medio ſuſtuliſſe, ciues, aduenæ, pegrini, paſſim, atq; impune omnes prædicant, neq; eſt q hominis impietatem tantam non quouis etiam maledicentiæ genere, indignanterq́; & inſectetur, & damnet, facinus uidelicet inauditum, miſerabile, & Chriſtiano potiſſimum in homine abominandum, atq; eo quidem præcipue in homine, qui habenas moderationis totius ſuis ipſe haberet in manibus, cunctaq́; i eius unius poteſtate ac uolũtate collocata conquieſcerent. Ipſeq́; cum primis adoleſcens in patrui nutum perinde, ac parentis eẽt intentus, ignoraretq́; omnino ab illius uoluntate deflectere, ac conſilijs, nec ab inſtitutis eius auderet ullo modo recedere. Hic pater, hic rector, hic rei omnis principatusq́; uniuerſi temperator erat, atq; adminiſtrator, idem pro uoluntate, ſuaq́; è ſententia cũcta moderabatur. Tantũ nos facinus ó uiri optimi, ſcelusq́; tantopere deteſtandum inuiti hoc in conſeſſu preſertim referremus, ne aut Franciſci patris clariſſimi uiri, duciſq́; fortiſſimi memoriã labe hac iſiceremus, aut Hippolytæ ſororis, cuius nomini & propter uirtutum eius

celebritatem, & propter Alphõſi matrimonium, nihil eſt, quod non ipſi debere fateantur. Sed fora, porticus, plateæ, circuliq; infimorum cuiuſq; generis hominũ, nefandi criminis accuſationibus (quid accuſationibus dicam?) imprecationibus etiam maxime diris plena, undiq; circum conſonant. Ego uero Triſtane, ac Franciſce perditiſſimum hoc, maximeq; ſceleratum Ludouici conſilium non tam accuſo, deteſtorq; q̃ teterrimam miſeror improbitatem, & quò facinus tandem ipſum aliquando proruptururum ſit, quo'ue impulſurum ſumme impurum patruum, omniq; è parte contaminatũ hominem animo mecum uoluo, futuramq; eius doleo cõditionem, ac ſortem, ut maxime miſerabilem. Ac præſentium qdum malorum, quæq; mente ipſe circunſpecto, & tanq̃ augurer futuroꝝ, quam nam aliam rear eſſe cauſam, q̃ ambitionem? infelicem inquam ambitionẽ, & principatus cupiditatem adeo infrenem, & perditam? Cum preſertim ille ipſe principatus, in manu Ludouici ipſius perinde, ut antea, ſic eſſet de cætero ꝑmanſurus, in illiusq; conqeturus conſilijs, ac temperatiõibus ſi rationi qdem obtemperare, q̃ rapi ab libidine maluiſſet. A recto igitur curſu diſtractus, impulſusq; ad extrema Ludouicus, atq; abrupta, quò tandem impetus ipſe præcipitaturus ſit illum, eius ipſius (ut mens qdem præſagit mea) hoſtes uel breui qdẽ ſunt riſuri, Italia certe uniuerſa iure eſt admodum dolitura. Quid.n. uiolẽtũ, quod non idem cito ruiturum? Cum rationis proprium ſit, donec ad rectum redeat, nunquam conquieſcere, quando et qui abruptis frenis tandiu diſcurſant, rapiũturq; licentia, & impetu, donec capti, cõpreſſiq; à ma

giſtris, capiſtro innodentur ad palum, illigenturq́; pſe- pijs. Cum autem ambitionis ipſius, omniſq; inordina- tæ uoluntatis correctrix ſit ac temperatrix prudentia; Ludouici hoc immane magis, q̃ nefarium factum eo uehementius nos hortatur, de prudentia ut proſequa- mur. Nam quo ſcelus ipſum eſt atrocius, deteſtabiliusq́; eo libentius ad ea præcipienda nos inſtituimus, quæ ra tionem contineant, ac formulam uoluntatum moderã darum. Peccatum enim omne aut à neglecta, aut con tempta, deſpectaq́; aut ignorata ab ratione proficiſci- tur, atq; à uoluntate male prorſus, ĩpudenterq́; tempe- rata. Cum pſertim ſceleris magnitudine, factiq́; atroci tate commotos uos ipſos intellegam, atq; ad audiendũ etiã auidiores factos. Itaq; qua attentione audire para- ti eſtis dicentẽ, iiſdẽ ſatis ut ipſe faciã, non diſſimili di- cendi contentione conabor, ad idq́; accinctus aſſiſto.

Treis eſſe prudentiæ ſpecies.

q VÆ Igitur prudentia ſit, quodq́; eius offi cium, qui item prudentes & quales, quæ que etiam recta ratio, iam uidetis. Reſtat autem quærendum, una ne tantum, ac ſimplex prudentia ſit, an plures fortaſſe eius ſpecies. Cum autem res ipſæ in quibus prudentia ſeſe exer- cet, aliæ ſint publicæ, aliæ priuatæ, utilitates ipſæ, commodaque quorum curam gerit prudentia, hanc eandem ſequentur diuiſionem. Itaque prudenteis dice- mus alios, quod rem quidem ſuam utiliter, ac pru- denter tueantur, compendijsq́; ſuis bene conſulant, & hæc qdem prudentiæ ſpecies à domus cura, domeſtica

nominabitur, reiq́; à familiaris ſtudio. Alios uero quod rem publicam, ciuiliaq́; procurent negocia, ſumma etiã cum induſtria, communisq́; boni curam habeant, ciuilis prudentiæ titulo exornabimus, quæ cura quod ciuitatis uniuerſæ commoditatibus, ac bonis intenta eſt, ciuilis non immerito uocabitur. Verum & temporibus ſuis Cato Porcius, & complures alij in utroq́; prudentiæ genere claruerunt, ut & optimi ijdem ſenatores, & patres familiarum ſint habiti, à prudentia uidelicet rei publice, priuatimq́; adminiſtrandarum. Nec uero ab hac ciuilis prudentiæ laude, bellorum adminiſtratores, ducesq́; exercituum excludendi uidentur, quàm ſi militarem appellauerimus, uerendum eſt, ne ſuo etiam titulo defraudemus claſſium præfectos, ducesq́; maritimi belli. Verum ut una domeſtica eſt prudẽtia, etſi nõ una eſt familiaris rei procuratio, ſic unam etiam eſſe uolumus ciuilem prudentiam, licet ea cura ſit & ipſa multiplex, ac latius uagetur. Quodq́; inuenti etiam ſunt, qui uitam ipſam, cogitationesq́; ſuas omneis in inſtituẽdis ciuitatibus, populisq́; gubernandis & contulerint, & conſumpſerint, ſumma cum patriæ charitate, ciuiumq́; uniuerſorum. Qualis Solon, Lycurgus, Pompilius, hiq́; à ſtatuendis legibus, legum ſint latores appellati, alij etiam qui legum ipſarum, iuriumq́; municipaliũ maxime fuerint ſtudioſi, ſummamq́; earum cognitionem, ac peritiam habuerint, unde à maioribus noſtris, tum iuris periti, tum prudentes ſunt dicti, hinc efficitur ut tertium quoddam prudentiæ genus adiungendum ſit, eaq́; prudentia legalis uocanda. Cuiuſmodi fuiſſe traditum eſt Scæuolam, Vlpianum, Paulum, quorum etiã

ſimiles in bene conſtitutis urbibus, ac populis, ſingulis ſeculis & ſinguli reperiuntur, & plures, quos hodie ꝑ uulgate quidem ſapientes uocant, & quorum reſpõſa, ac ſententias, ſapientium eſſe dicant. Erit igitur triplex omnino prudentiæ genus. In eorum autem quoq; q cla ruerint genere, idem erit omniũ officium, ut boni ſint uiri, ut honeſta ſequantur, ac iuſta, ut recta ratione duce & priuatas, & publicas adminiſtrent res, ac publice, priuatimq; utiliter, ac bene conſulant. Nam membratim uelle, de toto ipſo corpore diſſerere, neq; id uos à me exigitis, & laboris eſſet prorſus infiniti. Cum preſertim de ſingulis etiam uirtutibus dicendum eſſet, quarũ omnium prudentia dux eſt, ac magiſtra. Quocirca his explicatis, ad alia, quæ dictionis hodiernæ uidentur propria, tranſeamus.

De conſyderatione.

Hæc igitur ipſa, quæ ſint, & qualia iam uidetis. Hinc uero quæ tanquam adminiſtræ prudentiam ſequantur, quæque uirtutes ſint eius comites ſigillatim explicabo. Quo forma ipſa perſpectis quaſi corporis totius membris, ac partibus, conſpectior appareat, ſpeciesque eius cernentibus magis ſit expoſita. Itaq; mentis hominum propria cum ſit cogitatio, qua è re ſæpenumero Cicero cogitationem mentem ipſam appellat, prima quidem prudentiæ uis, & quædam quaſi comes offertur. Conſyderatio, quæ à præſtantiſſima utiq; re, hoc eſt à ſyderũ contemplatione nomen duxit, translatũ inde ad res itẽ alias, actionesq; ad ipſas hominum contemplandas. Eſt autem conſyderatio perſiſtens quædam animi pen-

ſio, aſſiduaq; cogitatiō rebus in ijs, quas mens ipſa ſibi ppendēdas, atq; animaduertendas propoſuit, Nam cū ſint à ſidendo hoc eſt pſtando ut Stellæ à ſtando dictæ Sydera, ut Martianus probatiſſimus author tradit, conſyderatio ipſa & aſſiduam & pſiſtentē pſefert & à nomine & à re ipſa cogitationem. Quo circa ab electione qdem ipſa ad finem uſq; conſtantiſſime officium pſtat ſuum ſingulas non res modo, negociaq;, uerum loca, tempora, pſonas, fortunam, caſus, repentina ēt quæq; ppendens, nihil incogitatum relinquens, aut inanimaduerſum, qđ in re eſſe ducat, nullo ēt modo commiſſura, ut dicendum ſit, qđ in conſyderatorum eſt hoīum, non putaueram, quo uitio q laborāt merito inconſyderati dicuntur. Præſtant igitur huiuſmodi officium, implentq; prudentiæ munus hoc pſtantiſſimi duces, adminiſtratoresq; bellorū, q nec in ducendo exercitu, nec in mouendis, aut ponendis caſtris, ijsq; uallo & foſſa muniēdis nec in explorādis hoſtium itineribus, aut conſilijs, nec in eligendis locis, ac temporibus, ad res gerēdas, in dirigenda'ue acie, aut ī ineūdis caſibus, nullo deniq; imperatorio in munere, aut imprudētiæ fraudi'ue, aut fortunæ locū nō antea conſyderatum relinquunt. Hæc. n. ipſa uirtus pericula dū conſyderat uallū excogitauit, ac foſſam, hæc exploratores, uigilias, ſigna, ſpeculatores, nec ſolū cauendi artes admonuit, uerū ēt ſuo tpe, ſuis locis, & commodis hoſtem adoriūdi. Qui igitur agendis atq; adminiſtrādis rebus conſyderationē ubiq;, atq; ut par eſt, ſuā adhibēt, hi ſunt, quos conſyderatos nōmo doiure ſuodicimus, uerū ēt admiramur, quosq; labi, errare, decipi poſſe uix ullo modo exiſtimemus.

De Prouidentia.

Proſpicientiæ munus q̃ alio, ac maxime noto eſt nomine prouidentia, in aduerſis, proſperisq; æque uerſatur rebus, cõmodis ẽt, atq; incõmodis proſpectandis, ijsq; ẽt prouidẽdis. Atq; ut auertendis dãnis, ſic ẽt inuitandis compendijs. Non ſolũ .n. diuerſiſſimas res acutiſſime diſpicit, uerũ ẽt & conſulit, et conſilio addit operã. Quæ autem ſit eius opera, & q̃ uis, agriculturæ ſtudium cũ primis declarare nobis poteſt. Prudens .n. ac probatus agricola iacto ſtatim ſemine, fila ſuſpendit paxillis quaſi irretiens ſata, quo auiculas deterreat à paſtu. Nam et auium noxiam uim anteuidet, & q̃bus eam artibus propellat, confeſtim prouidet. Idem pecudes quo arceat à pauperie, ſepem ſatis intendit, quod nomen à ſapiendo, hoc eſt prouidendo deductum eſt, quod ſepire agros & uineas ſit dauum ſapientiæ, rei ruſticæ ſtudioſis. Quoq; imbres ab obducendis lacunis prohibeat, foſſas ducit, atq; emiſſaria, nunc manu, nunc raſtris nocuas euellit herbas, nihil deniq;, quod nocere poſſit, non antecernit, nihil omittit, quod collaturum aliqua ratio ne intellegat. Itaq; uirtutis huius munus eſt, ac laus cũ proſpiciendo ante aggrediendam rem, tum remedia adhibendo, ne aut conſilio ulla ſibi è parte deſit, aut opera. Atq; hi q̃dẽ ſunt, quos appellare prouidos ſolemus, ac proſpicientes. Tanta autem prouidentiæ admiratio eſt, & quædam quaſi maieſtas, ut non regibus modo, populorumq; rectoribus attribuenda iudicetur, uerum Dijs quoq; immortalibus. Differt autem à conſyderatione, quod illa in animi pendendis potiſſimum rebus

uerſatur, hæc prouidendis potius & conſilio, ac re iuuã dis. Ad hæc illius peculialior eſt perpenſio, atq; excogitatio, huius prouiſio, & opera.

De Apparatione, & Meditatione.

Omnino poſt electionem ante quàm rem ipſam aggredimur, pro rei ſuſcipiendæ materia, ac natura, faciendus eſt confeſtim apparatus. Cum ſit turpiſſimum, imparatum accedere ad agendum. Quo è uitio declaratur aggredientem ipſum aut nullam aut perexiguam ante curam, cogitationemq́; adhibuiſſe. Cumq́; electio ſuſceptaq; futuris de rebus ſit actio, nihil illum aut de futuro cogitaſſe, aut de neceſſarijs, atq; opportunis fuiſſe aliquo modo ſolicitum. Perinde igitur, ut qui domum ædificandam decreuit, calcem, cementa, materiamq́; aliam prius quàm fundamenta iaciat, ſibi apparat, Sic prudẽs elector paratus accedet ad agendum. Eſt enim non dedecoroſum modo, uerum etiam periculoſum, imparatũ offendi, nihilq́; ante præmeditatum. Qualis uero futurus eſſe debeat apparatus ſuſcepti negocij, natura eius, rẽq́; monſtrabit. Refertq́; Cicero Galbam Oratorẽ conſueſſe prius quàm ad agendam proficiſceretur cauſam, ſolum eum in cubiculo multa, diuq; agitare ſolitum. Nam quantopere paratus Cicero ipſe ad dicendum acceſſerit, quàm multa etiam meditatus, ſcripta eius manifeſto docent. In expeditionem profecturi, arma, tela, machinas, commeatum, cæteraq́; id genus omnia ſumma ſibi diligentia comparant. Cæterum nomen ipſum uirtutis huius, atq; habitus parum adhuc qđ meminerim prodium eſt, ni uoluerimus nouitio quaſi nomine

uocare Apparationem, ut apparatus ſit rerum, Appa-ratio animi, qua qui ornati ſunt, parati, q ea deſtituti, im parati à rerũ uocantur ſcriptoribus. Quid ſi Meditatio-nem uocauerimus? Sed tamen differre aliquantum iter ſe uidentur, quod meditatio prius ad agendum inſtruit altera uero apparat neceſſaria. Nam qui ante quàm ad certamen accedit, exercet ſeſe in armis, inſtruitq; ad pu gnam, is meditari dicitur, at q arma, tela, equos cõpa-rat, apparatum facere. Vtraq; autem neceſſaria eſt pru denti, utraq; plurimum ſecum affert adiumenti ad res prudenter adminiſtrãdas. Poteſt tamen non paucis in negocijs, uſus, exercitatio, habitus ipſe deniq;, nulla pri us apparatione, aut meditatione adhibita ſatisfacere. Ex temporalitas ſed ipſa omni ẽ ſtudio fugiẽda, qppe q̃ & turbare ingenium, & ſtuporem afferre, ac rebus ipſis confuſionem, eſt ſolita. Nihil enim tantopere aut exerci-tum deterret, aut impatorem ipſum confundit, q̃ ad re-pentinum atq; improuiſum hoſtium aggreſſum, impa ratum offendi. Huius autem ipſius uirtutis quæ ſint par tes, ac munera, ante rerum quidem, negociorumq; ag-greſſiones, ipſæ ferè ſeſe oſtendunt.

De Perſpicacitate.

Vtranq; uero & conſyderationem & prouidentiam co-mitatur uirtus etiam illa, quæ à perſpiciendi acumine uocata eſt perſpicacitas, & qui ea ſunt præditi perſpica ces dicti. Cuius principia quidẽ cum ſint in natura col-locata (ingenij enim ſiue dotes, ſiue damna natura ab ip ſa proueniunt) diuturnior tamen conſyderatio, atq; per ſpicientia, illam perficit. Huius autem uirtutis, eſt pro-

primum ad abdita penetrare, atq; occulta, qua ē penetratione & conſilia inter agendū capiuntur certiora, & q̄ ſit rectæ rōnis, aptius uia cernitur. Perſpicax nāq; Cice*ronis ingenium, atq; cogitatio acumine ſuo. ſummaq; p ueſtigatione, maxime occulta* Catilinæ *conſilia, inteſtinosq; in nobilitatem, ac rem publicam apparatus detexit, qua è detectione, & incœptis illius prouidenter ijt obuiam, & rem publicam ſaluam fecit cum patrum ac bonorum omnium incolumitate, ac ſalute.*

De *Circunſpectione.*

H*is adiuncta eſt etiam circunſpectio, ex eo dicta, quod & ante agendum, & in medijs quoq; actionibus omni è parte circunſpicit, metiturq; ſingula. Circunſpectorum enim proprium eſt hominum metiri res, actiōesq; & qd ſeruandum, qd fugiendum, qd prodeſſe, qd obeſſe, qd commodi exoriri poſſit, uel incommodi, circūſpicere quid ſiue conſulto, ſiue ex inopinato contingere. Quaq; enim circùm, ac tanq̄ eminenti in ſpecula circūſpectus uir poſitus, & metitur cuncta, & procul aſpicit, ſeq; illis uel accommodat, uel aduerſum ire, aut obſequi inſtituit.*

De *Cunctatione, &* Celeritate.

H*ominum autem res omnes, rerumq; ipſarum adminiſtrationes fiunt in tempore, & ſuo qdem tempore.* Cū *tempus ſit ipſum rerum gerendarum non magiſter ſolum, uerum etiam adminiſter. Quo circa ſuſceptis negocijs pmulti agendi celeritatem adhibent, non pauci tarditatem, q̄ tamen uacua ſit pigritia. Eaq; ſuo nomine*

eſt cunctatio. In qua ut excelluiſſe iudicatus eſt. Q. Fabi us, ſic in illa Iulius Cæſar, quem poſtea rerum geſtarũ magnitudo inter diuos retulit. Sunt etiam qui occaſio nem ipſam inter agendum & expectent, & obſeruent neq; punctum, ut dicunt, temporis elabi patiantur, qu etiã occaſiones ipſas ſummo ſtudio, atq; arte prouocant. Cuiuſmodi agnoſcitur fuiſſe Annibal, qui intentus ad ſingula, ne minimas quidem occaſiones fruſtra labi paſ ſus eſt unquam. Atq; ut priores illi tum celeratores di- cuntur tum feſtinatores, & habitus ipſe tum celeritas, tum feſtinatio eſt ſuo nomine. Poſteriores autem cuncta tores, & habitus ipſe cunctatio, ſic hi non improprie in tenti uocari poſſunt, nec minus fortaſſe impigri. Quã- uis neutra appellatio rem ipſam meo iudicio ſatis im- pleat, ne ſi obſeruatores quidem uocauerimus, habitus autem omnino eſt ignominis, caretq; uocabulo. Obſer- uabat Annibal mores conſulum Romanorum, qualita tes itinerum, ac temporum, rerum ſeu inopiam, ſeu co piam, regiones ſitum, loca, & tanquam in ſpecula cõ- ſtitutus, motus ſingulos proſpectabat, nonnunquam eti am prouocabat, ut qui ſaxo canes, aut commotis ir ritant flagellis. Contra Fabius ſedendo, ac cunctan- do omnem illi conferendæ manus opportunitatem adi- mebat, iudicabat enim durando, ac terendo tempus, fruſtrandos dolos eius, atq; artes. Cæſar uero non modo tempori, occaſionibusq; non deerat, ſed & tempus, & occaſiones ipſas ingenio ſimul, operaq; ſibi præſtruebat ut non tam non deeſſet ipſe tempori, quàm tempus ſibi accommodaret, uel in ſua potius iura, ac poteſtatem tra duceret. Qua diligentia non modo opportunitates ſi-

bi pariebat, ſed (quod maius eſt) aduerſarijs & conſilia præripiebat, & facultates. Fuit non minus ad omnia intentus Scipio, idem temporum obſeruator, præoccupatorq; occaſionum, ac præreptor, ubiq; cautus, ubiq; perſpicax. Qui tamen neq; cunctator dici poſſit, neq; præproperus, nunquam uero non paratus ipſe, ac ſiue ad auertendum, ſiue ad fugandum hoſtem inſtructus, & ſobrius. Qui igitur, & quales ſint intenti, impigriq;, qui item cunctatores rurſus qui celeres, atq; feſtinantes, iam uidetis. Quæ res igitur, actionesq;, uirtutes has conſtituant, eorum de quibus diximus ducum, mores, artes, geſta uobis indicare apertius, quam ulla mea deſcriptio poterũt. Obſeruatio profecto in omni non ſolum uitæ, artiumq;, uerum etiam diſciplinarum genere optima eſt nunc magiſtra, nunc conſiliaria, atq; admonitrix, terra, mariq;, maioribus, minoribusq; gerendis rebus. Ea enim peritiam comitatur atq; experiẽtiam, agendo.n. atq; obſeruando, periti euadimus, atq; experti. Adminiſtrandis autem negocijs, ac gerẽdis rebus perficitur ingenium, honeſtatur uis illa cœlitus nobis indita, clareſcit animi uigor, atq; diuinitas mensq; ſimul ipſa, qua & contemplãdo cœlium ac naturæ res, & excellẽter ſupraq; opinionẽ agendo hoĩum dijs ipſis cognitiõe, officijsq; ſimiles permulti indicati ſunt & habiti. Verum de peritis, ijsq; qui ab antiquis experientes dicti ſunt, haud multo poſt uberius. Quando et actiua, & ciuilis ſapientia ferè omnis uſu ab ipſo exiſtit atq; ab experientia.

De Cautis.

H*is accedunt qui proprio nomine* Cauti *dicuntur, quorũ*

duplex habenda eſt ratio. Eorum una, qui tantum id uident, ne à recto delabantur, ipſi de uia digreſſi. Illorum altera, qui id maxime curant, ab alijs ne decipiantur. Vtrunq; autem prudentis eſt proprium. Contra uero non in utroq; modo, uerum in altero qui peccauerit, merito ut incautus & accuſatur, & deſpicitur. Cautorũ eſt igitur, non labi, non errare, non decipi, nõ haberi fruſtra, nolle contemni, nullo modo rideri. Itaq; in omnem uitæ partem, & neceſſaria eſt cauẽdi ratio, & iure ſuo ab omnibus laudatur. Quæ res effecit, uti apud maiores noſtros dolus duplex haberetur, & bonus, qui fraudẽ malasq; artes repelleret, & malus per quem ad iniqua captioſaq; qui peruerſo ſunt ingenio, impellerẽtur. Priorq; ille prudentiæ comes eſt, ſequiturq; iuſtitiam, poſterior hic fraudis ſatelles, malarumq; inter ciues, ac peregrinos artium, in emendisq;, atq; uẽdendis, mutandis item, atq; adminiſtrandis rebus tum ſuaſor turpis, tum author nefarius. Itaq; huiuſmodi artibus inſtructi, ut ſubdoli, fallacesq;, generi hominum maxime habentur incommodi. Quippe qui ad ſuas tantum utilitates omnia referant, nec ſumma ſine improbitate, ac turpitudine.

De Verſatilitate.

Quoniam autem paulo ante temporis mentionẽ fecimus, neq; res ipſæ modo, uerũ ẽt tẽpora maximã ſecum uarietatem, afferre ſolent, hac è commutatione efficitur, ut nonnunquam inmedijs actionibus, ſuſceptisq; in negocijs mutanda ſit adminiſtrãdi ratio. Cuius ipſius proprium qdem eſt mutare pro tpe propoſitum, aliamq;

ingredi ſemitam, ac diuerſum omnino iter inſiſtere, et aliud atq; aliud agendi, adminiſtrandiq; genus ſequi, quod uel temporis, uel rei ipſius natura ſic ferat, aut q͞d mutati etiam ſint illorum animi, quibus cum antea negocium adminiſtrabamus, uel illi ipſi ſint alij, qui parte ex altera negocium denuo ſuſceperunt. Quocirca prudentis eſt ad omnem ſeſe agendi rationem tum flectere, tum mutare, nouamq; pro rebus, locis, temporibus, proq; ijs quibuſcum agendum eſt, perſonā īduere. Quē nos ſiue habitū, ſiue uirtutem nō ſatis profecto uſitate, forte nō tn̄ improprie, minimeq; indecenter appellabimus uerſatilitatem, & eiuſmodi habitu īdutos uerſatiles. Quam ad rem plurimum etiam confert natura cuiuſq; atq; ingenium. Itaq; Vlyſſes ad diuerſas ſeſe facile accommodabat perſonas. At Cato nunquam à ſua illa diſceſſiſſet, ſeueritati, atq; cōſtantiæ ubiq; addictus, perpetuoq; cuidam adminiſtrandis rebus, ferendiſq; ſententijs tenori. Oportet igitur quem prudentem eē uolumus, quoties res, ac caſus ipſe tulerit, ſine leuitate, ſineq; dolo malo, mutare eum agendi rationem, talique cum penſitatione, ac modeſtia, ut nec leuitatis det ſuſpicionem aliquam, nec omnino fraudis. Eſt enim prudentis, ac maxime probati ciuis, ab omni improbitatis, ac uitij ſuſpicione longius recedere. Vtere me, inquit apud Plautum uerſutulus & nequam ille pro rota figulari. Atqui prudentiſſimus quiſq; pro re ac tempore uerſatilis eſt, ut dixi, non tamen ut ab iuſto deflectat, atq; honeſti ſemita. Ac mihi quidem uidetur cautus, atq; exercitatus rerum adminiſtrator id præſtiturus, quod optimus quiſq;, atq; artificioſiſſimus Poeta,

qui ad quancunq; diuertit materiam, ſiue ſeueram, & grandem, ſiue iocoſam, atq; humilē, ſiue triſtem, ac lamentabilem, ſiue iucundam ac feſtiuam, mutatis tū numeris, tum uocibus àd illam ſeſe inſtituit, & cū ubiq; dicendi genus mutet, ubiq; tamen idem ipſe eſt. Nā nec à decoro diſcedit materiæ ipſius, neq; perſonæ obliuiſcitur, quam ſubinde ſuſcipit. Figularis uero illa rota ſic uerſanda eſt ut artificī ſeruiat, non fortuito quidem, ſed cum ratione, conſilioq;, atq; etiam ex arte. Hunc ipſum uero habitum diuturnior uſus, rerumq; plurimarum adminiſtratio, longa ex actionum continuatione ꝑ gradus quaſi quoſdam adducit.

De Verſutia.

Verſatilitati quoq; huic affinis ē, ac maxime cognata Verſutia, inde dicta, quod plurima ſe cum ipſa uerſet, nec idem ſentiat animo, quod uerbis, aut uultu innuat, qn & cælat, & īfirmat ſententiam, & interpretatur ſua dicta, uariatq; propoſitum, nec tam non conſtat ſibi q̄ delectatur fraude, ac captionibus, unde etiam uerſipelles dicti. Quæ igitur uerſutorum ſint artes, mores, ingenia, Comici docent ſerui, quiq; mercatores inducuntur in comœdijs. Atq; hæc quidem naturæ primum ſiue applicatio, ſiue procliuitas, habilitas eſt ingenij quædam, quæ ex uſu poſt, exercitationeq; habitum conſtituit, plerunq; autem proclinat, uergitq; in dolū, fraudem, calumniā. Itaq; uerſutoꝝ hoīum uerba ſunt dubia, nulloq; modo ſimplicia, promiſſa parū fidelia, fucata perſona, ſolertia, malitioſa, ſermo anceps, captioſa oratio, cōſilia haudquaquam recta, fictæ admonitiones, demū

in inſidias, deceptionem, illuſionesq́; omnino ſpectant, quibuſcum parum utique tutæ ſunt conſuetudines, atque commertia. Non ſolum *autem hoc differt uerſutus ab eo, quem uerſatilē uocari uolumus, quod fallax, doloſus, ueterator, malitiæ omnis artifex, ſed quod uerſatilis tantum ſtudet curatq́; ut norit, intellegat, ſciat, uſu etiam ipſo cōprobet, quid in quaq; rei, ac temporis mutatione ſequendum, & quem ſe gerere ubiq;, ac pro ſuſcepto denuo negocio debeat. Ille uero ut decipiat, illudat, capiat, ac ſub cauti, prudentisq́; perſona, caluat.* Et *uerſatilis quidem uiri laudatur agilitas, quæq́; ēt dexteritas ſuo eſt nomine, uerſuti uero timetur duplicitas. Ille agendi modum, ac rationem mutat, quo melius rem gerat, adminiſtretq́; negocium commodius, hic ſententiā inuertit, ut decipiat. Quid quod ille ſtat promiſſis, dictisq́;, hic omnia uertere ſuos in uſus nititur. Atque, ut paucis colligam, uerſatiles rationi ſeſe ſtudent adiungere. Verſutorum ſtudium ſequitur animorum libidines, habendiq́; cupiditatem, quam ut impleant, mente, cogitationibusq́; ſuis nihil non uerſabunt.* Proclinare autē *in dolum malum, aſtusq́; fallaciſſimos uerſutorum cōſilia,* Ciceronis *uerba hæc indicant.* „ *Quiduis perpetiantur, cuiuis deſeruiant, dum quod uelint conſequantur, ut* Syllam & .M. Craſſum *uidebamus. Quo in genere uerſutiſſimum & patientiſſimum* Lyſandrū *accepimus.* „ *Ait etiam in primis uerſutum & callidum factum* Solonis, *qui quo & tutior eius uita eſſet, & plus aliquanto rei publicæ prodeſſet, furere ſe ſimulauit Nimirum rei publicæ reſpectus* Solōem *excuſat. Quod uero* Cicero *uidetur hac i parte laudare uelle uerſutiā,*

non deterrebimur

non deterrebimur tamen hoc eius dicto, quo minus aſſeueremus, cogitationes uerſutorum, atq; conſilia id plerunq; intendere, ut fallant, ac per inſidias & ſimulationes quod cupiũt aſſequantur. Quippe qui magis uerſutia, & calliditate gaudeant ſe quippiam adeptos, q̃ ſimplicitate, ac recta ratione. Nam & idem ipſe Cicero ait. *Qui uerſutos homines & callidos admirantes, malitiam ſapientiam iudicant, alio item loco,* Prudẽtia *ſine iuſtitia nihil ualet ad fidem faciendam. Quo enim quiſq; uerſutior & callidior, hoc inuiſior, et ſuſpectior detracta opinione probitatis.*

De Simulatione, & diſſimulatione.

Idem quoq; tempus, ac nunc proſpera, nunc aduerſa q̃ accidunt, ipſæ quoq; rerũ mutationes non raro ferunt, ut alibi ſimulandum ſit, contra alibi diſſimulandum. Qui mores bonis uiris omnino habendi ſunt indigni. Nanq; *in uirtute nihil fictum ineſſe debet, nihil ſimulatum.* Tanta *tamen interdum uis eſt fortunæ, caſuum, rerumq; humanarum uarietatis, atq; inconſtantiæ, ut pro loco, ac tempore, non modo ſimulare, aut diſſimulare, uerum etiam fictionibus uti ſit neceſſarium.* Idq́; *maxime honeſtum exiſtimetur, ac ſumma etiam commendatione dignum, nam & apud* Virgilium Æneas *ſpem uultu ſimulat, altum tamen corde dolorẽ premit.* Ferunt Annibalem *cognita repente* Haſdrubalis *fratris cæde, ac totius clade exercitus, compoſuiſſe uultum, riſiſſeq́; conditionem humanam, magis quàm ut dolorem præ ſe tuliſſe, aut animi conſternationem uideri uellet, quo uidelicet militum ac ducum ſuorum ani*

inos confirmaret. Populus Romanus quo tempore idẽ Annibal muris inſultabat urbis, iuſſit claſſem cũ exercitu in Hiſpaniam à portu ſoluere. Prudentiſſime ab utroq;, & pro tempore ac pro rerum & fortunæ euentis. Medicus apprime ſolers atq; induſtrius cum ægroto daret operam, qui à phreniſi correptus, cibum nollet capere, quod mortuum ſe eſſe diceret, ſummiſit q ſub eiuſdem inſaniæ ſpecie propè illum in lecto collocatus diceret ſe quoq; mortuum, expoſceret tamen & cibum & potum dari ſibi, qui cum afferretur, & ipſe ſumeret, & tunc alter ille, qui uere laborabat inſania, quid hoc, inquit, an mortui comedunt? Et edunt ſubdidit alter ille ſub ficta perſona, & potant mortui omnes, atque hoc dicto, cœpit etiam auentius mandere. Quo exemplo ductus q ægrotabat, & ego quoq; de more mortuorum pranſurus ſum. Confeſtim itaq; cibũ ſumere cũ cœpiſſet, ex eo continuauit & eſſe & bibere, è medici ſententia. Nec multos poſt dies morbo liberatus eſt, magis prudẽti hac illius ſolertia, q̃ curandi ratione, aut arte.

De Diligentia.

INeſt autem prudentibus quibuſq; tum uſu ab ipſo, tum etiam ab ingenio quædam animorum agitatio, quæ illos aſſiduè ſolicitos habeat, dum uerentur, ne quid ſecus, quàm oportet, decetq́;, uel admittatur, uel accidat, experti uidelicet humanos caſus, ac tum fortunæ incõſtantiam, tum hominum leuitatem. Itaq; prudentiſſimum quenq; gerendis in rebus cura hæc maxime uexat, quæ ab animi ipſius commotione, atq; agitatu, dicta eſt Solicitudo, laudabilis ſane commotio, dum ne

mentem perturbet, labefactetq́; conſilia. Ex *hac igitur animi ſolicitudine, quæ actiones plerũq; antecedit, atq; operam, etſi eaſdem comitatur, natura etiam ipſa adiuuante, enaſcitur poſtea in agendo diligentia illa, quæ cũ ſit & temporis, & rerum, & actionum ipſarum obſeruatrix, nihil aut omitti patitur, aut prætermitti, minime uero remitti, quod ad rem bene, commode, laudabiliterq́; adminiſtrandam pertinere intellexerit*. Nullo *autem ipſa modo, aut præcipitat operam, aut relanguescere illam ſinit, elabi'ue occaſionem è manibus*, Mini*me uero omnium intempeſtiuitate utitur, aut interturbat adminiſtrationis curſum*. Eadem *quoq; dum metitur ſingula, diſpenſat tempus, actiones temperat, digerit ipſam ſeriem nunquam deniq; à ſeipſa recedit, nullo ſibi pacto, aut arrogans, aut plus tribuens, quàm quod ſuæ ipſius partes ferant*. Etenim *quæ hodie peruulgata quidẽ eſt* Præ*ſumptio, proprio fortaſſe nomine arrogantia, an magis arrogatio, ni* Iuris *conſultorum obſtet authoritas, nõ caret elatione, ac iactantia, uel leuitate potius ea, quæ rerum agendarum pernicies eſt quaſi quædam*. Non *ſolicitari autem, nullaq; ante quàm agere incipias, neq; poſt inter agendum cura premi, uel ſtupidi eſt hominis, uel maxime inſolẽtis, uel penitus ignorãtis naturam rerum humanarum, quamuis maxima interdum peritia, rerumq́; plurimarum uſus, atq; exercitatio ſecuritatem etiam quandam ingeneret in admi niſtrantium animis*. Quibus *è uitijs naſcitur incuria illa, quæ merito ſuo, mater eſt neglegentiæ appellanda*. Quin *etiam hæc ipſa cura ubi nulla quidem affuerit, parit & ſtoliditatem & neglegentiam, addo & con-*

temptum: Vbi uero maior fuerit quàm oportet, & q̃ decet, aut de quibus minime par eſt, aut in quibus nihil neceſſe eſt negocijs, uitium ex ſe gignit curioſitatis, quo qui laborant dicti ſunt curioſi, odioſum ſanè genus hominum. Etſi uitium hoc in inqrendis potius ijs uertitur, quæ ad ſe nihil, aut omnino paruum ſpectent, aut multo minus conferant negocijs peragendis. Aſt ubi cura ipſa mediocris quidem fuerit, diligentiam gignit illam, cuius eſt ſtudium ſeruare in cunctis modum, ac menſuram, meminiſſe ordinis, ac temporis, rerum, perſonarum, negociorum. Itaq; priſci illi (ut erant actionū humanarum, ſtudiorumq; obſeruantes) ſicuti Curiæ indiderunt nomen, quod in ea ageretur de re publica, ibidemq; curarentur ciuilia negocia, ita quos diligentes eē cernerent, à magiſtratu traducentes appellauere Curiones, à maiore uidelicet rerum agendarum cogitatione, & cura. Ioannes pater tuus Triſtane Caraciole, ut erat ipſe & grauis in omni actione, & diligens rerum adminiſtrator, hanc ipſam uirtutē affirmare non dubitabat, rerꝫ oīum, ac maxime familiarium eſſe diſpenſatricē, eáq; uicē gerere in re domeſtica adminiſtrādā, quā ſub imperatore, aut duce tribuni gererent, aut pfecti.

De Æſtimatione.

Admodum autem uidendum eſt prudenti, æquabilem ſe uti præbeat æſtimatorem tum rerum, temporumq́; tū ſui ipſius, & illorum præcipue, quibus cum negocium contrahit. Nam & in bene conſtitutis ciuitatibus magiſtratus quidam publici decreti ſunt, æquandis pōderibus ac tenendis menſuris. Quid enim tam ſecundum

rectam rationem, quàm æqua æſtimatio? Licet autem eiuſmodi temperamento præditi iuſti potius dici, quàm prudentes, populi etiam iudicio debeant, nec iuſtitia tamen eſſe poteſt abſq; prudentia, nec prudentia ſine iuſtitia. Secus enim ſumma eſſet malitia, quæ peſtis amicitiarum eſt maxima, humanæq́; ſocietatis, in rebus, negocijsq́; quibusq; adminiſtrandis. Ad hæc nihil tã prudentiæ conſentaneum, q̃ rerum negociorumq́; diſcriminatio, & temporum diſcretio, ac perſonarum.

De Diſcretione ac Delectione.

Sunt huic adiunctæ comites duæ, quarũ alteri nomen hodie eſt Diſcretio, alteri Delectio. Ac diſcretio qdem ipſa uerſatur in diſcernendo, ne uidelicet in agendo peccetur, dum qd agendum, qd prætereundum ſit, dijudicat, diſtinguitq́; res, operas, actiones, adhibetq́; ordinem, diſcernens ipſa, ac conſulens qd prius, qd poſterius ſit ſequendum qd lenius, aut ſeuerius, qd quadam cum tẽperatione, quaſi prætereas, qd cum aſſeueratione & quaſi pertinacia inſiſtens contendas, atq; annitare. Itaq; uirtus hæc diſcerniculũ eſt quaſi quoddam temporũ, operarum, negociorũ, perſonarũ, ſingula prius perpendẽs, poſt uero etiam diſcernens, inde quoq; expendens. Verum à diſcernendo appellata populariter ab illiteratis magis q̃ à doctis uiris eſt Diſcretio, potiſſima qdẽ prudentiæ ipſius pars, habet enim iudicium non modo uniuerſim quidem per omnem actionem, perq́; ea cuncta, quæ ad agendum pertinent, uerum etiam partes p ſingulas, ac minutiſſima etiam quæq;. Exclamare ſolebat Corelia, peritiſſimus rerum humanarum ſenex, p̃fuit

enim ſub Alphonſo rege Neapolitanæ ciuitati complu/ reis annos exclamare inquam ſolebat, ubi quid uel ineptius geſtum, uel intempetantius adminiſtratum intellegebat, aut confuſius pertractatum, aut pter rei pſonæ, temporis qualitatem, dignitatem, naturã. Pro dij boni quonã abijt Diſcretio? ubi ea gentium delitescit? Itaq; hoc uitio q occupati ſunt, maxime ſunt inordinati, incõpoſitiq;, ignorãtes illi qdem qd quoq; loco ſit aut ordie aggrediundum, exſequẽdum, & quo ẽt modo, ac uia tentandum, proſequẽdum, agitandũ, ad finem deniq; pducendum. Siqdem indiſcretio ipſa, maxima afferre impedimenta, plurimũq; confuſionem eſt ſolita. Videtur igitur diſcretio ipſa idem eſſe, qđ apud maiores noſtros iudicium, Cuius munus quale ſit innuit Horatius cum ait, de Poetica præcipiens.

» Hoc amet, hoc ſpernat promiſſi carminis author.

Cicero cum docet, qđ quoq; loco ſit in oratione collocãdum. Verum hæc ipſa diſcretio habet actionis totius, rerumq; omnium, quæ ad agendum uel pertinent, uel exiguntur, tanquam gubernaculum, ac menſuram, nõ modo in diſcernendo, ac dijudicando, uerum etiam in agendo, ut non minus de agendo ſit ſolicita, quàm etiã de iudicando. Itaq; quid inter eam interſit, ac iudicium facile diſcernitis. At uero dilectio illa huius & ſoror, & ſocia idem ferè ius exercet, atq; amplectitur munus, & in iudicando, & in agendo, hoc tamen differre inter ſe uidentur, quod Delectio non diſtinguit ipſa quidem uerum facta rerum, ac temporum diſtinctione deligit, quod è duobus potius, qđ è cõpluribus, ac multis potiſſimum uideatur, atq; ex utilibus quæ utiliora,

quæ etiam maxime utilia, atq; è pulchris honeſtisq; uel magis honeſta, & pulchra, uel quæ honeſtiſſima appareant, atq; pulcherrima Habitus igitur hic ipſe diſcretio eſt, qui uero ornati ſunt illo à maioribus noſtris innominati, ni forte ut ab uſu conſtantiæ, ac temperantiæ, & conſtantes & temperantes, ſic appellare deligentes eos uelimus, perinde, ut ab uſu diligentiæ diligentes, & alteros illos ab uſu, habituq; diſcernendi, diſcernentes. Etſi uulgus eos paſſim, ac peruulgate diſcretos appellat. *Rurſus qui ſecus affecti inſtitutiq; ſunt,* In diſcretos. *Sed nos ijs tum inquirendis, tum explicandis nimij fortaſſe ſumus, & attigiſſe quædam, quàm diſſeruiſſe, conſultius fuerit.*

De Experientibus & Peritis.

H*oratius* Flaccus *Poeta non minus grauis uirtutum ſuaſor, q̃ argutus rep̃henſor uitiorũ, cum laudare homines exercitatos, uel hortari eos potius ad agendũ cuperet.*

» *–Aut uirtus, inquit, nomen inane eſt.*

» *Aut decus & pretium recte feret experiens uir.*

Quo dicto declarare nobis uoluit, exercitatiſſimos quosq;, maximisq; in negocijs uerſatos, oium eos maxime eẽ prudẽteis, qđ uſus ipſe faciat experientiã, hæc ipſa experiẽtia peritiã, imperitum autem neminem poſſe eſſe prudentẽ qđ adoleſcentia ipſa declarat. Itaq; apud Maronẽ, *quãto cum ſupercilio dicitur.*

» *Experto credite. Quæ ſententia eum qdem inter philoſophos locũ obtinet, ut ijdem p̃cipiant quaq; in arte, quacunq; in facultate, ſidem ei maximam adhibendã, q in illa diutiſſime ac diligentiſſime uerſatus fuerit,*

plurimaq́; etiam expertus.Neq; enim alia ratione ar-tes inuentæ, ac conſtitutæ ſunt, ab experimentis enim enatæ ſunt inſtitutiones, ac præcepta, eaq; lõgiſſima ab obſeruatione ſumpta. Itaq; multa qui experti ſunt, ijdẽ quoq; habentur periti, inde enim nomen ipſum eſt de-ductum. Qui uero aut parum, aut nihil ferè experti, imperiti, rudesq́; (Nam & primæ ipſæ, ut ita dixerim initiationes, quæcunq; ĩ arte dicuntur rudimenta) et illi quidem in admiratione ſunt publice, priuatimq́; ciuiũ omnium, hi ludibrio habentur, atq; contemptui. Ipſi igi tur periti ſunt, quos non multo ante diximus uocatos ab antiquis iuris prudenteis, quibus ſcilicet ab experto noti eſſent, atq; ab obſeruatione ritus patrij, leges, mo-res, conſuetudines, quiq; memoria tenerent, quæ in cauſa quoq; in negocio uel ancipiti, ac maxime dubio, uel op-pido quàm difficili, quid à maioribus uel iudicatum eſ-ſet, uel conſtitutum, uel publice etiam ſancitum, unde q̃ huiuſmodi facultati dãt operam, legum periti, ac iuris dicuntur, eaq; cognitio appellatur à doctis pariter, atq; indoctis peritia. Præterea quoniam exercenda ab arte hæc ipſa quoq; proficiſcitur peritia, ex eo ſolertes dicti dicta etiam ſolertia, & in quibus nulla eſſet artis peri tia, inertes, imperitiaq́; ipſa inertia. Atq; hæc ipſa uoca-bula ab arte primum, ut uidetis, traducta, poſt trala-ta ſunt ad actiones, atq; ad agendi uſum, quinetiam ad naturam, atq; ingenium. Nam & acri ingenio præ-ditos, quiq́; adminiſtrandis rebus aptiores ſunt, ma-gisq; appoſiti, ſolertes eos dixere. Contra hebeti inge-nio, ac parum aptos, minimeq́; ad agendum idoneos, inerteis. Quin etiam à ſimilitudine manus exercentiũ,

ſiue ab effodiendis agris (nanq; agricultura maximo quondam fuit in pretio)ſiue à cædenda materia fabrilia ad opificia,quod exercitatione ab ipſa manus ducere callum eſſent ſolitæ in negocijs,artibusq; exercitatos dixere callidos,quodq; uſu ab ipſo occalluiſſent,dicta eſt etiam callidatas.Sed neſcio quomodo paulatim ob malitiam,quod eam declinaret calliditas,haberi cœpta eſt uitio,magna etiam peritia,uicta mala cupiditate fiduciam gignit.Quidam etiam non ab arte magis,quàm ingenio ab ipſo,inſitaq; ab ui,animorumq; procliuitate toti propendent in fraudem,dolos, inſidias ſuppilationes,cuiuſmodi Afri eſſe perhibētur.Ex eoq; tum ingenijs,tum moribus præditi eiuſmodi,à gentis uitio Vafri uocitati.Ferunt tamen in parte Italiæ Vafrias fuiſſe oppidum,cuius incolæ quod uana eſſent fide, Vafros inde dictos.Erit autem uitium ipſum Vafritas. Verum de ingenio poſt dicemus,deq; ingeniorum applicationibus,atq; procliuitate.Quo circa ad experiētes redeamus,atq; ad eum habitum,qui ut à continente continentia,ſic ab experiente experientia nomen traxit. Ea prudenter geſtorum,recteq; adminiſtratorum teſtimoniū perhibet.ab hoc igitur ipſo habitu maxime laus ingeneratur hominumq; admiratio,atq; econtrario uituperatio,itemq; contemptio. Quo circa recte atq; ex ipſa re eſt dictum ab Horatio,Experientem uirum,quiq; agendo atq; adminiſtrando ſuſceptis negocijs,tum publicis tum priuatis,incœptisq; alijs,cum dignitate,rectitudine;,ac ſecundum rationis ueræ præcepta, legemq; ſatisfecerit,illum & decus,& pretium uirtutis ipſius ſecum ferre,qppe q non ipſe ſolum recte,ac prudenter ege

rit, ſed alios quoq; ad eiuſmodi laudem exemplo ſuo in uitauerit. Etenim in agendo exemplum ipm eam uim, id habet robur, qđ in faciēdo ars, atq; inſtitutio, & ea ipſa, q̄ ab artificibus uocata eſt norma. Nam etſi diuiniora ſunt, q̄ ratiocinando, diſſerēdo, inueſtigando, hoies aſſecuti ſunt, tamen ſine actionibus conſtare humanum genus omnino nequeat. Et hodie quoq; nationes nō paucæ uſu, conſuetudine, actionibusq; atq; illarum obſeruatione, atq; continuatione magis conſtant, q̄ aut proſpiciētia rerum futurarum, aut præteritarum memoria, ſine ſcriptis, ſenatus'ue conſultis, aut plebiſcitis, aut Auguſtorum ſanctionibus, ac tabulis.

De Ingenio.

Ingenium, de quo paulo ante pauca q̄dam attigi, cum ſit uis & aptitudo q̄dam, habilitasq; animantibus à natura indita, atq; homini p̄ſertim, uidetur nomen eius ex eo ductum, qđ ſit natura ab ipſa nobis ingenitum. Quā quam autem & loci, & agri, & terræ, & regionis ingenium apud rerum ſcriptores perſæpe legimus, proprie tamen de homine dicitur ob excellentiam intelligendi, aptitudinemq; ad arteis diuerſas, diuerſaq; uitæ munera, actionesq; multimodas. Itaq; quibus in hominibus mens ipſa uiget, ineſtq; naturale acumen ad rerū naturas cognoſcendas, atq; ad uitæ tum publicæ, tum priuatæ adminiſtrationem, eos ingenioſos dicimus. Cæterum q & acute, & cito & ſolerter, & præter alios diſciplinarum cognitionumq; præcepta facile hauriūt penetrantq; inſita à ui, ad ſecreta tum naturæ, tum artium, facultatumq;, hi ſunt quos ſummum in modum ad

miranuṫ, & quorum ſuſpicimus intellegentiam, do noq́; deorum immortalium conceſſum id eis magna cum excellentia arbitramur. Ingenio *autem* Mens *hoc intereſt, quod mens diuina res eſt, cœlitusq́; delapſa.* In*genium uero exiſtit ex ipſa corporis, animæq́; compage, & conſtitutione, atq; ex humorum è quibus conſtamus temperatura.* Ii *enim plurimum ingenio ualent, quorum in corde, ac ſanguine maior ineſt, atq; agilior calor.* Torpeſcunt *illi contrà, qbus ſanguis frigore concretus ſubeſt, abundeq́; multum lenteſcit.* Ad *hæc ingenium præ ſe quidem fert inſitam tantum à natura ſiue uim, propenſionemq́; ſiue aptitudinem, atq; habilita-ē.* Mens *uero imperium, magiſtratumq́; quaſi quendam ad omnem prorſus iudicationem, rectitudinemq́; ueritatem, diſtinctionem.* Propter *diuerſitatem igitur concretionis corporeæ, quæ cõmiſtio infinita quidem eſt, nec omnino comphenſibilis, eueniunt tam multæ uarietates, applicationesq́; ingeniorum, multiplices ipſæ adeo, ut quot homines, tot etiam ſint ingenia.* Quo *fit ut in utẽda etiam prudentia, ingenium quisq; ſequatur ſuum.* Celeritatem Cæſar, *cunctationem* Fabius, *aſtum et calliditatem* Annibal, *tarditatem ac taciturnitatem* Pompeius, *animi generoſitatem* Pyrrhus, *contentionem* Alexander, *ſimplicitatem & lenitatem* Marcus Antonius Auguſtus, *ſeueritatem* Cato, *duritiam ac tolerantiam* Caius Marius. Ac *ne uetuſta ſemper nobis ſint in ore,* In Ferdinando Rege Neapolitano, *cuius nos ſecretiora negocia decennio adminiſtrauimus, cuius etiam in imperio neſcias plus'ne bona fortuna ualuerit, an prudentia, inerat ſumma taciturnitas, incredibilis rei cu-*

ſuſq; ſimulatio, ac diſſimulatio. Contra in Alphonſo eius filio apertiſſima ſimplicitas, nuda etiam ueritas. Eodem tempore moderabatur Florentinam rem publicam Laurentius Medicorum è familia, cuius ſermo admodum erat latebroſus, latebroſiora conſilia, Mediolanenſibus imperitabat Ludouicus Sfortia, huic autem ipſi dominabatur ambitio, atq; honoris cupiditas liuore infecta. Florebat rebus in bellicis Fridericus Vrbinâs, nemo ex omni parte agendas ad res eo penſitatior erat, atq; circunſpectior, Xiſto Pontifice Maximo uix alius fidentior, audentiorq;, Innocentio qui ei ſucceſſit, quis diffidentior? Alexandro Sexto nemo unquam cupientior, atq; auidior. Itaq; ingenium, ut dici ſolet, ad mercatū quiſq; fert ſuum. Ac tametſi nemo prudens, niſi bonus idem & probatus uir, ne nos hac in parte à populari diſcedamus opinione, qui ſuo tempore prudentes ſunt habiti, ingenium quiſq; ſecutus eſt ſuum. Verumtamē prudentia ipſa rectam ubiq; ſequitur rationem, ad quā ſe qui accommodauerit, næ ille mihi non recte non fecisſe uidebitur, ſiue hilaritatem Lælij familiarem adhibuerit ſecum in conſilium, ſiue amici eius Scipionis ambitionem, ac triſtitiam, ſiue popularitatem Auguſti, aut Socratis Ironiam.

De Induſtria.

Marcus Cicero non eloquentiæ modo, uerum etiam Romanæ Philoſophiæ pater gloriatur apud filium, & iure quidem gloriatur quod induſtria ſua ſæpe multis profuerit, ipſaq; induſtria noſtris ab hominibus ore quaſi pleno laudatur, & qui ea ſunt prædıti, ut induſtrij cō-

mendantur. Quæ tamen ea ſit, & qualis, parum con-
ſtat, neq; in hunc uſq; diem eſt à quoquam traditum.
Quam ob rem huic ipſi, qui eſt de prudentia tractaui
& hoc quoq; accedat, de ea uti prodamus, quæ ſit no-
ſtra ſententia. Ipſa uero ab ingenio hoc differt, quod in-
genium aut acutum dicimus, aut obtuſum, neutiq; au-
tem induſtriam, ſed aut magnam, aut paruam, etſi in-
genium quoq; & magnum & paruum dicimus. Ad
hæc mercatores & agricolas induſtrios potius dicimus
q̃ ingenioſos & Poetas, Oratores, Philoſophos, inge-
nioſos magis q̃ induſtrios. Ingenium quoq; ipſum om-
nino ineſt à natura, Induſtria uero ab exercitatione ma
gis, atq; ab uſu. Quid quod hæc ipſa abſq; ingenij boni
tate uix eſt aliqua, at igenioſi permulti abſq; induſtria
aut ea omnino exigua. Præterea ingenium in alijs eſt
uerſutum, & callidum, in alijs lene, mãſuetum, aut cõ
tra aſperum, atq; inſolens. Quis unq̃ dixit aut lenem,
aut aſperam, aut uerſutam, ſimplicem'ue induſtriam?
Ineſt ingenio celeritas, aut tarditas, Induſtriæ expedi
tio potius, & explicatio quaſi quædam, in rebus impe
ditis, atq; perplexis, in inopia, in neceſſitatibus, in dif
ficultatibus, ut uideatur induſtria qdem ab ingenio or
tum ducere, cæterum agendo, atq; experiendo, ali, for-
mari, pficí, nã ingenium ſi defuerit, q nã põt. eſſe indu
ſtriæ locus? Rurſus exercitatio niſi acceſſerit, atq; uſus,
ea quoq; nulla eſt futura. Quo circa nomen ipſum uide
tur ab induẽdo ductum, ut ſit qdam quaſi habitus uſu
exercitationeq̃; ab ipſa, ac diu, multumq̃; experiẽdo in-
ductus. Nã pueros paſſim ingenioſos dicimus, nequaq̃
uero idustrios, at uiros & ſenes dicimus. Habent igitur

hoc induſtrij, ut quod ingenio præſtent, ſolerter atque acute excogitent, quod autem ſint in negocijs uerſati, ac plura experti adinueniũt ex ſe etiam non pauca, & in ipſis negocijs cum facile ſeſe, tum multa etiam arte explicant. Atq; *in quibus alij laborant, ipſi haud difficulter res ſuas expediunt, nouas etiam uias reperiunt, nouum modum ad negocia tranſigenda, ad emolumenta comparanda, ad inſolitos etiam quæſtus faciendos, quibus è rebus efficitur, ut induſtrij habeantur maxime prudentes, quod & ſolertiſſime intellegant, & quid expediat, & qua etiam ratione, quod expedire ducunt, ſit illud conſequendum.* Atq; *ut callidorum, aſtutorumq́; conſortia, & ſocietates fugiuntur, ſic contra delectat induſtriorum, & pleriq; ad illorum ſe exempla libenter adiungunt, ſimileſq́; eorum eſſe ſtudẽt, quorum profecto hominum maxime amica & peculiaris eſt ſolertia, atq; ea, quæ extemporalitas dicitur, diuturnum enim ob uſum ilico, atq; ex tempore, & capiunt conſilia, & quid expediat uident, & pro loco, atq; occaſione, modum ſtatim, aut remedia adhibent.* H*orum etiam aſſidua comes eſt uigilantia, cum ſit induſtria ipſa minime deſidioſa.* Itaq; *uis hæc & natura ab ipſa excita, & uſu, exercitationeq́; confirmata in rebus hominum plurimum confert, maximaq́; eſt laus eius, atq; commendatio. Cum eius ſit proprium excogitare, atq; adinuenire in ſuſceptis aut ſuſcipiendis negocijs uiam, modum, ordinem ad ea explicanda, atq; perficienda, atq; ubi alij caligant, aut intepeſcunt, ipſi & incaleſcũt abunde, & pſpiciunt acute, & explicant ſe facile, & nouas ineũt rõnes, nouaq́; cõſilia, no-*

uas et uias ingrediũtur ſiue mercibus alienãdis, ſiue lucris excogitandis, ſiue dãnis reſarciendis, ſiue è difficultatibus ſe ipſis explicandis, ac liberãdis, ut fortaſſe non imperite eã nos in Vrania noſtra ex egeſtate, ac labore prognatam dixerimus, quoniã induſtrij hoĩes et laborant ipſi, exercenturq́; ꝑmultũ, & ad ea contendũt aſſequenda, quoꝝ egere ſeſe ſentiant. Habetis igitur q̃d ipſe de induſtria cenſeam, quã autem ea ſit prudentiæ dedita, quamq́; illius admiratrix, nedũ ſtudioſa, facile quidem noſcitis. Quamobrem ad alia tranſeamus.

De Vigilantia.

Eſt curæ illi ac ſoliĉitudini, de qua non multo ante dixi cõiuncta uigilãtia, à uigilum munere, & officio dicta, atq; ut diligentiæ, negligentia, ĩcuria uero curæ, ſic huic dormitatio aduerſatur, ac ſomnulentia, profectum è pigritia atq; ignauia uitium. Differt autem à cura quod cura quidem præcedit, uigilantia ſubſequitur, utq́; illius eſt curare, ita huius eſt inuigilare, ne capiatur, ne'ue dũ opus eſt factu, relenteſcat atq; abdormiat. A' diligentia uero, quod hæc agit, totaq́; uerſatur in actione. At illa obſeruat, notat, animaduertit. Atq; ut dormitantibus, ac ſomnulentis tempus fruſtra labitur, ſuntq́; ipſi fraudibus expoſiti, atq; inſidijs, ſic econtrario uigilantibus nullum fruſtra labitur tempus, nullumq́; momentum relinquitur inanimaduerſum. Minime autem dant ipſi locum, aut deceptioni, inſidijs'ue, aut ocio, ac deſidiæ, fruſtraq́; elabendo tempori. Videntur autem copiarum duces, rerumq́; adminiſtratores bellicarum in hac ipſa uigilantia, totius exercitus, ſuamq́; ipſoꝝ ſecuritatem,

noctuꝛno preſertim tempore collocare. Nam à uigilãdo & uigiles dicti, & uigiliæ. In uigilum enim cuſtodia, diligentia, & fide ſalus ſita eſt, atq; incolumitas exercitus. dũ cæteri corpora ſub tabernaculis curant. Oportetq; imperatorem ipſum maxime uigilantem eſſe.

De Maturitate.

Omnino autem prudentis eſt proprium, naturam rerum imitari, quæ frugum ipſarum fructus ad maturitatem tempore ſuo perducãt, qppe qui niſi maturi fuerint, nullo modo probantur. Quid enim acerbum ſuaue? Eiuſmodi itaq; intempeſtiuæ ſunt actiones, ac perquam feſtinata negocia, ijdem etiã fructus ubi nimio plus ematuruerint, perputreſcunt. Quo fit, ut maior, atq; lãguidior tarditas actiones quoq; ipſas corrumpat, reddatq; aut parum eas utiles, aut prorſus inefficaces. Quocirca qui gerendis, atq; adminiſtrandis rebus tempus idoneum ſeruant, qui negociorum qualitates, ac rerũ ipſarum ita metiuntur, ut eas ipſas tempore ſuo, ſuisq; locis & aggrediantur, & proſequantur, eorumq; omnium quæ caſus, fortunaq; obtulerint, hominum item, ac perſonarum quam par eſt rationem habeant, utq; nũc differant, remorenturq; nunc gradu ſuo incedant, hi ipſi ſunt, qui maturi dicuntur, habitusq; ipſe maturitas. Cuius ea natura ẽ, ut hinc agendi acerbitatem matureſcere permittat, illinc opportunitatem elabi minime patiatur, nihilq; præter tempus aut tentet, aut operam, ubi ea opus eſt remittat. Quædam tamen negocia, actionesq; nonnullæ à maturitate aliquãtulum ſi abfuerint, facilius, atq; accommodatius adminiſtrantur. Nam &

genera

genera quædam uini id uidentur exigere, ut uuæ ipſæ leguntur aliquanto acerbiores, quædam, ut racemi præ maturitate ſicceſcant. Quarum diuerſitatum prudentē uirum, quenq; maturum agnominamus, oportet eſſe obſeruantiſſimum. Siquidem hæc ipſa maturitas præcipuam prudentiæ laudem ſecum defert.

Quæ ſint prudentis uiri partes atq; officia.

Hæc igitur, de quibus dixi, ſiue adminiſtræ, & tanquā collaterales, ſiue partes & membra quaſi quædā, prudentiæ ipſi uel aſſunt in agendo & adminiſtrando, aſſidentq; ei, uel eam ipſam conſtituunt. Quocirca prudentis uiri partes ſunt, ac munera, & ante q̄ aggrediatur aliquid, & poſtquam eſt aggreſſus, diu multumq; et ſimul omnia conſyderare, & diſcretim etiam ſingula, prouidenterq; proſpicere, & quæ neceſſaria uiſa ſunt, apparare, ac nunc cunctari, nunc feſtinare, nunc inſiſtere, nunc cedere, modo incaleſcere, modo refrigere, introrſus res ipſas perſpicere, ad ſingula intentum eſſe, obſeruare tempora, locum, perſonas, res, negocia, interſeq; diſcernere, uertere etiam ſeſe, perinde, ut caſus, fortuna, rerum euenta, inopinatiq; exitus tulerint, ac nūc ſimulare, nunc diſſimulare, dum ne id fiat dolo malo, ſolicitari animo, cauere ad paſſus ſingulos, ne concidat, diligentiam ubiq; ſummam retinere, cū primiſq; adhibere delectum, nec à ſeipſo diſcedere. Atq; hæc quidem cum dignitate, & penſe omnia. Quæ præcepta ſeruantem, & intra præſcriptum rationis rectæ ſe cohibentē, licebit prudenter, publice, priuatimq; cunctis in negocijs, actionibus, inceptis ſeſe gerere, atq; adminiſtra-

te ſingula, conſulentem è ſententia & rebus ipſis familiaribus, cognatorum quoq;, atq; amicorū, itemq; aliorum, qui curæ eius, temperatiōiq; ſubiecti ſunt, & publicis, atq; communibus, cum ſumma etiam commendatione tum ciuium, tum peregrinorum.

Hæc habui hodierna in conſeſſione de prudentia uobiſcū quæ diſcuterem. Et quanquam hæc ipſa ſatis multa per ſe quidem ſunt, plura tamen ſeſe etiam offerunt, q̄ haud mentiar, ſi fortaſſe dixerim à uobis deſyderari. Quibus ut ſatisfaciam, diem in craſtinum, dictionem hanc omnem reijcio, quæ ex toto quidem poſita erit in commemoratione exemplorum, quibus cognitis, perſpecteq; conſyderatis (quoniam in exemplis ualentiſſima quædam ineſt efficacia, utq; Græci dicunt energia) facile intellegetis, quid prudentem deceat, & quibus ſit ab eo ueſtigijs inhærendum, & quouſq; etiam progrediendum, & quomodo, ne de rationis rectæ curriculo diſcedens aberret à uia, ne ue inter progrediendum concidat, corruatq; ſub onere.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE PRVDENTIA LIBER QVINTVS.

m ARINVS Branchalius, homo feſtiuiſſimus, atq; è conuictoribus noſtri temporis, facile qdem primus, hortari alios in cœnis ſolitus eſt, exemploq; etiã ſuo inuitare ad pocula, poſt epulas uero, poculorumq; ſuauiſſimos illos hauſtus, cũ iocis aliquantum, facetijsq; eſſet indultũ, uel demulſim, blandienterq; allectare ad ſomnũ capiendũ, quo uinũ, atq; epulas longiore, ut ipſe dicebat, qete edormiſceret. Salubre prorſus conſilium, taliq; in primis ſuaſore, atq; authore dignũ. Etenim Marinus ſuapte natura iucundus erat, conuiniorumq; aſſiduitate ita cõfirmatus, uti cõpotores quoq; ſuos ad oẽ hilaritudinis, atq; feſtiuitatis genus, exẽplo ſuo induceret, qppe qui paſſus etiam ſit, militari quadã cœna, caſtrenſiq; in conuiuio, iter arma, aciesq; ad pugnam paratas declarari ſe pͣtoria buccina, regiorumq; tubicinũ acclamatione, in potu, propinationibusq; uictorem. Suauis ſanè uir, ſummatumq; uiroꝝ conſuetudini propter temporaipſa uel apprime quidem idoneus. Sed abuſus nimirũ ipſe eſt tũ natura, dum ſtomachi nimium eſt potens, tum regia humanitate, dum iocandũ inter & cõpotandum, ea delectandi gratia affert in mẽſam, q̃ ab rege, principibusq; priſum tunc accepta, ac iocum, non in mediocreis calamitates, perniſioſumq; exitium paulo poſt uertere. Ve-

rum enim illos ipſos ad iocos, aulæ diffluentia, tempeſtatisq́; illius mores inuitabant eum, tantus ætatis illius luxus fuit, atq; omnis generis licentia, ut populum continentiſſimum, temperantiæq́; ac caſtimoniæ admodum deditum omni è parte contaminarint, utq́;, ne mihi progrediendum, aut declamandum ſit ulterius, inter maxime tetricas matronas, puellasq́; modeſtiſſime educatas, contaminatione hac inuentæ ſint, & quæ nunc matres filiarum pudicitiam ambientes pluris uenderent, & quæ etiam uirgines, quo flos ætatis earum maioris ſtaret, omni arte, ſtudioq́; pellicationibus intentæ eſſent. Sed nos o' *uiri optimi, quanquam etiam comitatis, atq; urbanitatis amantiſſimi.* Marini *iucunditatem in conuiuijs magis, magisq; commendemus, tamē & deſyderio mortui illius finem ſtatuemus, & urbanæ continentiæ deplorationem in aliud magis quietū tempus reijciemus. Quādo autem neq; ut conniuæ quidē, neq; ut licentius poti, ſanulum in hoc conuenimus, uerum ſobrij, deq́; uirtutibus, ac præcipue de prudentia diſſeruri, illud in* Marino *tantum imitabimur, ut longas poſt diſſertiones, quod ille poſt uina præcipiebat, et nos quoq; conquieſcamus, non edormiſcendi uini gratia, ſed quo paulo poſt maioribus ad dicendum reſumptis uiribus, de alijs quoq; uirtutibus, deq́; prudentiæ preſertim officijs, & uigilātius diſſeramus, & magis, ac magis ſobrie.* V*ſi autem præfatione hac uobiſcum ſumus, quod licentioſi nunc celebrantur dies, qui* Q*uadrageſima de* C*hriſtiano ritu præcedere ſoliti ſunt ieiunia.* In *quibus ſi liberum & nunc eſt, & ab initio olim fuit, t um iocari, & ludere, tum etiam perpotare, pmiſ*

ſum ſaltem dicenti ſit mihi, in hoc ipſo conſeſſu, licentio-re uti ſiue authoritate, ſiue exemplo hominis maxime feſtiui, & noti. Quocirca ad dicendum ipſe quidem, uos autem ad audiendum quæ reliqua ſunt, accinga-mur, ut poſt noſtrum utriq; ſuo, non ſine defatigatione tamen functi officio, quietiore etiam ſomno uires corpo-ris, atq; animum relaxemus.

ESTERNAM Poſt diſputationem, quæ à me eſt habita de Prudentia, Triſta-ne Caraciole, tuq; Franciſce Puderice, cũ hoc è ſacello domum me, atq; in cubicu-lum reduceretis, feſſum iam de dictione, quod contin-gere neceſſe eſt in ſene, & quidem ſeptuagenario, inci-dit inter reducendum, ut probe meminiſtis, ſermo de Alphonſo ſecundo, uel queſtus potius, quod Ferdinan-do patre mortuo, annum regnans nõ impleuerit. Cum tu Triſtane iuſtitiam, ac religionem in eo mirifice extol-leres, nec dubitares aſſerere, omni pietatis genere, cæte-ris illum omnibus, qui Neapolitano imperitaſſent re-gno, proculdubio anteferendum. Ac diutius ſi uixiſſet, ſeipſum cum primis, maioresq; item ſuos, diuini cultus ſtudijs, ſanctimoniaq; honeſtaturũ. Mortuũ aũt eo deſy-derio Neapolitani pſertim populi, ut multos poſt obitũ menſes (obijt autem Meſſanæ in Sicilia) creditus ſit ẽt uiuere, & reditus eius publice, priuatimq;, lætiſſimis animis, apparatiſſimisq; plauſibus, à bonis pſertim tũ ciuibus, tum proceribus expectaretur. Tu uero Frãciſce ſimplicitate, rectitudine, ueritate, cunctis illum antepo-neres principibus, & dynaſtis, de quibus aliqua exſta-

ret memoria probitatis, præcipue uero popularitatẽ non inter ciues modo, ac ſubiectos populos, uerum etiã inter milites, quamuis non alius eo tibi continendis ijs à ui, ac rapina, aut ſolertior uiſus eſſet, aut ſeuerior pu-niendis. Sed Gallicam illum inſolentiam, ac rapaces gentis eius animos. Italicorumq; fraudes hominum, inſitamq; dominandi p̃ter ius, faſq; libidinem, quaſi de medio ereptum ſuſtuliſſe, ne uirtutes eæ, de q̃bus uterq; dixiſtis, eniteſcere i eo iam rege illuſtrius, magiſq; eui-denter poſſent. Mihi uero uiri optimi in illo, & puero & adoleſcente, præcipue autem uiro, admirationi ſem per fuit memoria, qua ſupra omneis ætatis huius reges eminentiſſime excelluit, & rerum præteritarum, & exemplorum. Itaq; quoniam hodierna diſputatio, enu-merandis exemplis eorum, qui prudenter aliquid egiſ-ſe uiſi ſunt, uniuerſa q̃dem uerſabitur, repetam quæ ali-quando eum ſumma cum commendatione referre me-mini de Roberto Sanſeuerinio & uiro, & duce fortiſſi-mo. Referebat igitur Robertum hunc quo uoto ſe dam-natum abſolueret, profectum hieroſolymã ad Chriſti ſe-pulcrum, indeq; proficiſcenti ad montem Sinan, quo in monte & diuæ Caterinæ monimentum eſſet, & De-us Op. Max. Moſi ſe oſtendiſſet, deſcribendis tabulis, ac legibus Iudæorum generi, factos obuiam latrones Aſ-ſyrios, qui uiam obſediſſent, quos cum aliquanto longi-us arenarum agitatu uenientis animaduerteret, con-uerſum illum ad eos, qui Soltani ſub fide publica eum deducebant, & quinam ij eſſent percontatum, tum il-los metu repentino conſternatos, latrones eſſe Arabas re ſpõdiſſe, uagos, palanteis, nulla lege cohercitos, Ibi Ro

bertum confirmatiſſimo animo cohortatum familiares, ac comites, iuſſiſſe, uti ſarcinulas explicarent, prandium enim eſſe parandum aduentantibus, deq; puluere, atq; æſtu fatigatis, Ac uultu maxime hilari, ut erat ſtatura, totoq; corporis habitu inſignis, proceſſiſſe illis obuiam, & arriſiſſe uenientibus, & comiter etiam eos accepiſſe, multaq; per interpretes iucunde familiariter, ac maxime fidenter locutum, Illos autem, quanq̃ barbaros atq; inhoſpitaleis & maieſtate uiri commotos, & comitate ſermonis, pranſi cum fuiſſent, donatos ab eo, quibus tum delinire ipſos poſſet muneribus, & gratias Roberto egiſſe, quod ab eo tam comiter accepti eſſent, & ualere hilariter cum iuſſiſſent, diſceſſiſſe, quammaxime pacatis, atq; amicis animis, Sub ueſperā autem, cū multum etiam itineris Robertus peruaſiſſet, conſpecto prius globo perquam puluerulento, admonitum fuiſſe aduentare aliam latronum manum, quare illum & qui aderant omnes, ſummo metu perculſos, de ſalute iā deſperare cœpiſſe. Ecce autem eoſdem illos adactis circum equis, Robertum capite cum ſalutaſſent, ruſticana profecto nō ingrata tamen, ante eius pedes poſuiſſe munuſcula, in ijsq; ſalitos ex ariete petaſunculos, ut gentis eius mos eſſet. Quibus iucundiſſime acceptis, Robertum & metu eſſe liberatum, & indicaſſe, nullam gentem tam barbaram, immanem, feram, quæ non & liberalitate caperetur, et gratiā referre pro bn̄factis ſtuderet, quæq; nō ægre ēt aliquando ferret uinci ſe beneficētia, ac meritis. Hoc quidem ipſe igitur exemplo admonitus, eo libentius hodiernum munus implere contendam. Nam & exēplum lex eſt quaſi quædam, quæ be

ne inſtitutos homines ad recte agendum inuitet, & ea eſt etiam efficacia, ut generoſiſſimũ quenq; excitet adeo atq; incendat, quantum in ipſo eſt, ſeruntq; facultates uel ſuperare contentis annitatur uiribus, uel ſummo ſaltem ſtudio imitari.

Virtutes morales eſſe inter ſe complicatas.

P*rudentia igitur cæterarum ut uirtutum dux eſt, ac materfamilias omnium, ſic ipſa uix unquam ſola, ſine alicuius earum adminiculo munus exſequitur ſuum, quoties proſequendum aliquid ſuſceperit, Etenim actiones ipſæ noſtræ eiuſmodi ſunt, ut plerunq; confuſæ inter ſe, ac cõplicatæ, rariſſime autem ſimplices exiſtant, perinde, ut res ipſæ, negociaq; commiſta inter ſe ſunt noſtra, & arctius inuoluta. Quid enim utile in re familiari, et ciuili, quod quærere proprium eſt prudentiæ, quod non ſit idem etiam iuſtum? dum recte tamen quæratur. Debet enim iure naturæ & ciuis, & paterfamilias bonus ſibi, uxori, liberis, ciuibus, atq; notis prodeſſe qdem ſemper, nullo autem modo deeſſe. Ad hæc conferre de ſuo, & erogare de facutaltibus, ad liberalitatem pertinet. Subit idem & ciuis bonus, & pater familias etiam uitæ pericula, pro patria, parentibusq;, aris, atq; focis, qđ fortis quidem eſt uiri. Atqui iuſtum & hoc eſt à qbus tam multa acceperis iiſdem quantum poſſis, gratum eſſe, & in referenda gratia propẽſum, ac liberalem. Intemperantes, ac parum modeſti homines & ipſi iniurij erga naturam ſunt, quam corrumpunt, ac uiolant, & parum omnino fortes, atq; conſtantes, quippe qui ſibi à cupiditate, dolore, ira fœdiſſimis etiam uoluptatibus do*

minari patiantur. Igitur & temperantes, moderatiq; iuſtitiam amplectuntur, fortitudinem, conſtantiam. Itaq; actiones ipſas noſtras ubi acutius conſyderaueritis, perplicatas inter ſe, atq; confuſas intellegetis, potiore tamē à parte nomen accipiunt, ut cum prudenter aliquid factum dicimus, quod tamen ratione alia iuſtum ſit, ac liberale. Itemq; liberale, ac iuſtum ducimus, quod aliter conſyderatum ſit etiam prudēs. Nos igitur adhibitis immo conqſitis exemplis grauioribus, nec ijs qdem multis quæ ad prudentiam potiſſimum referantur, reliqua ueſtris iudicijs exiſtimanda permittimus.

A. *lexander Hieroſolymorum Rex ultima preſſus ægritudine, ſcelerum ſuorum conſcius, ꝙ auare, crudeliterq; in populos graſſatus eſſet, cum timeret liberis, ne ſuū poſt obitum regno à popularibus pellerentur, uocatam ad ſe Alexandram uxorem monuit, uti animam cum ipſe egiſſet confeſtim cadauer in publicum efferendum curaret, conuocatisq; ilico ciuibus, in eum prius inuecta, quod iniuſtus, rapax, impius, nefarius, perditiſſimisq; fuiſſet moribus, inde quaſi illum faueret uindictæ palàm diceret tradere ſe Alexandri corpus delaniandum ciuibus ut quam in uiuum nequiſſent, in mortuū ſaltem iram exercerent. Dilacerarent itaq; illud, et hoc uindictæ genere ſæuiſſimum ulciſcerentur tyrannum, Eaq; ubi peregiſſet, commendaret illis liberos ut innocentis, impuberes, ac nihil mali meritos. Quod Alexādra ſumma ſeueritate ac prudentia exſecuta cum eſſet, ita quidem uniuerſæ multitudinis animum mouit, ut non ſolum liberis, regnoq; ſalubriter conſuluerit, uerum mariti etiam funeribus. Siquidem populares hac tanq̄*

liberalitate, iuſtoq́; iudicio deliniti, regio more iuſta Alexandro pſoluere. Prudentiſſimum ſanè morientis tyranni conſilium, nec minus Alexãdræ poſt coniugis obitũ egregium factum. Qua in re etſi ſola prudentia uidetur locum obtinuiſſe, non caruit tamen occulto iuſtitiæ præſidio, cum populus ipſe iuſte ſecum agi ab Alexandra iudicaret, q̃ pro patratis à tyrãno ſceleribus corpus eius popularium iræ qui iniuriam acceperant, ſponte quoq; permiſiſſet. Inuenit igitur prudentia remedium, quod ratione alia, in re admodum perdita adhiberi nullo modo poſſe uiſum eſſet.

L*aurentius, de quo libro ſuperiore mentionem fecimus, Florentinam rem publicam cum moderaretur, & à Xiſto romano Pontifice coniunctis cum Ferdinando Neapolitanorum rege copijs, graui bello premeretur, laboraretq́; ipſe domi ciuium inuidia, uereretturq́; populi leuitatem, ad hæc uideret res ſuas in arctum adductas, multa diu ſecum cumq́; amicis agitans, cæpit tandem conſiliũ, confugiẽdi ad Ferdinandũ. Itaq; ignorãte populo Piſas profectus, inde mari Neapolim ad regẽ nauigatiõis eius inſcium profectus, ab eo amice accipitur. Qui admiratus illius fiduciam reputansq́; qd ſe tali in facinore, qd regia itẽm dignum eſſet fide, & pacem, q̃ poſt ſecuta eſt, procurauit, & incolumẽ Laurentiũ in patriã ac uoti cõpotem remiſit, comiter, amiceq́; à ſe nulla non in re habitum. Laurẽtius igitur è pauciſſimis q̃ offerebãtur remedijs, cæpit qđ uiſum eſt ſaluberrimũ, ſui ipſius q̃q̃ hoſtis, regis. tñ fidei cõmendandi, q̃ regum maxime propria uirtus ab omnibus iudicaretur. Fidentiſſimum ſanè facinus, quodq́; ob fiduciam ſimul, atq; pru-*

dentiam, bene, utiliterq́; ac publice, priuatimq́; illi, omne quidem è parte uerterit.

Archelaus Cappadociæ rex cum intellexiſſet ab Herode Iudæorum rege, captum ob paricidij ſuſpitionem Alexandrum filium, ſuum quidem generum, accurrit pro pere è regno ſuo, adiensq́; Herodem. Prò dij immortales, inquit, ubi gener ille meus, ſceleratus, infamis, paricida? ecquis eius mihi iugulum offerat. his aperiẽdum manibus, hoc diſcindendum gladio? Sed quæ nam inquam, quæ nam patientia eſt iſta tua ò Herodes Rex, noluiſti rebus tuis conſulere, noluiſti impijſſimis filij cõ filijs, ſceleratiſſimis auſis, maxime immanibus icœptis ut par erat, debito ſupplicio proſpicere. Ego uero filiæ meæ nurui tuæ Glaphyræ maritalis impietatis, quãuis nullo pacto conſciæ, prouidero tamen. Nam qđ impijſſimi uxor eſt uiri, ſatis ſuperq́; fœdatam illam eſſe iudico. Ergo feſtinans ipſe è Cappadocia, fruſtra quidem Alexãdrum, dum interim iter facio, & tibi dediſſe pœnas, meditatus ſum, ex cogitati paricidij? & me tua è ſententia, quia perditiſſimi uiri ea coniux eſſet, mea de filia capturum eſſe conſilium? Cũ aũt te te ipſum ò Herodes patrem intuear plus nimio indulgentem liberis, quæſo inuicem commutemus animos, Tuq́; dextrã da mihi tuam, contra meam hãc ipſe dextram accipe, per quam & ego tuas in gnato ſuſcipiam parteis, tu uero in filia uiciſſim ſubeas meas. Quibus in hãc ſententiam dictis atrocẽ Herodis animũ ita lenijt, ut & filio Herodes pepcerit, et Archelai filiã, quã abductũ ſe paterne fario ab marito ſimulauerat, rurſus collocari ĩ matrimoniũ ſcriptis nouis ↄditiõibus uoluerit. An ñ uidetis ipſi,

tanto in negotio, quantum ſimulatio pariter, diſſimulatioq; eodē quoq; tempore, quantum etiam nouæ, parūq; opinatæ perſonæ ualuerit aſſumptio? etiam apud regem, maxime callidum, ac præter cæteros in ſtirpem cognatosq́; ſæuientem.

Idem hic Herodes profligato Antonio, rebusq́; eius exciſis, Rhodum ad Octauium profectus, dum apertiſſime ſe Antonij debitorem fatetur, ob beneficiorū illius multitudinem in ſe, ac magnitudinem, dum præſidia aduerſus eum Antonio miſiſſe, dum conſilia ſua, dum Cleopatræ crudeleis animos, nefariasq́; cogitationes refert, nec etiam fuiſſe defuturum, ſuis ſi conſilijs paruiſſet, coràm obteſtatur, dum uenire ſe tandem ad uictorem prædicat, ſeſeq́; illi dedit, operam & fidem ſuam neq; fluxam. neq; ignauam futuram pollicetur, non inuenit modo apud Auguſtum ueniam, uerum etiam uirtuti ſuæ locum maxime illuſtrem. Quam de cætero ni fœdaſſet, tot cædibus filiorum, cognatorumq́;, facile Iudæorum inter principes & iure habitus, & merito iudicatus primus eſſet in omni genere laudis, perinde, ut maxime quidem maiorum ſuorum omnium liberalis fuit, atq; magnificus. Hic ipſe igitur dum ſe ipſum agnoſcit, dum Auguſtum conſyderat, dum omnia circunſpicit, dum quid tempora illa ferrent, & quod neq; ſimulare poterat, neq; diſſimulare, aperte loquēdo, maximūq; præ ſe ferendo animum atq; in illius ſe fidem permittendo liberaliter, fidenterq́; ea prudentia res adminiſtrauit ſuas, uti Octauius regno eius, & urbes complureis, maximeq́; opportunas adiecerit & aliquot etiam finitimas regiones.

F*ractis* Romanorum ad Cannas rebus, Cum plebs Nolana ad Annibalem inclinaret, inſtigante maxime .L. Bancio iuuene impigro. & acri, cuius multa in re militari præclara extabant facinora. Cumq́; Marco Marcello, qui urbi cum præſidio præerat, defectionis indicatio facta eſſet, & Bancius ipſe aut dedendam è ueſtigio hoſti urbem intellegeret, aut re male tentata, fugiendũ ad Pœnum eſſe, hoc in diſcrimine tam ancipiti Marcellus conſilium iniјt, & duce, & ſenatore maxime prudenti dignum. Nam cum aut pœna cohibendus eſſet Bancius, aut beneficiјs conciliatus in partes retrahendus Romanas, quod magis è re præſenti tum uideretur benigne ad ſe uocatum allocutus. Quantopere, inquit, Banci uirtuti tuæ uniuerſa plebs inuideat, hinc tutemet iudicaueris, quod cum à te fortiter in militia, fideliterq́; geſta permulta quidem ſint, è popularibus tamen tuis nemo extat, qui indicare mihi uoluerit, qui uir ipſe eſſes. Atqui ne tu falsò arbitrere obſcurum quicquam eſſe poſſe, aut ignobile, quod præclarum à quoquam in caſtris geratur Romanis, & qui calamitati Cannenſi è ſociјs ſupfuere, & fama ipſa, quæ nihil præter cætera egregie factum occultum patitur, teſtantur in ea te ſtrage nõ uictum ceſſiſſe, aut metu ſuperatum, ſed retinentem uirtute tua dignos animos, non ante à conſerendis manibus deſiјſſe, quàm exſanguem te, confectumq́; uulneribus, cadentium uirorum, atq; equorum ruina oppreſſerit, armaq́;, ac tela ſeminecem obruerint. Macte igitur uirtute eſto. An cuius eximiæ laudes in re militari extant, non is ſuum apud Marcellum habebit locum, nõ apud populum Romanum gentium omnium gratiſ-

ſimum? Quin tu me de cætero frequens adito, mecum eſto aſſiduus, non honos tibi apud me, non pretium deſuturum. Atq; his dictis, quo aditus illi liber ad ipſum pateret, lictoribus coràm imperat, iubetq; ſtatim eximium adduci equum, quo illum donauit, & numerari à quæſtore præſentem pecuniam. Itaq; & laudibus, & muneribus iuuenem abunde cum onerasſet, ex eo illius opera forti pariter, fideliq; uſus eſt. In tanto igitur rerum diſcrimine ſummi uiri prudentia, ſociam ſecum adhibuit & comitatem ſermonis, & ſtrenue actorum memoriam, ac gratitudinem. Quibus ſocijs uel miniſtris potius Marcellus rem Nolanam ſic ſtabiliuit, ut labentes iam Romanas opes humeris ſuis & ſuſtinuiſſe uiſus fuerit, & belli molem docuiſſe in Annibalem, ac Pœnos poſſe aliquando uerti.

Sempronius Gracchus nauaturus egregiā aduerſus Hannonem, ac Brutios, & Lucanos operam, cum legiones magna ex parte Volonum haberet, qui alterum iā annum libertatem tacite meruerant (referam autem Liuij ipſius uerba) pronuntiat, tempus ueniſſe libertatis, quā diu ſperaſſent, potiundæ, poſtero ſe die collatis cū hoſte ſignis dimicaturum, puro, ac patenti campo, ubi ſine ullo metu inſidiarum, uera uirtute geri res poſſet. Qui caput hoſtis retuliſſet, eum ſe extemplo liberū iuſſurum eſſe. Itaq; acri coorta pugna, quartam poſt horam, renuntiatur Gracchho à tribunis militum nullā rem aliam magis impedire, q̄ capita hoſtium pretia libertati facta. Nam ut quiſq; hoſtem impigre occidiſſet, primum caput ægre inter turbam, tumultumq; abſcindendo, terreret tempus, deīde occupata dextra, tenen-

do caput, fortiſſimus quiſq; pugnator eſſe deſiſſet, ſegni bus, ac timidis tradita pugna eſſet. Quo cognito Sempronius ſignum dari propere iuſſit, proijcerent capita inuaderentq; hoſtem, nec dubiam libertatem futuram ſtrenuis uiris. Itaq; redintegrata acriter utrinq; pugna, ducibus hinc, ide acerrime annitentibus, poſtremo pronuntiat, eſſe nihil, qui de libertate ſperarent, niſi eo die fuſi, fugatiq; hoſtes eſſent. Ea demum uox ita animos accendit renouato clamore, ut hoſtes haud dubie terga uerterint. Cæſi igitur, fugatiq;, ac caſtris exſuti ſunt hoſtes ducis potiſſimum prudentia, primo dum libertati pretium, qua nihil ſeruo optabilius, caput hoſtis allatum proponit. Dein cum mutato è re conſilio proijciēda edicit capita, neq; dubiam libertatem futuram ſtrenuis uiris. Demum libertatis ſpem nullam prorſus futuram cum pronuntiat, niſi eo die fuſis, ac fugatis hoſtibus. Eſt igitur prudentis uiri pro re, ac tempore mutare conſilium, ac rei gerendæ rationem.

Iulius Cæſar in acie illa Pharſalica, quam è militum uiginti duobus millibus conſtituerat, cum uideret Pompeium id agere, quo dextrum cornu, ubi Cæſar ipſe decima cum legione uerſabatur, cætero ab exercitu interclu deret (abundabat enim equitatu Pompeius, duploque maioribus copijs) legionibus ex omnibus ſex eduxit cohortes, eaſq; poſt ſe occulto in loco conſtituit, ne proſpici ab hoſte poſſent. Quibus ita diſpoſitis milites cohortatur monetq;, ne aduerſus irruentes Pōpeianos eqtes, conſueto pugnandi more uterentur. Eſſe.n. illos adoleſcētes, bñ cultos, radiātibus inſtructos armis, eqsq; īſigniter ornatis, cæterum minime pugnaces, ac pliorū inex

pertos, & infligendi, atq; accipiendi uulneris inſuetos. Illud uero maxime ab iiſdem timeri, ne ora fœdarentur cicatricibus, Quocirca neq; confodiendis equis daturos eos operam, neq; figendis pectoribus, aut coxis equitũ, ſed ora tantum, oculosq; illorum haſtis, lanceisq; petituros, uibratibusq; aſſiduis obtutum laceſſituros. Sciret igitur in hoc ſolum intentos ſeſe eſſe debere. Fore enim dum illi ora, formamq; tuentur à uulneribus, dũ oculorum obtutus ea ratione intercipitur, facile ut repulſi in fugam uerterentur. Quod ut prædictum fuerat à Cæſare, contingit. Eo *nanq; pugnandi genere inſolito, iprouiſcq; deterrito equitatu, atq; in fugam uerſo, reliqua* Pompeij *acies facile profligata eſt, caſtraq; haud multo poſt capta, direptaq;. Conſilium ſanè quàm prudẽs, uſuq; ab ipſo, atq; à multa præliandi conſuetudine ſumma quoq; à conſyderatione profectum.*

A *nte Cæſarem hunc* L. *Lucullus cum Rege* Tigrane *con ſerturus manum acies ipſæ inſtructæ, atq; ad dimicandum paratæ cum eſſent, ipſe cum parte equitatus, ac duabus tantum cohortibus tumulum quendam pedes aſcendit, ac ſuperato tumulo contemplatus & hoſtiũ ordines, & loci ſitum, exclamauit quãta maxima potuit uoce.* Vicimus *milites, uicimus, conſpicatusq; cataphractos equites, totius robur exercitus, ſub tumulum collocatos, præcepit equitibus ſuis, uti in cataphractos maximis incurrerent animis, nihil aliud curaturi, præſtaturiq;, quàm ut gladijs illorum haſtas conciderent, quibus conciſis, ac detruncatis, fore, ut illi pugnæ inutiles omnino redderentur.* Conuerſus *hinc ad milites alios.* Non *pilis hodie, aut lanceis opus eſt, inqt, gladijs tantum*

dijs tantum

dijs tantum res agenda. Itaq; ſtrictis ſimul enſibus, ſui-ris, femoribusq; figendis tantum incumbendum eſt, qua parte cataphracti equites exarmati ſint, æreisque tegmentis nudi. Quod cum ab equitibus, peditibusq; ut præceptum erat, ſeruaretur, cataphracti uix prima impreſſione ſuſtentata, terga uerterunt, quorum trepidatione reliquus quoq; exercitus in fugam coniectus eſt. Cæſis igitur ſupra centum millibus peditum, cataphractisq; admodum paucis incolumibus uictor Lucullus castris, ac præda omni potitus eſt. Tulitq; hanc prudẽtiæ laudem, ut diuerſiſſimis artibus ipſe cum parua manu duos potentiſſimos Reges Mithridatem, ac Tigranẽ: illum cunctando, hunc celeritate ſumma utendo, breui tamen utrunq; fregerit.

Pulſis è Græcia Perſis, cum præter Athenienſes, reliqui ferè omnes agrorum ſecuritate parta, militiam detrectarent, ſeq; ad uitam quietam, remq; ad ruſticam trãsferrent, ægerrime id Athenienſium duces ferebant, cum neq; maritimas, neq; terreſtreis ad copias, debitus militum numerus à ſocijs mitteretur. At qua prudẽtia erat Cimon, ſecus & ſenſit & proſpexit, nam quicunq; pecuniam præſtare, quàm militiam ſequi mallent militari eos ab honore, munere liberauit. Breui igitur arte hac effecit, ut Athenienſis populus efficeretur terra, mariq; bellicoſiſſimus, atq; in re militari maxime expertus. Quas enim pecunias pro liberandis à militia ſocijs acceepiſſet, ijs Athenienſis ciues conducebat, conductosq; per ordines diſtribuebat. Breui igitur populum ſuum bellaciſſimum reddidit, præſtititq; ut arte & diſciplina hac omnium Græciæ populorum principes Athe-

nienſes eſſent, facerentq; uectigales eos, qui paulo ante fuiſſent ſocij. Res profecto lõgius qdem proſpecta, ſummoq; examinata conſilio, quæq; Athenienſi rei publicæ utiliter ceſſerit maximaq; cum laude, ac dignitate.

Ædificauerat Romæ ædes ea tempeſtate magnificas, editoq; in loco Publius ille Valerius, qui poſt à publici, ac popularis boni ſtudio, inditum cognomen eſt Publicola. Is ex ædibus cum deſcenderet in forum, atq; in curiam Valerius, ut & conſulum, & primorum urbis uirorum erat, magno patrum, ac populi comitatu honoris gratia deducebatur. Quæ res uiſentibus regiæ põpæ ſimilitudinem præ ſe ferebat. Itaq; cum ob hoc ipm, quodq; collegam minime ſuffecíſſet, in ſuſpicionem ueniſſet affectati regni, clamq; à quibuſdam etiam maledictis diſcerperetur, rei eius ab amicis admonitus, conſilium è ueſtigio cæpit diruẽdæ domus, quæ magna è pte cauſam ſuſpicioni uidebatur afferre. Nocte igitur non exigua manu fabrorum, operariorumq; conducta domum omnem à fundamentis dirui tanta feſtinatione iuſſit, ut albeſcẽte iam die, ædificium uniuerſum æquatum ſolo iaceret. Hac itaq; è demolitione, non ſuſpicionem modo aboleuit omnem, uerum in populo, patribusq; ſummam uitæ, integritatisq; ſibi admirationem peperit, maxima etiam cum gratia ac beneuolẽtia, exeoq; maior in dies eſt habitus.

Dion Syracuſanus conſilium cum cæpiſſet liberandæ patriæ ab impotente Dionyſii dominatu, Athenis ubi exſulabat digreſſus Zacyntum uenit. Ibi autem conuocatis militibus, patefacto conſilio ſuo, animaduertit illos, qui erant circiter octingenti, ac præcipue præfectos fere

mè omnes, improbare inceptum, neque enim tam exi gnis inuadendum copijs maximum atq; opulentiſſimum Regem. Siquidem Dionyſii opum magnitudinisq; ingens inter Græcos per id temporis fama erat, atque opinio. Quod animaduertens Dion cohortatus eos, iuſſit bono animo eſſe, atque ut peractis die dicta ſacris in ſtadio adeſſent, ſecum in Apollinis honorem diſcubituri. Itaque præparatis lautiſſimis epulis, magnam ex auro, argentoq; poculorum, ac paterarũ uim, uaſculorum item diuerſi generis, artificijq; i abacis apponendam, ac mẽſis curat. Quocirca admirati conuiuæ auri magnitudinem, atq; argenti, reputantesq; animo Dionem, neq; fortuito, neq; ob deſperationem tantas diuitias obiectare caſibus, neq; etiam iuueniliter, cum ætate eſſet iam prouectior, atq; eius grauitas admirationi eẽt Græciæ uniuerſæ, omni terrore diſcuſſo maiora etiã animo concæperunt, coniectantes ex ijs, apparatas eſſe illi in Sicilia res, paratiſſimos etiam Siculorum animos copiasq; aduenienti inſtructas, atq; armatas incontinẽti ſtatim affuturas. Igitur è timore, ac terrore maximam in ſpem conuerſi, promptiſſimis, ac ſpei plenis animis naues aſcenderunt. Atq; hac quidem arte confirmandis militibus uſus eſt Dion, Et qui frugalitatem præ ſe ubiq; atq; in omni uita tulit, ijs in epulis luxum adhibuit, diuitiarumq; oſtentationem.

Petrus Summontius & apprime doctus uir, & honeſto ciue dignis artibus ſumme excultus, dubitare eſt ſolitus, an raptus ille Hetruſcarum, ac Sabinarum uirginum, initumq; ea de re conſilium ſit prudentiæ dandũ Romulo. Quæ enim moderatio eius eſt atq; itegri

tas, iudicat facinus illud nõ doloſum modo, uerum etiã turpitudinis, ac perfidiæ plenum, propter uiolata hoſpitij iura, idq́; non temere quidem iudicat. Cæterum ubi in mentem uenit, Romulum *miſſis per* Hetruriã, Sabinamq́; *legationibus, omni prius ſtudio dediſſe operam, quo finitimos ſibi populos matrimoniorum iure deuinciret, & urbis ſuæ, populariũq́; propagationi unã conſuleret. Illos uero utranq; rem inimice, inuidenterq́; negaſſe, quod ægre ferrent nouam urbem in caput ipſorum creſcere, eaq; ratione conarentur procreandis liberis ire obuiam, ſi artem arte luſit* Romulus, *non iniuria quidẽ uidetur excuſandus. Itaq; ludos ſe uouiſſe* Neptuno *cum ſimulaſſet, ad eos publice celebrans uicinas inuitauit urbes, ſpectaculo publice indicto. Igitur plurimi eò cum mortales concurriſſent, cum uxoribus, ac nubilibus puellis, ubi tempus uiſum eſt, dato ſigno iuſſit* Romulus, *ab ijs, quibus demandatum id fuerat, uirgines rapi, quas poſt coniuncta ſibi* Herſilia, *inter populares diſtribuit, celebratis ſolenni more nuptijs.* Nam et ante *nuptiarum diem honeſtiſſime eas habendas curauit, & ipſe blande appellãdo, dum uim excuſat, ac prolis cupiditatem in cauſam uocat, prætexitq́; honeſtum culpæ titulum, ſolari eas omni arte conatus eſt. Itaq; cum hæc fuerint* Romani *imperij principia, maximi omnium quæ unquam fuere, eiuſmodi conſilium quis accuſet? Cum pſertim* Romulus *de re uxoria prius cum finitimis amiciſſime egerit, & urbi ſuæ ut conſuleret neceſſario cogeretur, aliaq́; uia, aut ratio nulla eſſet reliquã. Quàm uero prudenter ab illo excogitatum ſit & actũ, exitus ipſe, ac tanti magnitudo imperij declarauit.*

Conſerta cum Veientibus, ac Fidenatibus, ab Hoſtilio Romanorum Rege pugna, in ipſo pugnandi ardore nunciatur ei, Albanorum præſidia, quibus Metius præeſſet Suffetius, montem capere, nudata ab eo latere Romana acie. Quod eo conſilio faciebat Metius, ut Fidenatibus ſeſe, inclinante Romano adiungeret. Hoc cognito Rex nec animo, nec conſilio deſtitutus, quamuis in maximũ diſcrimen adductam rem cerneret, uultu quammaxime confirmato, uocem ita extulit, ut ab Fidenate audiretur, ſuo iuſſu Albanum, cepiſſe montem, quo aduerſarios adoriretur à tergo. Quibus auditis Romani eo quidem audentius in hoſtem irrumpunt. Aduerſarij uero deſtituti ſpe quod putarent ſe à Metio deceptos, conſternatiſſimis animis dedere terga, atq; in fugam uerſi, ingentem eo die cladem accepere. Itaq; uox illa prudentiſſimo conſilio, animoq; uel maxime confirmato, iter acies iactata uictoriam Romano peperit, Poſt quam & Metium quadrigis illigatum diſcerpendum equis Rex pmiſit, & alba diruta populum albanum omnem, migrare Romam confeſtim coegit.

Fabij Ambuſti prudens factum minime prætereundum uidetur, Is enim Anxur cum oppugnaret, ab ĩfima parte, qua in paludes prona eſt, Seruilium Ahalam quatuor cum cohortibus circummiſit, qui parte à ſuperiore, mœnia ex improuiſo inuaderet. Igitur intra muros irruptum cum eſſet, diuq; anceps in urbe prælium (nulla nanq; cedendi ſpe relicta, cogebantur oppidani pugnam ob deſperationem ipſam eo acrius inire) hoc cognito Fabius pronũciari iuſſit, atq; edici, nequis ex hoſtibus præter armatos uiolaretur. Quo edicto proiectis

ſtatim armis, & cædes deſijt, & urbs in poteſtatem Fa bij redacta. Quid ultra? Iuſſit ab urbis direptiõe ceſſari donec collegæ Valerius & Cornelius, q interim Volſcos deſtinuerant, cum exercitibus ſuis aduenisſent. Iudicabat.n. ab illis quoq; captum oppidum, qd Volſcos interea à pſidijs auertiſſent, direptionisq; participes iure quoq; eſſe debere. Itaq;, ut Liuius inqt ea primum benignitas impatorum plebem patribus conciliauit. Prudens hoc Fabij conſilium omniq; è pte conſyderatum; tum foris animos popularium mirum in modũ deuīxit tum domi turbatiões, plebisq; tumultuãtis animos compoſuit, mirificeq; patribus, ac nobilitati conciliauit.

Senatus Thuſculanus cum intellexiſſet bellum aduerſum ſe à Populo Romano indictum, ac duce Camillo aduẽtare exercitum, clàm maturæq; inito conſilio, id decreuit, edixitq;, nequis intrantibus Thuſculanos fines Romanis, ex agris demigraret, finitimisq; exercitus itineri locis, ne ue agrorum operæ intermitterentur. Quin patentibus portis urbis, & ciues obuiam togati, frequentesq; proceſſere imperatori, & poſitis à Camillo ante urbem caſtris, commeatus in caſtra comiter ex urbe, agrisq; deuectus. Miratus id Camillus, ac fictum ſuſpicans, urbem ingredi uoluit, cumq; comperiſſet quieta, ac tranquilla omnia, opifices intentos quenq; operi ſuo ludos quoq; litterarum ſtrepere diſcentium uocibus, demum ita omnia intra urbem geri, ut belli fama uideri eò perlata uix poſſet, uictus hac hoſtium patientia, ut Liuius ait, uocato ad ſe Thuſculano ſenatu, Soli adhuc inquit, Thuſculani ciues, uera arma, uerasq; uires, quibus ab ira Romanorum ueſtra tutaremini, inueniſtis.

Ite Romam ad Senatum, apud quem è ueſtigio profe-
cti ita uerba fecere, ut pacem non modo facile impetra-
rent, uerum haud multos poſt dies etiam ciuitatem. Ita-
q; aduerſus Romanorum indignationem, ac potenti-
am, pro re præſenti, neq; ſanius conſilium, neq; pruden
tius excogitari potuiſſet ullum, nam & impetum, irã-
q; facile à ſe auertere, & non inuenere ſolum pacem, ac
ueniam, uerum prudentis etiam facti meritum cum ci
uitate donarentur.

A mbigam conſtantiore' ne animo, ac prudẽtiori conſilio à
Sp. Poſthumio, poſt Caudinam illam pacem, qua ab ip
ſo COS. exercitúq; romano itum eſt ſub iugum, proſpe-
ctum infamiæ ſuæ fuerit, atq; ignominiæ oium maxi-
me, quã Romani cõſules, aut duces ad ea tẽpora ſubiiſ
ſent. Is enim à Publio Philone uocatus in ſenatum ad di
cendum, ita qdem locutus eſt, primum ut diceret, non
teneri populum Romanum ſponſione ſua, quando iniuſ
ſu eius facta eſſet, neq; ex ea ſponſione, præter ſuum, ac
collegæ corpus deberi qcquam. Deinde cenſuit ſeſe de-
dendos eſſe, nudos, uinctosq; per feciales Samnitibus,
ut ea ratione populum Romanum exoluerent, ſiqua
illum obligaſſent, nequid diuini obſtaret, humani' ue
quo minus iuſte, pieq; aduerſum Samnites de integro
bellum iniretur. Quo' circa conſules exercitum ſcribe-
rent, pararentq;, quæ bello eſſent neceſſaria, non prius
tamen hoſtium fines romanus ingrederetur exercitus,
quàm quæ dedendis ipſis præſtari, iusq;, fasq; eſſet, per-
fecta eſſent cuncta. Quibus in hanc ſententiam dictis,
hæc, ut Liuius refert, ſubdidit. Vos dii immortales
precor, quæſo, ſi uobis non fuit cordi, Sp. Poſthumium,

& T. Veturiũ. COSS. cum Samnitibus proſpere bellũ gerere, At uos ſatis habeatis, uidiſſe nos ſub iugum miſſos, uidiſſe ſponſioni infami obligatos, uidere nudos, uinctosq́; hoſtibus deditos, omnem iram ueſtram, noſtris capitibus excipientis, nouos conſules, legionesq́; Romanas, ita cum Samnite gerere bellum uelitis, uti omnia ante nos conſules geſta ſunt. Qua igitur fortitudine animi hæc dixerit, qua etiam prudentia ad abluendam infamiam, ipſe idem teſtis eſt Liuius, qui dicat tantã admirationem, miſeratiõemq; inceſſiſſe omnes, hæc ubi Poſthumius dixit, ut modo non crederent illum eundem eſſe Spurium Poſthumium, qui author tam fœdæ pacis fuiſſet, modo miſerarentur, quod uir talis etiam præcipuum apud hoſtes ſupplicium paſſurus eſſet ob iram diremptæ pacis. Quin etiam poſt hæc dicta, cum tribuni plebis tentarent intercedere, ita quidem diſſeruit, ut oſtenderet, nihil populo Romano, nihil ipſis tribunis eſſe cum Samnitibus, cum quibus nihil ab ijs eſſet actũ neq; cũ ipſo Poſthumio, ac Veturio, quibus nihil ab ijſdem eſſet mandatum, uerum ipſos qui ſpopondiſſent, Samnitibus ſponſores eſſe ſolos, ob idq́;, quod præſtare ĩpſi poſſent, ſua corpora, ſuas animas præſtare Samnitibus, in quæ ſæuirent, ferrumq́; atq; iram acuerent. Conuerſusq́; ad collegam, Nos, inquit, Tite Veturi, uosq́; cæteri, uilia hæc capita luendæ ſponſioni offeramus, et noſtro ſupplicio liberemus Romana arma, Hisq́; in hanc ſententiam fortiſſime dictis, abdicato magiſtratu, uterq; traditi ſunt fecialibus, Caudium ducendi. Igitur ad locum ducti, ubi & detrahendæ ueſtes erant, & manus uinciendæ nudis, cum apparitor, uerecundia maieſta

tis tanti uiri, laxius deuinxiſſet, tum Poſthumius. Quin tu, inquit, lorum adduce, iuſtaq; fiat deditio. Nec uero prætereundum cenſeo, quod ſumma etiam admiratione dignum eſt. Cum peruentum ad tribunal eſſet, ubi Pontius præſidebat Sánitium dux, dixiſſetq; fecialis, Hoſce homines uobis dedo, quo populus Romanus ſcelere impio ſit ſolutus, ibi Poſthumius, quod ob deditionem factus eſſet iam Sánis, fecialis femur quanta maxima ui potuit perculit ſublato genu, quando manibus uinctus erat, clara obteſtans uoce, Sánitem ſe ciuem eſſe illum uero legatum fecialem, à ſe contra ius gentium uiolatum, idq; eo conſilio, quod iudicaret aduerſum Sãnites, populum romanum, iuſtius bellum eſſe geſturũ, facile contra ius gentium ab ciue Sánite uiolato. Admirabuntur alij fortitudinem, quæ in hoc miſerabili caſu nimirum fuit ſumme admirabilis, ego uero uel prudentiam magis, qua una omni è parte infamiæ occurrit, atque ignominiæ, non apud Romanos modo, uerũ apud quaſcunq; gentes, ad quas rerum Romanarum fama eſſet penetratura. Nam perſuaſum cum haberet, qua magnitudine animi ſenatus eſſet, populuſq; Romanus ſe dedendum hoſti, ante quàm ea de re in ſenatu diſputatum eſſet, ipſemet qui primus ut diceret rogatus eſt, ſeq;, atque collegam & alios quoſdam dedendos cenſuit. Et cum tribunis obſtitit intercedentibus, ſenatumq; in ſuam traxiſſet ſententiam, de reo ſeipſum fecit actorẽ Et quamuis ubiq; reum ſe confiteretur, ubique tamen perinde, ut actor cauſam egit, atq; in cauſa publica ex priuato ſe, ac reo iudicem ſtatuit. Qua è re cum conſtantiæ, fortitudiniſq; ſuæ ducem haberet prudentiam, ac forti-

tudinem prudentiæ parentem, qđ ad Pontium, Sãnites q; attinet, id effecit, uti confeſtim poſt deditionem, conuerſus ad lictorem Pontius, diceret, I lictor, deme uincula Romanis, moratus ſit nemo, qui minus ubi uiſum fuerit, abeant, itaq; in caſtra inuiolati redierunt. Quo uero ad populum romanum, ne fides dictis meis abrogetur, ponam Liuij uerba. Hoc ſenatuſconſulto facto lux q̃dam ciuitati affulſiſſe uiſa eſt. Poſthumius in ore omnium erat. Eum laudibus ad cœlum ferebant. Deuotioni Publij Decij, COS. alijſq; facinoribus æquabant. Emerſiſſe ciuitatem obnoxiam paci illius conſilio et opera, ipſum ſe cruciatibus & hoſtium iræ offerre, piaculaq; pro populo romano dare, ut arma ex eo cuncti ſpectarent & bellum, nunquamq; futurum ſperarent, ut congredi cum Sãnite liceret.

Verſabatur res Romana maximo in diſcrimine, cogẽtibus quantas maximas poſſent copias Sãnitibus, ad Aquiloniam urbem, Ibiq; peragendis ſacris quaſi initiatis militibus, iureiurando adactis, diro etiam carmine compoſito in exſecrationem, non proprij modo capitis, uerum familiæ, ſtirpiſq; non recuſandi imperatoris imperij, nõ fugiendi ex acie, quin occidendi, ſi quem quis ex acie fugientem uidiſſet. Atq; illud quidem militare robur Samnij totius fuit, utq; proditum eſt à ſcriptoribus, ad quadraginta millia lectiſſimorum militum. Has aduerſum copias Romanorum duces erant Spurius Caruilius, & Lucius Papyrius curſor. Itaque partiti copias, eodem tempore Caruilius Cominium Samnij urbem oppugnabat, Papyrius ſeſe ad pugnam inſtruebat, aduerſus exercitum, qui ad Aquiloniam conſediſſet. Cum igi

turpugnæ tempus aduenisſet, Papyrius collegam per epiſtolam rogat, aberat enim uiginti paſſuum millibus nequid ocij, quietisq́; relinquat obſeſſis, quo Samnites partem eò copiarum è caſtris mitterent. Die itaque pugnæ, cum Pullarius auſpicium mentitus eſſet, & ipſe ſignum propoſuiſſet, ac paulo poſt comperiſſet mendacium, iuſſit Pullarium inter prima ſigna conſtitui inquiens. Mihi quidem milites tripudium nũciatum eſt, egregium & mihi duci, & militibus uobis auſpicium. Cæterum auſpicio qui affuiſſet, ſiquid falſi nunciauit, in caput illum ſuum religionem concepiſſe. Cumq́; ad primum congreſſum Pullarius, pilo ictus occubuiſſet, Bene habet, inquit, adſunt dij prælliantibus nobis. dedit pœnam noxium caput. Cumq́; ante initam pugnam iuſſiſſet Spurium Nautium ad hoſtium terga occultis itineribus cum iumentis, ac mulis caſtrenſibus, inſidentibus ijs militibus in medio ardore pugnæ quantum maximum poſſet puluerem excitare, Nautiusq́; in tempore & affuiſſet à tergo hoſtium, & puluerem excitaſſet, mulis ipſis trahentibus frondentis ad caudam ramos, qui puluerem exagitarent multo maximum, hoc uiſo Papyrius ſublata uoce, ut hoſtes quoque exaudirent, Captum eſt, inquit, Cominium. Collega aduentat Caruilius, An paſſuri eſtis milites gloriam pugnæ huius apud collegæ exercitum fore? Quo dicto ut hoſtium conſternauit animos, ſic adauxit ſuis, incenditq́; gloriæ cupiditate. Confeſtimq́; aſcenſo equo ſignum dedit equitibus, uti in aciem inferrent ſe hoſtium, quacunque ipſum erectam quatientem cuſpidem uidiſſent. Atque haud multo poſt artibus his hoſtium exercitus, cæſusq́;

& in fugam uerſus eſt. Reuerſus autem ipſe ab ijs inſequendis, cum præter opinionem uideret, Romanos aliquot milites Aquiloniæ muros iam aſcendiſſe. Quādo inquit, paucorum temerarijs auſis, magna nobis oblata eſt occaſio, utanur ea, Et quanq̄ feſſis militibus ſigna in urbem inferri iuſſit, cumq; ea nocte magno cum ſilentio Sānites portis egreſſi fuga ſalutem peterent, ipſe oppido potitus eſt, maneq; fugientes acerrime inſectatus, Ex eoq; debellatus eſt Sānis, non tam militum, ac præfectorum uirtute, q̄ ducis ipſius prudentia, atq; conſilijs, ut nequaq̄ tantum ualuerint apud hoſtem imitationes, ac ſacra, quantum apud Romanos Papyrij unius conſilium, atq; prudentia.

Magnus ille Antiochus cum immineret Romanis, traxiſſetq; in amicitiam Ptolemæum Philopatrum Aegyptij Regem, tradita ei in matrimonium Cleopatra filia, eadem etiam ratione Ariaſatem Cappadociæ Regem collocata ei altera filia Antiochia, tertiam Eumeni obtulit Pergameno, quo eodem quoq; affinitatis genere illum ſibi adiungeret, haberetq; aduerſum Romanos firmiorem. At Eumenes Romanorum uires, bellicaq; eorum inſtituta, & artes conſyderans, decreuit, nulla ratione Antiochi partes ſequi. Mirantibus autem id Attalo, et Philetaro fratribus, nec ſatis eius conſilium probātibus qđ maximi omnium ea tempeſtate regis, & quidem roganti recuſaret filiam. Atqui, inquit Eumenes futurum eſt inter Antiochum, & Romanos bellum atrox quidem, & quanquam procul ab Italia, tamen, quod ratio ipſa & Romani populi natura monſtrat, in initio pares euentus propter Antiochi opes, atq; potentiam, cō-

nuneniq; fortunam habiturum, cæterum progrediente tẽpore, uictoriam omnino penes romanos futuram, & propter magnitudinem, ac firmitatem imperij, reiq; militaris diſciplinam, & propter tolerantiam laborum, & ſummam animorum ptinaciam. Quod haud multo poſt ſucceſſit, ſuperato Antiocho, intraq; montem Taurum redacto. Eumenes igitur, quo erat rerum uſu, ac tum futurorum proſpicientia, tum præſentium perpenſione, uictoris Romani iram euaſit, ac uim, paternumq; ſibi regnum & ſtabiliuit, & auxit, rem Romanam ſecutus.

Præbuit Seleucus, qui Alexandro mortuo Syriæ præfuit, lateq; plurimis imperauit populis, rariſſimum paternæ charitatis in liberos exemplum. Is ex Apamea uxore filium ſuſceperat Antiochum. Ea mortua Stratonicen duxit, Cuius amore captus cum eſſet Antiochus, tacitus, mœrensq; hinc pudore, illinc amoris conficiebatur impotentia. Qua è re letalem contraxit morbum qui eo erat periculoſior, quod eiuſmodi affectus, medicis erat incompertus. Eraſiſtratus igitur inter omnes, qui ægroto aſtabant & primus, & ſolertiſſimus medicus cum adoleſcentis corpus ſyncerum uideret, nulliſq; illud malignis uexari humoribus, ægritudinis cauſam ad ægroti animum referre ſecum cœpit, decreuitigitur aſſidere Antiocho, & ad ſalutationem, ingreſſumq; ſingulorum intra cubiculum illius notare commotiunculas. Permultis igitur diuerſi generis quotidie eum inuiſentibus, cum in illorum ſiue aditu, ſiue abitu non oris, non uenæ ſpiritalis, ſignum aliquod commotionis appareret, ſed iaceret Antiochus mœſtus, langueſcensq;,

ac ſemitorpidus, nec tamen ipſe ab incepto deſiſteret, continuaq; animaduerſione, deprehendit tandem, & dum cubiculum ingrederetur, & dum langnenti aſſiſteret Stratonice, *intingi rubore* Antiocho *faciem, ue- namq; ſubſilere, ac corpus ipſum nigorem reſumere, con- feſtimq; abeunte illa labaſcere, ſpiritumq; ipſum conci- dere.* Idque *cum non ſemel animaduertiſſet, ut erat naturæ ſciens* Eraſiſtratus, *ſenſit hinc amorem morbi eſſe cauſam, illinc pudorem, ac paterni tori reuerentiam, atq; infamiæ metum, hancq; inter contentionem, affe- ctuumq; concurſationem, tacitum illum, languẽtemq; tabeſcere, atq; occulta curã confici, pudore, metu, amo- re, deſperationeq; obluctantibus.* Huius *igitur rei tam occultæ, & raræ deprehenſio, quanta in* Eraſiſtrato *in- eſſet ingenij uis, quàm magna etiam mentis, intelle- gentiæq; eius ſiue prudentia, ſiue ſagacitas, aut perſpi- cientia, rariſſima quadam cum admiratione omnium declarauit.* Sed *inuenta morbi cauſa, longe maior pru- dentia eius exſtitit, comparandis, atque adhibendis re- medijs adeo difficilibus, cum ea, quæ amaretur patris, & amantiſſimi quidem patris eſſet uxor.* Itaq; *multa ſecum animo cum agitaſſet, tandem his* Seleucum *eſt aggreſſus.* Compertã *habeo* Rex *morbi cauſam, amorẽ mulicbrẽ.ſ.* Verum *quam deamat filius ea eſt, ut de- ſperandum ſit illi, poſſe ea potiri.* Ad ea Rex. *Dij, in- quit, boni, quæ nam hæc eſt mulier quam ſi minus do- nis, at certe coniugio, & parte regni etiam potiſſima in dotem tradita, traducere ad uoluntatem filij, et eius quidem unici nequeamus? quando nihil eſt, quod non libentiſſime, pro eius ſim ſalute præſtiturus.* His *auditis*

Eraſiſtratus, regem cum uidiſſet maxime incenſum. Atqui, inquit, o Rex, ne diutius fruſtrere, mea eſt uxor, filius quam deperit tuus, addiditq; & uerbis uultum quàm aſpernaciſſimum. Tum Antiochus precabūdus, O amiciſſime Eraſiſtrate, medicaeq; facultatis cum primis experiens, quando ad eximiam rerum cognitionē ſummam etiam bonitatem adiunxiſti, non ne uno tempore, & patris ſenis miſerebere, & unicum filium tali ingenio praeditum, tantiq; imperij ſucceſſorem arte tua, tuo item beneficio, munereq; in uitam reſtitues, an paſſurus & per ſummam etiam iniuſtitiam tabeſcentem illum cōfici, eiusq; rei deſyderio, quae in manu tua eſt, miſerabiliter expirare, & emori? Ad haec aliaque, tum precum, tum pollicitationum plena perinde, ac indignaretur Eraſiſtratus, uim ſibi regem afferre uelle, uidelicet o Seleuce tuam tu ſi eam filius amaret uxorem, eſſes illi traditurus? Ad ea benigno uultu Rex, Et uxorem, inquit & regnum. Sed tu iniuſtior, qui cum & morbum deprehenderis, & morbi cauſam, ſitque penes te unum remedium, tamen & patrem una, & filium, eadem opera uelis perdere, peruetus noſter, cum ſis & amicus, et medicus. Tum rurſus Eraſiſtratus. Ne tu Rex maxime, qui me iniuſtiorem uocites, iureiurando affirmaueris tuam te uxorem quamuis & unico, & cariſſimo nato traditurum, ſi ob eius amorem is iaceret, ut quidem de mea iacet, quòd uides, quam grauiſſime. Hic Rex cum & per regiam fidem, & per deos immortaleis iuraſſet pro Antiochi ſalute, quem unicum haberet, eundemq; contentiſſimum pariter, ac maxime prudentem cognoſceret, animo quamlibentiſſimo,

uxorem ſe illi ſuam eſſe conceſſurum, facturumq; longe etiam maiora ſalutis illius ergo. Tum Eraſiſtratus, regē cum cerneret nihil ſimulanter loqui, uerum ex animi ſententia compoſito admodum ſermone, & qua opus erat adhibita prudentia, rem omnem patri ſic aperuit, ut hoc cognito Seleucus lætatus fuerit mirificum in modum, quodq; reliquum in authoritate ſua intellegeret collocatum, operam primo adhibuit, uti filio, uxoriq; à uiris grauiſſimis, maximæq; authoritatis connubium perſuaderetur. Quo ab utroq; impetrato, conuocatis, undiq; amicis, dynaſtisq;, ac ducibus exercitus, orationem huiuſmodi ad illos habuit, Senem eſſe ſe, ſuamque ætatem indigere nepotum præſidijs, minime uero paſſurum, tantum ſe imperium ſua preſertim unius culpa Macedonum è iuriſditione ad alias manus, ditionemq; prolabi. Hisq;, atq; alijs in eam ſententiam explicatis, de nuptijs filij, & parte regni ei permittenda quid decreuiſſet aperuit, ſummaq; cum lætitia, & amicorum, atq; exercitus uoluptate nuptias illorum celebrauit. Hoc igitur Eraſiſtrati factum eiuſmodi quidem fuit, ut non ad humanam modo prudentiam, uerum ad diuinam quandam potius ſapientiam referendū uideatur.

Deuicto, ac recuperato Latio, eiusq; receptis urbibus à L. Furio Camillo, & C. Menenio COSS. Senatus populusq; Romanus, Camilli de ſumma rerum relatiōe laudata, decreuit, rebus ijs pro meritis populi cuiuſq; conſulere. Cenſuerat enim Camillus, quoniam uirtute exercitus, conſulumq; ipſorum opera, dijs bene iuuantibus, in manu ſenatus, ac populi eſſet uellet ne eſſe Latium, aut de cætero nullum omnino eſſe, pacemq; ſibi, quo ad

Latinos

Latinos attineret, parare in perpetuum, aut ſæuiendo, aut ignoſcendo, poſſet, uel pœna, uel beneficio à ſenatu præoccupâdum, matureq́; quodcunq; placuiſſet, ſtatuẽdum eſſe, minimeq́; tot populos inter ſpem, metumq́; ſuſpenſos animi diutius habendos. Habita igitur præcipua cum maturitate populi cuiuſq; Latini ratione, nominatim de ſingulis, deque Camilli ſententia decreuit. Nam Lauinos ciuitate donauit, ſacris etiam redditis, Aricinos quoq;, ad hæc Nomentanos, Pedanosq́; eodem quoq; iure in ciuitatem accepit, quod etiam ius, qa Tuſculani antea quidem habuiſſent, iiſdem confirmauit. At Tiburtes, Præneſtiniq́; agro mulctati ſunt. Cæteris uero Latij populis connubia inter ſe adempta. Quo autem remotiores qui eſſent populi, beneficijs eos ſibi obnoxios faceret Campanos equites, quod cum Latinis minime ad rebellandum conſenſiſſent, Fundanos itẽ, Formianosq́;, quod ſuos per fines Romanis exercitibus iter pacatum dediſſent, ac tutum, etiam ciuitate donauit, pariterq́; & Cumanos, & Sueſſanos. Quo quidem conſilio, quibusq́; decretis, rei publicæ proſpectum eſt ſecuritati ſumma cum prudentia, ac maturitate, habita tum urbium, ac meritorum cuiuſq; ratione, tum etiam illorum temporum.

Quintus Fabius dictator in obſidione illa Satricana, cum ipſe iam obſideretur hinc ab oppidanis, illinc ab Samnitibus, qui auxilio Satricanis uenerant, cumq́; cognouiſſet ab Roma C. Fabium magiſtrum equitum aduẽtare cum præſidijs, monuit illum uti ſecreto aliquo, abditoq́; in loco deliteſceret, donec ab ipſo ſignum accepiſſet. Quo cum magiſtro equitum conſtituto, cælauit de

aduentu illius milites quo ſpem in ſe ipſis modo colloca/ tam ſcirent, ratus illorum animos, quos forteis eſſet ex/ pertus, efficacius propoſita neceſſitate incendendos. Itaq; pugnæ ſignum cum dediſſet, ſic allocutus eſt mili tes, ut diceret ſola in eruptione ſpem eſſe, uiam ferro pa tefaciendam, ad commeatum comportandum nullum omnino aditum, cum circa omnia defeciſſent. Ne'ue il los fruſtraretur, caſtra ipſa eſſe relinquenda, atq; ab ſe mandatum, uti primum cum agmen uallo exceſſiſſet ignis inijceretur, iacturam rerum, quæ incendio cuncre marentur, hoſtium è præda reſarciendam. Atq; his di/ ctis, & milites uallum egredi confeſtim iuſſit, & in hoſtem deſperatione magis, quàm ira concitos ferri, & ab altera caſtrorum parte ignem inijci. Quod quidem ſignum ignorante milite cum magiſtro equitum conue nerat, qui in inſidijs poſt hoſtem deliteſcebat. Hac ita/ que ratione hinc milite ob deſperationem acerrime in Samnitem illato, illinc magiſtro equitũ repentino ador tu inuecto, uehementiusq; premente à tergo, hoſtis in medio cæſus eſt, Romanusq; non ſolum obſidione libe/ ratus, uerum etiam uictor caſtris Samnitum potitus eſt, Prudentia ducis arte ſua uictoriam apparante. Di/ uerſo idem conſilio uſus eſt poſt traductum ab ſe trans Ciminiam ſyluam exercitum, cum Hetruſci coniun/ ctis unà finitimis ſecum Vmbris, maxime ingentibus copijs in eius caſtra illati eſſent, quo tempore & res He truſcorum eleuare admodum anniſus eſt, imbellemq; eum hoſtem oſtendere, & ſuos ipſe non modo eſt cohor tatus, uerum etiam ijs uerbis uſus, quibus ſpem milites conciperent proditionis inter hoſtes occultæ. Curarent

igitur corpora, darentque ſe quieti, dum pugnæ tempus afforet, quod ideo fingebat, quo illorum animos, hoſtium multitudine deterritos confirmaret ſpe, excitaretque ad uictoriam, quæ confeſtim ſecuta eſt. Nam paulo ante lucem, ſomno grauatis hoſtibus, negligentiusq; circa agentibus, prorupto dolabris non una è parte caſtrorum ſuorum uallo, emiſſisque uno impetu copijs omnibus, ſemiſomnes ſuiſque in cubilibus cæcidit, fugientesq; non modo inſecutus eſt, uerum caſtris hoſtium potitus. Itaque arte hac quanquam diuerſa, eo die ad ſexaginta millia hoſtium cæſa ſunt, aut capta. Quanta itaque uis ſit prudentiæ, nullum non uitæ genus oſtendit, ut niſi ea ipſa aut dux pro tempore affuerit, aut comes, fortitudo utiq; temeritas quædam futura ſit, cum ex aduerſo quæ per ſe temeritas quidem eſſet, eam nonnunquam uertat in fortitudinem.

Superatis bis uno anno conſerta manu Samnitibus, militeque Romano Capuæ locisque finitimis in hybernis collocato, quod Campanæ deliciæ militum animos emolliſſent, ubertasque cum primis ſoli, atque agrorum amœnitas, initum eſt clàm ab illis conſilium adimendæ cultoribus ipſis Capuæ. Quæ res magno cum agitaretur militum conſenſu, & ſtudio, perlata à tribunis eſt ad Qu. Seruilium quartum tunc conſulem. Is uti erat ætate & rerum uſu doctus, quod intellegeret quanto res in diſcrimine uerſaretur, diuerſa cum agitaret animo, metireturque grauitatem periculi, indicauit arte tandem occurrendum eſſe. Itaque clàm ſummiſit, qui per hyberna rumorem, ut Liuius inquit, diſſiparent, iiſdem in oppidis inſequenti

anno hybernandum eſſe, idq; eo faciebat conſilio, quo illi patrandi īcœpti ſpem differrent, dum in manu ſua poſitū eſſe intellegunt, quandocunq; exſequi illud uellent, hacq; ratione aliquandiu militare fruſtratus ē conſilium. Poſt uero eductis eadem arte ex hybernis militibus, in æſtiuis eos collocat aliamq; ingreſſus uiā, è principibus coniurationis, ſenſim nunc hunc in patriam remittebat, quod emerito eſſet ſtipendio, aut parum integris uiribus, nunc illum, quod diutius abſuiſſet domo, alium ſub ſpeciem procurandi commeatus, modo ſingulos, modo plures ablegabat è caſtris, nūc alios, atq; alios, quęq; tamen, ſub honeſtam cauſam, commonefaciebatq; qui Romæ erant magiſtratus, ut quos Romā miſſos ſcirent, moras nectendo ludificarent. Itaq; arte hac, induſtriaq; peruerſis militum conſilijs ijt obuiā, rebusq; Cāpanorū occultiſſime pariter, tutiſſimeq; cōſuluit, nec minus ſenatus itegritati, cōſulariq; dignitati, ac ſuæ.

Gorellus Orilia, cuius familia Neapoli nō mediocriter Ladiſlao ſub Rege floruit, quæq; nunc penè extincta eſt, cum Ladiſlaus uictus, fugatusq; ab hoſte, ex agro Caſinate Neapolim confugiſſet, ibiq; de comparanda pecunia, ad reſtituendum exercitum ſolicitus eſſet admodū, decerneretq; ſuadentibus quibuſdam, magis partiū ſtudioſis, q̄ ſapientibus uiris, noua quadam, inuſitataq; tributa parentibus populis imponere, ea re cognita Gorellus, quanquam ſenex, ac pedibus laborans, Regem adijt, & qua erat comitate, atq; prudentia, q̄ inquit uereor o Rex, ne dum hoſtium impedire conatus, ac repellere uim ſtudes, id ipſe agas, ut tuos in te populos populareſq;, noua ob tributa iratos excites, prouoceſq; in

odium, ac maleuolentiam. Quid obſecro, qui tibi male uolunt, quiq; aduerſariorum rebus fauent, quid inquã aut magis cupiant, aut uehementius optent, q̃ id conſilij ut ineas, qđ auertere à fidelitate, atq; in te beneuolẽtia, & ſtudijs quam facillime populares tuos q̃at? Atq; hæc qdem & una, & certiſſima eſt ad idipſum uia, quã ut ineas, qui rebus tuis male conſultum uolunt, ſub beneuolentiæ ſpẽm ſuadere tutò habeant. Quocirca cõſilia hæc, ut paꝝ utilia, ut minime ſalubria, atq; ab hoſtibus tuis magnope expectata, ex animo tuo prorſus eijce, quodq́; ſumma tibi centum milliũ opus eſt, eaq; p̃ſenti, nobis familiaribus tuis, atq; adminiſtris, quoꝝ una futura eſt tecum fortuna, cogendã iter nos, atq; enumerandam ſtatue. Atq; his dictis, aſſumpto confeſtim calamo, paucos quoſdam Regis ex adminiſtris deſignauit, quanta cuiq;, ſibiq; in primis ipſi pecunia irrogãda eſſet notata, eaq; è ueſtigio pſoluta eſt. Prudentiſſimum ſanè pro re, ac tpe, & datum à Gorello & acceptũ ã Rege conſiliũ eſt. Quo effectum eſt, ut ex hac ſubſidiaria paucoꝝ, eorũq; fideliſſimoꝝ hoĩum cõtributione, p uerſis hoſtiũ obuiã iretur conſilijs, Regisq; neceſſitudini, & Popularium conſuleretur beneuolentiæ, ac quieti.

Titus Quintius Flaminius repulſo ad Hapſum fluuium Macedoniæ Rege Philippo, cũ uideret illum in Theſſaliam properare, atq; incenſis regionis oppidis, quæ infirmiora uidebantur, eius iuſſu incolas intra montium aſpera ſe conferre, quæq; ſecũ paꝝ illi aſportare poſſent, ea Macedonibus à militibus diripi, Iuſſit militẽ Romanum, perinde, ac p pacata loca iter facere, ac tanq̃ Romanæ ea ditioni à Philippo pmiſſa eſſent, ab oĩ prorſus

direptione, uiolentiaq; abſtinere, nihilq; hoſtilem in modum agi, quin amice, perhumaniterq; adminiſtrari ab ſuis omnia. Qua è re humanitas cum perſpecta eſſet Quntij, animusq; longe ab ſuperbia, auaritiaq; alienus, id effectum eſt, ut cum primum in Theſſaliam cum exercitu perueniſſet, certatim urbes ad ſeſe dedendas ſponte oratores mitterent, breuiq; Græci ut ipſi palàm dicerent, Romanos non aduerſum Græcos, uerum pro Græciæ libertate aduerſus ſuperbum Macedonum dominatum bellum gerere. Quod re ipſa paulo poſt experti ſunt, cum Iſthmicis in ſpectaculis, quibus celebrandis omnis fermè Græcia conuenerat, pace parta ſuperatoq; publicæ libertatis hoſte, Titus ipſe Quintius publico edicto per præconem declarauit Græciæ populos, Senatu populoq; Romano, ſeq; ipſo conſule id ſtatuente, liberos immunesq; de cætero fore, eosq; ſui iuris eſſe. Res ſanè non modo prudentiſſimo imperatore apprime digna, uerum etiam eius uiri propria, qui in litteris, atq; humanitatis ſtudijs enutritus.

Athenienſis Phocion cum intellegeret, nulla ſe ratione populum ne aduerſum Bœotios arma ſumerent, continere poſſe, arte eos, induſtriaq; coercendos iudicauit. Edici enim confeſtim per præconem iuſſit, ab ipſa uti pubertate, ad ſeptuagenarium uſq; qui ciues eſſent, omnes uti arma caperent, ac quinto poſt die uti armati, inſtructiq; adeſſent, ſex dierum commeatu aſſumpto, qui ſe ducem in Bœotiam ſequerentur. Quod edictum omnes cum accuſarent, ut iniquum, parumq; conſyderatum, ipſe contra obſiſtens, aſſeuerabat, nullam ineſſe edi

ſto iniuriam, cum ipſe octogenarius armatus eſſet cum cæteris in acie affuturus. Hac igitur arte impetu populi per ſummam prudentiam compreſſo, ciuitatẽ ipſam ad ſanitatem reuocauit.

M*artius prætorius uir ſecutus* Bruti partes, *cum eſſet in cõflictu illo* Macedonico *ab* Antonianis *uictoribus captus, ſeruũ ſeſe eſſe ſimulauit, emptusq́; ſub haſta à* Barbula *quodam minime impigro homine, eam ĩ ipſa ſeruitute ingenuitatem pſtulit, ut ppoſitus primo ab hero ſeruitijs alijs fuerit, dein uero atq; haud multo poſt rei etiam pecuniariæ.* Quodq; Barbula *uideret ineſſe ĩ eo ciuilis, atq; urbani hominis magis q̃ ſerui ſtudia, ac cogitatiões, non ſemel cohortatus eſt illum conditionẽ indicaret ut ſuam, pollicitus ẽt opam impetrãdæ ueniæ, etiam ſi è proſcriptorum eſſet fortaſſe numero.* Ille aũt *qua erat animi firmitate, atq; prudentia, obſecutus ẽt temporibus, in propoſito ubiq; pſtitit, ſeruum ſeſe utique profeſſus.* Aliquantum autem inde poſt tps Barbula cũ *decreuiſſet* Romam *proficiſci, pcunctatur* Martiũ eẽtne *ſecum ad urbem profecturus, arbitratus ſi è proſcriptis eſſet haudquaq̃ ſecum iturum.* At ille *libentiſſime iturum quo ſe cunq; uellet, reſpõdit.* Quò *poſtq̃ puentum eſt, eam aduerſus* Barbulam *continuauit opam, ſeruili ſub famulatu, & habitu, ut proficiſcentem etiam herũ in curiam, atq; ad ſalutandos conſules comitaretur, aſtaretq́; ſeruili ſub habitu ante fores.* Itaq; *cognitus tandem ab amicis qbusdam* Barbulæ *in aures, ſubdubitanter tamen, & maxime conſyderata opera inſtillatum eſt, ne ſeruulum illũ crederet, ſed ingenuum eſſe ſciret, ac romanum ciuem, clàm igitur illum ſi amaret & ope-*

ram nauare ſe dignam uellet, id ageret, ut à proſcriptio ne eximeretur. Quod quidem à Barbula cautiſſime per Marcum Agrippã ẽ procuratum, nec ita multo poſt in Octauij amicitiam receptus eſt, & prætor etiam declaratus. Ab ipſo igitur initio Martius pro re quidem, ac tempore conſilium id cæpit, ut uitam quo redimeret, uenalium ſe ẽ grege faceret, cum ratione alia ſaluum ſe fieri poſſe omnino diffideret. Quod conſiliũ ea ſecutus ẽ opera, atq; induſtria, ut & nobilitatem generis circunſpectiſſime obtegeret, nequa manifeſtam in ſuſpicionẽ ingenuitatis incideret, aut eius fidem faceret, et ut Romæ cum eſſet penſatis rebus ſimul, ac temporibus, melius, ac ſalubrius capere conſilium poſſet. Quo autem fauore, quaq; benignitate fortuna quoq; ipſa conſilio huic aſpirauerit, animaduertite quæſo. Antonij rebus ab Octauio profligatis, captus Barbula, q eius ſecutus erat p/teis, cum & ipſe ſeruum ſe Martij exemplo ſimulaſſet, uendereturq; ſub haſta, fortuito eſt ab ipſo quoque Martio cum alijs quibuſdam emptus, nequaquã tamen propter ſqualorem ſtatim cognitus, At ubi Barbula ſe ipſum aperuit, non ſolum Martij opera ueniam impetrauit, uerum in Octauij amicitiam ita receptus eſt ut militareis ad honores, atq; ad præturam etiam euectus fuerit.

D inocrates architectus maxime nobilis, cum aditum ad Alexandrum impetrare, per purpuratos, ac familiares eius minime etiam multum poſt tempus poſſet, indicaretq; ab illis ſeſe irriſum iri, conſilium, ac ſimul etiam auxilium à ſe ipſo petijt, Cumq; eſſet ipſe procero ad modum ſtatu, nec quadratis tantum membris, uerum

forma, ac dignitate corporis totius inſignis, atq; aſpe-ctu ipſo præcipue gratus, nactus opportunitatem, quo die Alexander populo dabat audientiam, præſidebatq; iuri dicundo, nudatis membris, oleoq; peruncto corpore, ac populea fronde coronato capite, læuo humero leonis pelle amicto, dextra ipſe clauam geſtans, ad tribunal prodijt, qua nouitate permotus Alexāder iuſſit aditum illi ad ſe dari, percunctantiq;, qui nam eſſet aut qd eo habitu ſibi uellet, reſpondit Dinocrates, quæſiſſe eo ſe habitu ad illum aditum, atq; audientiam, eſſe autem architectum, ac genere Macedonē, afferre autem ſe multas quidem & egregias cogitationes Alexādri magnanimitate dignas, In ijsq; de monte Atho in uirilis ſtatuæ formam redigendo, eo quidem artificio, ac poſitu, ut lęua manu urbis maxime capacis amplitudinem contineret, ac mœnia, dextra uero pateram, qua fluuiorum omnium, qui eo è monte defluerent, decurſus exciperet. Quibus auditis Alexander ingenio hominis ac ſermone delectatus cum admiraretur etiam inuenta, ſecum illum eſſe uoluit, utq; in Ægyptum ſequeretur ſtatuit. Cūq; Alexādriam ædificaturus eſſet, Dinocratis conſilio, & opera uſus eſt in ea ædificanda. Per hāc itaque maxime accōmodatā uiam Dinocrates aditum ſibi ad Alexādrum comperijt, cum alia ſe ratione inuenturū eum prorſus diffideret, ut uix quicquam exiſtat prudentiæ ipſi imperuium.

D *acæ, finitimæq; illis gentes cum intellegerent romanos inter ſe arma uertiſſe, miroq; ob id raperētur ardore belli in eos mouendi, Cotioq; illorum dux alia nequiret tātum impetum ratione compeſcere, in principum ipſo-*

rum conuentu, ac frequentia, ferociſſimos duos canes emitti è catenis iuſſit, qui ſtatim in ſe conuerſi, atrociſſime inuicem ſæuiebant. Cum illorum maxime atrox, ac ſæuiens certamen eſſet, ex occulto lupum immitti iuſſit, quo uiſo canes, quaſi pacatis animis ac concordi fœdere in lupum è ueſtigio illati ſunt, pugna inter ſe dirempta. Prudentiſſime igitur dux Cotio, quod nec ratione, nec oratione perſuadere poterat, belluarum exemplo perſuaſit.

L*ucius Antonius Marci Antonij triumuiri frater circumſeſſus Peruſiæ ab Octauio, fruſtraq; nõ ſemel tentata eruptione cum fame iam conficeretur exercitus, communicato prius conſilio cum primoribus, nulla impetrata fide publica, ad Octauium decreuit cum paucis admodum proficiſci. Quem proficiſcentem cum intueretur Octauius, & ipſe obuiam profectus eſt uenienti. Ibi L. Antonius eam orationem habuit, omnem in ſe conuertens culpam, nihil pro ſe omnino deprecatus, uerum pro uno tantum exercitu, ut & pœnam à militibus auerterit impetrata uenia, & ipſe amice acceptus ab Octauio ac maxime liberaliter fuerit. Itaq; dũ extremis in difficultatibus omni ui, arteq; incaſſum tentata, eligit fidei ſe hoſtis libere permittere, dum quæ à ſe facta eſſent liberaliter apud uictorem aperit. Dum pro ſe ipſo nullo modo deprecatur, ſed pro exercitu tantũ ſupplex loquitur, dum crimen omne, omnemq; in ſe culpam, ac ſupplicium transfert, & ſe ipſum. & exercitum à cæde, ſupplicioq; liberauit, inuenta apud uictorem adoleſcentem arte hac, conciliandi animi ueniæq; impetrandæ uia.*

A *tulimus, ut iam uidetis, uiri optimi quæ uiſa ſunt op-portuna in hoc uirtutis genere exempla, eaq; diuerſo ēt in genere rerum agendarum. Quo circa finem afferen-dis ijs, hodiernæq; etiam dictioni ſtatuamus. Verum ne cui uideamur parti diſſertionis huius defuiſſe. etſi parū quidem neceſſarium iudicari poteſt, non omittemus ta-men exempla quædam, eaq; non adeo multa his ipſis adiungere, quæ ferendis in ſermonibus, dicendiſq; i ſen tentijs, magis q̃ in agendis rebus, negotijs'ue adminiſ-ſtrandis obſeruata, admonere nos prudentiæ ipſius in communi quoque ſemone debeant, quotidianiſq; in congreſſionibus ac reſponſis. Indicio enim ſunt quan-topere obeundis in negocijs illi ipſi fuerint prudentiæ ſtudioſi, ad quos dicta ipſa referuntur, quantumq; et in dicendo, & in reſpondendo eiuſdem ipſius ſtudium præ ſe tulerint, uitæq; circunſpectionis, ac rerum geren darum omnium.*

M *ortuo* Romulo, *accitoq; è* Sabinis Numa *ad capeſſen-dum imperium,* Proculo, *ac* Voleſo *è patrum numero ad id à ſenatu, populoq; romano deſtinatis,* Suadente *etiam* Numæ *ipſius patre, quiq; è cognatis in conſiliū uocati aderant, ſuſcipiendum eſſe principatum,* Tum Numa *in hanc quidem ſententiā exorſus dicitur. Quā-cunq; ante actæ uitæ mutationem, nec uacare eam peri culis, & ſolicitudinis eſſe plenam, compluraq; ſecum afferre, dubia quæ ſint, ancipitia, incerta, trepida. Itaq; cui agendam ad uitam nihil deeſſet, neque eſſet cur præ ſentis eū uitæ ſtatus pœniteret, à conſueto illū uitæ ge nere uelle quaſi deſciſcere, ī quo et pro dignitate ſua, et pro rei familiaris neceſſitudie, ac ſuppeditatiōe uerſatus*

eſſet honeſte, ac copioſe, amentis id uideri magis quàm ſani eſſe hominis, qua in commutatione ut aliud nihil omnino moleſti, illud certe ineſſet, quod icertis certa cõmutanda eſſent. H*isq́; ſumma cum grauitate explicatis, & illud ſtatim ſubdidit, ad ſententiam confirmandam,* Romul*um, qui imperium conſtituiſſet* Roman*ũ deo fuiſſe genitum, deumq́; ipſum infantulo illi aſtitiſſe deorum quoq; ope, ac beneficijs altum, educatum, ad imperiumq́; diuinam ob indolem maturrime euectũ,* Se *uero mortalibus ortum parentibus, eductumq́; atq; inſtitutum ab illis uiris, quos pater ipſe, quiq; adeſſent cognati probe quidem noſſent.* Ex omni itaque parte *uitæ mutationem tantam iure ſibi uerendam eſſe.* De*clarauit igitur* N*uma ſuſceptum ante imperium & qualis ipſe in illo futurus eſſet adminiſtrando, & i mutando uitæ genere, quàm multa quoq; ſint circunſpiciẽnda.* Idem *hic* N*uma,* Pr*oculo ac* V*oleſo omni ſtudio conantibus, eum ad habenas regni capeſſendas perducere huiuſmodi ad eos oratione uſus dicitur.* Mi*hi, inqt, oratores* R*omani quem ad regnum inuitatis, longe à* Rom*uli ingenio moribusq́; aliud eſt ingenium, aliaq́; inſtitutio quippe qui cognitionis ſtudijs ipſe deditus, pacem colam, pacisq́; ipſius ocia, cum ille prælijs aſſuetus ciues ſuos, & bellicoſiores reddiderit, & grauiſſimos etiam moriens populo* R*omano hoſtes reliquerit, utrãq; ut ob cauſam bellicoſo uobis rege opus ſit, et ad hoſtileis comprimendos impetus, & quam populus romanus ob præliorum felicitatem concepit imperandi ſpem, bellicoſo duce uſus, ut ne fruſtretur ab ea.* Ita*q; talibus uiris parum ipſe imperio idoneus iudicabor, ac*

tanquam ridiculus iure ab illis habebor, ubi apud eos deorum cultus, humanitatisq;, ac quietis ſtudia docere annitar, qui imperare finitimis, armis contendant, nec illis ſacrificulo opus eſt rege, quibus arma tantum placeant ac bello ptę diuitiæ. Videtis quãta cum moderatione, ac ſapientia indicaret illis, quales ſub ſe ciues Romanos futuros eſſe oporteret.

P *aſſus eſt Theopompus Spartanorum Rex, Ephororum eligi magiſtratum aduerſus Oligarchiam à Lycurgo conſtitutam, qua è re non nihil regia poteſtas cũ uideretur imminuta, eamq; ipſe ob cauſam ab uxore accuſaretur, quod regnum liberis eſſet multo imbecillius traditurus, quàm ipſe à maioribus accepiſſet ſuis; quin inquit, & ſtabilius, & magis, magisq; diuturnum. Quo è dicto diuturnitatem ſe eius oſtendit longe etiã præferre magnitudini, ineſſe enim in licentioſa magnitudine periculum, atq; ex periculo breuitatem. Contra uero in ea poteſtate q̃ ratione, legibusq̃; innixa eſſet, atq; ab iiſdem temperata, diuturnitatem uel etiam certiſſimam. Prudentiſſima ſanè, & optimo digna principe proſpicientia.*

A *lexander quoq; Auguſtus, matre Mamæa parum probante, uxore etiam grauius ferente, quod popularitate uel nimia uteretur, præcipue uero quod ab amicis ſe, atq; familiaribus corrigi tam facile pateretur, ac ſi qd parum pro dignitate ab eo factum argueretur, illud conſeſtim emendaret ad arguentis ſententiam. Qua è re Imperatoriam maieſtatem non imminueret modo, uerum contemptibilem eam conceſſione illa ſua redderet Quin mehercule, inqt ſecuriorem, magisq;, ac magis*

ſtabilem, ac longe amplius gentibus acceptam.

Ioannes Caraciolus, qui ſub Ioanna Secunda Neapolitanorum Regina, regnum ipſum adminiſtrauit, et in cuius moderatione res illius omnes conquieſcebant, cũ ab ea Capuæ principatu donatus eſſet, Amiciq́ꝫ, ac cognati cohortarentur ad inſignia, ut moris eſſet, principatus publice accipienda, deteſtatus eſt illorum omnium cohortationes, atq́ꝫ conſilia, cum diceret principatum eũ à Regum filijs ſolitum adminiſtrari, titulumq́ꝫ principatus eius eſſe illius ſolum, qui in Regno eſſet poſt Regis obitum ſtatim ſucceſſurus. Seſe igitur minime eſſe ampliſſimum Reginæ donum, per ſummam etiã impudentiam, perq́ꝫ maxime inconſyderatam ambitionẽ fœdaturum, quin potius ſeruaturum titulum ipſum illi ipſi, qui futurus eſſet Rex, interimq́ꝫ principatum, resq́ꝫ eius probe, temperanterq́ꝫ moderaturum, ut cum Rex ipſe, quicunq́ꝫ futurus eſſet, declararetur, principatu illi liberaliter tradito, tituloq́ꝫ adeo inſigni in illum liberos'ue eius reſeruato, hac apud illum ratione, & ſibi & ſuis, & amicorum, atque cognatorum rebus æque conſuleret.

Accuſabatur Lycurgus, quod non parum modo magnificus, uerum etiam tenuior fuiſſet in ſupplicijs deorum, ſacriſq́ꝫ inſtituendis. Quocirca palam profiteri eſt auſus, eo id à ſe factum conſilio, ut cultus ipſe erga deos, quo erat paratior conſtitutus, pro cuiuſq́ꝫ facultatibus, ob id ipſum futurus eſſet longe etiam continuatior, magisq́ꝫ frequens. Iudicabat enim propoſitis ſacrificiorum ſumptibus, & qui pecaniæ darent operam, dum lucris, aut parſimoniæ ſtudent, ſore uti à ſacrificijs abſtir

uerent propter auaritiam, & qui paupertate premerẽtur arctius, quod parum ijs eſſet, unde neceſſaria ad ſacrificandum ſuppeterent, ſacra ut ob inopiam prætermitterent. Habita *eſt igitur à prudentiſſimo uiro, quæ neceſſaria tum uiſa eſt diuini cultus ratio, ne illius continuationi aut inopia obſiſteret aut auaritia. Quocirca* Ioannem *patrem tuum* Triſtane *dicentẽ non ſemel audiui, qui* Franciſcum *ſequerentur religioſi, eos expeditiſſimos eſſe* Chriſti *milites, ſemperq́; ad pugnandum inſtructos, quorum tela, clypeiq́; ipſa eſſet paupertas, & animus cœleſtis tantum patriæ ſtudioſus.*

D*emarathus multi uſus uir, & in qua uerſabatur* Repu*blica* Senator *in primis & moderatus, & prudens, cum uideret ab improbo quodam circumuentum ſe, atq; importune, inſolenterq́; efflagitante, ut qui inſtanter ſcire id etiam contenderet, quem è* Spartiatis *optimum iudicaret ciuem, idq́; ſæpius iudicaturum recuſaſſet, expugnatus tandem ab illius importuna improbitate.* Illum, *inquit, optimum noſtris è ciuibus iudicauerim, qui tui ſit ipſe quam diſſimillimus. Quo reſponſo, & importunitatem illius repreſſit, & dignitati non minus ciuium conſuluit omnium, quàm ſuæ.*

R*efert* Cicero Fimbriam *conſularem uirum iudicem datum in cauſa ſponſionis, in qua ferendum eſſet iudicium de uiro bono. Cum igitur ſponſor* Fimbriam *urgeret, ad ferendam ſententiam, reſpondiſſe. Eam ſe rem nunquam iudicaturum, ne aut ſpoliaret fama probatum hominem, ſi contra iudicaſſet, aut ſtatuiſſe uideretur uirum bonũ aliquẽ eſſe. Cũ ea res innumerabilibus officijs cõtineretur, ijſq; ſumme laudabilibus.* Poteſt *ex*

una hac ſententia facile iudicari, quanta eſſet Fimbriæ *ipſius in agendis rebus prudentia, quantus etiam in eo ciuilium ineſſet rerum uſus.*

M *utius is, cui poſtea* Sceuolæ *inditũ fuit cognomen, quaſi relaturus* Porſenæ Regi *gratiam, quod humanius ab illo ageretur, quodq́; iuuentus etiam apud hoſtem uirtuti eſſet honos.* Quod, *inquit,* o' Rex *nullo expugnatus ſupplicio indicaſſem, id tibi nũc ſpõte indicaturus ſum, ne non aliqua ſaltem parte referendæ gratiæ memor tibi, ac gratus uidear.* Neq; *enim fortunæ ipſi ſuccenſurus ſum, quippe quæ id præſtiterit, uti meo ex errore uir maxime probus ſeruaretur, dignusq́; q amicus* Populi Romani *habeatur, potius quàm hoſtis.* Trecenti *unà iuuenes coniurauimus, quibus idem eſt conſilium tui conficiendi, eadem quærendi decoris cupiditas, idem gloriæ ſtudium.* Sors *mihi patrandi negocij prima obtigit, cæteri ſuo quiſq; tempore, rem aggreſſuri ſunt.* Soli *tibi cũ trecentis* Romanæ *iuuentutis principibus futurum certamen eſt, qui tibi bellum indicunt, quibuſcũ horis ſingulis, tuo de capite dimicandum eſſe ſcito.* His *igitur dictis* Hetruſcus Rex *fidem cum adhiberet, non pacem modo cum* Romanis *fecit, uerum etiam humanitate, ac liberalitate non mediocri erga populum* Romanum *eſt uſus.* In *re igitur maxime calamitoſa* Mutius *minime à prudentia deſtitutus, ita Regem allocutus ẽ, ut quam pacem* Regis *morte, ac gladio conſequi haudquaq̃ potuiſſet, eam uerbis pro tempore cõpoſitis procurauerit.*

A *nnibal ante pugnam illam* Cannenſem, *tumulum cum aſcendiſſet paulo editorem, è quo & multitudinem intueretur* Romanorum & *ordines, quiq́; illi aſtabat* Giſcon *quaſi*

ſcon quaſi obſtupefactus, cum dixiſſet, mirari tantam ſe multitudinem, tum ipſe qui obſtupefactum illum denumero intellegeret, nequi adeſſent ſimili terrore caperentur, conuerſus ad illum, contracta admodum frõte, quãto maius, inquit, mirum tibi uideatur Giſcon, *illud ſi cogitaueris in tanta illa hominum multitudine, qui* Giſcon *appelletur omnino eſſe neminem. Quod dictum cum ſtatim inter acies emanaſſet, ad riſumq́; conuerterentur omnes, eam uim habuit, ut ſinguli exiſtimarent, ijs dictis propterea iocari* Annibalem, *quod de* Romano *exercitu putaret iam actum. Effecit igitur maxime cautus imperator, ac prudens ex hoc dicto milites ad capeſſendam pugnam tum promptiores detracto metu, tum de uictoria penè certos, qui uiderent tanto in diſcrimine imperatorem iocari ſuum.*

A *cuſabatur* Pericles, *& quidẽ acerrime, quod nimis magnam pecuniam profudiſſet in illa, ut* Cicero *ait,* Propylea. *Itaq; urgente* Thucydide *conuerſus ad populum, qui & ipſe de profuſione querebatur. Quando, inquit, ſumptus hos grauamini, ſit mihi ipſi expenſum, haud* Athenienſi *populo, meumq́; operibus nomen inſcribã. Quo quidem dicto, populus ſiue animi eius magnitudinem admiratus, ſiue quod cum de gloria ageretur, nollet ciuem ad unum transferri eam magnificentiæ laudem, quæ totius eẽ ciuitatis, uno ſtatim conſenſu ſucclamauit, pergeret iã, neq; ullis parceret ſumptibus. Itaq; prudenti hoc dicto* Pericles, *eoq; ſummam animi eius magnitudinem indicante, uicit non aduerſariorum modo improbitatem, uerum etiam* Athenienſem *populum in ſententiam ſuam traxit uniuerſum. Qua uero prudẽ*

tia, quaq́; ſecundis in rebus moderatione uſus hic idem fuerit, docuit & illud quoq; eiuſdem ipſius dictũ, morbo enim laborantem multi eum cum circunſiſterent, uictoriasq́; eius in cœlum tollerent, enumerarentq́; trophæa, maximasq́; ab illo res geſtas, neq; ſua ipſorum dicta, morbo iam aggrauante exaudiri ab illo exiſtimarent. Tum Pericles illis obſtupeſcentibus, Ea, iquit, laudari à uobis ſentio, quorum non exiguam ſibi partẽ fortuna uindicat, quæq́; multorum, ac maximorum ducũ ſunt propria, illud uero, quod meum eſt unius, omitti à uobis non iniuria miror. An neſcitis aut parum meminiſtis è tanta ciuium multitudine, qui propter Periclem pullam induerit ueſtem fuiſſe neminem? id uidelicet pulcherrimum, ac maxime glorioſum ducens in tanta ſua potentia, neq; inuidiæ, neq; iracundiæ, minime uero ſuperbiæ ſeſe locum dediſſe ullum.

Non caruit ſua etiam prudẽtia Antiſthenis dictum illud. Nam laudari cum audiſſet Iſmeniam quendam tibicinem ut optimum, quin illum ego, inquam improbum neceſſario eſſe iudicem, quippe qui probus ſi uir eſſet, nequaquam tibicen eſſet.

Perſimile huius & illud Philippi Regis aduerſus Alexãdrum filium, & quanquam tacita illa quidem, prudẽtiæ tamen plena obiurgatio. Nam cum à multis cõmendaretur Alexander filius, quod ſuauiter admodũ cecinisset. An non pudet te, inqt, fili, aduerſus eum conuerſus, qđ tam ſcite cantites? acſi non ſatis ſit regem, ſiquando ocium tulerit, dare operam canentibus. Permultum nanq; regem ipm̃ impertiri Muſis, ſiquando certantibus alijs muſicis de rebus, ſpectatorem ſe illis præbuiſſet.

F abius Maximus qua erat prudentia, & gerendis in rebus circunſpectione, & uſu, non urbium modo, populorumq; defectiones, ac tumultuantis motus, uerum etiã ſingulorum militum agitationes, ſiue ſuſpectas, ſiue parum laudabileis, leniendas mitioribus uerbis, manſuetaq; admodum oratione ducebat. Militem igitur Marſum fortem quidem, ac notum in militia hominem, cũ ſuſpectus is rebellionis eſſet, nec deeſſent, qui criminarẽtur, nulla in initio animaduerſione perſecutus, ſed libere agere eum ſinens, diſſimulata etiam ſuſpicione, poſt uero comiter illum allocutus, quid, inquit, Marſe, nulla tua in re officium requiris meũ? nulla mea uteris opera? ne autem dum quid petas expectem, en tibi equum maxime acrem, ac uirtute tua dignum, aderunt munera quoq; alia fortitudini tuæ accõmodata. Quã è comitate dictator ex eo uſus eſt illius opera fortiſſima pariter ac fideliſſima. Atq; hæc quidem ipſa etſi uidentur ad comitatẽ potius referenda, atq; ad ipm rerũ uſum, illud tñ ſapientiſſimum eſt Fabij dictum, familiariterq; uſurpatum, Canes, equoſq; deponere feritatem ob magiſtrorũ manſuetudinem, leniorẽq; tractabilitatem, magis q̃ ob catenas, ac uerbera. Eadem itaq; ratione & uia, debere q imperarent manſuetudine, ac lenitate, populorũ animos, ciuiumq; male pacatus uoluntates, & conciliare & delinire. Idẽ quoq; aduerſum militem Lucanũ, ne à ſe ipſo diſcederet, ſtrenuũ qdẽ, & acrem hoiem, eadem lenitate orationis adhibita, illũ ſibi maxime deuinxit. Nanq; accuſatus hic ipſe, qđ noctu è caſtris ſubinde præter tribuni pſcriptum diſcederet, ubi comperiſſet Fabius, abſentis mulierculæ amorem eſſe eius rei cãm, ad

quam ille clanculum noctu itaret, clàm mulierculã ad ſe deduci abdiq́; in tabernaculo iuſſit, moxq́; accitũ ad ſe Lucanum *allocutus perhumaniter*, Tutemet, *ſcis, in quit, qua pœna ſis dignus, qui præter iura militaria, leges q́; caſtrenſeis ſæpius è caſtris contempto imperio diſceſſeris, nec ego ipſe ignoro q̃ multa à te fideliter ſint, fortiterq́; adminiſtrata, quaq́; opera in obeundis militaribus laboribus, ac periculis fuerit ubiq; tua.* Itaq; *fiat horum inter ſe compẽſatio.* Tu *poſthac nequid tale admittas caueto, quoq; præſtare id per me quidem poſſis, en illam tibi, quæ tuo eſt cordi, eductaq́; è tabernaculo mulierculæ dextram nec opinanti in manũ dedit, quæ in caſtris penes ipſum ex eo futura eſſet*, Tu *igitur talem te de cætero præſtiteris, ut appareat, quam amas, et cuius cauſa è caſtris furtim diſcedebas, eam adeſſe.* Fabij *igitur prudentiam quæ, & quanta fuerit, non facta modo, uerum etiam dicta declararunt, licet hæc ipſa dicta factis etiam coniuncta eſſent, quæ tanto maiorem illius circunſpectionem fuiſſe teſtantur.*

Antigon *naualis belli præfectus, cũ hoſtilis claſſis ab ijs, qui in conſilio admiſſi eſſent, numero nauium præſtare diceretur, quo metum audientibus adimeret, eleuaretq́; aduerſariorum uires*, Et *me, inquit, belli ducem, quot hoſtium nauibus opponetis?* Ducis *prudentiam oſtendit q̃ exercitus multitudinem pluris faciendam.*

P*elopidas ad bellum proficiſcens, adhortante uxore, ſeipm ut ab hoſte ſaluum redderet.* Atqui *uxor, inquit, imperatoris eſt alios ſaluos facere.* O*ſtendit aliud priuati hominis, aliud imperantis officium eſſe debere.*

M*arcellus deprecantibus militibus, cum ab ipſo accuſaren*

tur, quod parum pro dignitate Romani pugnaſſent exercitus, diceretq; Romana ſe & corpora uidere, & arma, Romanum autem uidere neminem, reſpondit non uictis ipſis, ſed ſi uiciſſent ueniam ſeſe daturum, proindeq; die craſtino ſeſe ad pugnam pararent. Quibus quidem dictis id effectum eſt, ſumma ducis ipſius arte & prudentia, die ut inſequenti prioris diei ignominiam cæſis octo millibus ex Annibalis exercitu, fugatis intra caſtra reliquis, maxima cum uirtute, & laude abluerent.

Exſtant Catonis illius maioris, non facta modo plurima, uerum etiam dicta, quæ prudentiam eius, ac ſapientiã notam faciant. Vt cũ ad Quirites conuerſus dixit. Difficilem ſanè rem eſſe, ad uentrem uerba facere, auribus q careret. Et rem publicam ſaluam eſſe diutius haudquaquam illam poſſe, in qua piſciculus quàm bos pluris ueniret. Item Populum Romanum pecudum maxime eſſe ſimilem, illas enim nemini parere ſingulas, uniuerſas autem uni, quem ducem ſequerentur. Et illud, Stultos prudentibus uiris, emolumenti plus afferre, quàm qui prudentiores eſſent, ſtultis. Ad hæc adoleſcentulos magis à ſe probari eos, qui rubore uultus, quàm qui pallore potius inficerentur. Fugiendam item illorum familiaritatem, ac conſuetudines, qui palato, quàm corde ſentirent acutius.

Sciſcitanti Arato, auidiusq; percunctanti Democratẽ Lacedæmonium, qui nam & qualis eſſet, Cleomenes, quẽ Ephori cum exercitu miſiſſent ad præoccupandum Palladis in Veluina templum, quod eo è loco in agrum Lacedæmonium facile pateret ingreſſus, ab illo ita re-

ſponſum accepimus. Quod tibi Arate aduerſum Lace/dæmonios tentandum eſt, id ante tentato, q̃ pullus hic ꝑ ætatem aculeo uti poſſit.

E xtat Tiberij Gracchi dictum ſapiẽs, Deſinere ſacroſan/ctos eos eſſe, atq; inuiolabiles, q ipſi aduerſum deos de/linquerent, ꝑ quos ijdem ipſi eſſent ſacroſancti.

E xtat & Antigoni regis à Pyrrho.n. in ſingulare certa/men prouocatus, reſpondit, Eum ſeſe eſſe, q in proſequẽ dis bellis nõ ab armis magis q̃ à tempore conſiliũ cape ret. Quod ſi uitæ Pyrrhum pœniteret ſuæ, ſatis quidem multas patere ad interitum uias.

I llud uero Sertorij memoratu dignum tum factum, tum dictum, quo.n. efferatam multitudinem, militarẽ ad di ſciplinã traduceret, aduocata concione, equos ſtatui du os in conſpectu oĩum iuſſit, ſtrigoſum qdem alterum, macieq́;, atq; annis obſitum. ac ualidiſſimo robore alte/rum, cuteq́; quammaxime nitida, Ac macilẽti rurſum illius, q caudæ pilos ſimul omneis, unaq́; euelleret, robu ſtiſſimũ ſtatuit hoĩem, nitidi autem alterius, homũcionẽ ꝑquam imbecillum, q ſingulos aliũ.ſ. poſt alium euel lẽs pilum, ad ultimum caudam ſingulatim depilaret. Hic igitur dum pauſillatim, ſtudioſe tñ agit compos uo ti euaſit. At ille alter q̃uis brachijs uteretur quamualen tiſſimis, demũ irriſus ab oĩbus, dum uno ſimul euulſu, quam ſæpiſſime tentata re, ſummis ẽt innixibus oẽm ex pilare uult caudam, fruſtra eſt habitus, uanumq́; incœ ptum eius eſſe res ipſa docuit. Hic itaq; opportuna maxi me oratione adhibita Sertorius, Videtis, inqt, milites, quæ uiribus minime cedant corporis, ingenio ea cedere utq; uno quæ impetu ſuperari nequeant, eadem paula/

tum ſuperari, opera aſſidua, ac pertinaci adhibita, quodq; corporis uires, ingenij ſuperarentur ſua uiribus, illi dandam eẽ operam, nihil enim tantopere ualidum, ac robuſtũ eſſe quod non ſtudioſa ſedulitas, beneficio tandem uſa temporis expugnaret.

Merito igitur Cæſarianum illud ſummis extollitur laudibus, idem conficiendis bellis ſibi eſſe conſilium aduerſus hoſtem, quod probatis, ac maxime peritis medicis ſanandis corporum morbis, fame uidelicet potius quàm ferro nitendum eſſe.

Extat etiam Africani dictum non minus celebre. Cum enim accuſari ſe ſentiret, quaſi parum pugnax eſſet. Atqui mea me mater inquit imperatorem peperit, non certatorem.

Lacedæmonij grauiſſime cum premerentur ab Epirotarum rege Pyrrho, decreuiſſentq; muliebri ſexu in Cretã trãſmiſſo ultima expectare, improbantibus factum hoc matronis, tum Archidamia earum princeps, gladio in cincta in ſenatum prodiens. Quæ nam, inquit, uiri uos cæpit dementia? nunquid ipſi exiſtimatis excìſa Sparta deleta patria, amiſſis uiris, liberiſq;, mulieres Spartanas ulterius uicturas? Ex eo itaq; dicto maxime generoſo, & forti confirmatis uirorum animis, ut erat inter mulieres compoſitum, confeſtim multitudo uirginum, ac matronarum expedita, atque inſtructa affuit, quæ & deſumeret ſibi cum ſenibus opus ualli, aggeriſq; aduerſum Pyrrhi elephantos ſtatuendi, & iuberet iuuẽtutem ipſam atq; ætate ualidos abſtinere ab opere, ſeq; ſeruare ad conſerendas tantum cũ hoſte manus illumq; à uallo reijciendum. Archidamiæ itaq; non minus pru

dentibus quàm fortibus effectum eſt dictis, & Lacedæmonij reſumptis animis defendendæ urbi acrius multo intenderent, imminuto uiris labore, conficiendi ualli; quod opus ſibi illæ deſumpſiſſent cum uiris bello inutilibus, & Pyrrhus ipſe à uallo reijceretur, urbe in hunc modum acerrime defenſa. Tanta igitur uis eſt prudentiæ, ut non raro etiam in mulieribus, quæ affectibus maxime ſe dominandas permittunt, uel maxime ſpectabilem ſeſe reddat.

Non dubitauit Gordianus ſocerum per epiſtolam commonefaciens dicere, miſerum Imperatorem eum eſſe, à cuius auribus ueritas exterminata eſſet.

Marcus Antoninus q̃uis adoleſcẽs, tamen cum interrogaretur à domeſticis non parum mirãtibus, q̃d in adoptione ſua triſtitiam præ ſe ferret. Neſcitis, inquit, quæ mala imperium ſecum ferat.

Antoninus Antonini Pij maternus auus, quiq; bis conſul fuiſſet, renunciatum ei cum eſſet, Neruam Imperatorem creatum, Heu ſenex, inquit, quibus te miſerijs implicaſti.

Obiurgantibus amicis, grauioribusq; quibusdam uiris Marcum Antoninum adoleſcentem, quod educatoris ſui mortem deploraret indulgentius. Tum Antoninus pater uehementius illos increpans, Quin, inquit, hominem eſſe Marcum permittis? num aut imperium uultis, aut philoſophiam humanos penitus affectus eripere? Idem hic Marcus in imperio conſtitutus, cum accuſaretur, quod amicorũ conſilijs, ac ſententijs nimio plus tribueret, Quanto, inquit, æquius eſt, ut ego tot amicorum, ac uirorum talium ſecutus conſilia in eorum con-

quieſcam ſententijs, quàm ut ipſi ad meam unius ſe cõparent uoluntatem. Iudices quoq; reprehendere eſt ſolitus, qui ad ferendam de uita ſententiam nimis feſtinarent, nunquam enim ſatis cunctari, qui de hominis capite iudicarent. Itaq; pater eius Pius Scipionis illud Africani frequentiſſime, maximeq; prudenter uſurpabat, malle ſe ciuem unum ſeruare, quàm mille ex hoſtibus cædere. Idem hic deprehenſis parum pudicis Fauſtinæ uxoris moribus, cum ab amicis repudij admoneretur, An ignoratis, inqt, uxorem ſi dimittimus, & dotẽ reddendam? imperium ſignificans. Iudicabat enim q̃dam potius ferenda diſſimulanter, quàm palàm ob iram uindicanda.

Marcus Cato is qui Vticæ manum ſibi conſciuit, Siciliæ cum præeſſet, ubi intellexit Cn. Pompeium metu Cæſaris, & urbem ſimul, & Italiam deſeruiſſe, Prò dij immortales, exclamauit conſilia ueſtra ut latebroſa ſunt, ut etiam decreta & diuerſis, & multis complicationibus inuoluta, quippe qui olim Pompeio in ijs affueritis in quibus fortaſſe iuſti parum omnino ineſſet, at nunc in tuenda communi libertate, in patriæ cauſa maxime iuſta & pia illum deſerueritis. O uocem Catone dignam. Cæterum dei optimi maximi ſententiæ latebroſæ & abditæ communi quadam opinione iudicari poſſunt, Siquis tamẽ præteritas res omneis haberet animo comprehenſas, ſi mores, actiones, uitas hominum, ſi peccata, ſi uoluntarios errores, ſi inordinatas appetitiones, ſi corruptiſſimas uoluntates, ſi ſecretiores potentiorum, ac principum hominum curas, cogitationesq;, atq; animorum commotiones nefarias, maximeq; conquinatas ſe

cum ipſe uerſauerit, illaſq; ſub rationem ſimul coegerit nimirum exclamandum ei neutiq; fuerit, aut dijs ipſis iraſcendum, ſed confitendum potius ab erratis nos noſtris in ruinam & trahi ſimul, & impelli. Quarũ quidem rerum qui iuſtus eſſe, & conſyderatus æſtimator, atq; expenſor uoluerit, inueniet profecto, non niſi è re ipſa, Salluſtianum illud in ore uerſari hominum, Regibus bonos, quàm malos ſuſpectiores eſſe, alienamq; illis uirtutem formidoloſam. Quod non de regibus modo dictum putandum eſt, uerum de rerum quoq; publicarum gubernatoribus, ac temperatoribus populorum Declarauit id modo Ludouici Sfortiæ Mediolanenſis Dynaſtæ honoris appetitio inſatiabilis, ambitioq; maxime inſolens, ne de uitæ eius actionibus alijs, moribuſq; non omnino temperatis dicam. Is ob inſolentiam animi, moreſq; peruerſiſſimos, non ſeſe ipſum modo in ruinam, carcerem, poſtremamq; immerſit miſeriam, uerum Italiam uniuerſam penè in ſeruitutem coniecit, dum Ioannem Galeatium fratris filium, innocentiſſimum adoleſcentem ueneno effert ob dominandi libidinem, Carolumq; octauum Gallorum regem ingenti conductum pecunia, quanquam diſſuadentibus Galliæ primoribus fermè omnibus, maximis cum copijs in Italiam trahit, quo Neapolitano è regno Alphõſum eijceret ſororis ſuæ uirum, à quo paucis ante annis defenſus armis fuerat, atq; in adminiſtratione Mediolanenſis dominatus confirmatus, donec Ioannes Galeatius adoleſceret, Dum etiam cum populo Florentino initam à Franciſco patre amicitiam, multiſq; ac maximis tempeſtatibus ſeruatam fidei atq; honeſtatis imme

mor non ſuperbe modo, uerum etiam amenter proterit, conculcatq́;, Pacemq́; cum Venetis à patre primum, poſt à Galeatio fratre compluribus annis ſumma integritate ſeruatam, ita nullam ducit, Chriſtianæq́; religionis adeo obliuiſcitur, ut Turcas gentem Chriſtiano nomini infeſtiſſimam, inito clàm cū illis fœdere, omni arte, ſtudioq́; ab Aſia, Græciaq́; in Italiam euocare conatus ſit ingenti claſſe, innumerabilibus copijs ab ijſdē aduerſum Venetos cōparatis. Senſiſſetq́; Italia letale hoc uulnus, ni uictus ipſe à Ludouico, q nūc Gallis īperat, amentiæ ſuæ pœnas miſerabili captiuitate dediſſet. Quia uero adueſperaſcit iam lenitis meridianis caloribus, tēpus nos admonet, reddendæ rei familiari, domeſticisq́; negocijs operæ, cum promiſſis pſertim meis abunde uideri poſſit ſatisfactum.

A udiniſtis igitur uiri optimi his in confeſſionibus, q̄ ſint à nobis principio de felicitate diſputata, deq́; moraliū uirtutum initijs, atq; progreſſionibus, poſt uero quæ de Prudentia, deq́; ijs, quæ Prudentiæ eſſent propria; quæq́; ad illam uel ſpectarent omnino uel eam ipſam potius conſtituerent. Denique nequa in parte oratio deſyderaretur à nobis noſtra, exempla quoq; attulimus idq́; quanquam parcius ex tanta copia, quantum tamen ſatis uiſum eſt, pro natura rei, proq́; ſuſcepta materia. Neq; enim propoſitum aut id meum fuit, aut à uobis ita efflagitatum, uti Græcas Latinasq́;, barbaras itē hiſtorias ſimul omneis excuterem. Itaq; in quo ſacello iureiurando penè me adegiſtis, ad hæc ipſa diſſerenda in eodem ipſo, dijs quoq; ijſdem teſtibus, promiſſo me abſoluo. Cæterum quæ à me dicta ſunt omnia, ſic accipi

te. hominum quidem operam, induſtriam, labores, offir mationem illam animi cunctorum expugnatricem, tũ ad uirtutem comparandam eaq; quæ animi dicuntur bona, tum ad felicitatem adipiſcendam, de quâ primo in conſeſſu eſt diſſerum, momentum quidem ferè omne ſecum eas ferre, mirificumq; in modum conferre, nihil deniq; eſſe, quod non pertinax expugnet opera, indefeſſaq;, ac nunquam à ratione aliena uoluntas. In eò tamen ſumm im ipſam uerti, uti Dei optimi maximi fauor aſſit, illuceſcatq; benignitas, cuius abſq; beneficentia, & munere, quod eſt obſecro, quod uenire in hominum poſſeſſionem queat, uel illorum quoque, quæ in noſtra uideantur poteſtate conſtituta? Deum igitur ad ipſum bona ſunt cuncta, eaq; in primis quæ dicuntur animi referenda. Illi diuitias, honores, magiſtratus, imperia, illi ſcientiam, ſapientiam, felicitatem deniq; acceptam referamus. Nam & ſi in manu hominis, uoluntateq; poſitum uidetur, ad uirtutem contendere, honeſtisq; clareſcere in actionibus, tamen eius ipſius dono uel hoc ipſum præcipue homini conceditur, uel humanæ gratitudinis primum eſt potiſſimumq; officium, Deo id acceptum referre. In cuius beneuolentia, ac benignitate ualere uos uolumus.

LECTORI. S.

Vt nulla ex parte diligentia noſtra obſcura eſſet, quam in authoribus tum ueteribus, tum nouis deſcribendis po-nimus, uiſum eſt lector optime te admonere in calce huius diuini operis de Prudentia, nos cum recognoſcere-mus præfationem, quam Pontanus author operi præpoſuit, obſeruaſſe Lyceum Scholam Platoni attribui, cũ omnium græcorum & latinorum teſtimonio conſtet Platonem in Academia docuiſſe, Ariſtotelem uero in Lyceo. Curauimus autem apponendum aſteriſcum loco, nihilq; præterea immutandum, ut cum alijs omnibus, tum diſciplinæ tanti uiri ſtudioſis diligentes uideremur & modeſti. Vale.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD CONSALVVM FERDINANDVM MAGNVM DE FORTVNA LIBER PRIMVS.

TIBI EGO *Conſalue* Ferdinan*de* Dux *fortiſſime, cum claſſe in* Ca*labriam applicâtî treis hos de* For*tuna libros, pro mea in* Hiſpanam *gentem affectione deſtinaueram. Quippe cuius,* Neapoli *annis cum ageres ſuperioribus, uirtus tum ea quæ moralis dicitur, ac politica, ſatis eſſet, beneq́; mihi perſpecta, tum militaris, & bellica propter illa quæ de rebus à te fratreq́; tuo equite ſtrenuiſſimo in* Hiſpania *geſtis, atque adminiſtratis iuſſu, auſpicioq́;* Ferdinandi Regis *ſapiētiſſimi, &* Heliſabethæ *coniugis* Reginæ *tum maxima continentia præditæ, tum ſumma generoſitate, diuinaq́; quadam prudentia, pleno omnium ore, cunctorumq́; affirmatione, atq; conſenſu, qui ex* Hiſpanijs *profecti eſſent, referebantur.* Meam *hanc uoluntatem, deq́; libris ipſis tibi dedicandis propoſitum, mirificum auxere in modum ea, quæ à te geſta ſunt, in* Brutijs, Ca*labria,* Apulia, Lucanis, Samnitibus, *armis ſubigendis,* Regumq́; *tuorum imperio, ditioniq́; adiungēdis.* Ex*orto dein inter* Hiſpanos, *ac* Gallos *bello, difficile admodum iudicatu eſt, in initio ipſo belli maior ne cunctatio fuerit tua, an in exitu celeritas, ac feſtinatio.* Quip

pe qui quo die è Barolo in expeditionem Cereniolam uerſus profectus es, uix caſtris poſitis, oppidoque non dum circunſeſſo, in hoſtem conuerſus, eoſdem fundis, fugas, cædis, inſequeris, Ludouico Nemorſenſe Gallici exercitus duce cæſo, tanto militum impetu, atque ardore, animiq; magnitudine tui tanta, ut niſi nox fugientibus auxilio fuiſſet, uix pauci fuerint è prælio euaſuri. Quo confecto prælio, paucis diebus Regnum Neapolitanum authoritate & fama, magis quàm prædãdo, aut diripiendo, conciliatis tibi ſumma humanitate tua, militumq; continentia, populorum animis, uniuerſum pacaſti. Itaque non Gallum modo hoſtem ſuperaſti uirtute iſta admirabili, & rara, uerum fortunam ipſam. Etenim fortuna aduerſari prudentibus conſueuit tum uiris, tum ducibus, hanc tu tibi uel uirtute tua deuinctam conciliaſti, uel aduerſari fortaſſe, aut ludere arte ſtudentem ſua, uiciſti, ſuperaſti, ſub ditionem retraxiſti, tuæq; ſubieciſti prudentiæ, ac magnanimitati. Salue igitur Conſalue dux fortiſſime, uictor continentiſſime, & fortunæ ipſius ſiue conciliator, ſiue expugnator. Salue iterum, & libros hos nomini tuo dedicatos, qua manu hoſtem ſuperaſti, fortunam aut conciliaſti tibi, aut eam expugnaſti, dextra eadem, ut ipſe etiam in uictoria humaniſſimus es, humaniſſime capias, quæſo, eorumque me authorem inter amicos, atque clientes tuos recipe, quem ſuperiores Regni Neapolitani Reges non amauerint modo, uerum etiam & ſuſpexerint, & honoribus, ac magiſtratibus fuerint honeſtiſſime proſecuti.

FOrtunæ nomen apud omneis gentes, diuulgatum eſt adeo ut docti etiam uiri conſentiant, & medicos, in quorum manu ſalus poſita eſt uitaq; ægrotantium, & imperatores, è quorum ductu uictoria expectatur exercitus, reiq; incolumitas publicæ, fortunatos eſſe oprtere. Cumq; bonorum tria ſint genera, atq; alia quidem aĩ, corporis uero alia, quæ tertia ſunt, externaq; uocantur, fortunæ quoq; ſunt iure quaſi ſuo attributa. Quo fit, ut adipiſcendam ad felicitatem, quod ſummum ciuile, atque humanum exiſtimatur bonũ, uel magnopere fortuna ipſa iudicetur conferre, ac ſi non et templa illi à priſcis poſita fuerint, & ſacerdotes decreti, & ad ſortes eius conſulendas futuris de rebus, iiſdemq; dubiis, atq; aſperis undiq; à principibus uiris ſumma etiam frequentia ſit, trepidationeq; concurſum. Atq; hæc quidem rudioribus illis ſeculis de fortuna erat hominum opinio. qui quod ignorarent, quæ uis eſſet ea, quodq; tum bona, tum mala plurima repẽte obiicerentur, præterq; expectationem, atq; agendi propoſitum, ac rationem, magisq; omnino contingerent, quàm ordine, ac lege proficiſcerẽtur ſua, aut electioni conſentirẽt ſuſceptisq; actionibus, à ferendo ei nomen indidere, quod pro libito uidelicet, magis q̃ ratione, aut ex concepta ſententia, conſtitutoq; nũc proſperos afferret, nunc contrarios euẽtus, nec tamen præuiſos ante, nec etiam, ut dixi, expectatos, ac ſæpenumero parum meritos, non rarò iniquos ĩniuſtosq;, & quorum fortuna ipſa accuſari iure quidẽ poſſit in utranq; partem, ſiue proſper ſucceſſus ipſe fuerit, ſiue aduerſus. Nam & prudenter adminiſtratæ res, actionesq;

actioneſq́;, ac ſecundum rectam progredientes ratioñe, non raro propter fortunæ ipſius impetus infeliciter cedunt. Ignauiter uero inerterq́;, ac præter rationem negocia reſq́; ipſas adminiſtrantibus, feliciſſime ſupraq́; ſententiam, atq; conſilium per q̃ frequenter ſuccedit. Quid quod eadem ipſa bonis uiris aduerſa plerunq; obijcit plurima, prauis autem, ac maxime flagitioſis ſecunda offert & læta? Quocirca recte Ariſtoteles hanc ipſam fortunam nec Deum eſſe, nec naturam putauit, minime uero intellectum, aut rationem.

Fortunam non eſſe Deum.

Quomodo enim Deus erit, ſi hæc tam ſæpe, tam inconſyderate, tam etiam inique, atq; ex inopinato extollit ignauos, locupletat immeritos, uexat, atq; affligit inſontes, bonos in calamitatem adducit, ac ſeruitutẽ, prauos ſtatuit in ſolio, liberat à periculis peruerſos, moderatos, & honeſtos uiros laboribus periculis erumnis, ac miſerijs conficit? Tyrannorum hæc ſunt non Dei, cuius eſt ſumma bonitas, abſoluta iuſtitia, rectiſſimum iudiciũ, æquiſſima rerum omnium diſpenſatio.

Fortunam non eſſe naturam.

Naturam quoq; non eſſe eam hæc ipſa liquido ſatis docet, quod fortuna ipſa quidem inconſtans eſt, inordinata, uaria, repentina, incerta. Contra uero quid natura ipſa ordinatius, conſtantius, certius? cuius is eſt ordo, ea lex, ac regula, ut nõ niſi certis, conſtitutiſq́; è principijs ſuo tẽpore, ſuis progreſſionibus, menſuriſq́; tũ uniuerſa proueniant, tum etiam ſingula, quarumcunq; ipſa rerum,

effectionum, operum author eſt & cauſa. Pergit *natura ordine ſuo, graditur ſuis paſſibus, diſpenſat actiones ſuas cum temporibus, uiribus, opibusq; ſuis utitur cum menſura, & penſo, non fluitat, non nutat, ſtabilis eſt in* » *officio ſuo, ſibiq; ſemper conſtat.* Nec uero quod de *for* » *tuna à tragico dicitur* Seneca, Spargitq; *manu munera cæca, peiora fouens, dici hoc de natura iure aut poteſt, aut debet, cum manu maxime certa, & uiribus omni è parte conſentientibus, ſuoq;* ordine, ac regula *ſe mode rantibus, proprijs ipſa in actionibus uerſetur,* atq; operi *bus, nec fouet peiora, quod fortunæ uidetur quodammo do proprium, ſed in eo tota eſt, ut ſuo quoq; in genere, quod perfectum ſit, ipſa nitatur efficere.* Vt *naturæ ipſius deniq; uideatur proprius eſſe ordo, menſura, regula, cum ſecus hæc omnia cernantur in fortuna, quippe quæ obijciat, potius, quàm det aut offerat, ruat potius, q̃ incedat, profundat uerius, quàm diſpenſet, atq; ut repẽ tina & improuiſa, tanquam ex inſidijs prodit, ſic abit, uel deſerit potius, inſalutato, ut dici ſolet, hoſpite, triſtia de ſeſe ubiq; relinquens ueſtigia.* Itaq; *non eſſe eam natu ram, quantopereq; inter ſe differant, & iudicatu facilli mum eſt & cognitu.*

Fortunam *non eſſe intellectum.*

N*am cum intellectu uix aliquid habere eam commune, illud docet, quod intellectus in ijs uerſatur, quæ intelle gibilia ipſa quidem ſunt, fortuna uero in ijs, quæ ab ea dem ipſa dicantur fortuita, habeanturq; externa.* Quin *ea ipſa uidetur intellegentiæ potius, mentiq; hominis*

aduerſari. Nam ſi fortunæ effectiones, operáque præter propoſitum contingunt, ſecusq; quàm ante & elegerimus, & decreuerimus, quo nam modo intellectus, idē erit ipſum quod fortuna? Cum electiones, conſtitutiones q;, ac propoſita noſtra ab intellegentia proficiſcantur, deq; cogitationum, ac meditationum fontibus manent. An non prudentia humanarum eſt actionum omnium dux, ac magiſtra? Eſt uero. Rurſus non ne fortunæ impetus, ruinam, quàm ſæpiſſime afferunt prudentiæ? & quidem uiolentiſſime? Aduerſatur igitur fortuna intellegentiæ, cuius alumna eſt prudentia. Atqui bona fortuna non raro fauet incœptis, reſpondetq; propoſitis hominum, & conſtitutis? non imus inficias. Verum non fuit id conſtituentis propoſitum, neq; illud expectabatur, quamuis fieri poſſe non deſperaretur, ut fortunæ quoq; fauor accederet. Sed aliud eſt propoſitū, aliud ſpes. Cum tamen propoſitum ipſum conſtituentis collocatum in ſola eſſet prudentia, maximeq; ordinatis progreſſionibus, quiq; rectam rationem ſequerentur actibus. Vtcunq; igitur, ſiue fauor acceſſerit fortunæ, ſiue iniquitas obſtiterit, præter propoſitum omnino euenit, etſi fortaſſe minime præter ſpem. Quo fit, uti fortuna ab intellectu omnino ſit aliud, maximeq; diuerſum. Quando intellectus ipſe quidem in ijs uerſatur potiſſimum, quæ neceſſaria ipſa ſunt, habereq; ſe aliter nequeant. Cōtra fortuitæ res uariæ, incertæ, mutabiles, ac fluxæ. Cū & mentis ſit intellegentiæq; ipſius officium, cogitare, atq; in ueris inquirendis uerſari, fortunæ uero miniſterium, ludere potius, uimq; in illis ſu am, quæ externa dicuntur, oſtendere.

Fortunam non eſſe rationem.

Quibus è rebus efficitur, ut eadem hæc fortuna abſit à ratione etiam quam longiſſime. Quid enim ratione ordinatius? Rurſus, quid fortuna minus compoſitum? Rationis quidem proprium eſt, modum adhibere, ac menſuram, regulamq́; in cunctis ſequi. At fortunæ exceſſus plerunq; eſt, aut defectus. Hæc ubiq; mutabilis, atq; inconſtans, illa ſtabilis, ac certa, à rato enim ratio dicta. Ad hæc ratio cuncta metitur, diſponitq́;, atq; aptat ſingula, fortuna uero minime circunſpecta eſt. Illius quoq; æquabilitas propria eſt, ac perpenſio, huius inæquabilitas, atq; inconſyderatio. Prætetea quorum ratio moderatrix eſt, eadem ipſa aut ubiq; ſunt, aut plerunq;. Ad fortunam autem nihil certum, nihil ſibi conſtans, continuatumq́;, nihil deniq; quod in futurum ſibi hæreat, referendum.

An Fortuna ipſa ſit aliqua cauſa.

Hæc autem ipſa quanquam huiuſmodi ſunt, cauſam tamē aliquam eſſe fortunam & bonorum, & malorum plurimorum, ac ualentiſſimam quidem cauſam uel maximi etiam philoſophi tradunt. Nam & eſſe eam populi genteſq́;, & docti pariter, indoctiq́; conſentiunt, etſi pientiores quidam uiri, ac maxime diuinæ maieſtatis ſtudioſi, quam alij fortunam, ipſi Dei nutum, uoluntatemq́; eſſe eam dicunt, Ac ne iniuſtum eum, aut inconſyderatum ſtatuant, dum ſceleratis offerentem ſecūda, probis uero, ac continentibus aſpera aduerſaq́; referentem intellegunt, rationem Deo ipſi, & cauſam rei eius

permittendam cenſent, Cuius conſtituta decretaq́; ſint hominibus incomperta, nec fas ſit nobis legem, ac metam Deo præſcribere, nec occultam eius ſcitari uelle ſententiam. Nam et *boni, & maxime officioſi in ſubiectos populos* Reges *multa quidem agunt, quorũ cauſæ ipſis ſint popularibus parũ notæ, utiliter tamen prudenterq́; & excogitata ab illis, in parentium uſum ſunt, & conſtituta ſummo etiam ſtudio & ratione.* Itaq; Dei *hæc, quæ ad fortunam referantur ſecreta eẽ, cauſamq́; cur ita ſit illi placitum, uel cum bonum improbo, uel malum bene inſtituto uiro offertur aliquod, nullo eſſe pacto perſcrutandam, permittendumq́; illi eſſe res noſtras omneis quæ imperio eius ſubiaceant, pro arbitrio diſpenſare, ſuaq́; è ſententia, ab illius uero uoluntate, præſcriptoque minime diſcedendum, aut ei terginerſandum eſſe. Quorum opinioni tantum abeſt, ut repugnemus* (Chriſtiani *enim ſumus*) *uti noſtra omnia ad ſupremi illius numinis uoluntatem conſtitutionemq́; referenda cenſeamus, & quicquid uel decretum ab illo, uel permiſſum, aut conceſſum uideatur, illud & iuſtum, & rectum, ac maxime etiam ſanctum, & habendum, & iudicandum.* Sed *nec omnes gentes* Chriſtianam *ſequuntur religionem, nec pauci etiam ſunt, qui quod homo intellectu præditus liberq́; ipſe ſit, agatq́; pro arbitrio ſuaq́; ex authoritate, atq; conſilio, fortunam eſſe aut nullam dicant, aut ſi eſt, eam uix ullam in rebus noſtris habere iuriſditionem uelint, niſi quantum ipſi ab ratione aberrantes, mentiſq́; rectitudine, intellegentia relicta, appetitiones ſequimur, ſenſuumq́; titillationes, ac blanditias. Quamobrem non indignum diximus, hanc quoque*

partem indagare, & qd ea ſit (ſi modo eſt aliqd) tentare, ut aptius fortaſſe q̃ hactenus proditum eſt, q̃ uis, q̃q; cauſa ea ſit, à uobis oſtendatur, atq; unde ea q̃ fortuita dicuntur, unde ẽt fortunati hoĩes, uitaq; ipſa fortunatorum manet, & eorum contra q male fortunati dicuntur, habenturq; miſerabiles. Igitur ut ſumma quoq; dementia eſt, Deo uelle præſcribere, ſic minime conſentaneum, uel potius maxime eſt indecens, adſcribere ei uel pedis offenſiunculam, inter deambulãdum, uel lupi in gregem inſultum, aut buculæ infœcunditatem, ſterilitatem ue aſellæ, q̃ inanis cuiuſdam ſunt infelicisq; ſupſtitionis. At rõne hac dices, nulla erit rerum humanarum Deo cura, q̃ qdem illi uel ſumma rerũ ineſt ſuarum oĩum. Dei. n. homo eſt fabrica. quatenus tñ ineſſe par eſt Deo, ut optimo, ut maximo, ut pſtãtiſſimo, ut administrationem habẽti, gerentiq; rerum q̃ exiſtunt uniuerſarum gubernationem, & penſum. Quod ſi ſuũ eſt prætorum, Senatorum, conſulum, regum munus, atq; officium, uidelicet nullum eius exiſtet, à quo & ſenatores exiſtunt, & Reges? Si manuum eſt, ſi pedum, aurium, oculorum, membrorum etiam ſingulorum, nullũ erit animi? cuius nutu, totum agitatur corpus, resq; noſtræ adminiſtrãtur ac geruntur, tum omnes tum ſingulæ. Moderatur autem ac regit Deus, q̃ exiſtunt cuncta, igitur & curam habet uniuerſorum. At dices, quam et qualem? Et q̃ unq; deum deceat cura, ab eo ſuſcipitur, & qualem habere eum par eſt, cuius nutu uniuerſa et mouentur, & pſtant. Non dubitat poeta ille non minore eruditiõe, quàm ingenio præditus, ea fortunæ tribuere quæ uerſibus his cernuntur.

" *Fortuna arbitrijs tempus diſpenſat ubiq;.*
" *Illa rapit iuuenes ſuſtulit illa ſenes.*
" *Quaq; ruit, furibunda ruit, totumq; per orbem*
" *Fulminat, & cæcis cæca triumphat equis.*

Non enim externa tantũ fortunæ adſcribit, bona, quã tyrannidem quoq; exercere inter homines ait, ſed temporum ſtatuit eam dominam, & alios iuuenes de medio tollere, alios ætate prouectiores, ac ſenes. Ciceroni ui*detur magnam fortunæ uim ineſſe in utranq; partem, cuius quoties ſecundus eſſet flatus, prouehi nos ĩ portũ ſumma cum felicitate, reflare contra, ubi cœpiſſet, eius impetus maxime eſſe procelloſos.* Ariſtoteles *multum eã conferre ad felicitatem indicat, bonorumq;, ac malorũ ſucceſſuum illam eſſe cauſam, euentusq; eius incertos, interminatos, repentinos, pterq; electiones hominum, ac propoſita cadere. Itaq; p magnam eius poteſtatem eſſe, doctiſſimi quiq; philoſophi, poetæq; conſentiunt, ã quibus ne populus quidem diſſentiat.* Nullam *igitur eſſe fortunam qs dicet? cum eruditiſſimus poeta et uitæ breuitatem ad eam referat, & longitudinem.* Cũ *experiẽtiſſimus rerum humanarum, idemq; doctiſſimus uir* Cicero, *in flatu eius proſpero, ac reflatu, plurimũ exiſtimet eſſe repoſitum.* Cum Ariſtoteles *ſolertiſſimus rerũ naturæ explorator, ac cognitor, & felicium & infelicium pariter euentum cauſam fortunam eſſe dicat, qppe qui bonam eam eſſe, & malam pro euentibus ipſis exiſtimet.* Cum *populus denique in hoc conſentiat uniuerſus, & felices, & fortunatos eos indicans, qbus proſpere ea uti contingat, miſeros, quibus contrario.* Perſei Regis *filium, eius quidem* Perſei, *quem* Paulus Aemi/

lius in triumphum duxit, ferrariam exercuiſſe offici-nam legimus. Figuli filium Agathoclem regnaſſe in Si cilia. Valerianus Romanorum imperator captus à Par this in teterrima ſeruitute & uixit multos annos, & tandem mortuus eſt. Apud hos eoſdem Parthos qui pri mus ex Arſacidum regnauit familia, eius cõditio haud alia initio quàm mulionis fuit. Pupieni Maximi, quem Senatus publico conſenſu in Auguſtum euexit, pater rhedarius fuit faber, utq; alij tradidere ferrarius. Maxi mini Auguſti patria uicus fuit Thraciæ planè ignobilis pater Gothus, mater Alana. quorum nomina uix etiam fuere memoriæ prodita. Vidimus Matthiam Coruinũ ad Regium è carcere faſtigium elatum ab Hungaris. Quæ quidem, aliaq; generis eiuſdem, ſi Philoſophis aſ-ſentiri uolumus, neq; ad Deum referenda ſunt, ut pau-lo eſt ante diſputatum, neq; ad naturam, minime uero ad intellectum. Videlicet Matthiæ Coruini adoleſcen-tuli cogitatio in carcere, ſola in hoc erat, ut Hungariæ Regnum obtineret, communi Pannonum conſilio è cõ pedibus ad Regium tribunal deducendus. Mutium Sforciam ab aratro, atq; ab aſino, quæ nam ratio, quod ne ratiocinandi ſtudium maxime adoleſcentem euoca uit ad militiam? Catamelata furnarij Narnienſis filius cum lignatum puer à patre miſſus eſſet, amiſſa in ſyl-ua falce lignaria, dum patris iram ueretur, prætereun-tem ſecutus eſt militem. breui autem is euaſit dux, ut à Veneto Senatu, uirtutis ergò, ſtatuam equeſtrem in ma xime celebri Patauij loco poſitam ſolus tempeſtate no-ſtra, patrumq; noſtrorum meruerit. Cum hæc quidem omnia ad fortunam referantur, eorumq; ſit cauſa initio

quidem nobis ignota, quæ poſtmodum progreſſionibus ſeſe ſuis, & aperit, & declarat. Itaq; qualis ea ſit & quàm etiam pollens, ac ualida eius uis, uita ipſa planè docet noſtra. Cum ſingulis penè diebus uideamus, temere res ſuas adminiſtrantibus feliciſſime tamen eis ſuccedere, prudenter uero, ac ratione recta ſeſe moderantibus, non parum modo proſpere, uerum etiam maxime infeliciter.

Fortunam aduerſari prudentiæ.

Quo ſit ut fortuna ipſa prudentiæ potiſſimum uideatur aduerſari, quæ cum ab intellectu, cogitationeq; ortum ducat, quis erit, qui fortunam ad intellegentiam, ac mentem referat? Cum illa prudentiam exſuſcitet, hæc illi maxime aduerſetur, & à fine ſæpiſſime diuertat optato. Quis ad Deum? Cum perſæpe ab optimis ad deterrimos regna transferantur, rerumq; publicarum adminiſtrationes, atque imperia? Cauſam tamen & uehementiſſimam, & acerrimam quidem eſſe, negare poteſt nemo, dum recte quidem philoſophetur, & ſentiat, niſi qui ad Dei fortaſſe ſententiam referre uim eam uelit, gubernantis quidem res noſtras ſuopte arbitrio, eodemq; ignoto nobis, atq; etiam incomperto. In hoc tamen omnes conſentiunt, ut tria, cum ſint bonorũ genera, quæ externa ſint, quæq; neque animi, neq; corporis exiſtimentur, fortunæ ea ſub imperio laborare, & qui his abundent, felices eos eſſe, qui uero inhonorati uiuant, inopes, ignobiles, egeni, eos & infelices eſſe, & miſeros, contra uero fortunatos, quibus bene, feliciterq; ſuccedat.

De Bonis fortunæ.

I taq; & diuitias, & honores, & impia, magiſtratusq; fortunæ ipſi ſubijciunt, & rerum, negociorum, adminiſtrationumq; felices tum ſucceſſus, tum proſpera eti am euenta. Quo circa Romanarum ſcriptores rerum, feliciſſime populo Romano multa præter omnem rationem, ducumq;, ac Senatorum conſilia cum euenisse uideant, fortunæ id populi Romani attribuunt. Itaque non raro apud illos legitur, Vicit fortuna populi Roma ni. Eſt igitur fortuna nec uanum qdem, nec arceſſitum nomen, quin maxima quædam potius potentiſſimaq; & uis, & cauſa.

De Fortunæ poteſtate ex accidenti.

Quamobrem uidendum ac pſcrutandum eſt, qd ea ſit, un de illi tanta obueniat poteſtas, ut non honorum modo, ac magiſtratuum adeptio, diuitiarumq; comparatio, q̄ prima mortales ducunt, ſit ad illam referenda, uerum uitæ ipſius tum breuitas, tum longitudo, Cum prudētiæ quoq;, mentisq; ipſius conſilia, quæ diuina q̄dam in nobis pars eſt, & irritet, & peruertat. Nam ſi fortuna, ut Ariſtoteli placet, cauſa eſt & quidem ex euentu contin gens, præterq; electionem eius, ac propoſitum, qui aliqd agendum ſuſcepit, & conſilia ut peruertat, & pruden tiæ ut aduerſetur, neceſſe eſt, impugnetq; incœpta noſtra. Et uero hominum actiones, ſuſceptionesq; negocio rum uoluntariæ ipſæ ſunt, atq; à ratione profectæ, eademq; cum electione maturisq; conſilijs. q̄ pquam ſæpe fortuna ipſa perturbat, confunditq; rōnem, labefacitq;

adeo uoluntatem, fruſtraturq́; electionem, ut nihil omnino patiatur eorum ſuccedere, ad q̄ ſummo ſtudio, rationeq́; intendamus. Interdum uero *ſecus, q̄ ſperamus, quamq́; opinio noſtra eſt, quippe cum incœpta temere perſæpe ſumpta, præterq́; rationem adminiſtrata, quæq́; ſapientium etiam uirorum opinione nollo modo ſucceſſura iudicentur, & facile quidem ſuccedant, & ſumma quoq; cum fœlicitate & laude.* Itaq; *quæ fortuna ipſa præſtat, in utranq́; partem euenire iure dicuntur, eaq́; ex accidentia cadere, quando neq; pro electione ſuccedunt atq; ex propoſito, nec mens noſtra in ſuſcipiendis actionibus eò ſpectabat, ut aut ijs progreſſionibus finē aſſequeretur, aut ut finis ipſe alia uia interciperetur.* Ab *euentu igitur affectiones eius indicandæ ſunt, minime uero à ratione, aut pro ſuſcepta electione, atq; conſilio.* Quo *ſit, ut quia præter mentem eueniant ac propoſitū repentinæ illæ quidem ſint incertæq́;, atq; ex eo parum rationabiles, omninoq́; inconſtantes appareant.* Repen*tina enim uix perdurant. at quæ ſine conſilio, ac ratione certa eſſe minime queunt, itaq; ut uarient, neceſſe eſt, ſintq́; infirmæ admodum.* Igitur *etſi fortuna maxime potens eſt cauſa, effectiones tamen eius ab euentu ſunt iudicandæ, quādo ſucceſſus ipſi neq; à propoſito ſuſceptaq́; ab electione proficiſcuntur. ut qui dum uitem pangit, theſaurum inuenit, neq; progreſſus eius ipſa ſunt ab ratione dicti, aut temperati.* Vt *qui ad forum pergit defenſitandi apud prætorem amici gratia, obuiam habet qui nūtiet, inſtitutum eum hæredem ab hoſpite, cui decedenti nec liberi eſſent, neq; agnatione ullus, qui iure ei ſuccederet.*

An Fortuna ſit per ſe cauſa.

Licet igitur ab euentu, atq; ex contingentia, quantum noſtra intereſt, atq; ad nos ipſos ſpectat, hæc ipſa cauſa iudicanda ſit, nunquid tamen ex hoc non erit & ipſa ꝑ ſe, & ſuapte etiam natura cauſa? ac maxima etiam cauſa? non & ſuis uiribus inſtructa? non & opibus inniſa ſuis? ſuaq; authoritate atq; arbitrio prædita? Quó circa quærendum hoc reſtat, ac ſummo etiam ſtudio quærendum. Videlicet Romulus Romani conſtitutor imperij, ſub quo magna orbis pars, tam multis etiam ſeculis temperata eſt, & recta, & à quo gentium pars maxima leges acceperit, ac uiuendi formulas, genitus ita quidem eſt, ut nulla ortus eius ratio ſit habenda, præterquam quod contigit illum naſci ex coitu illo infami, ſi humanæ ſpectentur leges. Ducunt à Moſæ originem in colendo Deo & Iudæi, & Chriſtiani, & Sarraceni. Nulla igitur genituræ eius ratio habenda eſt alia, niſi quod contigerit illum, quicunq; ij fuerint parentibus ſuis naſci. quod dictu quidem abſurdiſſimum modo uideatur, uerum maxime etiam impium, ac ratione ab ipſa, qua præſtare nos cætera inter animalia gloriamur omnino alienum. In ortu autem hominis generationeq́; humanæ leges, neq; naturæ præſcribere habent, neq; Deo. Ciuiles enim leges apud illas præſcribunt gentes, atq; apud eos populos, qui conſtituendis illis conſenſerũt ut lex quæ eſt de una tantum ducenda uxore, in Italia quidem atq; inter Chriſtianos locum obtinet, minime uero apud Syros, Mauros, Sarracenos. At naturalis lex eſt, ut infans è mare gignatur, & fœmina, neutiq; uero

ut ex uxore, ac marito, non igitur aduerſus naturæ legem, aut naturali repugnante conſtitutione natus eſt Romulus, neq; coitus ille, ſi naturæ legem ac uim ſpectes infamis, ſed naturalis prorſus, atq; ex ipſa generis humani conſtitutione, & ordine. Quid enim ad naturæ legem condemnandam, quod Virgilium mater ſit eniſa in uia ſub arborem? minime uero in culcitra? ac laqueata ſub contignatione? aut quod aliquis ruri naſcatur, ſordidoq; ſub tugurio, Quæ quidem, aliaq; eiuſmodi inde profecta ſunt, quod nimis ipſi delicati ſumus, & in accuſanda natura arguti, ac licentioſi. Velle uirginitatem ſequi uoluntarium hoc quidem eſt, nequaquam uero naturale, at & naturale, & uoluntarium dare operā liberis. Quod fit ut naturam ſi reſpicias, atq; ad genituræ rationem, nulla Romulo inurenda materno ſit è coitu infamiæ cicatrix, nihilq; quod accuſare in eo procreando naturali iure liceat. Igitur ſi natura ipſa rebus conſulere hominum ſtudebat, ſi numen illud ſupremum quod mundum regit, ac moderatur omnem, imperium erat Romanum per Romulum eiusq; ſucceſſores conſtituturum, quid leges ad hoc humanas de inceſtu, aut de adulterio citas? quæ ne apud Garamantes, & Naſamones, uaſtiſſimasq; alias nationes locum quidem habent ullum. Quem paucis ante annis, ne apud Canarios quidem ideſt fortunaces habebant inſulas, ab Hiſpanis nuper captas, atq; ad Chriſtianam uiuendi conſuetudinem ac ſacrorum ritum traductas. Tanto igitur naturæ incœpto, diuiniq; numinis conſtitutioni, non potuiſſe hominum leges præſcribere illud docet, quod Fauſtulus Romuli altor, ac conſeruator, peride, ut ab Amu

lio iuſſus fuerat, illum cum Remo fratre minime occidit, ſed alendū potius q̄ occultiſſime ab Acca uxore procurauit. Veꝝ relicto Romulo, rem ad ipſam redeamus.

Quo in genere cauſarum fortuna ſit collocanda.

Igitur ſi fortuna & cauſa eſt, eaq́; & præpotens, ac maxime ualida, cum externis imperet rebus, ipſaq́; cum quadrifaria ſint cauſarum genera, nimirum aut ad materiam referenda eſt, de qua ſit aliquid, aut ad formā, à qua materia ipſa informantur, aut ad finem, quicquid enim aut faciendum ſuſcipitur, aut agendum, finē habeat conſtitutum neceſſe eſt, cuius illud ſuſceptū ſit gratia, aut ad uim deniq; agentem aliquam, quæ & materiam ipſam informet, & ad finem perducat, illum quidem, quem ſibi in initio conſtituerat. In hoc itaq; potiſſimum genere cauſæ uidetur fortuna collocanda, cū nec ipſa ſit è qua quid efficiatur, qualis eſt materia, uerum quæ efficiat potius, nec ſit forma, quæ materiæ quidem ipſi accedat, tanquam artifice ab aliquo indita, extrinſecusq́; inducta, nec ſit ullo modo finis, cum ipſa prorſus intendat in finem, etenim quicūq; agit, finem aliquē proſpectans agit. Nam & qui in certamen prodeunt, ab iis omnino propter uictoriā ſuſceptum eſt certamē, & qui pecuniæ, diuitijsq́; dant operam, omnis utique ab illis labor ſuſcipitur, rerum ac copiæ gratia. Iure igitur in agentis cauſæ tribunali fortunam conſtituimus. Ac nihilominus hæ ipſæ diuitiæ, copia, uictoria, honores, magiſtratusq́;, quoniam fortuita dicuntur bona, materia quaſi quædam fortunæ ſunt ipſius, perinde ut ſtatuarij lignum, lapis, metallum, è quibus ſtatuæ ſuis cō-

ſtantur ab artificibus. Atque ut *ſtatuariorum opera ſunt ſigna, imagineſq́; ſic bona quæ dicuntur fortuita, quod ea à fortuna oblata ſint, fortunæ, tum opera eſſe dicuntur, tum munera.* Vt *non aliter fermè in bonis ipſa rebusq́; ſibi ſubiectis ſeſe gerere uidetur, quàm in materia ſibi appoſita ſtatuarius artifex, ac metallicus fictor.* Quo *circa fortuna ipſa ſuis in miniſterijs, atq; affectionibus uidetur artificis uel authoris potius cuiuſpiam ſibi perſonam aſſumere, ac gerere, perindeq́;, ut qui uerſantur in re publica, ac rem communem gerunt magiſtratus, munus ſuum, atque officium adminiſtrare inter homines, ad quorum uſum bona ipſa fortuita & ſint & uideantur comparata.*

Fortunam eſſe cauſam efficientem.

E' *quibus efficitur, ut hæc ipſa de qua loquimur fortuna quatuor è cauſis ſit una, eaq́; efficiens, & tanquam magiſtratum gerens diſtribuendorum inter homines bonorum, quæ tum externa dicantur, quoniam non inſint homini à natura, tum fortuita, quod eorum diſpenſatio fortunæ ipſi ſit attributa, quippe quæ & illis pro materia utatur, & tanquam ſupellectile effectionum ſuarum omnium, & quibus ea ipſa obtulerit, illos ita conſtituat, atque ut ita loquar informet, ut diuites, copioſiq́; habeantur, & in honoribus conſtituti, ac dignitatibus, imperium inter alios exerceant, fugáturq́; potentatibus.* Qui *finis autem ſit eius uſus ipſe oſtendit, ac certum facit.* Nam *& bona fortuita comparátur uſus gratia, & felicitas ad quam fortuna ipſa non parum conferre iudicatur, in actione conſtituta eſt.* Actio *autem*

ipſa ab rerum uſu administrationeq́; ſecerni nullo modo poteſt. Vides igitur fortunæ ipſius effigiem quaſi quandam, nec ſolum quod cauſa ipſa ſit aperte intellegis, uerum etiam quæ ſit, & qualis, quodq́; è pluribus una, eaq́; efficiens.

Fortunam dici finalem quoq; poſſe cauſam.

D*ices fortaſſe hoc in loco, hacq́; preſertim in quæſtione, cũ ea ſit cauſa plerunq; præter mentem, ac propoſitum noſtrum, atq; ab euentu contingens, finem potius eē quendam & inſperatum, & repentinum. Quis autē dũ recte modo ſentiens, hoc ipſum inficietur? Sed nos fortunam qua offert quippiam, uel adimit, quaq; adiuuat, uel damno eſt, agendi eam gerere magiſtratum dicimus, qua uero præter eligentis, ac conſtituentis propoſitum opera eius procedit, finem eſſe quendã repẽte obiectum inexpectatumq;, ſi negauerim, iniurius eſſe profecto uidear. An non eandem quoq; materialem eſſe cauſam, & recte forte quis dixerit, ſi bona ab illa obiecta tãtum inconſyderauerit? ut materiam, ut copiam, ut rem abunde ſuffectam, perinde atq; horreum quoddam ad omnem uitæ uſum atq; ſumminiſtratiōem. Sed nos qua adiuuat, ut bona ac beneuola, qua aduerſatur, & officit, ut nocua, atq; infeſta, qua finem ad quem tendimus, uel offert, ut propitia, uel eripit, ut inimica, efficiẽdi eã, ac gerendi res in utranq; partem magiſtram dicimus, qualem etiam innuere uidetur Ariſtoteles, qualem etiã Plato, qui eam Galeno teſte ait eſſe cauſam ſecundũ contingentem euentum in proæreticis, ijsq́; quæ ipſi & elegerimus, & agenda propoſuerimus.*

Quid

QVID ANAXAGORAS ET STOICI *de fortuna ſenſerint.*

A*n non eodem hoc Galeno teſte & Anaxagoras, & Stoi ci arbitrati eam ſunt, cauſam eſſe minime notam huma narum agitationum? atq; ut ipſorum uerbis utar, ἀνθρώπινον λογισμόν, quippe qui alia quidem ſecundum neceſſitatem, ac fatum, alia uero ſecundum fortunam, & caſum eſſe putent.*

Quibus in rebus, ac negocijs fortuna uerſetur.

C*um igitur efficientem cauſam, fortunam eſſe ſtatuerimus, eiq; gerendarum in adminiſtratione rerum, curulem poſuerimus ſedem, non temere quærendum uidetur, qui bus ea uertatur in negocijs, quippe cui agendi ſi uis in eſt, efficiendiq; poteſtas, ac ius, nimirum ſubiectis in rebus imperium exerceat, neceſſe eſt. Ariſtoteles igitur cui in re ut maxime uera, non turpe modo uerum etiā pro fanum uideatur uelle aduerſari, tradit quæcunq; lunæ contineantur circuitu, ea cuncta patibilia eſſe, ſubiectaq; ſupernis poteſtatibus, atq; inferiora hæc corrumpi, in aliaq;, atq; alia cōtinenter uerti. At ſuperiora illa ut po te æterna, diuinaq; tenorem perpetuum in ſtatu quæq; ſuo retinere. Inter cætera itaq; animalia, quæ conditione ſua mortalia quidem ſunt, cuius res maxime uariabiles exiſtant, atq; incertæ, hominem eſſe ſtatuit. Cui quo niam ſoli è mortalium numero, intellegentia mensq; ac ratiocinatio tributa eſt, eundem hunc ſolum & cogita re, & quærere, & ratiocinari, unumq; item eum deli berare, atq; ad agendum impelli exiſtimat, propter ui*

tæ neceſſitatem, inſitamq́; naturam, eorumq́; bonorum aſſequendorum gratia, quorum illi inſita eſt cupiditas, cui poſt uoluntas quoq; accedat, & animi certa conſtitutio, reiq́; propoſitæ firmitas, atq; conſtantia. Cuiuſmodi aũt hæc ſiue negocia ſiue res, ac bona ſint, q̃q̃ abunde dictum eſt, non pœnitebit tamen denuo ea connumerare, diuitias ſcilicet, opes, honores, clientelas, potentatus, magiſtratus, imperia, generiſq; eiuſdem cætera. Has igitur res, bonaq; hæc ipſa, ludum eẽ fortunæ, in ijſq; eã uerſari, illud præcipue docet, quod fortuita ea ab hominibus dicuntur bona. Quæ item ſint negocia, in quibus, exerceri quoq; illam & Ariſtoteles uelit & Plato, illa nimirum ſunt, quæ ſibi homines tum agenda, tractandaq; tum etiam adipiſcẽda propoſuerint, cum electione & conſilio, animoq; in primis uolente, & confirmato. In his igitur tum rebus, ac bonis, tum etiam negocijs, hominumq; actionibus fortuna magiſtratum, ac ius oſtendit ſuũ, exercetq; pro arbitrio dominatum.

FORTVNAM IN IIS SOLVM Verſari quæ ad hominem ſpectent.

Et quoniam in illis quoq; quæ corporis ſunt, multa etiã præter mentem contingunt, atq; opinionem, idq; in ijs quoq; quæ ad naturam referenda prorſus uideantur, ita quidem in his omnibus tenendum, ac iudicandum eſt, naturam quidem ipſam rerum minime indigere conſilio aut deliberatione. Cum motus eius, ac fines ſint oĩno certi, conſtitutiq;, progrediantirq; ſuo ordine, ſuis et numeris, temporibus progreſſionibus. Sunt enim eius opera, ac munera omni è parte certa, ac prorſus neceſ-

ſaria. At hominum commotiones ac uoluntates incertæ ſunt, ac mutabiles, parumq; omnino ſibi conſtant, perinde ut eorum quoq; res ac negocia, quæ aliter ſeſe habere, atq; aliter conſueuerint. Quocirca propter dubitatione atq; incertitudine conſultare eos oportet, ut pote rerum futurarum, atq; euentorum ignaros, diuq;, ac multum & deliberare, & quærere ante quàm decernant. Quo fit, ut quod in ijs contigerit, de quibus homines ipſi & conſultant, & decernunt illud ad fortunam referatur, quæ in alijs ad caſum.

Quæ ad fortunam ſint, quæ ad caſum referenda.

Itaq; accidentia ipſa, ac rerum euẽta negociorumq;, alia ad caſum tantum referẽda, alia ad fortunam ſunt, quã quidem humanis tantum conſtitutionibus ac decretis & fauere uelint, & aduerſari. Atq; hoc quidem illud eſt, quod Cicero ait, uim eius partem in utranq; plurimum poſſe, cum de caſu nullam omnino mentionem faciat, aut in ijs quæ ad proſperum, aut quæ ad parum ſecundum ſpectent negociorum euentum. Cum etiam illa ipſa quæ naturæ forte ſunt, caſuq; contingunt, ut pluuiæ, ut tempeſtates, ut alluuiones, ſi inceptis, ac negocijs uel cõduxerint noſtris, uel illa aduerſus ierint, ad fortunam tamen referantur, cum præter electionem, deſtinatumq; animo contingant finem.

Solum hominem dici poſſe fortunatum.

Quid caſus igitur, quid fortuna inter ſe differant, & quæ tanquam materia ſit ea, in qua fortuna uerſetur, iam, ut arbitror, plane tenes, exq; ijs colligere etiã potes, fortu-

natas nec pecudes, nec cætera animalia, in animalia que recte dici poſſe. Cum humanæ tantum res ſub fortuna labotent, ipſiq; homnies uni de dubijs conſultent, & ad finem ſibi propoſitum contendant. Quocirca ſi quando ſecula quoq; fortunata dicimus, ad homines, ac principes, qui ſub ea tempora fortuna bene uſi fuerint, referimus. Quale illud.

" O fortunatæ gentes, Saturnia regna.

Vt ſi poetæ aliquando aliter locuti inueniantur, per luſum utiq; perq; tralationem locuti uideantur.

De neceſſitate ac fato.

Quamobrem quoniam paulo ante in fati mentionem incidimus, ac neceſſitatis, de utraque pauca ſi diſſeruero, haudquaquam uidebor temere ad hæc ipſa de fortuna diſputans diuertiſſe. Cum & ipſa fortuna uideri poſſit fati ipſius ſiue executrix, ſiue miniſtra. Cuius opinionis quod uel authorem habeam Antoniũ Galateũ, uel q̃ uerecundia eſt eius ſociũ, non pœnituerit me ſiue authoris ſiue ſocij, tum propter ſtudiorum bo℞ ſummã ac ſingularem quæ in eo eſt cognitionem, tum propter rerum peripateticarum acutiſſimas pariter ac ſolertiſſimas indagationes. Qua de re diſſuri, ut Chriſtiani, nullo modo ſumus, ut qui ad Dei uoluntatem ac ſententiam, eã q; prorſus incognitam cuncta referamus, cui parendum æquo etiam ſit animo, quippe cuius decreta omnia plena ſint ſapientiæ, iuſtitiæ, æquitatis. Sed quoniam hæc ipſa de ueteris philoſophiæ hauſta ſunt fontibus, pro ueterum ea philoſophorum opinionibus, ac ſententijs pro

ſequemur, uenia tamen ante noſtris ab hominibus, ac ſacerdotibus impetrata. Diſſerimus enim, ut ratiocinantes, neutiq; uero ut qui pro conſtitutis hæc, & tanquam poſtulatis tradentes aſſerere, atq; aſſeuerare alijs perinde, ac certa determinataq; uelimus.

Quid ueteres de fato ſenſerint ac neceſſitate.

P*oſſidonius igitur Stoicus rerum harum primas Deo, ſecūdas naturæ, tertias fato partis aſſignat. Thales omnipotentem eſſe neceſſitatem uoluit. Parmenidis uero ac Democriti ſententia eſt, omnia è neceſſitate euenire, illamq; & fatum eſſe, & iudicium, & prouidentiam. Cum tamē Plato alia ad neceſſitatem referenda, alia uero ad prouidentiam putet. Empedocles opinatur neceſſitatem eſſe principiorum elementorumq; uiolentā, impetuq; progredientem cauſam. Democritus reflexionem, ac reſultationem illam, ac concurſum & plagam materiæ. Cum tamen Heraclitus fati ipſius ſubſtantiam cenſeat eſſe rationem per uniuerſum euntem, id quod innuere uidetur Virgilius cum ait.*

» *–Deum nanq; ire per omnes*
» *Terraſq;, tractuſq; maris, cœlumq; profundum.*

C*ui etiam opinioī Chryſippus uidetur aſſentiri, exiſtimās* εἱμαρμένην *uim eē ſpiritualem, ſeriemq; uniuerſi gubernatricem, per eamq;, & quæ ſunt eē, & quæ facta, ab illa ortum duxiſſe, & quæ facienda, cauſam inde ductura. Nec uero non Platonis illa quoq; eſt ſententia, ut fatū corpus ſit ætheriū, ſemenq; oīum generationis, ſeu naturæ uniuerſi lex. Hi igitur ſimul oēs, quāq aliter, atq; aliter, neceſſitatē tamen et fatū eſſe conſentiunt.*

De Platonis opinione.

Verum nos prætetitis nunc alijs, Platonis ſiue ſententiam ſiue opinionem hac ipſa de re conſyderemus. Putat .n. nequaquam è prouidentia proficiſci omnia, quippe cũ rerum earum quæ quidem diſpenſantur minimeſit uniformis; eademq; natura. Quo circa quædam tantum ad prouidentiam referenda, ad fatum quædam eſſe, cenſet. Quid ultra? Ad hominum ipſorum uoluntates atque arbitrium nonnulla, alia ad fortunæ inconſtantiam, pleraq; ad caſum, quæ quidem ipſa ſeiuncta à ratione pro libidine accidant. Quinq; ita ſunt numero quæ Platoni in mentem ueniant, prouidentia, fatum, hominis ipſius uoluntas, ac tum fortuna, tum caſus. Et diuina quidem quæ eſſent, atque intellegibilia, quæq; Dijs ipſis cognata & proxima, ad prouidentiam ea ſolam unaq; referenda. quæ uero naturalia, eademq; corporea, atq; ex elementis conſtituta, quod conſtitutionis ſuæ naturam ſequuntur, ad fatum, cuius ipſius munus ſit, atq; officium, ſingula quidem digerere, eaq; pro motu, loco, forma, tempore diſtribuere, prouidentiæ uero ſuum ſic, ac proprium, cuncta quamuis diuerſa q̃uis alia atq; alia pariter tamen complecti. Itaq; fatum ipm digerere, explicare, adminiſtrare, diſponere ordine ſuo, ſuoq; loco, ac tempore, quæ uidelicet prouidentia ipſa in ſeſe congeſta, ac proſpecta habeat, & quæ etiam ratione & uia gerenda ſint, atq; adminiſtranda, quippe quæ modum illis ordinemq; ſtatuerit, cuius profecto et ordinis, & rationis fatum ſit ipſum diſpenſator quaſi quidam, atq; adminiſter. Sapienter itaq; Seuerinus Boe.

thius, atq; appoſite, Gerendarum rerum formam im-mobilem ac ſimplicem, diuinam ait eſſe prouidentiam, fatum uero eorum quæ diuina ſimplicitas gerēda diſpoſuit, mobilem nexum eſſe, ordinemq; temporalem: Inde q; illud exiſtere, ut fato quæ ſubſint, ea quoq; omnia prouidentiæ ſint ſubiecta, cui & ipſum etiam ſubſeruiat fatum, quædam tamen quæ prouidentiæ iuriſditioni tantum adſcripta ſunt, ea fati ſeriē magiſtratusq; eius cancellos egreſſa eſſe. In noſtra autem uoluntate quæ tertia Platonis diſtributio eſt eiuſcemodi omnia eſſe poſita, qualia ſunt, uxorem ducere, ad mercatum accedere, dare operam litteris, uites pangere, negociari, uenari, piſcari, certare curſu, palæſtram exercere, quæq; alia noſtri iuris ſunt, inq; hominis ipſius manu ſita. In rebus uero externis, quæq; iuriſditionis minime ſint noſtræ, q̄ppe quæ repente, atq; ex imparato accidant, præterq; rationem ac ſecus etiam q̄ ipſi in ſuſcipiendis negocijs, inceptisq; aggrediundis nobis propoſuerimus, ac longe aliter, q̄ conſilium ab initio, ipſaq; ab electione noſtrum fuit, ijs in rebus uerſari fortunam retur, rerumq; euēta pro illius impio, libidineq; ſuccedere. At contra præter hæc omnia, ut quæ noſtræ nullo modo ſint ditionis, hominum'ue arbitrij, ea porrò cuncta ſub caſu laborare. Qualia autem & q̄ ſint illa, q̄ ad prouidētiæ unius ſpectarent magiſtratum, atq; officia, Plato ipſe ſubinnuit in Timæo, cum Deum inducit, mundi fabricæ intentum, conſtituentem illum ipſum, ac deligentem tot animas, quot ipſe creaſſet ſtellas, eiſdēq; diſtribuentē ſingulis uehicula ſingula, mox aperiētem illis, & tanq̄ expectorantem uniuerſæ rei naturam, omnemq; ex ordine fa

turorum ſeriem, atq; ediſſerentem leges, quas condidiſſet, quasq; ipſæ ſequerentur, decretorumq; ſuorum conſtantiam, atq; immutabilitatem. An non Deus ipſe ſtatuit, formatq; quæ placita ei ſunt? perinde ut creatori rerum omnium. non'ne ut maximus, idemq; ſupremus legem ponit, ſancitq;? num non ut ſapientiſſimus docet? quodq; illos, quos alloquitur exequi par eſſet, & inſtruit, & informat? Itaq; prouidentia ipſa ut princeps authorq; antecedens prægreditur, præq; ſe fert Dei ipſius moderantis, ac regentis cuncta, uoluntatem, imperium, numenq; illud immutabile, è quo fatum manat, ipſaq; rerum ſeries, ac cauſarum proficiſcitur, à fando uidelicet ductum nomen, quia Deus ipſe dixerit, fatusq; ſit leges, quibus & mundus omnis, & illi ipſi quos iſtrueret, obedienter eſſent obtemperaturi, à fando igitur fatũ, ut ab edicendo edictum, à decernendo decretum. Quodq; qui præſidet, regitq; ſciſcat, conſtituat, ſanciat, ſcitum ſanctio, conſtitutio dicta. Itaq; Platonici ipſi atq; è noſtris præcipue Chalcidius conſentiunt, diuinam legem fatum eſſe, ineuitabilemq; tum promulgationem, tum ſanctionem, ſcitumq;, quod creator mundi, & conſtitutor Deus de uniuerſa ſciſcens natura, animis ipſis dixerit, quo ſanctionem eam mundus ſequeretur uniuerſus, perq; eandem ipſam, præteritis quæ præſentia, præſentibus autem quæ futura nectерentur, quippe quæ rationẽ contineret perpetuam, ac tum ordinationem, tum ſeriem eorum omnium, quæ conſequenter, ac continuatæ fierẽt & futura eſſent, proptereaq; mundi ipſius animæ ab authore, conſtitutoreq; inſinuatam, eaq; triſariam eſſe uolunt. De qua poetæ quoq; locuti ſunt, facti ipſius uim

*atq; ſubſtantiam in triplicem quaſi perſonam partien/
tes, Atropon, Cloton, Lacheſin, Et Atropon quidem or
bem illum, utq; Græcę loquantur σφαῖραν eſſe uolunt
quæ ἀπλανὲς ab illis dicitur, quod non modo non er/
ret, uerum motum illum ſuum continuet indeſinenter,
atq; ex præſcripto, nam neq; ullam ſentit agitationis ſuæ
obliquitatem, neq; deflexionem omnino aliquam. Erra
ticam uero illam, ac diuagantem ſphæram appellauè/
re Clothon, ob turtuoſam obliquantemq;, & tanquam
deuiam cœli uertiginem, perplexamq; obliquitatem, de
qua ſcilicet prouenirent ea, quæ diuerſi uariantisq; ut
eſſent motus, nec idem quidem ipſe motus, uerum deui
us, nec eadem, ſed diſſimilis progrediendi ratio præſta
ret. At quæ ſub luna eſt ſphæra, atq; ex eo ſublunaris
à Platonicis ipſis dicta, Lacheſis eſt agnominata, quod
proprium eius munus eſſet, ea in ſe cuncta ſuſcipere,
quæ ex illarum utriusq; effectionibus exiſterent mini/
ſteria, & opera. Iam igitur quid fatum ſit tenes, de quo
dicendum propoſuimus, ac ne Ciceronis de eo prætere
at te ſententia, audi quid de fato in libris de diuinatione
» & loquatur & ſentiat, eſſe ſcilicet ordinem ſeriemq;
» cauſarum, cum cauſam cauſa ex ſe gignat, ea eſt autem
» ex omni æternitate fluens ueritas ſempiterna. Item, Ex
» quo intelligitur, ut fatum ſit, non id quod ſuperſtitioſe,
» ſed id quod phyſice dicitur cauſa æterna rerum, cur &
» ea quæ præterierint facta ſint, & quæ inſtarent, fiant,
» & quæ ſequuntur futura ſint. Quod cum ita ſit, effici/
tur, ut fatum ipſum ſit in agitatione poſitum, trahens ſe
cum innumerabilem rerum uarietatem ac copiam, ſe/
riemq; multiplicem eorum omnium, quæ ex infinito*

In infinitum ordine, ac nexu accidant ſuo, ſecundumq; eandem legem, quam Deus ipſe ab initio ſciuit. Nihilo tamen minus ipſum immutabile eſt; ac terminis ſuis fixum, conſtans, diuinæq; parens iuſſioni, eiq; obnoxium, quando is, qui nunc eſt, eritq; deinceps diebus, horis, ac momentis ſingulis, idem ipſe & cœli, & cœleſtium orbium, & quæ cœlo feruntur ſtellarum habitus, ex circuitione in circuitionem, circumactione ſemper ſua inſtauratur, idq; ipſum quam diu lex ipſa prouidentiaq; diuina conſtitutum habeat, ac decretum. Nunc de uoluntate, quæ ni fallor, appetitio eſt intelligentiæ inhærens. Itaq; ſentientium è numero animalium, homini tantum ineſt uoluntas, cum & cupiendi uis, & item iraſcendi ſit ei cum illis communis. proinde fit, ut quod carent intellectu, careant & uoluntate. A uoluntate igitur primo afficimur, deinde etiam mouemur ad agendum, & quanquam uoluntas ipſa ad ea nonnunquam ſeſe excitat, quæ nec conditionis humanæ, nec uirium ſint noſtrarum (nam etiam immortales eſſe uellemus, & momento eodem ab occaſu ſolis in ortum delabi, qualis mentis ipſius motus, ac raptatio eſt.) Tamen ad ea plerunq; uolentes ducimur quæ noſtrarum prorſus ſint uirium, ac facultatis. Quocirca ea tantum incipienda eligimus, quæ aſſequi non poſſe confidimus. Ante tamen quàm illa aggredimur, perſæpe etiam diutius deliberamus, ſint ne futura utilia, an inutilia, conductura ne rei familiari, an incommodatura? Itaq; ſi ratio ipſa, ac recta quidem ratio conſultantibus nobis dictauerit, rem eam & futuram utilem, & uires noſtras ei ſatis eſſe conſequendæ, negociũ

ipſum aggredimur, Sin minus aut illud de mente, cogitationeq; abijcimus, aut male incœptum ſi iam fuerit, ab illo proſus deſiſtimus. Eſt *itaque in uoluntate noſtra poſitum, cum quid agendum uel offertur, uel ipſi de eo cogitationem capimus, aggreſſuri, nec ne illud ſimus. proinde* Plato *quæ eiuſmodi eſſent, fato ea nequaquã cenſebat aſſignanda, ſed in noſtra omnino uoluntate eſſe collocata. Quid enim ad fatum, ſi mihi in mentem uenit pangendæ uineæ? cum mea ſit in manu conſtitutum ſim ne laborem eum ſuſcepturus, an quod male uidear rei familiari conſulere, opus ipſum prætermiſſurus.* Et *cum pares nobilitate, dote, forma, ætate, educatione, moribus, uel una, uel plures ſimul offeruntur in rem uxoriam uirgines, nunquid non arbitrij indicijq; eſt eius, cui uirginum fit oblatio, & cuius eſt optio, ſit ne aut omnes pariter repulſurus, aut hanc quàm illam potius electurus? Quandoquidem uoluntates in his noſtræ liberæ ſunt, ab omniq; neceſſitatis, aut maioris imperij iure ſolutæ. Quo etiam fit ut actiones ipſæ hominum, quæ uirtutes conſtituunt, uel eædem ipſæ potius ſunt uirtutes, uoluntariæ eſſe debere iudicentur, & uirtus ipſa electiuus eſſe habitus, atq; in mediocritate poſitus.* Nam *quid obſecro aliud eſt electio, quàm in conſultando, ac decernendo temperata, rectaq; à ratione confirmata uoluntas? Quin illud quoq; hinc efficitur, ut actiones uiolentæ quamlongiſſime à uirtute relegentur, nec quiſquam inuitus, q̃quam recte quid egerit, iure ueniat laudandus, quod ſcilicet uoluntatem in agendo liberam eſſe oporteat, ac nullo modo coactam.* Siquidem *coactæ actiones, quãq̃*

honeſtæ, & probæ, deſinunt eſſe uirtutes, propter uim exteriorem. H*is itaq; in actionibus quæ uoluntariæ quidem ſunt, quanquam etiam in uoluntarijs uim exercet ſuam fortuna, ut uel afflatu quis proſpero perducatur in portum, uel aduerſo iactetur in ſcopulum, aut exagitetur tempeſtatibus.* Q*ui igitur fortunæ campus ſit, quæ etiam palæſtra, ludusq; tam incertus, ac lubricus iam intellegis.* C*um negocia ſæpius prudentiſſime ſuſcepta adminiſtrataq; ſumma etiam cũ ratione, & uſu quàm accommodatiſſimo infeliciter tandem uertant,* C*ontra uero parum conſyderate incœpta, minimeq; prudenter quin etiam uel maxime incompoſite inordinateq; tractata fortunatiſſimos habeant euentus.* H*ac igitur parte quæ ad uoluntatem ſpectat in hunc modum explicata, progrediamur iam ad caſum. qui à fortuna, hoc diſtat, quod illa in ijs uerſatur tantum, in quibus agitur de uoluntate hominum, de electione, conſilijs, propoſitis.* A*t caſus in ijs, quæ aut in anima ipſa ſunt, aut ſi animalia, ratione tamen carentia, uiuentiaq; ſuopte ſolum ductu, nullo adhibito conſilio, ac ſine ullo rationis præſidio.* I*taq; ut quæ uel ſecunda in ijs, quæ nobis ipſi propoſuimus, quæq; ut adipiſcanur, proſequimur, uel contra aduerſa accidunt, ad fortunam referũtur, ſic ad caſum, quæ in rebus inanimis, ac brutis, dum ea nec à natura tamen, nec ab arte proueniant.* H*uiuſmodi enim omnia caſui adſcribenda ſunt, perinde, ut illiuſmodi fortunæ.* I*taq; hac potiſſimum ratione inter ſe caſus, ac fortuna differunt.* V*tranq; enim cauſam euentidam eſſe, q recte philoſophantur, uolunt.*

De cauſis per ſe & ab euentu.

E tenim in hoc ipſo quærendi ac ratiocinandi genere, cauſa ipſa cum duplici ſit uia cunſyderanda, & ut eſt ipſa per ſe (ſic enim hodie loquimur) & ut eſt ex euentu, atq; ab rerum accidentia, cauſam illam, cui nomen eſt per ſe, tum primariam, tum primigeniam appellare nobis placet, quam Chalcidius uir apprime eruditus principalem dicere non eſt ueritus, at alteram illam, quam tum accidentem, tum ex accidenti agnominarunt, euẽtitiam, ut ab euentu ipſo nomen ducat, quando priſci illi qui Latinam initio conſtituere Philoſophiam, & euentum, & rerum ac negociorum euenta uocauere. Vtq; hæc ipſa, quæ de caſu dicimus & fortuna, deq; primigenijs, atq; euentitijs cauſis, teſtimonijs quoq; comprobata, notiora fiant, & tanquam conſtituantur in aperto, ſit hoc maxime exemplum. Suſcepit M. Tullius Cicero iter in Græciam, inde etiam in Aſiam, ac Rhodum, ut maximos, ac diſertiſſimos illius ætatis rhetores audiret. Itaq; à Brunduſio ſoluens, proſperam nactus tempeſtatem pauciſſimis horis Apolloniam perlatus eſt. Bona itaq; fortuna hac in nauigatione uſus eſt Cicero. Contra cum è Piræo ſolueret, quo in Aſiá traijceret, ac tantum non continentem Aſiæ teram teneret, repente ex aduerſo excitata procella, in Piræum unde mouerat eum reiecit, mala utiq; atq; aduerſa fortuna uſus hic dicitur, quoniam præter propoſitum hoc ipſum contigiſſet, ut cõtra nauigatio in Apolloniam contigerat è ſententia. Idẽ Rhodio cum in littore eſſet expoſitus, atq; animi gratia per arenam deambularet, in Murenam incidit,

quam fluctus maris in aridum eieciſſet. Caſu igitur piſcis ille Ciceroni obiectus eſt, quando & mutum ē animal, & ipſe non eo conſilio deambulabat, paſtū ut q̄reret, ſed ut animum refocillaret, corpusq́; , cū adhuc ipſe de ſentina nauſearet. Poſt inuentum quoq; piſciculum, paulo etiam progreſſus longius, pedem in Fiſcū offendit, philippeorum plenum, de iactura fluctuantiū mercatorum ab undis in arenam iactatum. Et hoc quoq; caſui adſcribendum, nam & id Ciceroni præter cogitationem obtigit, atq; ſententiā, & Fiſcus ipſe, aureiq; illi numi inanimæ res erant, nec humana cum ratione quicquam habebat omnino coniunctum: Verū ut ad cauſas tum euentitias, tum primarias, ac primigenias redeamus, primaria itineris ſuſcepti in Græciam, atq; Aſiam Ciceroni fuit cauſa eloquendi cupiditas, utq; perfectus tandem Orator euaderet. Fuit igitur fortuna illi propitia, quod ex animi ſententia, proq; cupiditate, qua flagrabat, contigerit ea tempeſtate in græcia, atq; Aſia docere eruditiſſimos rhetoricæ magiſtros, ſummosq; dicendi artifices, quibus audiendis etiam contigit, ut Oratoriæ inſtitutionis librorum uel maxima tunc eſſet copia. Euentitia eſt hæc, & ad caſum referenda cauſa, aſt illa fortuita, quod doctores omneis, quod ipſe maxime ſtudebat ſibi fecerit amiciſſimos, morum probitate, et ingenij elegantia. Quocirca cauſa ipſa per ſe primigenia quidem eſt, at illarum utraq; euentitia, ſequitur primigeniam, cui ſic accedunt, ac coniunctæ ſunt, ut primaria illa perinde, ac ſubſtantia quædā uideatur, hæ uero tāquam accidentia. Ne igitur hac in parte diutius immoremur, fortunæ uis omnis in hominum uerſatur rebus,

ac negocijs, Caſus uero in rebus ſolum, aut inanimalibus, aut animalibus, uerum à ratione deſtitutis, in brutis, mutisq;, dum tamen ipſa quæ accidunt, nec à natura ſint, nec ab arte. Itaq; hominibus quæcunq; accidũt, quæ illorum incœptis, conſtitutis, propoſitis uel faueant, uel incommodent, fortunæ adſcribẽda ſunt iuriſditioni, Qua è re hominem tantum, ſeu fortunatum dicimus, ſeu male fortunatum, nullo tamẽ modo, ni uel abuſu, uel tralatione quadam, aut arborem, aut beſtiolã dixerimus fortunam. Quæ uero in rebus accidunt inanimalibus, ut auro, argento, marmore, tabellis, arbuſtis, prædijs, quæq; alia inanima ſunt, ſiue etiã animalia, quales ſunt piſces, alites, quadrupedes, repentia, inſecta, greges, armentaq;, ea caſus omnino tribunal, ac iudicium ſubeunt. Quamobrem euentitiæ omnes cauſæ, quæq; ad fortunam, quæq; ad caſum referuntur, propriæ accidentes dicuntur, acceduntq; primigeniam ac principalem ad cauſam. Ipſa uero primigenia cauſa in fato collocanda eſt. Quod autem dicimus eſt huiuſmodi. Nauigabat Anneus Seneca è Roma in Siciliam, ubi multa, & opima poſſidebat prædia, quo & agros ſuos & uillas inſpiceret, & rationem prouentus à uillicis exigeret, ac uicarijs. Hæc eſt ſuſceptæ à Seneca nauigationis primigenia cauſa. Inter nauigandum autem, propter agitationem contigit, & nauſeare eum, & ſtomacho moueri, & relangueſcere de uomitu, & perpalleſcere, multum etiam ſitire, & quod per æſtatem nauigaret, defatigari æſtu, & decolorari, quæq; alia nauigantibus accidunt. Hæc igitur omnia in cauſa euentitia ponenda ſunt. Quo fit, ut iure

dicantur primigeniæ cauſæ accidentia. Ad hæc differũt *uel etiam uehementer inter ſe ipſa quæ accidunt, & quorum cauſa eſt fortuna, & quorum caſus.* Nam quo*rum author eſt fortuna, ex hominis conſilio, ac* propoſi*to ducunt originem, acciduntq; ut abſq; ratione, ſic cũ admiratione quadam, animiq; cõmotione, ſiquidẽ præ/ter opinionem, atq; ex iparato.* Quorum uero *caſus in iis nihil eſt omnino, quod ad hominis referatur* propo*ſitum, hum* namq; *ad rationem, ac uoluntatem, ſiqui/dem in iis accidunt, quæ aut muta ſunt infantiaq;, aut inanima, nihil q; ſentẽtia.* Recte *igitur, cõpoſiteq;, atq; ex ipſa rerum natura qui dicunt, duas ſimul cauſas hu/manis è conſiliis, atq; electionibus profectas, cũ ita con fluunt, ut minime quod propoſitum eſt, proueniat, ue/rum longe quidem ſecus, præterq; opinionem, ac ſuſce/ptam operam, ludum hũc, meditationẽq; eſſe fortunæ, quale peruulgatum illud eſt exemplum.* Fuiſſe *qui the/ſaurum terræ infodiſſet ſeruandi illius ab hoſte, atq; à fu ribus gratia, fuiſſe & item qui arbuſculam cum decre/uiſſet pangere, foſſamq; repurgaret, theſaurum ab illo alio infoſſum inuenerit.* Horũ *igitur uterq; fortuna uſus eſt ſua, & quidem ex inopinato.* Alter *enim cum defo/diſſet, cuſtodiendi eius gratia, illum amiſit, in quo dece ptus eſt ſpe, atq; opinione, luſitq; eum inopinus, atque contrarius euentus.* Alter *cum plantæ ſubigendæ inten deret, quod animo quidem deſtinaſſet, theſaurum repen te inuenit, quod ſibi nullo modo, aut perſuaſerat antea, aut optauerat, ut ille quidem obtorpuerit, improuiſum ob damnum dolore confectus, hic uero repentino, atq; inſperato geſtierit de gaudio, ſubitaq; lætitia.* Compoſi/

te quoq;

te quoq; atq; ex ipſa re, quicunq; dixerit, caſum concurſum eſſe accidentium una ſimul abſq; ratione cauſarũ, in nutis tum animalibus, tum inanimalibus rebus, ut cum cœnantibus nobis in hortis, ac ſubdio, euolantis aquilæ unguibus delapſa teſtudo hydrus'ue in terram ex improuiſo corruit. Qua in re tam non modo repentina uerum etiam incogitata, quid'nam loci habeat hominum ſiue ratio, ſiue intentio? cum tamen & Aquila paſtum quærens, comprehenſam unguibus prædã male tenuerit, & grauia quæ ſunt, cum non habeant quo ſe ſubſtineant, deorſum corruant, neceſſe ſit. Sed nobis de caſu, fato, prouidentia, deq; liberis hoium uolũtatibus hactenus dictum ſit. Quocirca ad ea regrediamur quæ adhuc de fortuna neceſſario quærenda uideantur.

An fortuna ſit deficiente hominum genere.

Et primo quidem ea cum in hominum uerſetur negocijs à uoluntate proficiſcentibus, rationeq; temperatis, diſcretisq; ab electione, prius tamen deliberatione adhibita, atq; conſilio. Cumq; electiones etiam ipſæ negociaq; ſuſcepta propter inditam rationem ad hominem tantũ ſpectent, ſubſeruiantq; fortunæ, quædam quaſi ſubiecta materia, num hæc ipſa ſi defuerint, ſi homo nuſquam ſit omnino ullus, exiſtat'ne fortuna ipſa? quando nec deſunt, eam qui omnipotentem appellent. Atqui ne ars q̃dem futura eſt ulla, non deniq; doctrina, ac ſcientia, homo ubi eſſe deſierit. Sed tamen ut artificis manca ẽ opera, ubi omnis de medio auferetur materia, uis autem illa perſtat in artifice, faciendo apta operi, atq; idonea, præſtitura operam ipſa ſuam è ueſtigio, ubi materia ſue

rit ei reddita. Sic de fortuna ſentiendum uidetur, ludum eius, exercitationemq́; futuram omnino nullam, ſi regi illi humanarum campus defuerit, quo quidem ei ad diuagandum reſtituto, an dubitandum eſt, magiſtratum illam ſuum, ſolitumq́; munus adminiſtraturam, dignitatemq́; retenturam, cum authoritate, & ſupcilio? Nã deleta, atq; exciſa Carthagine in Africa, quam amiſit ipſa iuriſditionẽ extincto populo Carthaginenſi ac partibus, recuperauit multo poſt finitima in urbe Tunete, ibiq́; eam uel ſuperbiſſime nunc exercet. Cum Regum Africæ arx ea ſit urbs, ac domicilium.

Fortunam eſſe communem & mediam.

C *ommunem quoq; eſſe eam, & mediam ſeſe ĩter utrũq; gerere, illud planè docet, quod flatum eius nũc proſperum, nunc aduerſum, & aſpirare modo eam, modo reflare dicimus, & alibi ut bonam, id eſt facilem, ac propitiam laudamus, alibi ut malam improbauimus, ac nocuam, & bona quidem cognomine illuſtramus, cũ aſpirat è ſententia, malæ uero notamus, quoties incommoda eſt, infeſtaturq́; res noſtras hoſtilem in modum. Duplex igitur eſt fortuna, & bona, & mala, irata & iucunda, cũ dominatus tamen ſit eius unus. Siquidem & boni, & mali arbitrium, id eſt proſperorum atq; incommodantium euentuum externis in rebus, ac negocijs ius in manu illius eſt collocatum. Qua etiã uia modoq́; Poetæ de Æolo uentorum Rege fabulantur, cui*

" *-Diuum pater atq; hominum Rex*
" *Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento.*

Quo fit ut officium eius ſit, uel ludus potius, nunc ſæue

re rebus hominum, nunc incõmodare, & modo conferre boni aliqd, modo eripe, alibi extollere, deijcere alibi, ac marinorũ more fluctuum, res humanas uerſare.

Quantum bona fortuna conferat ad felicitatem.

Itaq; maximi etiam philoſophi de bona fortuna ſcripſere, & quid & qualis ea eſſet, commenti ſunt, nec iniuria, quippe quam uel plurimum conferre ad felicitatẽ arbitrentur, cum rerum externarum ei iuriſditionem adſcribant, nec felicitatem ſine externis bonis reantur poſſe ullo modo aut perfici, aut conſiſtere. Quando inuenti etiam ſunt, qui exiſtimauerint, bonam fortunam ipſam eſſe felicitatem, & bene fortunati qui eſſent, eoſdẽ quoq; felices. Cum igitur ad ciuilem conſtituendam felicitatem, magnificandamq; ad eam pluribus ſimul opus ſit, præcipue uero diuitijs, cliẽtelis, opibus, amicitijs, magiſtratibus, atq; hæc ipſa in externorũ habeãtur bonorũ numero (nam inglorij q ſint, huiuſmodiq; bonis uacui, abiecti ipſi, ac ſordeſcentes, quonam modo felices eos uocaueris?) quis non uideat, uel potiſſimum felicitatis ornatum, decusq; illud populare, atq; in exteriore poſitum expectatione, ad fortunam, quæ illorum domina, & diſpenſatrix ſit, illaq; moderetur pro arbitrio, referenda? Nam quæ obſecro futura eſt felicitas, ſi abſq; liberis, cognatis, amicis, clientibus, honoribus, dignitatibus, ſi in ſumma paupertate, rerumq; omnium conſtituatur inopia, & in patria maxime ignobili, atq; abiecta, ſi deniq; & culinam ipſa ſibi inſtruat, & patinã, atq; ollas eluat? Iure igitur plurimum ad perficiendã, exornandãq; felicitatem, ac merito inquã plurimũ for

tunæ tribuitur? Nam etſi uera perfectaq́; commendatio ab animo eſt, honeſtiſq́; ab actionibus, ac uirtutibus, perinde, ut laus arboris à fructu maxime eſt, ac fruge, exornatur tamen arbor ipſa, fructuſq́; eius præcipue à frondibus, ac ramis, qui neq; ab æſtu, neq; ab alijs aeris iniurijs tutus eſſe poteſt, abſq; frondium beneficio, ac ramulorum, nihilo tamen minus felicitatis ipſius ornatus, & tanquam condimentum exiſtit à bõis fortunæ, atq; externis. Vſuq́; ueniet homini felici, ideſt plurimis, ac maximis uirtutibus inſtructo, & culto, quod Aquilæ implumi, ac ſine pennis, ut non ornatus ei deſit plumarum ſolum, ad decorem, uerum etiam pennæ deſint ad uolatum, id eſt copia inſtrumentumq́; ad uſum bonarum, laudabiliumq́; actionum. Nam ſi felicitas in actione & uſu eſt poſita, manca erit omnino, exuta fortunæ bonis, ſine quibus uirtutes ipſæ, honeſtæq́; actiones exerceri nequeant. Cum iuſtitia in primis liberalitasq́;, ac beneficentia erga alios ſeſe exhibeant. Vt ſi felicitas ipſa in animi bonis potiſſimum, eminenterq́; conſtituta ſit, ac ſecundum eam uirtutem, quæ perfecta eſt, tamen ut clareſcat ipſa, & illuſtretur, ſeq́; & excolat, & maieſtati ſuæ debitum, & auguſtum illum ornatũ adiungat, externorum hoc minime præſtabitur ſine acceſſione bonorum. Etenim uis ipſa eloquendi, prorſus infans uideatur, & qui antea eloquens habebatur, mutus, ſi ad eloquendum inſtrumenta ei erepta fuerint, lingua, dentes, labia, quibus ſine diſertus nemo poſſit euadere. Itaq; neq; fortunæ ludus meditatioq́; ulla erit, ſi campus ei bois deſit, nec felicitas ipſa ciuilis abſoluta, ſi fortunæ ei ſupellex defuerit, illiusq́; acceſſio, et copia.

Fortunam ac rationem inuicem aduerſari.

B *onorum autem externorum nomen ipſum aperte quidē declarat, ea iuris noſtri non eſſe, nec noſtris ſubeſſe conſilijs, aut electionibus. Quocirca nec etiam rationi, cui & conſilia inhærent noſtra, deq; ea actiones hominū temperantur, & ab eadem ipſa rationales ipſi dicimur. Itaq; & actiones humanæ dum rectæ quidem ſint, rationi ſubſeruiunt, & quæ ut fortuita contingunt, nihil cum ratione coniunctum habent. Qua è re uehementiorem in modum ſibi aduerſantur, exq; eo efficitur, ut ratio, atq; fortuna ſibi inuicem è regione obſtent, quando utriuſq; inter ſe aduerſæ ſunt & effectiones, & opera. Ab actionibus itaq; ſecundum rectam rationem adminiſtratis, noſtraq; à uoluntate profectis, & iuſti, et fortes agnominamur. Et quoniam ea ut ageremus, è quibus tum iuſtitia, tum fortitudo comparatur, in noſtra erat uolūtate, ac poteſtate poſitum, inde iuſtis, ac fortibus nomen adiectum eſt. Vt uero fortunati ſimus, neq; iuris id eſt noſtri, neq; rationis, ac prudentiæ, uerum fortunæ ipſius opus.*

Bona externa ad fortunā referenda, non ad uirtutē.

Quamobrem quæ fortunæ dicuntur, ut quidem ſunt bona, cum humani minime ſint arbitrij, nullo uidentur pacto ad uirtutem referenda, ſiquidem fortuna ipſa nihil prorſus cum ratione commune, aut aliqua ſaltem è pte coinunctum habet. Econtrario uero, quid eſt quod non uirtus habeat cum ratione conſentiēs, atq; cognatum? An non actio omnis, quæ ſecundum uirtutem exiſtit, ea

dem quoq; eſt ipſa, etiam ſecundum rationem? Quocun q; igitur te uerteris, nulla penitus extabunt ratiōis ue ſtigia, ſiue ſecundæ, ſiue aduerſæ fortunæ euentus ope raq; contempleris. Quo ſit, ut extra rationem fortuita ſint omnia, & in quo authoritatis tributum eſt plu rimum rationi, atq; intellegentiæ, minimum in eo lo cū ſit relictum fortunæ. Contra uero *fortuna ubi regnet nullum illic locum conceſſum eſſe rationi.*

Fortunam *nonnunq̃ rationalibus è rebus mate riam ſibi comparare.*

Quod q̃uis ita ſit, fortuna tamen ipſa non raro inſtrumen tum quaſi quoddam exercendo muneri ex iis ſibi cōpa rat, q̃ ratione conſtant, atq; prudentia, hoc eſt è legibus ac teſtamentis, qbus condendis ciuiles conſtitutiōes pru dentiſſime conſulunt, conſenſus accedit hominum, ratio ne ſuadente. Non *paucos. n. ſatis longo interuallo, extin ctis propioribus hæredibus, cum ipſi magna etiam pre merentur egeſtate, repente tñ hæreditatis, ac legum be neficio, locupletatos uidemus, ut ipſi ſibi magis uidean tur repentinum id bonum ſomniare, q̃ initio credere, tātum diuitiarum tam ex iſperato à fortuna eſſe obiectū.* Referebat *nobis adoleſcentibus* Antonius Panhormi*ta litteratorem quēdam Germanum, quo puer ipſe uſus eſſet magiſtro conſenuiſſe* Panhormi *in* Sicilia, *profiten dis litteris.* Cumq; *& ſenio iam, & inopia contabeſce ret, ex inſperato profectos è* Germania *nobiles uiros, q eum reduxerunt in patriā, mortuis iam agnatis oibus qua uia nō illorum bonis tantum domeſticis hæres ſuc ceſſit, uerum aliquot ēt oppidorum dominatui, qbus*

maiores eius pfuiſſent. Itaq; humanarum pſæpe conſti tutionum opa, legumq; patrocinio, q̄ ciuilis ratio eſt, fortuna ipſa utitur. Nobis itē adoleſcētioribus, Frāciſcus Mutij Sforiæ filius iure uxorio in Ducatu Mediolanēſi ſurrepſit, nam patre mortuo, q ex agaſone ad maxime clarum impatorem puaſiſſēt, cum ei in re militari & gloria ſucceſſiſſet Franciſcus, ob uirtutem gener à Philip po Maria Mediolanenſium Duce aſcitus eſt, collocata ei Blanca è concubina filia, q̄ poſt patri ſucceſſit, cum il le deceſſiſſet, nullis legitimis liberis ſupſtitibus. Quem dominatū ipſis diebus Ludouicus filius p ſummā igna uiam amiſit. Nāq; aduentu Ludouici Gallorum Regis in Italiā deterritus, impellēte metu, exanimatusq; for midine, nocturnam fugam populis pariter, militibusq; ignorantibus, in Rhetos turpiſſime arripuit. quo ignaui us ne quippiam, neſciam, an ſol uiderit.

Fortunam & bonā & malā ab effectibus uocatā.

F ortunæ igitur iuriſditio cum in bonis uerſetur, ac malis proſperis, & aduerſis, lætis ac triſtibus rebus, ſanis ac lāguētibus, fælicibus, atq; infelicibus nimirū & bona, & mala ab ipſis agnominata eſt effectiōibus. Et bonæ qdem fortunæ duplex ē t munus eſt, atq; officium, alte rum qdem cum inopinantibus nobis, nihilq; oīno tale aut cogitantibus, aut deſyderātibus magnum aliqd re pente bonum obijcit. Alterum cum graue aliquod di ſcrimen qd nec dum etiam paratum ſentiamus, capitiq; tamen immineat, aut nulla, aut perquam exigua no ſtra cura adhibita, illud ante pterimus, quàm aduenta re ſenſerimus. Itaq; eius nunc propriū munus eſt, bn̄face

re(inde enim uocata eſt bona)commodaq́; nobis inſperata afferre, ac nullo pacto expectata compendia, nunc à periculis, damnisq́; ſurripere, atq; à malis liberare, ſoſpitesq́;, atq; incolumes reddere.

Fortunam ſeruare morem uentorum.

C *onſueuit quoq;, qđ eius ipſius naturæ proprium eſt, uariare, quare inconſtans merito dicta, & dona etiam ſua confundere, nullum aut ordinem ſeruans, aut regulã, indeq́; temeraria, ut uẽtorum imitari inconſtantiam uideatur, atq; impetum. Contra hæc, q̃q̃ rarenter admodũ ſecus q̃ conſueuit, conſtantior tamen aliquãdo exiſtit, et tenorem ſemel conferendis bonis cœptum continuat, eademq́; pergit uia. Quod quibus contigit fortunæ eos filios appellare conſueuimus. Itaq; ut bona, & mala, proſpera, uel aduerſa, pro merito ſuo dicitur, ſic modo parum ſibi omnino conſtat, modo ſtabiliorem ſeſe oſtendit minusq́; uariabilem, quod uentorum quoq; proprium, ac ſolitum munus eſt.*

Fortunam carere modo ac menſura.

E *iuſdem quoq; peculiare eſt munus, nullam retinere aut menſuram, aut modum, nullumq́; habere diſcrimen. Nam quoties ei uidebitur, ac placitum fuerit, fies tu quidẽ, ut Satyricus iocatur ille, de rhetore conſul, atq; haud ita multo poſt, de conſule rhetor. Maximinus Auguſtus de quo diximus, è ſordidiſſimo Thraciæ tugurio, ignobiliſſimis parentibus, nullis omnino maioribus ad imperium Romanum à fortuna profectus eſt. quid rarius? Florianus Auguſtus è maximo imperio in ſer-*

uirtutē corruit, cuius ſeruitus eò fuit indignior, quod quoties Parthorum Rex equum aſcēdebat, de lumbis proſtrati eius ad equi latera ſuſſultabat equeſtrem in ſellam. quid miſerabilius? C. Marij rebus quid inopinabilius, aut uariantius? quid deniq; illarum inconſtantia, magnitudine, proſtratione, quid eius uictorijs, aut cladibus admirabilius? magisq; incogitatum, ante quàm contingerent, aut inexpectatum? Quid contra L. Syllæ felicitatibus, ac ſecundis rebus accumulatius? ut inde felix ſit agnominatus.

Qui dicantur eſſe fortunati.

Ex his igitur eos proprie magis, atq; uſitatius fortunatos dicimus, qbus fortuna ipſa diutius arriſerit, apparueritq; fouendis eis firmior, ac ſtabilior, quorum etiam merita uix aliqua antecedunt, quæ dignos ijs beneficijs illos faciant, non aſſiduæ prudentesq; cogitationes, atque conſilia non ingenij ualidæ uires, ſolertiaq; permagna et rara, non maioribus deniq; in rebus diuturonir exercitatio, ac rerum plurimarum uſus.

Vtrum quidam euentus ad uirtutem ſint an ad fortunam referendi.

A. COLLOTIVS BASSVS *In primis doctus uir & rerum multarum uſu peritiſſimus quærere hoc in loco ſolet, cum magnanimis ea nonnunq̃ faueat uiris aut alijs etiam, q præclaris inſigniti ſint uirtutibus tū bellicis, tum ciuilibus, nunqd fauor hic ſit potius ad uirtutem referēdus? Cū uirtus ubiq; rationem & ducem, & magiſtram habeat, fortuna uero ab eius itinere ple-*

runq; deeret. Cui quæſtioni paucis ut reſpondeamus, primum quidem nec magnanimitatis nec uirtutis mora lis cuiuſpiam finem eſſe, externa tantum bona dicimus Nam etſi uictoria inter externa numeratur, cuius tamē ipſius finis eſt, ut in pace uiuatur, ac ſine iniuria, et metu, uerum eò ſpectare, ut externa ipſa inſtrumenti nobis loco ſubſeruiant, cedantq; in apparatum uirtutum ipſarum, atq; in ornamentū, & cultum. Deinde fortunam arbitramur non ita lætari nouis ſemp rebus, nouisq; hominibus, ut non & notos qñq;, & probatos, atq; pclaris inſtructos artibus benigne proſequatur, ſed cum ei tamen libitum fuerit. Deniq; nullum ab ea pteriri genus hominum, ſiue nobile, ſiue ignauum et deſes, ſiue ſolers & impigrum, ſiue humili in loco, ſiue in edito conſtitutum, ſiue illuſtre uirtutibus, ſiue turpiſſimis etiam uitijs notatum, qđ non pro libidine ſua magis, q̃ ex meritis & proſequatur cum uoluerit benefice, & inſectetur cum placitum eſt acerbe. Itaq; actiones eius, operaq; nullo modo ad rationem referendæ, ſed ad ludum potius, ac libidinem. Neq; enim fauet iuſto, ſecundum illius meritum, ſed qa ſic ei ſit libitum, perinde, ac cum aduerſatur probis & pijs uiris. non quod illi ſint externis de rebus utiq; male meriti.

Fortunatorum hominum duo eſſe genera.

Fortunatorum quoq; hominum duplex eſt genus, alijs. n. fortuna aut repente, atq; ex inſperato, inexpectatoq; fauorem confert ſuum humili loco editis, atq; in re maxime tenui, aut cumulū alijs adijcit, qppe qui illuſtri nati ſint loco, in ampliſſimisq; diuitijs, atq; honoribus alti,

educatiq́; , qua ex acceſſione, eaq́; continua & p ſeriem minorum producta, familiæ quoq́; , & gentes ipſæ fortunatæ dicuntur. Itaq; eſt & ſecundæ ſua q̃dam conſtantia, non tamen tanta, ut non in medijs etiam fauoribus ſubinde, & ſubiraſcatur, & uellicet. Et uero felicitate populi Romani qd magis continuum? qd aut accumu latius, aut diuturnius? qui è rupe maxime horrida & ſola, ad rubrum uſq; potentiam ſuam protendit mare, atq; ad habitatiõis humanæ Orchades terminum. Qui tamen ſæuiere in eum Annibalis pugiones? q Parthorum acinaces? aut q̃ ſanguinolenta tũ Gallorum geſa? tum Germanorum cateruæ? Intercedũt enim continuationibus ijs orbitates liberorum, amiſſiones, cognatorũ amicorum, affinium, hoſpitum, familiarium, incendia ædium, uillarumq́; , uredines item atq; calamitates tũ ſegetum, tum arbuſcularum, ualitudines corporis, ac uitia, quaq́; alia incommoda, quæq́; etiam mala contingunt in ijs, quæ ad animum quoq; nõ minus, quàm ad corporis, aut ad externa pertinent bona. Vt deniq; fortuna ipſa amarum ſemper aliqd ſuauibus obgerat, intermiſceatq́; è ſententia fluentibus. Quales amatoriæ ſunt uoluptates, ac deliciæ, quibus in medijs triſte aliquid ſemp innaſcitur, id qđ à nobis adoleſcentibus amatorie decantatum eſt.

» Di faciles, miſcere iuuet nunc triſtia lætis,
» Oſcula cum lacrimis, cum lacrimisq́; iocos.

Nec uero non & eos fortunatos dicimus, ſecundaq́; fortuna uti quibus contigit maximis elabi è periculis, imminentibusq́; è malis, eoq́; magis ſi citra rationem ipſam, p̃terq; humeris conſilia, atq; cogitatiões elapſi uideãtur

ut diuina illis ope ſubuentum indicetur. Sed neſcio quo *modo plenior illis ore applaudimus, quibus conferen dis bonis fortuna propitior fuit, magiſq; in eos officioſa* Etenim *in conferendis bonis, cumulandiſq; fauoribus fortuna ubiq; adijcit commoditates, ac lucra, in repellẽ dis autem malis auertit tantum damna.* Et illic qdem *eius opera ad uſum ipſum bonorum pertinet, hic uero ad euitationem mali, ac fugam ſolummodo, quãdo ma lum ipſum boni tum priuatio eſſe, tum ademptio uidea tur. Quo enim ſpectat naturalis illa malorum fuga, rerumq; aduerſarum euitatio, niſi ad boni cupidita tem? ſtudiumq; aſſequendi eius? cuius ſuauitate ita de linimur & tanquàm recreamur nomine, ut mali ipſi us nos uel umbra quidem deterreat, auertatq; exter ritos.* Etenim *boni ipſius appetitio naturalis eſt, ſpeci eſq; eius nobis ubiq; blanditur, atq; ad ſe allicit, quod ipſum per ſe quidem amamus, colimus, aſſequi omni arte, ſtudioq; contendimus.* At *malum non aliam ma gis ob cauſam extimeſcimus, ac defugimus tantopere, quàm quod cupiditatibus noſtris delitijsq; aduerſetur tam hoſtiliter, ut non tam ſua ipſius cauſa, q̃ non aut aſ ſequendi boni, aut ſi aſſecuti illud ſumus, eripiendi gra tia timeamus. Qui igitur & quales fortunati ſint, qua lis etiam fortuna, quiq; illius mores, progreſſus, munera hac in parte abunde monſtratum uidetur. Quo'circa ad alia progrediamur.*

Quid ſit fortuna.

E*tenim licet diſputatum ſit, fortunam à natura prorſus eſſe aliam, non defuere tamen, qui aſſererent, etſi à natu*

ra moribus, inſtitutiſq; longe plurimum fortuna abhorreat, ſitq; ipſa inconſtans admodum, & lubrica, nõ continua, non eadem ubiq;, non eorũdem ſemp effectrix non ſimileis ſibi retinens progreſſiones, non diſcriminata ſeruans tempora, deniq; improuida ſit, repentina, inordinata, temeraria, qui ſiue mores, ſiue impulſus, neq; naturæ conueniant, neq; rationi, quarum utriuſq; propria ſit conſtantia, maturitas, ordo, menſura, regula, diſcriminatio item rerum, temporum effectuum, non inquam defuere, fortunam qui aſſerant, irrationalẽ quandam eſſe naturam, nec aliud illam deniq;, q̃ naturæ impetum quendam, hoc eſt ratione carentem agitationem naturæ quandam, in ijs ipſis uidelicet, quæ nec rationi ſubijciantur naturæ, neq; hominum electionibus, ac cõſilijs. Impetum itaque eſſe eam cenſent, q͞d ſit abſq; ratione, feraturq; ſuopte tantum agitatu, atq; impulſu, q͞dq; ubi impetus dominetur, illic rationi nullus omnino relictus ſit locus, nulla prorſus authoritas, aut penſitatio earum q̃ gerantur rerum. Etenim ratio adminiſtrandis negocijs finem ubiq; reſpicit, ad illumq; ſeſe accommodat, progreſſionibus q̃ maxime appoſitis, conſyderatis, idoneis, de uia nullo modo aut declinans, aut aberrans, ab omni ui ac uiolentia, libera. At impetus ſecus ſeſe habet ad hæc omnia, nam nihil cum conſyderet, nihil reſpectet, nihil utiq; ordinate gerat, uiolentus ipſe & tanquam cæcus progreditur, rapiturq; magis q̃ incedit. Itaq; ab impetu ipſo raptum aliquem ſi interroges, quo ſe proripiat, reſpondebit aut nihil opinor, ut uiolentus & parum audiens, aut quod ille in cauſa meticuloſa apud Tragicum Senecam. Nihil timendum ui

deo, ſed timeo tamen, quod ut transferamus in ſimilitudinem. Nec quo progrediar uideo, progredior tamen. Igitur ſi impetus à ratione prorſus abhorret, ſi & aſpernatur & conculcat illam, in illis ſeſe fortuna oportet exerceat, quæ nec electionibus ſubijciantur hominum nec conſilijs, minimeq́; iuris ſint noſtri, neq; præceptis rationis rectæ obtemperent. Appoſite igitur fortunam qui finiunt, naturæ impetum eſſe cuiuſpiam. Qualis aũt ſit impetus & q̃ à ratione diuerſus, abũde monſtratũ eſt.

Quare Fortuna ſit natura quædam.

Reſtat uidendum de natura, an ex hac quoq; parte definitio ipſa ſibi conſentiat? Iam uero fortuna cum nec ipſa intellectus ſit, ut planè oſtenſum eſt, nec ratio, quippe quibus mirifice aduerſetur, nec Deo ſit attribuenda, cum maieſtas illa diuina ſumma ſit iuſtitia, ſingularis ſapientia, ſuprema circunſpectio, ordoq; ſempiternus, contra uero fortuna ab his omnibus prorſus ſit aliena, nec præter hæc quicquam ſit aliud, quàm natura, ipſaq́; externorum ſit bonorum diſpenſatrix, ac domina, nimirum à natura ſeperanda non eſt. Nam etſi natura quorum eſt ipſa cauſa, eorundem quoq; ipſorum aut utiq; ſemper, aut certe plerunq; effectrix eſt & author, occupaturq́; circa eadem perpetuo ubiq; tenore, præterquam ſi impedimentum aliquod ſenſerit. Secus uero fortuna ipſa parum omnino ſit ordinata, uerſeturq́; tantum circa euentus qui accidentes quidem ſunt, unde ipſa, qua cauſa eſt, euentitia agnominatur. Tamen & cum continua ipſa eſt, retinet tenorem iam conceptum, ſeruatq́; ordinem, eſtq́; eorundem quoq; efficiens, & cum ipſa pro

inſtituto uariat, ſi non ubiq;, alicubi tamen, ſi non ſemper, tamen ſæpicule, ſi non plerunq;, tamen aliquando, ſi non frequenter, at certe quandoq;, eædem, ſibiq; aſſimiles, eius ſunt effectiones, & effectus ipſi perſimules, atq; conſentientes. Quæ res efficit, ut ſi natura prorſus dicenda non ſit, propter ea quæ aduerſum multa ſeſe offerũt, quædam tamen ſit natura, eaq; ſine ratione.

Quare Fortuna ſit impetus quidam.

A d hæc quoq; plerunque nec ipſa ordinem ſeruet, nec rationem ſequatur, progrediaturq; nunc uiolenta, & incompoſita, nunc ut repentina, ſic etiam inconſtans, iure quoque efficitur, ut ipſo ſit ab impetu, ac libidine terminanda. An non erit natura, cum uideamus quoſdam ſic ab illa inſtitutos, ut naturali ſorte, & appoſiti ſint, et nati, in quos fortuna munus ſuum, peculiaremq; illum ſua pro libidine exerceat impetum? Qua è re naturaliq; ab hac inſtitutione fortunati ſunt merito dicti. Etenim naturæ ipſius munus alibi idem quidem eſt, ac perpetuum, præterquam ſi impedimentum ei aliquod ſit illatum, perinde ut ignis eſt calefacere, ac calore ſuo fouere, imbris humectare, quæ corpulenta ſint & grauia, deorſum atque ad imum contendere, ſuopte ductu, ac pondere. Alibi uero id ipſum quod à natura ineſt munus, tametſi ineſt omnibus, non omnes tamen illud, ſed pauci potius ſtudent implere. Nam cum ſit hominum generi indita à natura ratio, qua & authore, & duce naturaliter afficiamur ad præclaras honeſtasq; exercendas actiones, quæ uirtutes conſtituunt

morales, licet hæ ipſæ uirtutes nec à natura inſint nobis, nec ſint naturæ ipſi parum conſentientes, tamen generoſus, & optime inſtitutus quiſq;, igniculis illis à natura inditis calefactus, ad uirtutem omni arte, ſtudioq; contendit. Atq; hi quidem perpauci ſunt & rari, cum multitudo ferè omnis malis cupidinibus, uitijſq; turpiſſimis ſit addicta. Quid autem tam à natura inſitum q̃ ſciẽdi cupiditas? quoti tamen ſunt populoſiſſimis etiam in oppidis, qui rerum cognitioni dent operam? incũbantq; ſcientiæ, ac rebus uacent naturæ perquirendis? Itaq; & quod à natura ineſt, duplici etiam modo ĩeſt, & ut ubiq;, & in cunctis, & ut raro, atq; in paucis. Quam rationem in hac ipſa fortunæ definitione ſi ſequimur, fortaſſe uidebimur à natura ipſa minime receſſiſſe. Quid autem uita carius? cuius conſeruandæ ſtudiũ commune quidem eſt generi animalium omni. Quod quãuis ita ſit uel multi tamen ad mortem, quæq; pericula illam afferant, uolentes feruntur. Vnde egregium illud.

» Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.

Quid quod non pauci euitare mortem cum poſſent, minime uoluere? ut Socrates, ut è Chriſtianis innumerabiles, nec defuere qui illam ipſi ſibi conſcierint, ut Marcus Cato, aut inferri ſibi ſuis à familiaribus imperauerint, ut Marcus Brutus. Quin maximus ille Romanorum omnium Cæſar de ea ſibi inferendá cogitaſſe in Hiſpania legitur. Itaq; nec Ariſtoteles ipſe, nec è peripateticis accuſari quiſquam aut debet, aut recte poteſt, ſi alibi fortunam minime eſſe naturam dixerint, alibi tũ naturam eſſe quandam, illamq; ſine ratione, tum etiam naturalem impetum. Id autem tale eſt, ut non hic ipſe

forſan

forſan impetus bona ſit fortuna, ſed ut qui ſic natura ſint ab ipſa conſtituti, hocq; instinctu præditi naturale adiumentum habeant, & uiam quaſi quandam paratam accipiendis fortunæ muneribus, ac donis. Vt naturalis hic ipſe impulſus cauſam afferat ad conciliandam ſibi fortunæ beneuolentiam, ac fauorem. Itaq; ut nō omneis fortunatos uidemus, uidelicet quod adminiculum hoc quàm plurimis deſit, ſic quibus adeſt, fortuna illis propitia eſt, quid enim inuita, ac repugnante natura?

DE FORTVNATIS.

V*tq; ad fortunatos de quibus paulo eſt ante dictum redeamus, hi ſunt quibus ut peruulgate loquuntur, fortuna dormientibus aduigilat. Sunt autem hi non multi, cum omnes tamen cupiant, fortuna ſecunda uti. Sunt itē ſatis pauci, qui rebus naturæ cognoſcendis dent operā, cum tamen ſcire omnes naturaliter cupiant. Qui igitur (etſi rari quidem ſunt) ut ſciant, laborant, maius nimirum ad hoc ipſum, naturæ auxilium habent, quàm qui ab ingenita illa ſciendi cupiditate relāgueſcunt. Et qui in ocio, atq; in ſolitudine, ciuilibus procul ab negocijs deſides ipſi, ac marceſcentes uiuunt, nonne naturales illos igniculos, quibus ad agendum, atq; in ſocietate uiuendum naturaliter trahimur, nati enim ſociabiles ſumus, multo tepidiores, remiſſioresq; ſortiti ſunt, quàm q in luce quærunt uiuere, & in magna hominum frequentia præclareſcere? Quemadmodum igitur igniculi illi ut accenſiores uehementioresq; calfaciunt, incendunt, inflamant hos ciuileis ad actiones, ad gerendo;*

magiſtratus, ad honores adipiſcendos, quibus gerendis natura eos aptiores fecit, magisq; accommodatos, illos uero ad ſubijciendam ſibi, & cœleſtium, & humanarum cognitionem rerum, uniuerſæq; naturæ ſcientiam, ſic impetus illi, motusq; irrationales excitant, aptant, dirigunt hos ipſos, quos fortunatos dicimus, ad conſequēda fortunæ fauorabilis dona, fructusq; eius ubertimos. Quocirca, ut dictum eſt, cum ſine ratione, ſine conſilio, conſultationeq; aliqua repente ad aliquid, excitanterq; mouentur, quod illis poſtea bene uertit, eos tunc ſi percunctabere, quæ nam uos commouet cauſa? quæ ratio ad hæc ipſa ſequenda? Atqui *reſpondebunt, nobis ita quidem dictat animus, ſic nobis placitum eſt, hocq; noſtrum nobis cor innuit.* Quod *ulterius ſi perſtiteris quærere, cum non habeant, quid cum ratione reſpondeant,* Deus *inquient, hoc uult, ſic nobis imperat, illum ſequimur, eius nos paremus imperio.* Itaq; *ineſſe animis eorum uidetur à natura, ut inſtinctu quidem, atq; impulſu tantum illo, ratione uero, ac conſultatione nulla adhibita, ad ea ferantur raptim, atque ex incogitato, ad quæ natura ipſa illos trahit, uel raptare potius cernitur.* An *non his ipſis fortunatis ſæpenumero uſuuenit, ut præter prudentium hominum conſilia, præter experientium ſenum monita, aduerſusq; ſapientiſſimorum uirorum exempla, neglectis, deſpectis, repudiatis amicis, atq; conſiliarijs omnibus, negocium aggrediantur aliquod, quod periculoſiſſimū maximeq; exitioſum omni è parte appareat, & tamen ipſi ſoli illud ſibi agendum ſuſcipiant, eiq; adminiſtrando modum quoq; adhibeant, à cæteris omnibus impro*

batum, alienumq́; utique ab alijs indicatum, ac nihilominus feliciter illud perficiant, præter omnium aliorum mentes ac iudicia.

Similitudo de Sibyllis, uaticinatibusq́;, ac de poetis.

Nec uero comprobandis ijs, quæ de fortunati uiri impetu dicimus, exempla deſunt ſiue uaticinantium, Sibyllarumq́;, ſiue etiam poetarum. Et uaticinantes ipſi quidem, Sibyllæq́; neq; ex ſeipſis mouentur nec ducuntur ratione. Quæ enim in homine indocto, & ſæpenumero ruſticano, in muliercula autem prærudi, & ſemifatua inesse potest diuinandi ratio? diuinant tamen, & plurimorum ſimul ſeculorum futuras res annunciant. Moueri autem & uaticinantes ipſos, & Sibyllas impetu illo naturali tantum, procul ab omni penſitatione, conſilio, rationeq́;, illud docet, quod ille ipſe motus, furor eſt appellatus, & qui eo correpti ſunt, furentes dicti. Quid quod non à ratione deſtituuntur ſolum, uerum etiam à ſenſibus quippe quibus nec color, nec uultus illis ſuus eſt, non oculi, non comptæ, ut Poeta teſtatur, manſere comæ, ſed pectus anhelum, & rabie fera corda tument. Atque hic quidem ſiue impetus ſiue furor, quod ei præeſſe Deus putatur, cuius eſt propria futurorum cognitio, cum ratio humana præſtare nullo id poſſit modo diuinus eſt uocatus. Quocirca furor ubi receſſit, impetusq́; ille, tam humana ab ratione remotus, alienusq́;, non ignorat modo Sibylla, quod paulò ante de furore agitata prædixerit, uerum id ſe præfatam etiam ſi puniretere, negauerit, quippe quomodo meminiſſe eius poſſit ‹‹ quæ ſenſibus omnino conſternata & mente per id omne ‹‹

tempus fuerit, quo uaticinata eſt? nam mente conſternatos eſſe, ac ſenſibus uaticinantes, habitus ipſe corporis q̃ diu furore correpti ſunt, docet, ac monſtrat. Igitur ſi impetus, quanquam ab hoc ipſo fortunæ diuerſus, uates Sibyllasq; ad futura prædicenda concitat, inſtigat, rapit, ut pote prædicendis tantum futuris accõmodatus, nũquid non alius ſimiliter impetus externis conciliandis bonis aptus, natusq; impellet, raptabitq;, nunc neglecta, nunc conculcata ratione, ad fortunam propitiandã rerum externarum dominam? quæ noſtræ quidem iuriſditioni minime ſubiecta ſunt, quippe cum rationi, quæ hominum ipſorum eſt propria, nullo pacto ſubijciantur. Homerus, ac Virgilius duo poeticæ duabus in linguis lumina, ab innato eiuſmodi ad poeticandũ impetu, id uterq; conſecuti ſunt, ut ſi dij ipſi Græce, aut Latine herois cantare uelint numeris, non alia nec uoce, nec cantu, nec numeris, nec ſuauitate, dignitate, magnitudine, quàm quibus illi modulati ſunt, canerent. Itaq; quod poeticam ad dignitatem, magnitudinemq; ars, doctrinaq; labore etiam ſummo induſtriaq; comparata nequeat omninò accedere, præterea quod neq; ſtudiorum aſſiduitas, neq; uigilantiſſima præſtare poteſt cura, eò poſſe accedere, id utiq; & aſſequi & præſtare, naturali huic, atq;, ut putatum eſt, diuino impetui datum eſt, atq; conceſſum. Qua de re quibus magis quàm his ipſis credendum eſt poetis? aut quorum potius ſtandũ dicto? proindeq; Ouidium audiamus.

» Eſt Deus in nobis, agitante caleſcimus illo.
» Impetus hic ſacræ ſemina mentis habet.

Cui quidem ſiue ſpiritui naturali, ſiue impetui quod diui

num quiddam, atq; humano quidem eſſe uideatur ma ius, ſacer is eſt uocatus, unde idem hic,
" Spiritus ille ſacer, qui uatum pectora uerſat.
Is itaq; ſiue cœli, naturæ ue, ſiue utriuſq; impulſus, uisq; humana maior id prorſus præſtat, atq; efficit, quod ars præſtare nullis ſtudijs, nullis quanquam aſſiduis labo ribus poteſt aſſequi, neq; metæ ipſi poteſt uel diſtantiſſi mo etiam ſpacio propinquare. Vnde Democrito *non te mere uiſum eſt, poeticis in rebus, ingenio tribuenda eẽ omnia, poetæq; fortunam omnem, hoc eſt dignitatem, atq; excellentiã ab ingenio proficiſci. Quod igitur in di uina, atq; admirabili re (ſic.n. ab antiquiſſimis, ac ſapiẽ tiſſimis uiris habita eſt poetica) qđ inq̃ naturalis pſtat impetus, in ea re, quæ ad pangendum ſpectat carmen atq; ad comparandam inde laudem, ac gloriam, num quid non præſtare idem poterit, atq; efficere in commo uendo, ac propellendo eo, cui talis ineſt fortunæ conſe quendis bonis & ſtimulus, & adminiculum? atq; ad eiuſdem beneuolentiam promerendam?* Nec uero *poeta uerſum faciet &* Apolline *dignum, &* Muſis, *ut artis eius peritus, & multum quoq; exercitatus, qua quidẽ peritia, atq; exercitatio etiam uerſificatorum eſt, ac grã maticorum (etſi impetus ipſe diu exagitatus ac uerſa tus multum, & artem ſibi peperit, & quid decorum eſſet, inuenit) præterquam cum impetus ille, calorq; ex citus mentem agitat.* Tunc enim *miracula pronuntur, tunc maior rerum ordo naſcitur, maiusq; humano arti ficio mouetur opus.* Identidem *quoq; fortuna opes effun det, merceſq; explicabit ſuas, neq; aut ſupellectilem non oſtentabit, aut penum, in illum ipſum, qui ſuo inſtin*

ctu, impulſuq́; & cohortetur eam, & innato adactus impetu facere ſibi propitiam ſtudeat.

Diuerſa eſſe genera fortunatorum hoĩum.

Quid q̃d ut poetas ipſos peculiaris illa cemmotio, maiorq́; mentis exagitatio alios in Heroo, in Elegiaco alios, ſiue Tragicis, aut Comicis, ſeu Lyricis in numeris claros, atq; illuſtres facit. Sic fortuna alios diuitijs p̃ter modum, alios uictorijs, alios potentia, magiſtratibus, p̃fecturis, imperijs, ut diuerſis etiam modis, alios, atq; alios, ditet, honeſtet, amplificet, altiusq́; etiam euehat, cum ſecundam ſeſe exhibet, atq; fauorabilem. Qua uia fortunatio ipſa eſt etiam diuerſimoda, efficiturq́; ut fortunatorum hominum non unum, ſed multiplex ſit genus. Fortuna uit alios uis hæc, ac natura in bellicis, alios ĩ pacis ocijq́; rebus, alios paſcendis gregibus, atq; armentis, hos commutandis mercibus, nunc mari nunc tera illos exercendis agris, quoſdam comparãdis litteris, nõ paucos dum in procerum, ac regũ aulis uerſantur, p̃multos ẽt colenda religione, ut multiplicibus modis fortuna, quos idoneos nacta eſt, q̃dq́; libido eius fert, eos & locupletet & extollat. Qua ẽ re id efficitur, cum fortuna impetus ſit; ipſe autem impetus parum obſequatur rationi, ut mirum minime ſit, ſi uulgus in id quoq; conſentit, Quo in negocio, quaq́; in re amplior datur, ac maior fortunæ locus in ijs aut nullum, aut omnino perquam exiguum dari rationi aditum. Atq; ex aduerſo, ubi rõnis maxima ſit authoritas, illic fortunæ aut certe nullam, aut omnino minimam fore.

Fortunam interdum conuenire cum ratione, nihilominus inuicem aduerſari.

Quod ſi aliqñ in unum forte conueniant, inde ipm proficiſcitur, qđ fortunæ nihil inſit ppetuum, q̄ ut plerunq; aduerſatur rationi, ſic interdum illi quaſi inſidians blādiatur, et uultum quam maxime benignū offerat, ut nō fauor ille magis, q̄ dolus, aut pellacia quaſi quædā dici iure debeat. Etenim maris atq; aquarum propria cum ſit agitatio, ijsq; innatum ſit, æque atq; aeri, nunq̄ ut cōſiſtant, tamen & mare quandoq; motum illum ſiſtit ſuum, & aquæ ipſæ reſtagnant, aerq; ſic interdum conquieſcit, ut recte de ijs dicatur.

» *Cum uenti poſuere, omnisq; repente reſedit*

» *Flatus, & in lento luctantur marmore tonſæ.*

Et uero de fortuna nō recte minus, ac proprie, q̄ de mari Lucretianum illud dici poteſt.

» *Placidi luſit pellacia ponti.*

Nam quātopere inſidioſa fortunæ ſit blāditia, ac ſecundior eius flatus, docuit uenenoſus ille Annibalis tandē annulus, docuit ſceleratus, atq; īfelix Pōpeij exitus in Aegyptio littore, Iulij item Cæſaris in curia Pōpeiana, Alexādri Seueri in patenti & libero militibus ꝑtorio, necnon & Marci Antonij, in eius ipſius, ac Cleopatræ thalamo. Quos omnis ut de alijs taceamus, fortuna ſic extulit, ut eorum ſint exempla quam rariſſima. Igitur ſi ratio cum impetu certat hoſtiliter, ut cum fortuna, quoq; certet, neceſſe eſt. Etſi ijs fauet fortuna qui impetū tantum ſequuntur, illis obſit, par eſt, qui rationi ſe resq; ſuas accommodant. Minime igitur mirum, male ſi fortu-

nati ſint, qui ſecundum rectam rationem uiuunt, ab eaq; ne minimum qdem recedere audent. Et uero integrũ qui diem conſumunt iaciendis talis, qd mirum tandem aliquando Venereum ſi iaciunt? aut ſi in tot fortunæ luſibus, q penè tot ipſi ſunt, quot & homines & negocia, unum aliquando aliquem ad uitæ uſq; exitum comitetur felicitas? pauciſſimos inuenias Auguſtos, rariſſimos Traianos, una etiam manu numeraueris Antoninos. Quis tamen ex ijs eſt, exq; alijs q inter fortunatos, ac felices numerantur, quem non ſubinde fortuna etiã letaliter percuſſerit? nedum ut luſerit etiam pquam ridicule? Quod ſi quãdoq; uſuueniat illum ipſum impetum rationi ſe adiungere, innumerabilis tamen cœtus eſt illorum, ac ſeries, quibus male conduxerit rationis uſus, atq; prudentiæ, Cum qbus optime profectò actum fuiſſet, ratione relicta, naturæ impetum eſſe ſecutis, qđ impetus ipſe, eiuſmodi in negocio, ad fortunam ſi reſpicias, non autem ad conſilium, rationis utiq; locum obtineret, cui conſonat Virgilianum illud.

» Vna ſalus uictis, nullam ſperare ſalutem.

» Ac nihilominus ſi ratio in unum, fortunaq; conuenerit (Nam conuenire quandoq; Liuius etiam teſtis eſt cũ ait. Adeo, non fortuna modo, uerum etiam ratio cum barbaris ſtabat) non id tam eſt rationi adſcribẽdum, q̃ fortunæ ipſius uolubilitati, euentuumq; eius incertitudini. Itaq; nec temeritas ſemp felix eſt, nec prudentiæ ubiq; reſpondet ſucceſſibus. Nam & idem Liuius ait, Bella fortius, q̃ felicius geſſiſſent.. Atq; utinam non quotidianæ etiam eſſent uel ſapientiſſimorum conſiliariorum uanæ deluſiones, atq; inanes exitus. Verum his in hac

ſententiam explicatis, ac pluribus fortaſſe, quàm neceſſe eſſet, ad ea quæ reliqua ſunt noſtra conuertatur oratio. Si unum hoc tamen ijs ipſis quæ dicta ſunt, adiunxeri-mus, rationem quidem rectam, quanq; prudentes q ha-bentur, ſequi ſolent, ſi fortunam ideſt impetum naturæ illum, uimq; introrſus animaduerterimus, habendam nullo eſſe modo rationem, quippe quæ non modo nõ di-rigat quod rectæ rationis proprium eſt officium, uerũ etiam à fine ipſo detorqueat, cogatq; de uia recedere. Contra uero illorum impetum qui aptinati ſunt ad feli citatem pro ratione habendam eſſe. Cum ratio, ut dictũ eſt ipſa dux ſit q̃dam ad ea, quæ appetiſcimus potiẽda ni illud forte obſtiterit, quod rectam eſſe rationem homi nis tantum uolumus, non naturæ cui nulla inſit uolun tas, nulla prorſus conſultatio aut electio.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE FORTVNA LIBER SECVNDVS.

Fortunatos dici à fortuna non ab honeſtis actionibus.

QVONIAM autem de uirtute, honeſtisq; ab actionibus, quæ in manu noſtra ſunt, fortunatus nemo dicitur, uerum ab agendis fortibus fortes ipſi quidem, ab iuſtis iuſti, atq; ab liberalibus liberales dicimur, nullo autem pacto fortunati, nec Cæſar profecto fortunam ſibi peperiſſe de tot, tantisq; exãclatis piculis, nec Iulianus Auguſtus, ne de externis loquamur ducibus, uerum fortitudinis, ac magnanimitatis commendationem ſibi, ac gloriam comparaſſe dicentur, nec aut P. Scipio, aut ante eum. M. Macellus, aut poſt Domitius Corbulo, aut Iulius Agricola, aut innumerabiles alij, quos minime qdem ut fortunatos laudamus, ſed admiramur potius res geſtas, pclaraq; eorum facinora, qd uirtutis eſt non exiguum aut indignum p̃tium, qppe cum diſciplina militaris, labores, erumnæ, uigiliæ, ratio ipſa rerum adminiſtrandarum magiſtra, gloriam ijs ſuam, ac decus peperit. Siqdem ratio uirtutis & comes, et dux eſt, minime uero fortunæ, neq; fortunatio rõnis rectæ, atq; agentium ſcd̃m rationem opus eſt, ac miniſterium, ſed uirtus ipſa, ſed uirtutis decus illud ſempiternum, p qd tot etiam ſeculis & clari habẽtur, et in hominum uerſantur ore, ac mentibus. & uer

ſabũtur, quãdiu Græca extabit Latinaq; oratio. Epami nundas, Leonidas, Pauſanias, Cincinnatus, Camillus Publicola, & ſchola illa maxime glorioſa. ueterum tũ Græcorum, tum Romanorum, q̃buſq; alijs fortuna pa rũ propitia, uirtus autem ubiq; familiaris, ab ipſiſq; præ ter cætera omnia & honorata fuit & culta. Quæ res ut manifeſtior appareat, placuit genera fortunatorum hominum diſtinctius uberiuſq; quàm non multo ante fecimus, explicare.

De uarijs generibus fortunatorum.

E*ſt itaq; genus unum fortunatorum, quibus quidem con tigit, eoſdem ipſos ea ſibi comparaſſe, per quæ fortunati habeantur. Eſt & eorum aliud quos hæreditas maio rumq; patrimonia, ac cenſus abunde multum fortuna uit. Eſt & illorum tertium quibus nec cupientibus, nec operam laborem'ue ſuum in id impartientibus, locu pletibus tamen eſſe contigit. Vt quibus ſecundum quie tem monſtratus eſt theſaurus ſub teram defoſſus, quem ſtatim expergefacti è ſomno, recluſum inueniũt. Quar tum quoq; illorum his accedit genus, quos opulenti ac primates uiri, cum orbi ſint liberis, eos ſibi adoptant, aut arrogant. Alij item q̃bus aut populorum prĩcipes, aut magni reges plurima contulerũt externis è bonis. Eſt & alius fortunãdi modus, & ipſe q̃dem multiplex, q̃ alios fortunatos res fecit uxoria, alios eximia forma, atq; è libidine qui eſt amor, alios à parentibus expoſitos for tuna ipſa ſibi illos ſuppoſuit, aliuſq;, atq; alius modus ali os ditauit, atq; alios. His autem illi annumerantur om nibus, quos non collata bona, quo fortunatos uocaremus*

præſtitere, uetum malorum ipſorum repulſio, atq; eua ſio. ut qui cum maximis circum obſideantur periculis, nec euadere illa ſe poſſe confidant, fortuna tamen ipſa re pente atq; ex inſperato illos liberat. Vt qui capitis con demnati, maneq; ducendi ad ſupplicium noctu exorto inter ciues tumultu, cæſo inter rixantes prætore, effracto q; à tumultuantibus carcere, liberantur. His accedunt quos fortuna ab ignoratis, ac nullo modo præuiſis peri culis, inſperata ipſa eximit, ut q inuitati ad nuptias, die ſtata cum hoſpite, tranandus cum eſſet fluuius, illo re pente tumefacto de nimijs, ac repentinis imbribus, à trã ſitu prohibentur. Interimq; dum ipſi cis flumen à torrẽ te prohibiti morantur, ædes ubi cœnaturi erant, corruũt de fundamentorum uitio, aut contignationis. Admira bile uero fortunatiõis genus tempeſtate noſtra uiſum eſt in Matthia Coruino, de quo libro ſuperiore diximus. Is adoleſcens admodum non paruum temporis compe ditus, atq; in carcere male habitus, dum ſecurim timet iramq; Hungariæ, ac Pãnoniarum principum, è ſqua lore illo, ac pedore teterrimi carceris ex inſperato in ſel lam repente regiam tractus eſt. Nuper & in Ludoui co Aurelianenſi duce, q pugnans aduerſus Regẽ Galliæ captus cum eſſet, capitiſq; damnatus patrum, ac iudi cum omnium ſententijs in carcere cuſtodiretur, ad ſup plicium, Rege ab Carolo octauo, aduerſus omniũ ſen tentiam atq; opinionem abſoluitur, atq; ab ipſo rege re ſerato carcere equo acceptus in regiam deducitur, nec multos poſt annos Carolo ipſo, abſq; liberis decedente, Galliarum Rex creatur, uno patrum, ac procerum cõ ſenſu. Atq; haud multo poſt Ludouico Mediolanenſiũ

Duce, de metu aduentus eius in Italiam conſternato clanculumq; ab illo arrepta fuga, Inſubrium ei omne deditur, cum tranſpadanis quiq; cis Padum ſunt populis. Hæc igitur fortunatorum ſunt ferè genera, quæ tamen diuidi in longe plureis etiam poſſunt ſpecies, idq; cuiuis in promptu eſt. Nobis ſatis fuerit, ex his admonuiſſe reliquorum.

Qui proprie dicendi ſint fortunati.

Exercet igitur his in cunctis ius ſuum fortuna. Quo fit, ut quibus quomodocunq; ea aſpirauerit, ij fortunati habeantur. Illi tamen & proprie, & de fortunæ ipſius libidine, deq; naturæ impetu cognomentum ipſum fortunatorum ducunt. Quibus de eius nutu, ac fauore contigit comparare ſibi, ſua quoq; opera atq; adniſu, externis è bonis ſine rationis ductu, prudentiæq; adminiculo, impetum naturæ ipſius ſequendo, eà quæ & deſyderabilia ipſa quidem ſint, atq; ab iiſdem ipſis concupita. Nam nobilitas, patrimonia, auitæ diuitiæ etſi externis ſunt è bonis, meritoq; appetuntur, tamen ex lege conſuetudineq; ciuili in noſtram ueniunt ſortem, aut nulla, aut uix exigua noſtra adhibita opera. Itaq; etſi ſucceſſio ipſa domeſticæ nobilitatis, auitarumq; facultatum fortunatos efficit, tamen principe illi in loco conſtituendi ſunt, proprieq; fortunati appellandi, quibus ut dictum eſt, contigit, impetus ipſius tantum ductu, neglecta rationis, ac prudentiæ lege, eà conſequi quæ in ſua ipſorum non eſſent poteſtate poſita, quæq; & appetenda ipſa ſint, ac pro iiſdem adipiſcendis, & conferenda opera, & labor et impendendus. Nam pericula qui euadunt difficillima

& maxima, licet fortunati & dicantur, & habeantur, tamen bona per ſe ipſa appetuntur, malum autem per ſe à nullo, qui ſanæ mentis ſit, appetitur. Lætamur tamen repuliſſe illud, ac defugiſſe, quod quæ bona ſunt, ea nobis malum ipſum eripiat, à quo quis eſt, qui non abhorreat? Contra qui bonum non appetiſcat? à naturaq; ad illud trahatur?

QVÆ SINT HOMINIS BONA ATQVE
In eius iuriſditione poſita.

Vtq; ſemel terminemus noſtra quæ ſunt bona, noſtraq; in poteſtate poſita, quo terminatione ex ipſa intellegamus externa, atq; fortuita bona, minime noſtra eſſe, aut hominis poteſtati ſubiecta: Sic quidē cenſemus, noſtra eſſe bona quæcūq; animi tantum ſunt, quæq; in noſtra ſunt poteſtate collocata, eæ autem actiōes ipſæ ſunt hominū, quæ à uoluntate, atq; electione ſecundum rectam rationem proficiſcuntur, cum cætera quidem fortunæ dicātur. Nam de bonis corporis hac in diſſertione, nō multa eſt habenda aut ratio, aut cura.

FORTVNÆ IVRISDITIONEM NVLLAM
Eſſe in bonis animi, ſi rationi pareatur.

In animi igitur bonis, dum rationi obſequamur rectæ, dum ſenſus illi moderandos ſubijciamus, dum ad agendum & conſulto, & cum electione accedamus, interq; agendum quam prudentia uiam nobis oſtenderit, eam ducem ſequamur ipſis inquam in animi bonis, ut quæ noſtra ſint propria, nihil omnino iuris fortunæ relinquitur, nihil prorſus authoritatis, aut loci. Siqdem

ubi plurimum authoritatis habet ratio, ibi minimum iuris habet fortuna, quod dictum iam tranſijt in prouerbium. Quæ igitur iuriſdičio fortunæ ſit, & in quibus quæ item rationis rectæ, iam liquet. Quod ſi ſenſibus uoluntatiq; parum temperatæ atq; impotenti dominãdos nos permiſerimus, nimirum fortuna nos, noſtra de poſſeſſione deijciet deturbabitq́;, ac tyrannidem in ijs, quæ hoīs iam erant, exercebit, noſtra ſibi culpa uidicatis.

FELICITATEM CIVILEM ABSQVE *Bonis externis perfectam non eſſe.*

Quoniam autem uetus & Græcorum, & Latinorum philoſophia duplicem conſtituit fęlicitatem, & quæ ciuilis à noſtris dicitur. Græco nomine eſt Politica, & quæ à contemplando nomen duxit (Nam de fęlicitate, quã Chriſtiani coſtituunt non eadem omnino habenda eſt ratio, neque de ea nos hac in diſputatione dicendum ſuſcepimus) Ita quidem ſentiendum eſt, ciuilem fęlicitatem ſine bonis externis, nequaquam poſſe perfici. Nam ſi Fabricius, ſi Publicola Valerius, ſi alij non pauci rē familiarem uel admodũ exilē habuere, adeoq; anguſtã, ut neq; liberalitate neq; magnificentia illuſtrare eã poſſent, tñ & nobiles nati ſunt, & in urbe clariſſima educati, & ſummis etiam functi magiſtratibus, quæ quidem inter externa numerantur bona, ſuntq́; fortunæ ipſi ſubiecta. Quo fit, uti ciuilis fęlicitas, quo perfectior ſit, magiſq́; illuſtris appareat, bonæ quoque fortunæ præſidijs indigeat. An non in plebeiorum etiam hominum uerſatur ore, Imperatores atq; exercitui duces fortunatos eē oportere? Proindeq́; bona fortuna et illuſtrat,

& perficiat ciuilem felicitatem, aut illuſtrari, abſoluiq; ea nequit abſq; fortunæ & opere, & munere.

BONA EXTERNA PARVM CONFERRE *ad felicitatem contemplatricem.*

E *adem tamen ipſa parum omnino confert ad contẽplatricem, ſi qui ſunt qui paucis contenti, ac modicis, rerum naturæ cauſis cognoſcendis dediti, diuiniſq; contemplãdis tantum intenti, cæteris uitæ muneribus, humãiſq; negocijs omnino ſpretis, uitam in ocio maxime beato aut egerunt olim, aut nunc agunt, à quibus quidẽ ipſis cum res hominum cunctæ, tum uel in primis fortuna habita eſt contemptui.*

Fortunam *& prudentiam interdum conuenire.*

Quanquam autem & dictum, & abũde probatum eſt, prudentiam, rationemq́; fortunæ prorſus aduerſari, nihilominus hac in parte, hocq́; in ipſo munere uidentur ſibi quodammodo ſubblandiri. Nanq; *ut prudentia ipſa rationis rectæ præſidio, & dirigit, & ducit ad finẽ incœpta hominum, negociaq́; ſuſcepta, ſic idem illud molitur, ac præſtat bona fortuna, impetuſq́; ipſe naturalis. Illud tamen intereſt, quod prudentia actiones dirigit et conſilio ſuſceptas, & ratione temperatas, fortuna uero ſecus, quippe quas ab impetu ſuſceptas, ductu ſuo et perficit, & gubernat.*

Bonam *fortunam duplicem eſſe.*

I *pſa quoq; item bona fortuna duplici modo partienda eſt, & in eam quæ continuum quendam quaſi tenorẽ*

in conferendis

in conferendis ſeruat beneficijs, quadam ueluti conſtan-tia adhibita in ferendis ſuffragijs, & in illam quæ etſi bona ipſa eſt, parum tamen ſuo perſeuerat in tenore. In *quo nec frequens eſt, neq́; , ut ita dixerim, quotidiana.* V*traq́; autem bona & fauorabilis, continuatione ta-men differunt, conferttq́; utraq; felicitati, magnum etiã in modum,* Perſeuerãs *tamen illa, & maxime frequẽs, tum conſtantius, tum etiam uberius, ac ſæpius perin-de, ut fœtus ſui ſtudioſa mater, quæ cum plenioribus ſit uberibus, & ubera illi ſæpius admouet, ſubinde etiam ſuccinens, & lac inſtillat indulgentius.* Itaq; *illa ipſa bona fortuna quæ ſuffragatur quidem, et amice faueat, rarius tamen, multoq́; minus ſæpe, euentitia omnino et uidetur, & eſt, & quæ præſtat, ex accidẽtia quoq; præ-ſtat, ut pote duabus, ſiue cauſis ſiue negocijs, ac rebus in id repente conuenientibus pterq́; opinionem, atq; conſi-lium.* Quod *ſecus fortaſſe in altera illa magis ſtudioſa, & ſuffragijs continua iudicari merito ſuo poteſt.*

AN AD PERFICIENDAM FELICITA-*tem, diuina ſit opus beneficentia.*

E*t uero quoniam diuinum quiddam potius, quàm hu-manum perfecta uidetur eſſe felicitas, quæ ut parte ex omni conſumetur,* Dei *uidetur beneficio opus eẽ, ac gra-tia, non abſurdum fortaſſe, nec præter rei ac loci naturã uideatur, ſi in hac ipſa re diligentius perquirẽda aliquã-tum immorabinur, nec ut philoſophiæ, ſolum ſtudioſi, uerum etiam ut* Chriſtiani, *quorum propria eſt pietas, diuinæq́; in nos beneficentiæ gratitudo.* Nam *cum & ratio, & prudentia, & intellectus, ipſa etiam ſcientia,*

fortunæ tantopere interſint, quantum omnes utiq; intel legunt, nec fortuna prorſus rationalis ſit natura, ſed cuiuſdam potius naturæ impetus, nec Deus iniquus ſit ipſe diſpenſator, rector'ue conſyderatus, aut parum iuſtus, nec fluitare res ipſas & hominum, & terrarum & cœli per imprudentiam aut incuriam, aut neglegẽtiam patiatur, uidentur hæc nec contingere poſſe, nec per impetum naturæ præſtari & perfici diuino ſine numine, ac conceſſu. Cum, ut dictum eſt, abſoluta felicitas diuina potius res appareat, quàm humana, nec cœlum ipſum, quo omnia continentur, euenienter fluitet, nulloq; teneatur nec ordine, nec lege Dei autem prouidentiam rebus ipſis initio affuiſſe, illisq; & nunc, & ubiq; adeſſe atq; affuturam, & cœli motus, conuerſiones q; tam ordinatæ compoſitæ, & religio ipſa mentibus hominum infixa, cultusq; cœlitum à natura profectus manifeſtiſſime declarant. Neq; enim natura in illum ab ipſa moueremur, à quo nulla in nos prorſus aut exſtent, aut ſperentur beneficia. Quo fit, ut cultus ipſe noſter, tantarumq; religio obſeruatrix cerimoniarũ nil omnino ſit aliud, quàm gratitudo quædam diuinorum in homines beneficiorum ac munerum. Neq; enĩ, ut Cicero ait, cum mundus hic omnis Deo pareat, & maria terraq; obediant, aut parerent ei, aut obedirent, niſi illorum eſſet ei cura, cunctaq; ipſe pariter & moueret, & moderaretur. Nam quod quæ ſunt, & mouẽtur & uiuunt, à Deo quidem eſt, & quod ordine ſuo moueantur, & ſeriem mouendi teneant, à quo nam niſi exiſtit à Deo? ut à prima, & maxima cauſa, eaq; origine & authore omnium, & quæ ſunt in natura, & ipſi

us etiam naturæ, rerumq́; cunctarum, quæ à natura fi-unt, & quarum ratio, cur fiant, ad illam ipſam refer-tur, quæ è re dicta ſunt naturalia. Cumq́; motus cauſa ſit omniũ quæ gignuntur, & occidũt, unde nã obſecro motus eſt ipſe, niſi à Deo? q prima et origo eſt, et cauſa?

An fortuna ſit ad Deum referenda.

Igitur cum fortuna natura quædam ſit, eaq; abſq; ratio-ne, & quia ſine ratione, iccirco impetus eſt, qui quidẽ nihil eſt aliud, q̃ irrationalis quidam motus, uidetur fortuna ipſa ad Deum, ut ad principem rerum omniũ cauſam referenda. Sed uidendum eſt, ne cum hoc fece-rimus, Deum ipſum iniuſtitiæ, parumq́; honeſtæ diſpẽ ſationis condemnemus. Cum fortuna ipſa et prauis ad-eſſe ſæpenumero, & bonis nocere ſoleat. Quod ut eui-temus (eſſet enim hoc ipſum de Deo ſentire, res ſupremũ in modum nefaria) ita tenendum, ac ſtatuendum duci-mus, nihil in Deo eiusq́; uoluntate, ac lege diuerſum in eſſe, uniusq; prorſus formæ, uoluntatem eſſe eius, nõ diſ ſentire ipſum ſibi, non uacillare, non in diuerſum rapi, eũdẽq; ſemper eẽ, eadẽq; ubiq; uelle. Itaq; qđ uniforme eſt ꝙ idẽ, quodq; nullo modo uariat, labiturue ĩ diuer-ſum, Deo id ipſi, ut origini, ut principi cauſæ omnino tribuendum. Quod uero uariat, diuerſoq́; agitur mo-do id minime à Deo proficiſcitur, uerum à diuerſitate rerum ipſarum, quæ & moueantur, & informentur, quæue ſecundo loco & ipſæ quoq; moueant, & infor-ment. Etenim, ut ſupra ẽ dictum, cũ de prouidẽtia age-remus ac fato, quas creaſſet Deus animas, iis ipſe legem

præſcripſit, ſciuitq; quid & quomodo eſſent adminiſtratura, exhibuitq; materiam, in qua uerſarentur. Siue autem animis quæq; ſuis prædita ſint ſtellæ, ſiue & ſtellis, & corporibus cœleſtibus ſingulis ſuæ inſint à Deo adiunctæ intellegentiæ, hac in parte minime putamus differre, quando lex omnibus data eſt ſua. Etenim, craſſiore ut agamus Minerua, ignis proprium eſt calfacere, hoc autem igni tribuitur motore ab eo, qui cœlum agitat, ipſi autem motori, de Dei id uoluntate, ac lege, & permiſſum eſt, & attributum. Itaq; calor ipſe uariat, neq; unus in iis eſt, quæ ab eo concaleſcunt omnibus, manat igitur exiſtitq;' diuerſus, ac uarius è calefactione effectus, pro natura rei eius, quæ concaleſcit. Atq; hæc quidem uarietas, tantaq; etiam diuerſitas nequaquam ad Deum referenda, uerum ad naturam potius calefacti, aut forſan etiam ad uim eiuſdem qui ſecundo mouet loco, inſtillatq; igni calorem, roburq; calfaciendi, forſitan etiam ad utrunq;. Quocirca rerum diuerſitas aliaq;, at aliaq;, tum rerum motoribus attribuenda, tum rebus ipſis, perinde, ut res ipſæ ſint diuerſæ. Qua ratione & uia deus ipſe, ut princeps, atq; uniformis cauſa, omni culpa uacuus eſt. Quid enim ad Deum diuerſitas hæc, quod idem ipſe ignis, lapidem in calcem excoquat, in carbonem quercum, ac cinerem? liquefaciat plumbum, cogat lutum, atq; obſtringat in tegulã? Quæ quidem diuerſitas pro natura humorum corporeæq; conſtitutionis in humanis quoq; prouenit ingeniis, ut alij acuti ſint, alij contra obtuſi, celeres alij, ac ſolertes ad agẽdum, atq; ad intellegendũ, tardi alij, atq; inertes. Siquidem Deus & princeps ipſe eſt, & archi-

tectus, & uniuerſalis tum lex, tum cauſa, effectus ta-
men cuiuſq; particulares particularibus quidem cauſis,
propriiſq; ſunt artificibus dedicati. Quorum effectiões,
magiſteriaq;, naturas quoq; rerum, quas illi informant,
præcipue ſequuntur. Nam & pecunia in manu uiri li-
beralis poſita uertetur in erogationem, uſumq; eius, atq;
commoditatem in quem erogabitur. At furioſus illam,
& furenter iactabit, & diſſipabit inutiliter. Auarus ue
ro aut in cumulum congeret, aut defodiet ſub terra,
quam mercator mutabit pannis, alijs'ue mercibus, aut
locabit fœnori. Ex his autem id efficitur, licet Deus re-
rum ſit omnium princeps atq; uniuerſalis cauſa, qua-
rum tamen rerum natura eſt author, eæ naturæ ut ipſi,
peride, ac propinquiori cauſæ aſſignandæ ſint. Recteq;
comparatum eſt, ut naturalia quæ dicuntur naturam
ad ipſam, ut propriam ad cauſam, magiſq; coniunctã
referantur. Id quod uſu quoq; uenit in re militari, &
bellica, ut quæ militis ſunt, ad militem, quæ tribuni, ad
tribunum, quæ imperatoris, imperatorem ad ipſum,
idq; non in rebus tantum maioribus adminiſtrandis,
qualis eſt gubernatio rei publicæ, atq; exercitus, uerum
etiam in longe minoribus, qualis res eſt panifica, Siqui
dem panis ſeu probus fuerit ſeu uicioſus, furnarium id
ad artificem referri ſolet, nequaquam uero ad eum, qui
aut frumentum triuit in area, aut in agro ſeuit, aut de
niq; ad agelli dominum, qui aratorem cum bubus ad
ſerendum conduxit frumentum. Quamobrem ut res
ipſæ diſtinctæ ſunt, itemq; artes, atq; exercitia, ſic etiam
cauſæ diſtinguendæ, & artificibus quæq; ſuis, opifici-
busq; adiudicanda.

Fortunam ad naturæ impetum referendam eſſe.

Igitur fortuna naturalis quidam cum ſit impetus, ipſaq́; natura hac in parte ſine ratione prorſus, atq; ab impetu agatur ſolo, ad naturæ impetum referenda eſt, tanquā ad propinquam, peculiaremq́;, ac particularē cauſam ſiue hic ipſe impetus rebus noſtris conducat, ſiue aduerſetur, & noceat. Accuſatur enim Ennius *tanquam* Poeta, *rudior, quod nimis remoto è loco uel queri cœperit, uel incuſare.*

» *Vtinam ne in nemore* Pelio *ſecuribus*
» *Cæſe cecidiſſent abiegnæ ad terram trabes,*
» *Ne'ue inde nauis inchoandæ exordium*
» *Cœpiſſet, quæ nunc nominatur* Argo *nomine.*

Recte autem & conſyderate Virgilius *non à cæſu arborum in* Pelij *montis nemoribus, ſed ab annauigatione tantum, atq; in littus appulſu.*

» *Felix heu nimium felix, ſi littora tantum*
» *Nunquam* Dardaniæ *tetigiſſent noſtra carinæ.*

Nec temere autem, nec parū utiliter à Chriſtianis poſt, ante ab deorum cultoribus, quos noſtri hodie Theologi *gentiles uocant inſtitutum eſt, ut ab diuis his hæc, ab illis uero illa, ab alijs alia, atq; alia & ſupplicantes rogarent & uotorum compotes, gratias eis agerent, qppe quibus perſuaſum eſſet, diuis ſingulis numen ſuū ineſſe, peculiaremq́; poteſtatem.*

Fortunatos infortunatosq́; à natura eſſe inſtitutos.

Quas ob res ſi natura quædam irrationalis eſt fortuna, naturæ huic ut adſcribatur, neceſſe eſt, utq́; natura ab ipſa

fortunati hi, illi uero infortunati & dicantur & ſint. Qua in re illud etiam neceſſe eſt uſuuenire, ut hi quàm illi natura ab ipſa magis minus'ue inſtituti ſint ad fortunæ fructus colligendos. Quemadmodum autem qbus à natura tributum eſt, bene ut uerſus faciant, aut muſicos tractent modulos; hi nati prorſus, atq; accommodati ad illud ipſum ſunt munus, ſic qui ad amplectendam fortunam idonei nati & ipſi ſint, atq; appoſiti ad impetus ſequendos, illos ſcilicet, qui fortunam concilient, aut illi ipſi potius ſunt fortuna. Videmus enim quoſdã ita genitos, inſtitutoſq; à natura, qualis Cato fuit is, q cognomen habuit ab Vtica, ut nullius eos ſuaſio, nulla uis, impotentiaq;, nullus etiam terror, à propoſito ſuo, ſuaq; ab electione detorqueat, quos neſciam an fortunatos iudicem, etiam cum bene illis ſucceſſerit, quando pertinaciæ id, certiſq; eorum, ac firmis propoſitis uideatur prorſus adſcribendum. Contra hæc alios, qui ab incœpto itinere & facile, & ſtatim dimoueantur, ac relicta ratione, prudentioribuſq;, admonitionibuſq; atq; conſilijs, uiam ingrediantur aliam, alienis minime ueſtigijs inhærentes, ut qui uagi, palanteſq; ferantur. Qua è re, quod ita fors ferat, naturalis ille impetus præſidio illis eſt, ac fauori, quod ſcilicet ratione relicta impetum ſint ſecuti, ut uideatur ſimilitudo ipſa naturæ ſimul eos conciliare, appareant, propterq; hãc conditionem, ab ipſa etiam natura fortunati, & quantum à ratione diuerſi ferantur, ac deuij, tantum, & fortaſſe amplius concilientur fortunæ. Et qui, qua ratio uires extendit ſuas, parum ipſi prudentes uideantur, parumq; conſulti, ſint tamen ad fortunæ promerendum fauorem

maxime appoſiti, & tanquam affabrefacti, naturalem ob leuitatem, conſimileisq; impulſus. Nihil enim probi/bet, *qui abunde multum in cæteris ſapiat, in ijs quæ fortunæ ſunt, naturali more, ingenitoq; ab inſtituto parum omnino ſapere.*

Fortunæ uires eſſe ampliſſimas.

N*ec uero genus uniuerſum hominum, in ciuitate qui uerſantur, ciuilibusq; in negocijs, ac muneribus, adde & facultatibus, & diſciplinis, ut in adminiſtratione publica, in militari, in nauali re, ut in medicina (nam & fortunatum medicum eſſe oportere, omnes quidem conſentiunt) non etiam ſub fortuna laborant. Quando artes ipſæ etſi præceptis conſtant rationeq;, atq; obſeruatione, tamen fortunæ quoq; ijs in ipſis locus relictus eſt ſuus. Quænam enim aut artes ſunt, aut facultates, ut non in quibus illa uerſantur rebus, plura in ijs accidere ex improuiſo ſoleant?* Nam *etſi quæ olim euentura ſunt, ea nec arte continentur, nec facultate, niſi qua coniectura ſeſe efferat, campus tamen illorum, ludus q; fortunæ eſt liber, ac proprius.* An *non curanti ægrotum medico, cuius ad curationem opus ſit aut radice* Pontica *aut* Elleboro, *uel multum etiam poteſt in eo illi obeſſe fortuna, quando quod inter nauigandum curatio hæc contigerit, nec radix in naui* Pontica, *nec ad purgationem reperiatur* Elleborus? Et *imperatori qui ſe craſtinum in diem pugnaturum cum hoſte conſtituit, nunqd non accidere illud poteſt, ut nocte quæ diem conſtitutam antecedit ardentiſſima corripiatur à febri? ne intereſſe pugnæ poſſit, aut cum è caſtris prodire in præ/*

lium parat, repente, atq; ex inſperato litteras ut à Senatu accipiat, quibus præſcriptum ei ſit, ne pugnam omnino cum hoſte ineat, ne ue cum illo conſerat manum? Et qui ſutor calceolarius pactus eſt, ſuturum ſe hoſpiti die in ſequenti iter inituro calceolos itinerarios, quonã modo promiſſum præſtabit, ſi mane dum ad ſuendum conſurgit, omnem comperiat alutam, coriumq́; item omne fuiſſe à furibus paulo ante ſubreptum? Quid cum ſtatuarius ſomno expergiſcitur, dolaturus mane in cæſaris effigiem ſaxum, animaduertit illud nocturna à cœli procella diſiectum? Latiſſimus eſt igitur fortunæ campus, iſq; in omnibus uires extendere, atq; imperium exercere ualet ſuum, in quibus præter ſpem, opinionem, propoſitum, ac conſtitutum, accidere aliquid ualeat, omninoq; improuiſum. Patet quoque uis eius non in iis modo, quæ iam diximus, uerum etiam quocunq; in hominum gradu, atq; conditione, ſumma humili, ingenua, ſeruili, ruſtica, urbana, plebeia, patritia. Nam & humili loco editus in reges peruaſiſſe ſatis ſcimus, & dites in paupertatem extremam redactos, & maxime inopes ad ſummas etiam pueniſſe facultates, & in libertate genitos conſenuiſſe in ſeruitio, quibus è rebus liquido conſtat, non à natura modo fortunatos eſſe quoſdam, aut infortunatos, uerum in quaq; hominum conditione contingere hoc ipſum poſſe. uerſariq; fortunæ imperium in artibus item hominum, ac facultatibus quibuscunq;.

Animaduertendũ eſſe, Deum primam eſſe cauſam.

A *tq; hæc qdem ipſa licet habere hunc ſe in modum in-*

tellegantur, tamen, ſi Chriſtiani eſſe uolumus, pieq; etiam philoſophari, non pauca ijs quoq; q̄ fortunæ tribuuntur, Deo ipſi, diuinæq; beneficentiæ uideantur potius adſcribenda. Nam & Theodoſio Auguſto ſatis parua manu pugnam cum Gotthis conſerenti tempeſtas repēte cœlo immiſſa opitulata eſt, tanta uentorum mole, à tergo ſuo in hoſtium oculos, atq; acies, ut tela ab ijs ipſis emiſſa retorqueret, ictusq; eorum fruſtraretur, retrouerſumq; terga uti darent cogeret. Vicit igitur Theodoſius præſidio repētinæ, ut apparet procellæ. At nihilominus conſulenti Theodoſio, Ioannes Anachorita reſpondit, uir utique Deo maxime ob ſanctitatem acceptus, monuitq; triduo uniuerſo cum exercitu ut ieiunaret, remq; diuinam Deo faceret, inde pugnam audacter capeſſeret, quoniam Deus eſſet pugnanti affuturus. Cuius rei, ut Horoſius etiam teſtatur, Claudianus meminit inquiens.

» O' nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
» Aeolus armatas acies, cui militat æther,
» Et coniurati ueniunt ad claſſica uenti.

Circunſeſſa Ab Neapolitanis acriter Siponto in Apulia, multos poſt obſidionem dies, erūpentibus Sipōtinis acriq; pugna conſerta manu, Gargano è monte coorta procella, tanto repēte impetu, moleq; tonitruum ac fulgurū tanta in Neapolitanos ingruit, ut non ab ijs pauciores extincti fuerint, q̄ gladio cæſi. Atqui Laurētius antiſtes maxime ſanctus uir ante Sipontinos admonuerat eruptionis dieiq;, qua erumpendum eſſet, ieiunio prius ac rebus diuinis peractis, quoniam Gabriel genius à Deo in ſomnis ad ipm miſſus ita monuiſſet. Vtriuſq; igi

tur uictoriæ laus repentinam ob cauſam uidetur merito ad fortunam referenda, tamen & ſanctorum uirorum monita, & pie facta ſacrificia diuinam id teſtantur ſtatuiſſe prouidentiam. Sed nec Deo caruere, ſummiq; numinis præſentia direpta illa inter Romanos, ac Pœnum Collinam ad portam certamina. Itaq; & aſſiduus ille continuusq; propriæ fortunæ tenor, pmultaq;, ijs ſimilia quæ ipſi in exemplum adduximus, Dei ipſius potius uidentur adſcribenda uoluntati, ac benuficentiæ, q̃ fortunæ temeritati. Sed his iam delibatis, ad fortunæ ipſius munera redditum faciamus.

Artem atq; ſcie͂tiam cum fortuna non conuenire.

Ne autem quæ diuinæ maieſtatis ſunt, ijs admiſceamus quæ profana illorum comparatione uideantur, ne'ue de fortuna diſſerentes, ideſt euentitijs de cauſis ad ea q̃ prouidentiæ ſunt, parum aut pie, aut prorſus impudenter delabamur, præterq; rei ipſius, qua de agitur naturam ſic habeto, neq; artem aut comitari fortunæ aut eam dirigere, neq; ſcientiam. Nam nec fortunatio præceptis cõſtat, rationeq;, neq; qua uia bona comparetur fortuna, quiſquã unquam didicit, neq; enim diſciplina continetur, quando omnino eſt ab intellectu, ac ratiocinatione diuerſa. Itaq; neq; ab arte neq; à ſcie͂tia fortunati exiſtũt neq; ab humanæ aut artis, aut ſcientiæ præceptis, inſtitutione'ue ab aliqua fortunæ fauor comparatur, ſed naturæ tantum inhærendo commotionibus, quæ ab impetu excitentur. ut omittamus qd uel ad Deũ, ut principẽ cauſam, omnia temperantem, uel ad cœleſtes, ac ſupernas cauſas referri ea poſſint. Nam ſi, ut dictum eſt,

materia non minus fortunæ ſubiecta fortaſſe eſt, quàm arti, quodq; utraq; ſuo quoddam iure in eadem re uerſetur, forma tamen utriq; omnino diuerſa eſt. Etſi *natura contendit ad finem, exercetq; uires in hoc ipſum ſuas, quo id efficiat, in quod proſpectat, in idemq; fortuna & ipſa incumbit, hac tamen ex intentione, atq; conatu, neq; natura, neq; fortuna cum ſcientia coniungitur, aut prudentia, neq; eundem ex eò uidentur magiſtratum gerere.*

Fortunatos à natura inſtitutos eſſe.

E*ſt igitur propriū naturæ ipſius munus, ſua opera, ſuoq; magiſterio eos ipſos qui fortunati futuri ſunt, ita quidem ad illas ipſas commotiones ſuſcitandas inſtituere, atque ad ſequendos impetus aptos reddere, atq; idoneos, ut nulla prudentia adhibita, penſitationeq;, ac ratiocinatione prorſus nulla, ſed quem natura excitauit impetum, illum tantum ſecuti, ea ipſi adipiſcantur, ac ſibi uendicent, propter quæ merito dicantur fortunati.* Atq; *hi quidem ab ipſo ſtatim initio quales futuri ſint apparent, quæq; inter eos ipſos, aliosq; qui ſecus à natura inſtituti ſunt, interceſſura differentia ſit ac uarietas.* Perinde, *ut qui aut cæſijs naſcuntur oculis, aut nigellis, colore ruſo aut muſtelino, ſimis naribus aut acutis.* Nanq; *alia ut prætereamus, qui proprie dicuntur artifices, ipſi in ijs quas exercent artibus ſapere ab alijs iudicantur, econtrario fortunati in ea ipſa re aut parum exiſtimantur, aut nihil penitus ſapere, cuius gratia euadunt fortunati.*

De iactus talorum ſimilitudine.

D*ices hoc ipſe in loco, quæ res ſciſcitabere, cur unde quã obrem? quærendo tamen, ac ſciſcitando aliud conſequere nihil q̃ q̃d talorum contingit in ludis.* Erunt igitur *tali ipſi bene dolati, terſi, leues, affabrefacti in quadram undiq;, nulla in eis labes, nullum inerit uitium.* Iacit Marcus *ſine ullo malo dolo, nulla arte adhibita, ad primum ſtatim iactum, quem exigit ſenarium, quippe quem felicem ad fortunationem talorum natura inſtituerit.* At Lucio *uel centies clamanti quaternarium, nũquam is iactus obueniet, natura parum adminiculãtem.* Itidem *in ſuſcipiendis negocijs, ijſdemq; proſequẽdis.* Quintilio *cui natura ſuffragatur, ſtatim, repente excitanter mouetur animus, illam unam ut ineat uiam, neq; omnino prætercam eius oculis alia obuerſatur, uel ſi obuerſetur, è ueſtigio quidem ea repudiata, feſtinanter illam ingreſſus, facillime, atq; è ſententia in quod intendebat, illud aſſequitur, & tamen prudentiſſimorum iudicio uirorum, in initio parum, aut rectum, aut tutum iter uiſus eſt ingredi.* At Valerio *tanquam oſcitanti, neque ad id ipſum nato nullæ tales initio inerunt commotiones, quæ ſi inerint, ratione eas, ac penſo adhibito moderari tentabit, diutius etiam ſecum ratiocinabitur, animoq; id agitabit, quin amicos quoq;, & prudentes adhibebit in conſilium uiros.* Denium *nullum omnino aliud ſecuturus eſt iter, quàm quod ratio monſtrabit, ac prudentia.* Itaque *itinere in medio repelletur ab incœpto, & ratione, & prudentia temperato.* Vir *& ſanctus & maxime doctus* Thomâs Aquinâs

" *cum in hunc ſermonem de fortuna ſcribens incidiſſet,*
" *inquit. Iactum tali è tribus conſtare, è tali ipſius conſti*
" *tutione, è collocatione eius in palma, atq; è iacietis im pulſu, eundem quoq; in modum ſentiendum eſt de fortuna, ut ſcilicet qui ea uſurus eſt ſecunda, naturaleis illos habeat impetus, utq; excitetur ab illis, rapiaturq;, eosq; ut excitatus ſequatur. Cui itaq; numerus ipſe alludet, quem quærit, optatq; prouenire de tali iactu probe conſtituti, ſineq; dolo malo, ſine fraude, huic dicendum eſt ab euentu ſuccedere, ſin uero artem fraudem'ue, ueteratoriumq; adhibebit quippiam in iaciendo, huic ars proderit, nequaquam alludet euentus. Atq; huius quidem iactus artificioſus erit, illius uero euentitius.*

OPORTERE EORTVNATVM NATVræ ipſius impetum ſequi.

¶ *gitur, ut neq; tali proba conſtitutio, quadraturaq; affabrefacta numerum ex ſe pariet aliquē, ſine iactoris opera manuq;, ſic natura ipſa impetuoſa irrationaliſq; fortunatum minime præſtabit aliquem, præterquam ſicui uoluntatem mouit impetus, eundem ipſe pronus, paratusq; inſequatur, illiq; uolēs, ac libens obtemperet. Neq; enim noſtro ſine aſſenſu, operaq;, hac in parte, naturæ ſolum præſidium, unaq; eius procuratio ſatis erit. Vt cum nauigantibus nobis ſecundæ incaſſum aſpirent auræ, ni uelum malo, antenniſq; ſuſpēſum tetenderimus, fruſtraq; uindemia quamuis læta, & felix ab anni cō ſtitutione arridere nobis uidebitur, præterquam ſi manu è uitibus uuas legerimus, blandientemq; autumnum artificio iuuerimus, atq; opera. Atq; hæc quidem non*

inepta fortaſſe fuit cauſa, cur à fortuna fortunatos potius dixerint, quàm à naturæ fauore bene natos. Quoniam autem nauigationem in ſimilitudinem aſſumpſimus, aurarumq; aſpirationem, idem mihi uidetur homini uſuuenire fortunato, quod uicioſo, ac male compacto nauigio, quod quamuis parum probe ædificatum, ſi ſolertem tamen, ac peritum nactum fuerit gubernatorē, multo & tutius, & cœlerius applicabit in portum, q̄ bene inſtructa nauicula, cui ignauus gubernator præfuerit, parumq; nauticæ rei peritus. Habet enim fortunatus uir ipſe ſecum naturam ducem, cuius induſtria multo, quàm artis cuiuſuis, aut facultatis maior eſt, atq; felicior. Itaq; facile quidem fortuna præſtat, quod ratio, aut nullo forte modo præſtiterit, aut non abſq; ſummo labore, ac difficultate.

CVR NATVRA IN HOMINIBVS *Fortunandis minime fuerit ordinata.*

Nec temere autem, nec parum fortaſſe apte hoc p̄ſertim loco quærendum uideatur, cur cum in generando homine ordini ubiq; natura inhæreat, conſulatq; progreſſionibus exacta cū maturitate, in ijs uero, quæ ad fortunādum eum pertineant, ita nullum omnino retineat ordinem, ut lubrica prorſus appareat uel incōpoſita potius, & tanq̄ temeraria. An q̄a in progignendo hoīe etſi plures conueniunt cauſæ, ut cœli ipſius uis, ac ſolis, ut ſemini etiā humano uis inſita, ut ſeminis è dorſo, lūbisq; concalefactus defluxus, inſtillatioq;, atq; eiuſdem receptio in utero, hæ tamen ipſæ & exploratæ ſunt cauſæ, atque ipſæ quidem per ſe. Cum tamen quæ cauſæ

à fortuna ipſa dictæ ſunt fortuitæ, quod illam ipſam conſtituant, & tanquam informent, ſint omnino inordinatæ, incognitæ, inexploratæ, progreſſionesq; earum temerariæ, magis q̃ conſtantes aut ſtabilitæ. Quocirca euentitiæ ſunt, iureq; putantur caſu contineri, quando humani ſeminis explorata uis eſt, notus item ſolis uigor, cœleſtisq; agitationis. At uero etſi cognitum eſt, & cõprobatum ſponte ſua ad imũ grauiora decurrere, ignotum tamen eſt, atq; incompertum, accedente ad forum Volcatio, caſura ne ſit tegula, quæ in caput eius prolapſa uulnus infligat. Quocirca quæ fortunam conſtituunt cauſæ, cum icertæ ſint, inordinatæq;, nequaquam per ſe, uerum ut accidentes habentur, atq; euentitiæ. Natura igitur cæteris in effectionibus, miniſterijsq; ſuis euidentia utitur, cauſarumq; certitudine, At fortuitis ĩ effectibus, incompertis potius, atq; ab euentu oblatis. Nã etſi cauſa manifeſta eſt, & ipſa quidem per ſe exiſtens, quod ſorte ſua ruant deorſum, quæ maxime grauia ſunt corpora, licet item eadem per ſe conſtet, notaq; ſit cauſa, Volcatium ire ad mercatum, emendi obſonij gratia, euẽtitium tamen quiddam eſt, tegulæ repentinus lapſus, uulnerisq; inflictio.

Fortunæ cauſas eſſe interminatas.

Quo igitur paucioribus rem hanc tranſigamus, nihil ẽ natura, ne intellectus quidem ipſe determinatius, conſtitutiusq; quippe cum naturæ ipſius uires in unum omnes, & pariter conueniant, & in idem ſimul unà coeant. Fortuna uero, quod impetu exiſtat naturæ, uel ſit ipſa uiq; eius impetus, interminatisq; conſtet minimeq; de

finitis

finitis cauſis. Dices hic *forſitan, itionem ad forum fini/tam quidem eſſe planeq; exploratam, quaſi uero non ſu ſcepti ad forum itineris poſſint eſſe cauſæ etiam multi/plices, ut conueniendi hoſpitis, exigendæ pecuniæ, uen/dendæ, aut emendæ annonæ, commutandi in lanam olei, conducendi foſſoris, comparandi aratri, mercandi aſini, aut iumenti, edomitandi equi, aut frenandi, & eius generis, ac diuerſi etiam plurimæ cauſæ. Quocirca fortuitæ quidem cauſæ multiplices ipſæ ſunt, poſſibilita te uidelicet ſua (utar enim etſi uerbo neutiq; nouo, mi/nus tñ uſitato) Verũ actione poſt ipſa ita terminatur, ut qđ antea qdẽ iterminatũ erat, noſtraq; in ptãte ſitũ, agẽ do tñ certũ appareat, oĩnoq; exploratũ. Itaq; quæ à for tuna proficiſcuntur, à cauſis minime certis, cõſtitutisq; proficiſcuntur, ijsq; nullo modo per ſe exiſtentibus. Qđ ſi fortaſſe & ab exploratis, ac cognitis argumentabe/re, etiam proficiſci, ita quidem cenſeto, finitas eas actu quidem, poteſtate uero minime terminatas, aut certas.*

FORTVNÆ DEFINITIO.

B*ene igitur, atq; ex ipſa ueri cognitione qui dixerunt for tunam nihil prorſus eſſe aliud, quàm inopinum, euen/titiumq; cauſarum concurſum quẽdam, atq; coitionẽ.* Expreſſius *autem, nec minus è re ipſa, qui naturam eſſe quandam, eamq; ſine ratione, ſeu ipſius impetum quẽ/dam naturæ eſſe profeſſi ſunt. Quæ quoniam cauſa eſt, quarum ea rerum cauſa ſit, antea quidem abunde ex/plicatum eſt, bonorum ſcilicet uel adipiſcendorum, uel admittendorum cuius ea imperio ſubiecta ſunt, ho/minumq; fortunandorum ijs ipſis è bonis, uel in miſe/*

riam coniiciendorum.

Circa quos naturæ impetus fortuna uerſetur.

R*eliquum eſt, ut uideamus, q̄ nam illi naturæ ſint ĩpetus qbus mouēdis, agitandiſq; fortuna uerſetur.* Et uero, *ni fallor, hūani ĩpetus aĩ ptim ab appetitiōe exiſtūt pūm à rōcinatione, aliĩq; ſunt impetus, quos ratio ipſa mouet alij quos appetitus.* Et illi *quidem rectitudinem ſequūtur. Quid enim niſi rectum ratio aut curet, aut quærat? Qui uero ab appetitu, qua rationi obſequuntur, et illi quoque à recto uix detorqueant.* Quonam *igitur pacto in ijs fortuna uerſabitur, cum rationis, fortunæq; diuerſi ſint mores, longeq; alia utriuſq; conditio?* Ad hæc *ſi fortuna ipſa, quædam abſq; ratione natura, quam in opinionem* Peripatetici *conſentiunt, quænam fortunæ poteſt eſſe cognatio illo cum impetus genere, qui ſit ipſe ratiocinabilis? neq; ab intellectu abhorreat, neq; à ſcientia hominis, aut prudentia?* Palàm *igitur fit impetus hos de quibus nunc agimus, ab ea citari animæ parte, cuius appetitio propria eſt, illa uidelicet, quæ nomine alio, nec inepte fortaſſe, naturalis eſt uocata, ut impetum hunc naturalem, non minus recte quàm appetitiuum hodie philoſophi uocent.* Etenim *natura duce, quibus opus nobis ſit, quæq; cenſeamus conducibilia, ea concupiſcimus, in hocq; maxime illa intenta eſt, quo ſibi ipſa bene conſulat, propriæq; proſpiciat conſeruationi, idque commune eſt cunctis etiam animalibus.* Quod *cum ita ſit, appetendis profecto illis naturaliter propenſi ſumus, quæ utilia cenſeantur, & commoda, nobiſq; ipſis profutura.* Igitur *ſi ratio, ſcientia, pruden-*

tia, ipſe quoq; intellectus iungi prorſus cum fortuna recuſat, eiusq; abhorret à familiaritate, nimirum cum & fortuna natura quædam ſit, illos ſibi impetus accōmodat, ſuaq; contrahit iura, qui naturales quidem ſint, atq; ab appetitu profecti, exq; eo appetitionis tantum genere, quæ propter utilitatis ſtudium, propriamq; cōſeruationem homini communis eſt cum belluis. Nam & fortuna, & feræ à ferendo ſunt dictæ, feruntur.n. nulla ratione, uerum naturali, & ſuo tantum impetu, quocunq; naturæ ipſius cupiditate rapiuntur. Habes igitur qui ſint impetus, quos fortuna ſibi miniſtros paret, tametſi fortuna planè multum in hominibus, atq; in his ipſis tantum, in feris autem nihil omnino iuriſdictionis habet, quippe quarum nullæ ſunt actiões atque negocia, nulluſq; propoſitus finis, fortuna uero ipſa in ijs uerſetur, quæ præter propoſitum uſuueniunt.

DE IMPETV VOLVNTARIO.

Vtque mihi quidem uidetur uoluntas etiam ipſa duplici eſt modo conſyderanda. Nam qua rationi ſe adiūgit inhæretq;, qui ex ea manant impetus, uel impulſus potius hi nihil omnino cum fortuna conſentaneum habent. Tunc uero fortunæ familiares ſunt, atque coniuncti, cum uoluntas ipſa, nec à ratione excitata eſt, nec illam utiq;, ſed naturam tantum ipſam ſecuta, naturali quoque à motu ſolum trahitur. Franciſcum Pudericum litteratiſſimum hominem, rerū quoq; ciuilium abūde peritum, dicentem audiui ſæpius, naturam ipſam à Deo eſſe inſtitutam, eamq; ob rē exploratum ſemp aliqd, ac definitum & meditari, et age-

re. At rationem ipſos ſibi homines eſſe commentos, contemplando, perquirendo, ratiocinando, quæ tamen uis à natura quoq;, uel à Deo magis eſſet illis inſita. Qua de cauſa rationem non ita ex comperto terminatoq; iter ſum proſequi, neq; adeo ex compoſito pergere. Quanto igitur impetus ille, ſecundum quem fortunate, atq; aſpiranter nobiſcum agitur, naturalior eſt, tanto à ratione magis recedit, longioriq; interuallo diſtat ab intellectu, efficiturq; ut naturales tantum impetus fortunæ ſint adſcribendi.

Rationem dupliciter eſſe conſyderandam.

E quidem ipſe in ſcholis audiui etiam non raro, naturaliũ diſceptatores rerum, ac magiſtros ita quidem differentes. Rationem duplici eſſe modo conſyderandam, & ut natura ipſa eſt, & ut eadem ipſa eſt ratio. Qua enim à Deo moueretur, atq; ſuperno à numine, naturam utiq; illam eſſe, ſibiq; ipſi ſupremum in modum congruentẽ, ſummaq; certitudine in quod intendat, in unum illud contendentem, gereręq; ſeſe determinate admodũ, atq; ab explorato. Qua uero à ſemet excitetur, ſuo tantum iure innixa, minus quidem ex definito progredi, neq; tã omnino explorate, atq; è comperto, inceptum iter per agere. Vtrocunq; igitur modo rationem acceperis, nihil omnino commune habebit cum fortuna. Quando quẽ nunc irrationalem uocamus impetum, talem prorſus eſſe eum uolumus, alienumq; ab omni rationis progreſſione, & ordine. Cum liquido etiam conſtet, ſæpenumero eos ipſos quos fortunatos dicimus fuiſſe deſertos ab conſueta fortunæ aſpiratione, dum relicto naturalis illi

us impetus curſu, ad rationem declinant, rationisq́; ſeſe præceptis accommodant. Contra uero, ſecunda illis fluxiſſe oĩa, ubi relicta ratione ignauiter, imprudẽter, ignoranterq́; & ratiocinando de negocio quod gererent, ſeſe habuiſſent, & etiam in adminiſtrando.

Quæ ſigna ſint naturaliter fortunatorum.

S*igna igitur, & notæ quaſi quædam eorum, quos natura ipſa inſtituiſſe ad fortunationem uideatur, hæc ferè ſunt. Si facile ipſi moueantur ab impetu, ſine ratione, ſine conſilio, nulla prorſus maturitate adiuncta. Qua de re fit idicatio, moueri impetum eum ab appetitione tãtum naturali. Si appetitiões & ipſæ abſq; ratione erũt, penſo, uerum tamen eius ipſius, quod & appeti oportet, & quo tempore, quo etiam modo oporteat. Quæ quidem ipſa apertiſſime indicant, naturæ aptitudinem eius, qui naturaliter ſit ad fortunationem inſtitutus. Si in ſuſcipiendis aut ſuſceptis negocijs, ineptius ipſe quidẽ, ac parum pro re ipſa ratiocinabitur, deq́; ijs diſſeret, uel potius inſipienter, ac nihilominus è ſententia ei ſuccedat. Si adminiſtrandis rebus negocijsq́;, impetum tantum ſequetur ducem. Si ubi conſilium, rationemq́; inter agendum adhibuerit, male ei uertet. Neq; enim à ratione fortunati euadunt, uerum à natura ad id ipſum comparati. Si in adminiſtrandis negocijs appareat ſequi eũ naturales impetus, repudiata prorſus ratione, atq; conſilijs. Si minime cunctanter, quin ſtatim, atq; è ueſtigio eliget, decernetq́; ſuſcitatum à natura ſequi impetum. Quanquam ubi naturalis regnat impetus, quæ poteſt illic eſſe electio? Vocamus autem electionem prompti-*

tudinē illā ſequēdi ſtatim illud ipſum, qđ impetus repē-te excitatus oblatum aīo obiecerit, nulla prorſus conſultatione adbibita, aut pēſitatione. Potiſſimū aūt *inſipientia, & ſtoliditas quaſi q̄dā gerēdis in negocijs, proſequēdoq; naturali impetu, cū ſucceſſus ipſe plerūq; ſecūdus, & felix fuerit, potiſſimū inquam ſignū eſt apti nati hoīs, eiuſdemq; naturaliter iſtituti, in quem fortuna ipſa bñuolētiā, ac poteſtatē oſtentet ſuā; ſi excitato ſtatim impetu, ad illū repēte ſe accomodauerit, ſpretis, abiectis repudiatis & conſilijs eorum, & ſententijs q ſecus aut ſentiant, aut perſuadere aliter conentur.* Hæc *ferè ſigna ſunt fortunandi hoīs, natura ab ipſa indita.* Nā *queadmodū glauci naſcentis fœtus oculi imbecilliore illū īdicant uidēdi ui uſurum, nigri uero, ac fuſculi ualidiore, ſunt.n. hæc ipſa certa q̄dam naturæ ſemina.* Sic *hæc q̄ diximus ſigna futuri ſunt fortunati hoīs, cuius natura quidē ipſa, dux futura eſt, ac magiſtra, minime uero ratio aut prudētia. Quin hic ipſe aliorū aſpernabitur conſilia, au resq; obſtrudet ſuas prudentiora monentibus. Quæ igitur à natura inſint ſigna fortunatorum hoīum, q ēt naturales ſint impetus, qbus tanq̄ miniſtris fortuna utatur, quamq; ſit ipſa ab ratione diuerſa, penſitatisq; à cōſilijs, dictum ſit hactenus.*

Cur mutabilis ſit fortuna.

E*t uero q̄uis incomptior cauſa, forſitan ēt diuina exiſtat, cur ſecunda fortuna aliâs tenorem continuet ſuum, aliâs facile mutet illum, minusq; ac minus aſſidua ipſa ſit, et ſtabilis, ex eo tñ hoc ipm pōt accidere, qđ fortuna cui eſt familiarior, eius ſit naturalis inſtitutio magis, magisq; accōmodata, atq; ad id ipm nata, ut ad impetus*

facile excitetur: qbus repēte qdem excitis, nullo prorſus adhibito conſilio morē ipſe confeſtim gerat, ac uolēs illos libēsq; proſequatur, contra uero parū cui familiaris eſt, qd is male ſit aptus, nec oīno apte natus ad naturales ipſos ĩpetus proſequēdos, ubi exagitati fuerint, quorū curſum adhibita rōne, pēſitando, ac ratiocinādo impediat aut quod naturalis eius conſtitutione quāq̃ ſit illiuſmodi, ut prona et facilis ſit, aut ex toto idonea, ĩ qua ſuū natura ius pro libito exercere ad ĩpetus cōmouēdos queat, naturaleisq; ad appetitiōes. Ac ſi nō moralis quoq; inſtitutio, ciuiliſq; conſuetudo pudore quaſi quodam nos afficere aliqñ ſoleat, id ne ſequamur cuius honeſtā reddere cauſam nec poſſimus, nec ſciamus, turpe admodū ducētes ijs occupari negocijs, atq; actionibus, quarū probabilis ſaltē ratio reddi neq̃at. Itaq; naturalis apud quoſdam inſtitutio morali cedit inſtitutioni, ciuilibusq; pceptis. Et illos qdem nihil pudor moueat, aut honeſti gratia, modo qd libuerit, qdq; ĩpetus tulerit, ſequātur. Si ſuſcepti ignorent negocij, reiq; uel geſtæ uel gerendæ rōnē. Hi uero etſi initio uidentur impetui uelle obſequi, poſt tñ mentem ipſam in conſiliū adhibentes, naturali illo impulſu ut temerario, parūq; ut urbana dictat ratio laudabili, ſub iugum rōnis compreſſo, nullum naturæ illi ĩpetuoſæ, irrationabiliq; pmittunt locum. THEODORVS GAZA uir & uita & moribus nō minus probatus, q̃ eruditione rerum plurimarum clarus, atq; ſcientia, cum audiret obiurganteis quoſdam, magis quàm incuſantes Ferdinandum Regem Neapolitanorū quod parum conſulte, nec omnino prudēter res ſuas adminiſtraret. Amabo inquit, uiri boni definite Regem

» incuſare, cui moribus his, hocq; gubernandi genere,
» ſeq; , resq; ſuas moderanti omnia e ſententia fluerent.
» An ne id agere eſt in animo, quo curſum rerum eius
» ſuapte natura fluentium, conſultando, maturæq; agen/
» do impediatis? quin gradiatur Rex & fortunatus, &
» felix non alia magis quàm hac hactenus inceſſit uia
» ne dum iter mutat ac mores, fortunam quoque, quod
» ipſi nullo modo cupitis, nouis artibus mutet. Intellege/
» bat igitur uir doctiſſimus, id illos tandem agere, dum quid fortuna eſſet ignorant, uti conſilijs, cogitationibusq; bene concoctis aurarum ſecundos flatus Regijs ab rebus auerterent.

Fortunam aliquãdo uerſari etiam circa impetus rationaleis.

Quanquam autem hos ipſos impetus uerſari in ijs dicimus appetitionibus, quæ à mente, rationeq; aberrent lõgius, tamen quod abunde multum potens, pellensq; fortunæ uis eſt, non uidetur neglegendum, id quod res ipſa docet, in appetitionibus quoq; eam rationalibus propitiam ſeſe, maximeq; fauorabilem aliquando oſtendere Nam etſi, ut dictum eſt, utq; fortunæ definitio docet, omnesq; conſentiunt, nihilq; omnino cum ratione coniunctum habet, non raro tamen utraq; in unum cõgruunt. Vt cum hinc ratio, modusq; & prudens, & cautus adminiſtrati negotij, reiq; bene geſtæ bonũ adducit ſiue exitum, ſiue euentum, illinc fortunæ quoque afflatus in idem aſpirat, duæ ut ſimul diuerſæ cauſæ, rationalis altera, altera euentitia, caſu quodam in id ipſum confluant, unaq; collabantur. Quæ tamen res non

tam id efficit, ut ratio fortunæ ſit ſubiecta imperio, utq; ipſa per ſe quidem aut cum ratione agat, aut rationis utatur opera, quàm ut nobis oſtendat, ſimulq; commoneſaciat caſu id, euentitiaq; de cauſa uſuuenire. Vt cum ædificanti domum, apparantiq; pecuniam neceſſariam & architectis, & operis, lapides item materiamq; aliam opportunam ædificationi, repente in ſubſtruendis fundamentis obijcitur auri, aut argenti maſſa, qua tamen in re, nec ratio traxit ad ſe fortunam, nec ſecum adhibuit rationem, uerum ita contigit, perinde, ut humanæ ferunt res, ac uarietates, duas has in unum ſimul ſiue naturæ uires, ſiue è natura, menteq; temperatas poteſtates conſentire, & tanquam duos riuulos, alterum ſulfureum, ſqualentemq;, maxime limpidum alterum in amnis cuiuſpiam alueum confluere, quo è con fluxu amnis illius & compleatur alueus, & augeatur decurſus. Itaq; euentus aliquando fert ipſe, ut fortuna quoq; uideatur cum ratione coniungi, neutrius tamen ob naturam, uerum ob euentum ſolum, diuerſarumq; cauſarum repentinam concurſionem. Vides igitur qua uia, quoq; modo id interdum eueniat, ut ſecundum rationaleis quoq; impulſus fortunæ uis ſeſe exerceat. Verum enim cum mens ipſa & quem tum intellectum uocamus, tum intellegentiam, in inquirendo, cõtemplando, ratiocinandoq; uerſetur, profectò nihil habet fortuna, quare illius ſeſe immiſcere iuriſditioni in alterutram poſſit partem ſeu fauoris, ſeu detrimenti. Sed neſcio quomodo fortunæ quoq; eodem penetrat uel lenior aura, uel turbatior, quaſi non contemplatricem nobis uitam ſequentibus fortuna multa poſſit obijcere, ut

patriæ excidium, ut patrimonij direptionem, ut libero-rum orbitatem, ut q̄ cariſſimi nobis erant, eorum amiſ-ſionem ac iacturam, q̄ animum ipſum, mentemq́; pluri-bus è p̄tibus & perturbent uehementius, & concutiant retrahātq́; contemplādo, aut ex aduerſo bona plurima offerat, quæ magis, magisq́; animum incitent, hor-tentur, uel etiam impellant ad nauandam longe eti-am ſtudioſius operam, ad rerum naturæ diuinarumq́; contemplationem, atque ſciētiam. Itaq; quid etiam nos ipſi hac in parte ſentiamus, manifeſto ex ijs, quæ dicta ſunt, intellegis.

Thomæ Aquinatis dicta.

Thomæ Aquinatis in explanatione libelli, qui de bona in ſcribitur fortuna, dicta ſunt hæc, per quam libēter enim quadamq́; quaſi neceſſitate in re q̄ penè habita eſt pro-phana, teſtimonium adducimus, ac ſententiam eiuſdem unius, & uiri ſanctiſſimi, & Theologi maxime eminē tis inter Chriſtianos. Sunt igitur dicta eius, ſententiæq́; » huiuſmodi. Nihil extra Deum eſſe, conſeruareq́; ipſum » cuncta, perinde, ut anima corpus tueatur, ac conſeruet » cumq́; omnia tuendo conſeruādoq́; contineat, nihil pror » ſus extra Deum eſſe. Ad hæc Deum & principiū eſſe, » & cauſam motus rerum quæ ſunt omnium uniuerſaq́; » ex hoc moueri, In ijs & hominis quoq; animam ad in- » tellegendum, & contemplandum. Eſſe igitur diuinū » in nobis quiddam, in anima uidelicet noſtra, quod » nos, noſtraq́; ad bonum excitet, atq; inuitet, diuinum » uero illud Deum eſſe, mouentem finem in ſuum cun- » cta. Itaq; qui motum eum percipiant, diuinosq́; ſequan-

» tur impetus eos & adipiſci quæ iudicentur bona, &
» inde fortunatos eſſe, atq; haberi. Poſt quæ etiam ait.
» Principium rationis nullo eſſe modo rationem, uerum
» aliquid quod præſtet rationi, quid autem præſtet, quid'
» ue potius ſit ac melius ſcientia, atq; intellegentia, præ/
» ter Deum aliud eſſe nihil. Quin etiam quæ ſint cuncta
» reſpectu eius, quod eſt primum, inſtrumenta quaſi quæ
» dam eſſe ab eodē fabrefacta, referendum ergo intelle/
» ctum ad Deum eſſe, ueluti ad principium, quo nihil ſit
» præſtabilius, nihil melius. Cumq; hic ipſe intellectus,
» habeat ſe æque, ac inſtrumentum, hinc animæ noſtræ
» commotiones ad Deum quoq; ipſum referendas, agita/
» tiones item mentis, atq; intellegentiæ, ut pote primam
» ad cauſam, omniumq; quæ moueantur originem. Igitur
» & impetus quoque illos ipſos, qui in ea parte animæ,
» quæ intellegit fiunt, ad eundem modo ſimili referen/
» dos. Hinc etiam ſubijcit. Bonam fortunam eſſe aliquid
» ſine ratione, fortunatisq; hominibus conſilio, aut conſul
» tatione minime opus eſſe, qn rationē ipſam ſæpenume/
» ro bonæ fortunæ curſum impedire. Ad hæc prudentiam
» atq; agendi peritiam, ſapientiam deniq; à fortuna ſupe
» rari. Illud etiam uſuuenire, ut parum qui habeantur ſa/
» pientes, fortunæ potius fauore, beneficioq; uterentur, eſſe
» quoq; eoſdem fortunatiores. Ideoq; uerum id eſſe, quod
» peruulgatum iam eſſet, hos ipſos ſcilicet ſine ratio/
» ne, ſine conſilio, impetu tantum duce, optatam me
» tam contingere. Eſſe igitur fortunam ſine ratione quip
» piam, impetus enim illos, quos fortunati ſequerentur,
» à ratione nullo modo excitos, uerum à Deo ipſo, eāq;
» ob rem conſilio opus ijs nequaquam eſſe, ſequi enim

» *eos cauſam illam, atq; originem, quæ & conſilio potior*
» *eſt, & intellectu, quippe cum* Deum *ipſum rectorem*
» *habeant, atq; itineris ducem.* Subdit *deinde, qui ratio-*
» *nem ſequantur, ijs neq; id ineſſe, ut ſint fortunati, neque*
» *diuinos inſtinctus eſſe inſitos, nec optatum ob id poſſe*
» *eos finem pertingere.* Boni *nanq; ſucceſſus adeptionem*
» *ab inſtinctu illo carente ratione, atq; conſilio proficiſci.*
» Etenim *belluas, caſſaq; ratione animalia inſtinctus ip-*
» *ſos naturales multo familiarius obſequentiusq;, quàm*
» *homines ſequi, quos ratio quidem ipſa, mensq; rationi in*
» *tenta impediat, diſtrahatq; à percipiendis, atq; inſequẽ*
» *dis illis.* Per *eundem itaq; ſolere modum contingere,*
» *ut qui ſapientiæ ſtudeant, rerumq; dediti ſint cognitioni*
» *ne eoſdem aut ſentiant, aut ſequãtur inſtinctus, magis*
» *magisq; à ratione, ſapientiaq; prohibeantur, ex eo id*
» *effici, ut ratio impedimentum eſſe quoddam uideatur*
» *bonorum euentuum, fortunæq; ſecundioris.* Deinceps
» *hæc quoq; ſubiungit.* Hominum *ita inſtitutorum diui*
» *nationem, longe quàm ſapientium apparatiorem eſſe*
» *ac magis promptam, fortunatos enim & citius, & me*
» *lius rerum exitum, ac finem præſentiſcere, quippe qui*
» *& ſentiant ipſi, & præſagiant diuino ab inſtinctu, q*
» *ſenſum excedat omnem, omnemq; utiq; intellegentiam*
» Eſſe *autem, atq; inueniri, rerum exitus qui præſentiant*
» *& tanquam ante uideant futura quæ ſint, quia multa*
» *ipſi audierint, legerint, experti ſint, quodq; diu, mul-*
» *tumq; cogitando, præſentiaq; comparando præteritis,*
» *ex ijsq; futura conijciendo, de rerum exitu & iudicant,*
» *quid euenturum ſit, & prædicant illud.* Deum *autem*
» *abſq; ulla rerum inter ſe comparatione, coniectura ue,*

" abſq; doctrina, & ſcientia habere ante oculos & quæ
" præteriere, & quæ præſentia ſunt, atq; etiam ſint futu-
" ra, nullaq; illiratione opus eſſe aut præſagio futuris
" prænoſcendis. quippe qui non ſolum ea per ſe ipſe no-
" uerit, uerum & alia quoque quorum ad homines
" nec dum peruenerit aut ratio, aut cognitio. Quo circa
" ca meliorem & ducem, & directorem rerum noſtra-
" rum Deum quàm prudentiam eſſe, aut ſapientiam,
" uſum ue plurimorum negociorum. Recte igitur dictum
" eſſe, ac definitum, bonam fortunam, quæq; diuina dica
" tur, hominum præſtare cognitioni, ac ſapientiæ. Atq;
" hæc quidem Thomas.

De fortuna diuina, & euentitia.

Igitur idem ipſe, peripateticiq; uno ſimul ore conſentiunt, hos ipſos impetus, qui alio nomine ſunt inſtinctus, impulſusq; ad Deum ueluti ad primam, ac ſupremam cauſam referendos. Ipſam uero bonam fortunam, quod etiam ipſi non multo ante fecimus, duplicem eſſe, alteramq;, quæ penè continua, atq; aſſidua magis eſſet, diuinam appellare non dubitauit. Alteram omnino fortuitam habendam cenſet, Vtranq; uero in eo conueni re, quod neutra rationi, conſilioq; innititur, „nihil enim quod à fortuna, intra rationis cancellos uerſari, aut coerceri, contra in eo differre, quod diuina hæc licet impetum ſequantur, magis tamen ſibi conſtat, ac tenorem retinet, illa uero tenorem abrumpit, eſtq; nullo pacto aſſidua. Cumq; hæc ipſa parum continua, minusq;, ac minus familiaris, fortuiti plus habeat, minus profecto habet bonitatis. Diuina uero bonitatis plus, minus omni

no fortuiti. Quod autem dicunt minus habere fortui-ti, tale eſt, quod uidelicet fortuita pluribus progrediā-tur è cauſis, quarum concurſus ſit penitus euentitius, quantoq; euentitij ſecum plus habet, tanto etiam for-tuiti amplius. Nam quæ ad diuinam conueniant, ean-demq; quæ impetum ſequitur, ac tenorem magis ſer-uat, licet & ipſa quoque confluant ex accidenti, natu-ralem tamen quendam uidentur ordinem ſequi, neque enim euentitium omnino putandum eſt, ac temerari-um, quod & impetus in anima excitos, atque in no-bis ipſis ſuſcitatos amplectimur extemplo, ac ſecundū eoſdem, ſuſceptum iam negocium moderemur, diriga-musq; actiones ad exitum noſtras. Quid igitur mirum ſi plus in hac boni? Nam bona fortuna à bono eſt di-cta, quando quo magis aſſidua eſt, eo ſæpius benignū ſortitur euentum, efficiturq; per ſingulas frequentatio-nes, ac gradatim melior. Bona autem tum plura tum magis frequentata, quis neſciat, præponenda eſſe pau-cioribus? Non igitur mirum, fortuiti ſi plus in altera, lō-ge uero in altera boni amplius.

De genere duplici fortunatorum.

Eadem hac uia duplex genus fortunatorum conſtituunt, eorum quidem unum, qui diuino agantur ductu, ſen-tiantq; conſiſtentis illius fauorem aſſiduum, illorum ue-ro alterum, quorum inſtitutrix ſit fortuna penitus euē-titia, ipſaq; parum frequens & rara. Ac prioris quidē generis exemplum eſt, Eutychus Sabinus, qui pranſus cum eſſet, conuerſus ad uxorem, neſcio quid, inquit, boni mihi præſagit animus, itaque è ueſtigio iturus Ro

mam ſum, cras ad te rediturus. Iter ingreſſus cum de æſtu deq; itinere feſſus ſub arborem conſediſſet, aiaduertit uetus ædificium, quod erat ſecundum uiam, paulo ante corruiſſe, factusq; ruinæ propior, in ſcriniolum incidit argento grauidum. Idem cum uidiſſet in ſomnis gallinaceum ſcalpurientē ſolum, atq; inde roſtro haurientem triticum, experrectus cum eſſet, ac ſomni memor ſibiq; bene auſpicans ad uillam contendit, & quo loco uidiſſet dormiens ſcalpurientem gallum, ibidem cœpit fodere, nec multum operæ in effodiendo adhibuit, ecce concrepuit olla numorum plena. Item cum audiret à præcone uenalem fieri uineam, ſtatim pupugit animum ſpes quædam inopina futuri inde multis cum emolumentis boni, emit ea ſpe, atq; inſtinctu ductus, cum decreuiſſet in ea columbarium ædificare, effodiendis fundamentis præluxit repente eius oculis aurea Veneris, & Charitum tabella. In olei quoq; uilitate ad forum cum acceſſiſſet, nemine de oleo emendo tunc ſolicito, cæteris aſpernantibus, commouit eum de ſubito appetitus quidam repente quidem excitus, qui emptionem utilem futuram promitteret. Emit igitur, mercatoribus qui aderant, propoſitū eius irridentibus. Inſequenti anno nullus fuit ex oliuis prouentus, tertio & quarto ſiccitas, æſtus, uredines, bruchi quoq; frondibus, ramuſculisq; fecere iniuriam. Quinto igitur anno, tantum lucri obuenit illi ex oleo, ut decuplo etiam uendiderit. Iter etiam Romam faciens obuium habuit in uia adoleſcentulum Hetruſcum, qui patris iram fugerat. Percunctatus igitur & itineris cauſam, & pueri ſolitudinem, quem egregia eſſe indole uidebat & ſer-

mone ingenuo, perculit illico eius animum cupiditas collocandæ filiolæ, adducit igitur illum ad ſe multis cohortatus, bonum ut haberet animum, indeq; uxori cõmendat. Nec multos poſt dies, quod adoleſcẽtuli mores mirificam præ ſe ferebant ingenuitatem, egregiãq; animi indolem, ſpemq; in dies maiorem quanquam inuitis cognatis, atq; affinibus deſpondit ei filiolam. Annus nec abijt, cum patre quiq; illi erant de peſtilentia extinctis fratribus, paternis, atq; auitis bonis hæres adoleſcens ipſe ſucceſſit, fuitq; patrimonium amplum admodum, atq; magnificum. Vides Sabinum hunc Eutychum plura in dies fortuna aggerente, præſagientem ubiq; bene ſibi atq; è ſententia, perinde, ac numine commonefaciente aliquo, morem illi gerere, primoq; iter Romam ſuſcepiſſe, ſecundo uineam ſibi comparaſſe, præſagiente animo ſecundos ſucceſſus. Tertio emiſſe oleum, eodem ſtimulante appetitu. Quarto fugitiuum puerum aſciuiſſe in generum utile id honoratumq; futurũ pollicente inſtinctu, quem authorem & ducem ubiq; ſecutus eſt, poſterioris generis eſt illud, Mamercus Capretanus piſcator apprime pauper, ut ferè pleriq; oẽs ſunt piſcatores, de more ĩgreſſus mane cymbam id agebat, ut de piſcatu ſibi familiæ obſonium compararet, & panem, Cum ieciſſet rete in altum, indeq; illud peſtilena ad litus traheret, halga grauidum ſubduxit, iratusq; halgam in litus cum proijceret, capſulam aureorum plenam cum halga eiectam in arenam fregit, domũq; ex paupere diues rediјt. Nihil non hic fortuitum, impetus omnino nullus, præſagium nullum, appetendis ea è piſcatione lucris theſauris'ue titillatio alia prorſus nulla.

nulla, prӕterquam capiendorum in cœnam piſcium, atq; emendi panis.

QVÆ DIFFERENTIA INTER DIVINAM, *euentitiamq; fortunam.*

D*iuina igitur euentitiaq; fortuna, bona utraq; agnominata magnopere inter ſe differũt, quando appetitio illa quaſi diuinitus excita, ubiq; dux eſt eius, atq; commonitrix q diuinӕ fortunationis exiſtit è genere. Illum autem alterum, aut uix, aut rarenter admodum uel excitat, uel moneſacit. Ad hӕc fortunatior ille, quique uideatur* Deo *carior, electionem quaſi quandam adhibet ſequendi eius, atq; agendi, quod animus ipſe prӕſagus, ac prӕſentiens reprӕſentat.* Hic *uero alter multo quidẽ ſeſe habet ſecius.*In *ea nanq; fortunӕ raritate aut nullus eum excitat impetus, nulloq; ipſe inſtinctu ducitur, aut nulla inceptis, ac greſſibus eius accedit electio et ſiqua forte acceſſerit, uiam hanc principio ingreſſus ipſe in aliam mox inſcius, ignoransq; delabitur. Quocirca fortunatus ille cui aſſiduum fere adeſt diuiӕ illius fortunӕ ſuffragium, lumenq; naturalis illi fauor accendit in tenebris, impetum ſequitur, & quo inſtinctus ipſe eum ducit, illo, ſeq; actionesq; ſuas dirigit, totumq; ad illum ſe componit, nullo conſilio, nulla penitus ratiõe adhibita, iterrogatusq; ipſe, uti iam diximus, quid nã aliud afferat cauſӕ? q̃ quod illud ſequatur ipſum, quod impetus ſimul animusq; dictauerit? Ipſa uero appetendi excitatio, primaq; commotio cum inſit à natura, quippe in bonum ubiq; & ipſa feratur, & hominem etiam eò trahat, non niſi diuino poteſt de beneficio cõ*

riam conijciendorum.

Circa quos naturæ impetus fortuna uerſetur.

Reliquum eſt, ut uideamus, q̃ nam illi naturæ ſint ĩpetus, q̃bus mouẽdis, agitandisq́; fortuna uerſetur. Et uero, ni fallor, hũani ĩpetus aĩ ꝑtim ab appetitiõe exiſtũt ꝑtim à rõcinatione, alijq́; ſunt impetus, quos ratio ipſa mouet alij quos appetitus. Et illi quidem rectitudinem ſequũtur. Quid enim niſi rectum ratio aut curet, aut quærat? Qui uero ab appetitu, qua rationi obſequuntur, et illi quoque à recto uix detorqueant. Quonam igitur pacto in ijs fortuna uerſabitur, cum rationis, fortunæq́; diuerſi ſint mores, longeq́; alia utriuſq; conditio? Ad hæc ſi fortuna ipſa, quædam abſq; ratione natura, quam in opinionem Peripatetici conſentiunt, quænam fortunæ poteſt eſſe cognatio illo cum impetus genere, qui ſit ipſe ratiocinabilis? neq; ab intellectu abhorreat, neq; à ſcientia hominis, aut prudentia? Palàm igitur fit impetus hos de quibus nunc agimus, ab ea citari animæ parte, cuius appetitio propria eſt, illa uidelicet, quæ nomine alio, nec inepte fortaſſe, naturalis eſt uocata, ut impetum hunc naturalem, non minus recte quàm appetitiuum hodie philoſophi uocent. Etenim natura duce, quibus opus nobis ſit, quæq́; cenſeamus conducibilia, ea concupiſcimus, in hocq́; maxime illa intenta eſt, quo ſibi ipſa bene conſulat, propriæq́; proſpiciat conſeruationi, idque commune eſt cunctis etiam animalibus. Quod cum ita ſit, appetendis profecto illis naturaliter propenſi ſumus, quæ utilia cenſeantur, & commoda, nobisq́; ipſis profutura. Igitur ſi ratio, ſcientia, pruden-

tia, ipſe quoq; intellectus iungi prorſus cum fortuna recuſat, eiusq; abhorret à familiaritate, nimirum cum & fortuna natura quædam ſit, illos ſibi impetus accōmodat, ſuaq; contrahit iura, qui naturales quidem ſint, atq; ab appetitu profecti, exq; eo appetitionis tantum genere, quæ propter utilitatis ſtudium, propriamq; cōſeruationem homini communis eſt cum belluis. Nam & fortuna, & feræ à ferendo ſunt dictæ, feruntur.n. nulla ratione, uerum naturali, & ſuo tantum impetu, quocunq; naturæ ipſius cupiditate rapiuntur. Habes igitur qui ſint impetus, quos fortuna ſibi miniſtros paret, tametſi fortuna planè multum in hominibus, atq; in his ipſis tantum, in feris autem nihil omnino iuriſditionis habet, quippe quarum nullæ ſunt actiōes atque negocia, nullusq; propoſitus finis, fortuna uero ipſa in ijs uerſetur, quæ præter propoſitum uſuueniunt.

DE IMPETV VOLVNTARIO.

Vtque mihi quidem uidetur uoluntas etiam ipſa duplici eſt modo conſyderanda. Nam qua rationi ſe adiūgit inhæretq;, qui ex ea manant impetus, uel impulſus potius hi nihil omnino cum fortuna conſentaneum habent. Tunc uero fortunæ familiares ſunt, atque coniuncti, cum uoluntas ipſa, nec à ratione excitata eſt, nec illam utiq; , ſed naturam tantum ipſam ſecuta, naturali quoque à motu ſolum trahitur. Franciſcum Pudericum litteratiſſimum hominem, reiq; quoq; ciuilium abūde peritum, dicentem audiui ſæpius, naturam ipſam à Deo eſſe inſtitutam, eamq; ob rē exploratum ſemp aliqd, ac definitum & meditari, et age

re. At rationem ipſos ſibi homines eſſe commentos, contemplando, perquirendo, ratiocinando, quæ tamen uis à natura quoq; uel à Deo magis eſſet illis inſita. Qua de cauſa rationem non ita ex comperto terminatoq; iter ſum proſequi, neq; adeo ex compoſito pergere. Quanto igitur impetus ille, ſecundum quem fortunate, atq; aſpiranter nobiſcum agitur, naturalior eſt, tanto à ratione magis recedit, longioriq; interuallo diſtat ab intellectu, efficiturq; ut naturales tantum impetus fortunæ ſint adſcribendi.

Rationem dupliciter eſſe conſyderandam.

E *quidem ipſe in ſcholis audiui etiam non raro, naturaliũ diſceptatores rerum, ac magiſtros ita quidem differentes. Rationem duplici eſſe modo conſyderandam, & ut natura ipſa eſt, & ut eadem ipſa eſt ratio. Quæ enim à Deo moueretur, atq; ſuperno à numine, naturam utiq; illam eſſe, ſibiq; ipſi ſupremum in modum congruentē, ſummaq; certitudine in quod intendat, in unum illud contendentem, gereréq; ſeſe determinate admodũ, atq; ab explorato. Quæ uero à ſemet excitetur, ſuo tantum iure innixa, minus quidem ex definito progredi, neq; tã omnino explorate, atq; è comperto, inceptum iter peragere. Vtrocunq; igitur modo rationem acceperis, nihil omnino commune habebit cum fortuna. Quando quē nunc irrationalem uocamus impetum, talem prorſus eſſe eum uolumus, alienumq; ab omni ratiõis progreſſione, & ordine. Cum liquido etiam conſtet, ſæpenumero eos ipſos quos fortunatos dicimus fuiſſe deſertos ab conſueta fortunæ aſpiratione, dum relicto naturalis illi*

us impetus curſu, ad rationem declinant, rationiſq; ſeſe præceptis accommodant. Contra uero, ſecunda illis flu xiſſe oĩa, ubi relicta ratione ignauiter, imprudẽter, igno ranterq́; & ratiocinando de negocio quod gererent, ſeſe habuiſſent, & etiam in adminiſtrando.

Quæ ſigna ſint naturaliter fortunatorum.

Signa igitur, & notæ quaſi quædam eorum, quos natu ra ipſa inſtituiſſe ad fortunationem uideatur, hæc ferè ſunt. Si facile ipſi moueantur ab impetu, ſine ratione, ſi ne conſilio, nulla prorſus maturitate adiuncta. Qua de re ſit idicatio, moueri impetum eum ab appetitione tã tum naturali. Si appetitiões & ipſæ abſq; ratione erũt, penſo, uerum tamen eius ipſius, quod & appeti opor teat, & quo tempore, quo etiam modo oporteat. Quæ quidem ipſa apertiſſime indicant, naturæ aptitudinem eius, qui naturaliter ſit ad fortunationem inſtitutus. Si in ſuſcipiendis aut ſuſceptis negocijs, ineptius ipſe quidẽ, ac parum pro re ipſa ratiocinabitur, deq́; ijs diſſeret, uel potius inſipienter, ac nihilominus è ſententia ei ſucce dat. Si adminiſtrandis rebus negocijsq́;, impetum tan tum ſequetur ducem. Si ubi conſilium, rationemq́; inter agendum adhibuerit, male ei uertet. Neq; enim à ratio ne fortunati euadunt, uerum à natura ad id ipſum com parati. Si in adminiſtrandis negocijs appareat ſequi eũ naturales impetus, repudiata prorſus ratione, atq; con ſilijs. Si minime cunctanter, quin ſtatim, atq; è ueſtigio eliget, decernetq́; ſuſcitatum à natura ſequi impetum. Quanquam ubi naturalis regnat impetus, quæ poteſt illic eſſe electio? Vocamus autem electionem promptu

*tudinē illā ſequēdi ſtatim illud ipum, qđ impetus repē/
te excitatus oblatum aio obiecerit, nulla prorſus conſul
tatione, adhibita, aut pēſitatione.* Potiſſimū *aūt inſipien
tia, & ſtoliditas quaſi q̄dā gerēdis in negocijs, proſe/
quēdoq; naturali impetu, cū ſucceſſus ipſe plerūq; ſecū/
dus, & felix fuerit, potiſſimū inquam ſignū eſt apti na
ti hoīs, eiuſdemq; naturaliter iſtituti, in quem fortuna ip
ſa bñuolētiā, ac poteſtatē oſtentet ſuā; ſi excitato ſtatim
impetu, ad illū repēte ſe accomodauerit, ſpretis, abiectis
repudiatis & conſilijs eorum, & ſententijs q ſecus aut
ſentiant, aut perſuadere aliter conentur.* Hæc *ferè ſigna
ſunt fortunandi hoīs, natura ab ipſa indita.* Nā *queād/
modū glauci naſcentis fœtus oculi imbecilliore illū idi/
cant uidēdi ui uſurum, nigri uero, ac fuſculi ualidiore,
ſunt.n.hæc ipſa certa q̄dam naturæ ſemina.* Sic *hæc q̄ di
ximus ſigna futuri ſunt fortunati hoīs, cuius natura qdē
ipſa, dux futura eſt, ac magiſtra, minime uero ratio aut
prudētia.* Quin *hic ipſe aliorū aſpernabitur conſilia, au
resq; obſtrudet ſuas prudentiora monentibus.* Quæ *igi/
tur à natura inſint ſigna fortunatorum hoium, q ēt na/
turales ſint impetus, qbus tanq̄ miniſtris fortuna uta/
tur, quamq; ſit ipſa ab ratione diuerſa, penſitatisq; à cō
ſilijs, dictum ſit hactenus.*

Cur *mutabilis ſit fortuna.*

E *t uero q̄uis incomptior cauſa, forſitan ēt diuina exiſtat,
cur ſecunda fortuna aliâs tenorem continuet ſuum, aliâs
facile mutet illum, minusq; ac minus aſſidua ipſa ſit, et
ſtabilis, ex eo tñ hoc ipm pōt accidere, qđ fortuna cui
eſt familiarior, eius ſit naturalis inſtitutio magis, ma/
gisq; accōmodata, atq; ad id ipm nata, ut ad impetus*

ſacile excitetur qbus repēte qdem excitis, nullo prorſus adbibito conſilio morē ipſe confeſtim gerat, ac uolēs illos libēsq; proſequatur, contra uero parū cui familiaris eſt, qd is male ſit aptus, nec oino apte natus ad naturales ipſos ipetus proſequēdos, ubi exagitati fuerint, quorū curſum adhibita rōne, pēſitando, ac ratiocinādo impediat aut quod naturalis eius conſtitutione quaq̄ ſit illiuſmodi, ut prona et facilis ſit, aut ex toto idonea, i qua ſuū natura ius pro libito exercere ad ipetus cōmouēdos queat, naturaleisq; ad appetitiōes. Ac ſi nō moralis quoq; inſtitutio, ciuilisq; conſuetudo pudore quaſi quodam nos afficere aliqñ ſoleat, id ne ſequamur cuius honeſtā reddere cauſam nec poſſimus, nec ſciamus, turpe admodū ducētes ijs occupari negocijs, atq; actionibus, quarū probabilis ſaltē ratio reddi neq̄at. Itaq; naturalis apud quoſdam inſtitutio morali cedit inſtitutioni, ciuilibusq; pceptis. Et illos qdem nihil pudor moueat, aut honeſti gratia, modo qd libuerit, qdq; ipetus tulerit, ſequātur. Si ſuſcepti ignorent negocij, reiq; uel geſtæ uel gerendæ rōnē. Hi uero etſi initio uidentur impetui uelle obſequi, poſt tn̄ mentem ipſam in conſiliū adhibentes, naturali illo impulſu ut temerario, parūq; ut urbana dictat ratio laudabili, ſub iugum rōnis compreſſo, nullum naturæ illi ipetuoſæ, irrationabiliq; pmittunt locum. THEODORVS GAZA *uir & uita & moribus nō minus probatus, q̄ eruditione rerum plurimarum clarus, atq; ſcientia, cum audiret obiurganteis quoſdam, magis quàm incuſantes* Ferdinandum Regem Neapolitanorū *quod parum conſulte, nec omnino prudēter res ſuas adminiſtraret. Amabo inquit, uiri boni deſinite* Regem

» *incuſare, cui moribus his, hocq; gubernandi genere,*
» *ſeq;, resq; ſuas moderanti omnia è ſententia fluerent.*
» *An ne id agere eſt in animo, quo curſum rerum eius*
» *ſuapte natura fluentium, conſultando, maturæq; agen/*
» *do impediatis? quin gradiatur* Rex *&* *fortunatus, &*
» *felix non alia magis quàm hac hactenus inceſſit uia*
» *ne dum iter mutat ac mores, fortunam quoque, quod*
» *ipſi nullo modo cupitis, nouis artibus mutet.* Intellege/
» *bat igitur uir doctiſſimus, id illos tandem agere, dum quid fortuna eſſet ignorant, uti conſilijs, cogitationibusq; bene concoctis aurarum ſecundos flatus* Regijs *ab rebus auerterent.*

Fortunam aliquãdo uerſari etiam circa impetus rationaleis.

Quanquam autem hos ipſos impetus uerſari in ijs dicimus appetitionibus, quæ à mente, rationeq; aberrent lõgius, tamen quod abunde multum potens, pellensq; fortunæ uis eſt, non uidetur neglegendum, id quod res ipſa docet, in appetitionibus quoq; eam rationalibus propitiam ſeſe, maximeq; fauorabilem aliquando oſtendere Nam *etſi, ut dictum eſt, utq; fortunæ definitio docet, omnesq; conſentiunt, nihilq; omnino cum ratione coniunctum habet, non raro tamen utraq; in unum cõgruunt.* Vt *cum hinc ratio, modusq; & prudens, & cautus adminiſtrati negotij, reiq; bene geſtæ bonũ adducit ſiue exitum, ſiue euentum, illinc fortunæ quoque afflatus in idem aſpirat, duæ ut ſimul diuerſæ cauſæ, rationalis altera, altera euentitia, caſu quodam in id ipſum confluant, unaq; collabantur.* Quæ *tamen res non*

tam id efficit, ut ratio fortunæ ſit ſubiecta imperio, utq; ipſa per ſe quidem aut cum ratione agat, aut rationis utatur opera, quàm ut nobis oſtendat, ſimulq; commoneficiat caſu id, euentitiaq; de cauſa uſuuenire. Vt cum ædificanti domum, apparantiq; pecuniam neceſſariam & architectis, & operis, lapides item materiamq; aliam opportunam ædificationi, repente in ſubſtruendis fundamentis obijcitur auri, aut argenti maſſa, qua tamen in re, nec ratio traxit ad ſe fortunam, nec ſecum adhibuit rationem, uerum ita contigit, perinde, ut humanæ ferunt res, ac uarietates, duas has in unum ſimul ſiue naturæ uires, ſiue è natura, menteq; temperatas poteſtates conſentire, & tanquam duos riuulos, alterum ſulfureum, ſqualentemq;, maxime limpidum alterum in amnis cuiuſpiam alueum confluere, quo è confluxu amnis illius & compleatur alueus, & augeatur decurſus. Itaq; euentus aliquando fert ipſe, ut fortuna quoq; uideatur cum ratione coniungi, neutrius tamen ob naturam, uerum ob euentum ſolum, diuerſarumq; cauſarum repentinam concurſionem. Vides igitur qua uia, quoq; modo id interdum eueniat, ut ſecundum rationaleis quoq; impulſus fortunæ uis ſeſe exerceat. Verum enim cum mens ipſa & quem tum intellectum uocamus, tum intellegentiam, in inquirendo, cõtemplando, ratiocinandoq; uerſetur, profectò nihil habet fortuna, quare illius ſeſe immiſcere iuriſditioni in alterutram poſſit partem ſeu fauoris, ſeu detrimenti. Sed neſcio quomodo fortunæ quoq; eodem penetrat uel lenior aura, uel turbatior, quaſi non contemplatricem nobis uitam ſequentibus fortuna multa poſſit obijcere, ut

patriæ excidium, ut patrimonij direptionem, ut libero-rum orbitatem, ut q̃ cariſſimi nobis erant, eorum amiſ-ſionem ac iacturam, q̃ animum ipſum, mentemq́; pluri-bus è pũbus & perturbent uehementius, & concutiant retrahátq́; contemplãdo, aut ex aduerſo bona plurima offerat, quæ magis, magisq́; animum incitent, hor-tentur, uel etiam impellant ad nauandam longe eti-am ſtudioſius operam, ad rerum naturæ diuinarumq́; contemplationem, atque ſciẽtiam. Itaq; quid etiam nos ipſi hac in parte ſentiamus, manifeſto ex ijs, quæ dicta ſunt, intellegis.

Thomæ Aquinatis dicta.

T*homæ Aquinatis in explanatione libelli, qui de bona in-ſcribitur fortuna, dicta ſunt hæc, per quam libẽter enim quadamq́; quaſi neceſſitate in re q̃ penè habita eſt pro-phana, teſtimonium adducimus, ac ſententiam eiuſdem unius, & uiri ſanctiſſimi, & Theologi maxime eminẽ tis inter Chriſtianos. Sunt igitur dicta eius, ſententiæq́;*
» *huiuſmodi. Nihil extra Deum eſſe, conſeruareq́; ipſum*
» *cuncta, perinde, ut anima corpus tueatur, ac conſeruet*
» *cumq́; omnia tuendo conſeruãdoq́; contineat, nihil pror*
» *ſus extra Deum eſſe. Ad hæc Deum & principiũ eſſe,*
» *& cauſam motus rerum quæ ſunt omnium uniuerſaq́;*
» *ex hoc moueri, In ijs & hominis quoq; animam ad in-*
» *tellegendum, & contemplandum. Eſſe igitur diuinũ*
» *in nobis quiddam, in anima uidelicet noſtra, quod*
» *nos, noſtraq́; ad bonum excitet, atq; inuitet, diuinum*
» *uero illud Deum eſſe, mouentem finem in ſuum cun-*
» *cta. Itaq; qui motum eum percipiant, diuinosq́; ſequan-*

» *tur impetus eos & adipiſci quæ indicentur bona, &*
» *inde fortunatos eſſe, atq; haberi.* Poſt *quæ etiam ait.*
» Principium *rationis nullo eſſe modo rationem, uerum*
» *aliquid quod præſtet rationi; quid autem præſtet, quid'*
» *ue potius ſit, ac melius ſcientia, atq; intellegentia, præ/*
» *ter* Deum *aliud eſſe nihil.* Quin *etiam quæ ſint cuncta*
» *reſpectu eius, quod eſt primum, inſtrumenta quaſi quæ*
» *dam eſſe ab eodē fabrefacta, referendum ergo intelle/*
» *ctum ad* Deum *eſſe, ueluti ad principium, quo nihil ſit*
» *præſtabilius, nihil melius.* Cumq; *hic ipſe intellectus,*
» *habeat ſe æque, ac inſtrumentum, hinc animæ noſtræ*
» *commotiones ad* Deum *quoq; ipſum referendas, agita/*
» *tiones item mentis, atq; intellegentiæ, ut' pote primam*
» *ad cauſam, omniumq; quæ moueantur originem.* Igitur
» *& impetus quoque illos ipſos, qui in ea parte animæ,*
» *quæ intellegit fiunt, ad eundem modo ſimili referen/*
» *dos.* Hinc *etiam ſubijcit.* Bonam *fortunam eſſe aliquid*
» *ſine ratione, fortunatisq; hominibus conſilio, aut conſul*
» *tatione minime opus eſſe, qn rationē ipſam ſæpenume/*
» *ro bonæ fortunæ curſum impedire.* Ad *hæc prudentiam*
» *atq; agendi peritiam, ſapientiam deniq; à fortuna ſupe*
» *rari.* Illud *etiam uſuenire, ut parum qui habeantur ſa/*
» *pientes, fortunæ potius fauore, beneficioq; uterentur, eſſe*
» *quoq; eoſdem fortunatiores.* Ideoq; *uerum id eſſe, quod*
» *peruulgatum iam eſſet, hos ipſos ſcilicet ſine ratio/*
» *ne, ſine conſilio, impetu tantum duce, optatam me*
» *tam contingere.* Eſſe *igitur fortunam ſine ratione quip*
» *piam, impetus enim illos, quos fortunati ſequerentur,*
» *à ratione nullo modo excitos, uerum à* Deo *ipſo, eāq;*
» *ob rem conſilio opus ijs nequaquam eſſe, ſequi enim*

» eos cauſam illam, atq; originem, quæ & conſilio potior
» eſt, & intellectu, quippe cum Deum ipſum rectorem
» habeant, atq; itineris ducem. Subdit deinde, qui ratio/
» nem ſequantur, ijs neq; id ineſſe, ut ſint fortunati, neque
» diuinos inſtinctus eſſe inſitos, nec optatum ob id poſſe
» eos finem pertingere. Boni nanq; ſucceſſus adeptionem
» ab inſtinctu illo carente ratione, atq; conſilio proficiſci.
» Etenim belluas, caſſaq; ratione animalia inſtinctus ip/
» ſos naturales multo familiarius obſequentiusq;, quàm
» homines ſequi, quos ratio quidem ipſa, mensq; rationi in
» tenta impediat, diſtrahatq; à percipiendis, atq; inſequẽ
» dis illis. Per eundem itaq; ſolere modum contingere,
» ut qui ſapientiæ ſtudeant, rerumq; dediti ſint cognitioni
» ne eoſdem aut ſentiant, aut ſequãtur inſtinctus, magis
» magisq; à ratione, ſapientiaq; probibeantur, ex eo id
» effici, ut ratio impedimentum eſſe quoddam uideatur
» bonorum euentuum, fortunæq; ſecundioris. Deinceps
» hæc quoq; ſubiungit. Hominum ita inſtitutorum diui
» nationem, longe quàm ſapientium apparatiorem eſſe
» ac magis promptam, fortunatos enim & citius, & me
» lius rerum exitum, ac finem præſentiſcere, quippe qui
» & ſentiant ipſi, & præſagiant diuino ab inſtinctu, q
» ſenſum excedat omnem, omnemq; utiq; intellegentiam
» Eſſe autem, atq; inueniri, rerum exitus qui præſentiant
» & tanquam ante uideant futura quæ ſint, quia multa
» ipſi audierint, legerint, experti ſint, quodq; diu, mul/
» tumq; cogitando, præſentiaq; comparando præteritis,
» ex ijsq; futura conijciendo, de rerum exitu & iudicant,
» quid euenturum ſit, & prædicant illud. Deum autem
» abſq; ulla rerum inter ſe comparatione, coniectura'ue,

" abſq; doctrina, & ſcientia habere ante oculos & quæ
" præteriere, & quæ præſentia ſunt, atq; etiam ſint futu-
" ra, nullaq; illi ratione opus eſſe aut præſagio futuris
" prænoſcendis. quippe qui non ſolum ea per ſe ipſe no-
" uerit, uerum & alia quoque quorum ad homines
" nec dum peruenerit aut ratio, aut cognitio. Quo' cir
" ca meliorem & ducem, & directorem rerum noſtra-
" rum Deum quàm prudentiam eſſe, aut ſapientiam,
" uſum' ue plurimorum negociorum. Recte igitur dictum
" eſſe, ac definitum, bonam fortunam, quæq; diuina dica
" tur, hominum præſtare cognitioni, ac ſapientiæ. Atq;
" hæc quidem Thomas.

De fortuna diuina, & euentitia.

Igitur idem ipſe, peripateticiq; uno ſimul ore conſentiunt, hos ipſos impetus, qui alio nomine ſunt inſtinctus, impulſusq; ad Deum ueluti ad primam, ac ſupremam cauſam referendos. Ipſam uero bonam fortunam, quod etiam ipſi non multo ante fecimus, duplicem eſſe, alteramq;, quæ penè continua, atq; aſſidua magis eſſet, diuinam appellare non dubitauit. Alteram omnino fortuitam habendam cenſet, Vtranq; uero in eo conuenire, quod neutra rationi, conſilioq; innititur, „nihil enim quod à fortuna, intra rationis cancellos uerſari, aut coerceri, contra in eo differre, quod diuina hæc licet impetum ſequantur, magis tamen ſibi conſtat, ac tenorem retinet, illa uero tenorem abrumpit, eſtq; nullo pacto aſſidua. Cumq; hæc ipſa parum continua, minusq;, ac minus familiaris, fortuiti plus habeat, minus profecto habet bonitatis. Diuina uero bonitatis plus, minus omni

no fortuiti. Quod autem dicant minus habere fortui/ti, tale eſt, quod uidelicet fortuita pluribus progrediã/tur è cauſis, quarum concurſus fit penitus euentitius, quantoq; euentitij ſecum plus habet, tanto etiam for/tuiti amplius. Nam quæ ad diuinam conueniant, ean/demq; quæ impetum ſequitur, ac tenorem magis ſer/uat, licet & ipſa quoque confluant ex accidenti, natu/ralem tamen quendam uidentur ordinem ſequi, neque enim euentitium omnino putandum eſt, ac temerari/um, quod & impetus in anima excitos, atque in no/bis ipſis ſuſcitatos amplectamur extemplo, ac ſecundũ eoſdem, ſuſceptum iam negocium moderemur, dirigã musq; actiones ad exitum noſtras. Quid igitur mirum ſi plus in hac boni? Nam bona fortuna à bono eſt di/cta, quando quo magis aſſidua eſt, eo ſæpius benignũ ſortitur euentum, efficiturq; per ſingulas frequentatio/nes, ac gradatim melior. Bona autem tum plura tum magis frequentata, quis neſciat, præponenda eſſe pau cioribus? Non igitur mirum, fortuiti ſi plus in altera, lõ ge uero in altera boni amplius.

De genere duplici fortunatorum.

E *adem hac uia duplex genus fortunatorum conſtituunt, eorum quidem unum, qui diuino agantur ductu, ſen/tiantq; conſiſtentis illius fauorem aſſiduum, illorum ue ro alterum, quorum inſtitutrix ſit fortuna penitus euẽ/titia, ipſaq; parum frequens & rara. Ac prioris quidẽ*
» *generis exemplum eſt, Eutychus Sabinus, qui pranſus*
» *cum eſſet, conuerſus ad uxorem, neſcio quid, inquit, boni mihi præſagit animus, itaque è ueſtigio iturus Ro*

mam ſum, cras ad te rediturus. Iter ingreſſus cum de æſtu deq; itinere feſſus ſub arborem conſediſſet, aiaduertit uetus ædificium, quod erat ſecundum uiam, paulo ante corruiſſe, factusq; ruinæ propior, in ſcriniolum incidit argento grauidum. Idem cum uidiſſet in ſomnis gallinaceum ſcalpurientē ſolum, atq; inde roſtro haurientem triticum, experrectus cum eſſet, ac ſomni memor ſibiq; bene auſpicans ad uillam contendit, & quo loco uidiſſet dormiens ſcalpurientem gallum, ibidem cœpit fodere, nec multum operæ in effodiendo adhibuit, ecce concrepuit olla numorum plena. Item cum audiret à præcone uenalem fieri uineam, ſtatim pupugit animum ſpes quædam inopina futuri inde multis cum emolumentis boni, emit ea ſpe, atq; inſtinctu ductus, cum decreuiſſet in ea columbarium ædificare, effodiendis fundamentis præluxit repente eius oculis aurea Veneris, & Charitum tabella. In olei quoq; uilitate ad forum cum acceſſiſſet, nemine de oleo emendo tunc ſolicito, cæteris aſpernantibus, commouit eum deſubito appetitus quidam repente quidem excitus, qui emptionem utilem futuram promitteret. Emit igitur, mercatoribus qui aderant, propoſitū eius irridentibus. Inſequenti anno nullus fuit ex oliuis prouentus, tertio & quarto ſiccitas, æſtus, uredines, bruchi quoq; frondibus, ramuſculisq; fecere iniuriam. Quinto igitur anno, tantum lucri obuenit illi ex oleo, ut decuplo etiam uendiderit. Iter etiam Romam faciens obuium habuit in uia adoleſcentulum Hetruſcum, qui patris iram fugerat. Percunctatus igitur & itineris cauſam, & pueri ſolitudinem, quem egregia eſſe indole uidebat & ſer-

mone ingenuo, perculit illico eius animum cupiditas collocandæ filiolæ, adducit igitur illum ad ſe multis co hortatus, bonum ut haberet animum, indeq́; uxori cō mendat. Nec multos poſt dies, quod adoleſcētuli mores mirificam præ ſe ferebant ingenuitatem, egregiaq́; ani mi indolem, ſpemq́; in dies maiorem quanquam inuitis cognatis, atq; affinibus deſpondit ei filiolam. Annus nec abijt, cum patre quiq́; illi erant de peſtilentia extin ctis fratribus, paternis, atq; auitis bonis hæres adole ſcens ipſe ſucceſſit, fuitq́; patrimonium amplum admo dum, atq; magnificum. Vides Sabinum hunc Euty chum plura in dies fortuna aggerente, præſagientem ubiq; bene ſibi atq; è ſententia, perinde, ac numine com monefaciente aliquo, morem illi gerere, primoq́; iter Ro mam ſuſcepiſſe, ſecundo uineam ſibi comparaſſe, præſa giente animo ſecundos ſucceſſus. Tertio emiſſe oleum, eodem ſtimulante appetitu. Quarto fugitiuum puerum aſciuiſſe in generum utile id honoratumq́; futurū polli cente inſtinctu, quem authorem & ducem ubiq; ſecu tus eſt, poſterioris generis eſt illud, Mamercus Capre tanus piſcator apprime pauper, ut ferè pleriq; oēs ſunt piſcatores, de more ígreſſus mane cymbam id agebat, ut de piſcatu ſibi familiæ obſonium compararet, & pa nem, Cum iecíſſet rete in altum, indeq́; illud peſtilena ad litus traheret, halga grauidum ſubduxit, iratusq́; halgam in litus cum proijceret, capſulam aureorum plenam cum halga eiectam in arenam fregit, domūq́; ex paupere diues redijt. Nihil non hic fortuitum, impe tus omnino nullus, præſagium nullum, appetendis ea è piſcatione lucris theſauris ue titillatio alia prorſus nulla.

nulla, prӕterquam capiendorum in cœnam piſcium, atq; emendi panis.

QVÆ DIFFERENTIA INTER DIVI/ *nam, euentitiamq; fortunam.*

D *iuina igitur euentitiaq; fortuna, bona utraq; agnominata magnopere inter ſe differũt, quando appetitio illa quaſi diuinitus excita, ubiq; dux eſt eius, atq; commonitrix q diuinӕ fortunationis exiſtit è genere. Illum autem al/terum, aut uix, aut rarenter admodum uel excitat, uel moneſacit. Ad hӕc fortunatior ille, quique uidea/tur* Deo *carior, electionem quaſi quandam adhibet ſe/quendi eius, atq; agendi, quod animus ipſe prӕſagus, ac prӕſentiens reprӕſentat.* Hic *uero alter multo quidẽ ſeſe habet ſecius.* In *ea nanq; fortunӕ raritate aut nullus eum excitat impetus, nulloq; ipſe inſtinctu ducitur, aut nulla inceptis, ac greſſibus eius accedit electio et ſiqua forte acceſſerit, uiam hanc principio ingreſſus ipſe in aliam mox inſcius, ignoranſq; delabitur. Quocirca fortunatus ille cui aſſiduum fere adeſt diuiӕ illius for/tunӕ ſuffragium, lumenq; naturalis illi fauor accendit in tenebris, impetum ſequitur, & quo inſtinctus ipſe eum ducit, illo, ſeq; actioneſq; ſuas dirigit, totumq; ad illum ſe componit, nullo conſilio, nulla penitus ratiõe adhibita, iterrogatusq; ipſe, uti iam diximus, quid nã aliud afferat cauſӕ? q quod illud ſequatur ipſum, quod impetus ſimul animuſq; dictauerit?* Ipſa *uero appeten di excitatio, primaq; commotio cum inſit à natura, quippe in bonum ubiq; & ipſa feratur, & hominem etiam eò trahat, non niſi diuino poteſt de beneficio cõ/*

tingere. Quippe cum eiuſmodi ipſa ſit, ea ſut concupi-ſcat, quibus opus ſit, & quo tempore oporteat, quoq; etiam modo. Etenim *excitatio ipſa, atq; appetitio futu-ra eſt pro naturæ ipſius aptitudine, atq; inſtitutione, ſu-premo illo numine, ut noſtri etiam* Theologi *ſentiunt, eam mouente.*

De Fortunatis, *qui ſunt rudi, & craſſo ingenio.*

N*ec mirum igitur, nec à rei natura alienum eſt rudiori quoſdam ingenio præditos, minusq; ad ratiocinandũ accommodatos, quorum etiam animis quædam inſita eſt ſimplicitas, craſſitudoq; quaſi quædam & adinue-niendum, & ad iudicandum, naturæ commotiões has magis ſequi, illisq; obtemperantiores eſſe, quam qui acu-tiori ſint ingenio, captuq; magis perſpicaci. Quibus idẽ uſuuenit, ut* A. COLOTIVS *noſter dicere ſolet, quod ijs qui oculis capti ſunt.* Hi *enim propter aut amiſ-ſam, aut non conceſſam lucem, memoria ſunt maiore, magisq; tenaci, & ualida.* Itidem *quibus acumen deeſt ingenij ad ratiocinandum, defectus ipſe opitulatur, ma-gisq;, ac magis adiuuat, eoq; impellit naturæ ut paren-tem ſequantur inſtinctum, obtẽperentq; excitanti, atq; admonenti utilia, & commoda, ut quod in parte illa intellegendi, contemplandiq; ademptum illis eſt, id re-penſetur, ac ſuppleatur in gerendo naturæ more, eiusq; admonitionibus audiendis.* Relictis *enim ciuilibus ne-gocijs, exterioribusq; actionibus, quibus nullo modo a-pti ſunt, quasq; natura parum eis conceſſit, qui inſiti ſunt eis inſtinctus, quæq; interiores commotiones, illas ſecuti, naturæ tantum ſeſe accommodant, nutuiq; eius præſtò ſunt, quæ quidem ipſa diuino à numine tempe-*

retur, illiusq́; regatur imperio. Neq; enim non ſapientiſ-ſime etiam dictum eſt à maximis, ac ſapientiſſimis ui-ris, rationem ipſam, qua ſe mouet, agitq́;, rationem qui-dem eſſe, qua uero ſummo mouetur à numine, tum ue-ro naturam eam eſſe, non autem rationem.

Defenſio fortunæ ac naturæ aduerſus earum accuſatores.

Hæc habui de fortuna, differẽda quæ ducerẽ, quã, ut ſcis, ſunt qui nullam eſſe omnino uelint, contra qui omni-potentem ſtatuant, humanaq́; omnia, nutu eius, impe-rioq́; agitari exq́; eo proſperaq́;, atq; aduerſa ad eã cun-cta referenda. Hinc igitur tot in eam ab inconſyderatis hominibus doctis, indoctisq́;, probis pariter, atq; ipro-bis accuſationes, totq́; etiam maledicta iactantur, quod ſcilicet intemperantes plerunq;, ac peruerſos extollat, deijciat moderatos, quiq́; digni externis, hoc eſt fortu-næ ipſius bonis merito uideantur. Nec uident eandem ſiue accuſationem, ſiue notam naturæ ipſi, Deoq́; omniũ moderatori poſſe inuri, deq́; corporis etiam, atq; animi bonis, quod eorum quoq; parum iuſta minimeq́; æqua lis diſtributio ſit, queri eadem uia, rationeq́; non minus etiam honeſte liceat, q̃ de fortuitis. Eſt profecto & na-turale, & eximium corporis bonum, tum forma, tum ſanitas, idoneum ſanè alterum donum, ornamentũq́; & probarum fœminarum &, eorum, qui regnis, aut publi-cis adminiſtrationibus ſunt præpoſiti. Quæ enim hone-ſtior poteſt eſſe ſocietas, atq; coniunctio, quàm probita-tis iter ſe, ac pulchritudinis? q̃ ẽt maieſtatis? Egregia. n. ac digna & uiro, & muliere ſpecies, & probitati ad-dit dignitatem, etiam ſumma, & reuerentiam nõ exi-

guam maieſtati. Erat in Carolo Octauo Gallorum Rege, qui regnum nuper occupauit Neapolitanum, fœda quædam oris, corporis uero totius deformis effigies, ſumma tamen animi fortitudo, digna Rege liberalitas, humanitas uel etiam popularis. Quod ſi artifex quaſi quædam corporis natura eſſet accuſanda, uel ab ipſis etiam unguiculis ad capillum uſq;, nihil eſſet, qd non in eiuſmodi ſtatus conſtitutione iure ſuo uel etiam increpanter accuſaretur, cum preſertim horis penè ſingulis obuerſentur nobis ante oculos etiam mendici homines, quos natura compoſitiſſima uniuerſi corporis cōformauerit & ſtatura, & habitu. Summas ipſe, ac ſingulareis matronas, principesq; noui fœminas, quas ad uerſum natura uidetur fuiſſe iniquior, quæ & Laidas & Thaidas notiſſima ſcorta exactæ pulchritudinis dote, ſummo etiam niſu, maximo adhibito artificio decorauerit. Tanti deniq; artificij quis uſus? niſi proſtitutio, atq; infamis quæſtus? indigna, uel nefaria potius tam multi ſtudij, atq; ſedulitatis merces. Tu te met noſti Paulum Boſinatem eo'ne in puero, adoleſcēte, uiro deſyderatum eſt aliquid uel ad aſpectus dignitatem, uel ad corporis totius ſpeciem? Quonam tanta hæc oris pulchritudo, ſtatuſq; totius in homine etiam ignauo, & degenerante? Sed de forma hactenus. De ſanitate, quod erat donum alterum, aliquid, ut bona corporis reliqua prætereamus. Robur ipſum commendatur in foſſore, mediaſtino, palæſtrita. Bene habet, congruit artifici, atque exercitationi. Sanitas uero quibus magis neceſſaria, q̄ publicarum rerum temperatoribus, quiq; uniuerſæ ciuitatis curam gerunt? Horum autem non'ne ple

tiq; membrorum, aut ferè complurium, aut ex his ali- cuius imbecillitate, aut corporis uniuerſi mala tenen- tur habitudine? publicis ut muneribus, propter lango- rem, atq; imbecillitatem, nullo modo ſatis eſſe queant. Alius ob ſtomachi languet debilitatem, alius diſtillatio nibus capitis, aut lateris, aut pedum dolore laborat alius cum lenones, ganeones, fartores, popinonesq; ui- deamus amicitiam, & tanquam fœdus cum ſanitate ac membrorum ualentia iniſſe. Hæc cum uides, ani- maduertis, conſyderas, cur non relicta fortuna, in natu- ram ipſe inueheris? atq; ut iniuſti, iniuriiq; damnan- dam, ream apud Deum agis? An quia uereris, ne De us ipſe inclamans, obiurgans, ira percitus uociferetur, Cur ô cur me accuſas ignaue homuncio? Quid tu, qua nam de cauſa inſoleſcis homulle undiq; neceſſitudini- bus circumuente, ac de ſqualore obſite? Qua re, quo iu- re, quibus meritis Deum non ſinis libere, ut uoles, abſq; in crepitatione officium ſuum facere? Quin ſorte tua con- tentus obticeſcis? ceſſasq; authori uelle rerum omnium præſcribere? quando te ipſum, ut uel prorſus ignoras omnia. Itaq; quocunq; te uerteris in diſtribuendis iis, quæ corporis ſunt bonis, habes & cuius, & qua in re accuſare naturam poſſis, etſi immerito eius, pro huma- na tamen improbitate, atq; ignorantia, uel rectius in gratitudine. Mihi in ſumma uitæ parſimonia obrepere cœpit ſurditas, at ſeruulis meis non ineſt modo audi- tus bonus, uerum ſumma etiam loquacitas, atque in- gluuies. Quid mirum autem uſuuenire hominibus, quod & terris uſuuenit, & regionibus.

" India nigrũ Fert Ebenũ, ſolis eſt thurea uirga Sabæis.

Vt eſt apud Maronem. Solam *intuere* Italiam.*nihil ea uariantius eſſe intelleges.* Siticuloſa *eſt* Apulia, Cereris *tamen horreum.* Marſi Peligniq; *male arant. ijdem abunde paſcuntur.* Armentoſa Lucania. Oliuoſi Salentini. *Ligures maxime laborioſi & parci ob ſcli tenuitatem.* Maritima Hetruriæ *ora peſtilentiſſima & non parum fœcunda, reliqua cœlo eſt maxime ſalubri, ac ſolo uario.* Abundat Vmbria *oppidis, montibus, fluminibus. eadem hieme maiorem in modum squaleſcit imbribus, niuibus, frigoribus.* Tera Campania *opulenta, & ferax, cœloq; admodum clementi, uexatur tamen aſſiduis penè motibus, auſtriſq; perniciofis.* Briutiorum *tera pecore, uino fruge, materia etiam felix. homine minus induſtrio.* Itaq; *eadem eſt hominum quæ & terarum diuerſitas, ac uariantia.* Vix *quicquam in natura rerum ita ſimile, ut non multum etiam differat, bene ſi inſpiciatur.* Neq; *natura ipſa ad profectum peruenire, atque ad rerum conſumationem poteſt, niſi per diuerſitatem multam, plurimamq; uarietatem.* Inſpice *hominis, ſi placet, corpus, corporiſq; ipſius conſtitutionem, ac compaginem, neruos, oſſa, lacertos, cutem ſpiritales uenas, carnem, chartilaginem, humores etiam ipſos, bilem tum atram, tum rubram, pituitam, ſanguinem, ipſa quoq; membra, caput, ceruicem, humeros dorſum, coſtas, clunes, femora, genua, cumq; ipſis cruribus pedes.* Item *quæ inteſtina ſunt, pulmones, guttura iecinora, tranſuerſum ſæptum, lienem, cor, ueſicam, uẽtriculum, teſticulos, cerebrum.* Quid *uel diuerſius his, uel uariantius? ex ipſis tamen animal & conſtituitur, & perficitur.* Ipſum *quoque, animal, quo in uniuer*

ſum abſoluatur, plures eaſdemq; multiplices comple-ctitur ſpecies, tereſtreis, aquaticas, aerias, & horum omnium quanta ſit, iam apparet cum uarietate diuer-ſitas. Suſpice cœlum, atque inde & aquas deſpecta, & teras, an quicquam in his tibi non magnopere eti-am diſſimile uideatur? Homo *ipſe perinde, ut annus in diem è die perficitur, pueritia, adoleſcentia, iuuenta, ſe-nectute. Itaq; naturæ propria eſt uarietas, nec populi, ci uitatesq; conſtare ſibi poſſent, niſi homines ipſos natura tum diuerſis, tum etiam uariantibus conſtituiſſet appeti-tionibus, atque affectibus, accommodaſſetq; illos diuer-ſas ad artes, diſſimilesq; actiones, ac negocia, ut ne-ceſſe fuerit in ijs quoſdam rudi adeo è materia condo laſſe, ut delectentur etiam concinnandis corijs, atq; emū dandis cloacis, ſordidioribusq; etiam opificijs. An non corpus hoc noſtrum ita compactum eſt, & fabricatum ut quemadmodum inſtrumenta ad ſpirandum habet, uidendum, audiendum, odores, ac ſapores percipien-dum, ſic etiam habeat ad mandendum, concoquendū-q; quæ ſint ad alendum neceſſaria, pariterq; ad eijcien dum excrementa, ſuccosq; inutileis, ac putreſcenteis?* Sapientiſſime *igitur* Paulus *& hortatur unumquen-q;, & commonefacit, contentus ut ſit ea uocatione, qua ipſe quidem uocatus eſt.* Igitur *ut bona etiam præterea-mus alia corporis, qualia ſunt uidendi acumen, atq; au diendi, pedum pernicitas, ac dexteritas manuum, ue-niamus ad animi bona, quibus diſpenſandis maior fortaſſe cernatur indignitas, quàm in ipſius fortunæ bo nis.* Ac, *ne uetuſta ſemper afferantur in exemplum. quos prouentus omnis generis improbitatis, ac uitiorū*

habuere liberi, nepoteſq; eorum, qui paucis ante an-nis rerum publicarum Italiæ adminiſtrationibus præ-fecti erant, aut ipſis etiam populis dominati ſumma cum æquitate, ac moderantia? Eadem *tempeſtate ui-dere licuit ruſticanorum hominum nedum plebeio-rum liberos floruiſſe, alios in re bellica, alios in ſacer-dotijs, hos in rerum naturæ cognitione, illos in legum ciuilium peritia, aut curandis ægritudinibus.* Vt *qui-bus maxime neceſſaria bonarum fuerit artium cogni-tio, ijs prorſus defuerit, in illis excelluerit, quibus ſatis fuerat maiorum ſuorum eſſe ſimiles uel texendis lanis, uel colendis agris aut alijs, atque alijs minoribus arti-bus exercendis.* Marcus Tullius *Cicero ornamento fuit patri, ac maioribus,* Publiuſq; *item* Scipio. *horum utri-que melius fortaſſe conſultum fuiſſet, liberis ſi caruiſ-ſent.* Abſtinebo *à referendis* Heliogabalo & Galieno, *ac ſimilibus monſtris.* Illuſtrauit Mantuam *ſeu uiato-ris ſeu figuli filius* Virgilius Maro. Cur *natura non hoc ipſum conceſſit primario ciuium alicui?* Cur Athenien *ſis ciuis eiuſq; nequaquam eximij filio tantum* Socra-*ti conceſſit, ut ſapientiſſimus ſuo tempore in eruditiſſi-ma illa* Græcia *fuerit* Iudicatus. Crœſi *autem maxi-mi* Regis *filio locutionem ademerit?* Ac *ne in re ma xime clara longiores ſimus, aut multo fortaſſe iniquio-rem, ut iniqui ipſi iudices ſimus, aut nullo modo ma gis æquam inuenies bonorum animi naturam diſtri-butricem, quàm fortunam ſuorum.* Verum *trahunt nos, uel rapiunt ad ſe potius non modo pelliciunt uo-luptates, blandiſſime, ut* Cicero *ait, ſenſuum noſtro-rum dominæ.* Non *inuidemus ſciẽtibus multa, ſed poſ*

ſidentibus.Quotus eſt obſecro,qui ducatur ſciendi tan-
tum uoluptate? at quis eſt contra qui non illis traha-
tur uoluptatibus,quas copia pariat,fortuitorumq; bo-
norum opulentia? Hinc itaque tot,ut dixi,accuſatio-
nes,ac maledicta,quod uoluptatibus capti,id in diſ-
penſandis à fortuna bonis reprehendimus,quod aut
forte magis,aut certe nullo pacto minus reprehendi in
diſtribuendis animorum dotibus natura poſſit. Sunt
enim fortunæ bona,inſtrumenta atque illecebræ uolu-
ptatum,& quædam,ut ita dixerim,retia, quibus pe-
rinde,ut à piſcatoribus piſces,aut ab aucupibus uolu-
cres,ipſi à uoluptatibus capiamur. Nec profecto teip-
» ſum puto oblitum Terentiani illius,omnes ſibi malle,
At dices,animi bona acquiruntur laborando,& for-
tunæ quoq; bona cum labore item ac periculis,militan
do,nauigando,peregre proficiſcendo. At inuenti ſunt,
quibus abſq; labore contigerint ullo diuitiæ,ut hæredi
tates,patrimoniaq́;.Tribuatur humanis id potius legi-
bus,inſtitutiſq́; quàm fortunæ temeritati, aut libidini.
Fuere qui theſauros ex inſperato inuenerint.Fuere &
qui ſine præceptoribus,inſtitutoribusq́;,bonitate qua-
dam naturæ,& boni euaſerint uiri,& maxime etiam
eruditi.Et quanquam ingratitudo hominum,ac ſuper
bia tum ſumma eſt,tum effrena etiam cupiditas, qui-
bus tamen in ſcholis concluſum hoc, atque conceſſum
eſt,quia bonus quis,ac modeſtus ſit,idcirco diues idem
opulentusq́; ut eſſe debeat?aut quia maxime doctus,
ideo maximum quenq; gerere magiſtratum? ac ſi uni
omnia debeantur.Sunt tamen etiam quidam comper-
ti,in quos & corporis,& animi,et fortunæ bona uber-

rimo quaſi quodam è fonte ſimul confluxerint. Plures fortaſſe inuenti, quibus omnia ſimul, aut defuere, aut affuere uel maxime etiam imperfecta, & manca. Sed nos dum eòs incuſamus, qui tum aduerſus fortunam, tum etiam naturam ipſam, rerum omnium parentem iniurij ſunt, id uideamus, ne accuſari ab illis iure & ipſi poſſimus, quod fortunæ uideamur quodammodo ſuſcepiſſe patrocinium. quamobrem ad id quod reliquũ eſt, & in quod principe ipſi loco intendimus, progrediamur, nequid omnino à nobis prætermiſſum uideatur, quod ſpectare ad fortunam, qua de re dicendum ſuſcepimus, uel ipſi intellegamus, uel ab alijs forte deſyderetur, idq́; tertius qui ſequitur liber explicabit.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD A. COLOTIVM BASSVM DE FORTVNA LIBER TERTIVS.

MARIANVS EREMITA Et *ſanctus uir, ut ſcis,* A. COLOTI, *& Theologus non minus elegans, q̃, ut nunc loquimur, Prædicator diuinus nuper moriens reliquit Chriſtianis ſuis* Viterbienſem Aegidium, *tum ſanctitatis ſuæ, tum etiã prædicationis hæredem, hominem qdem certe ſummã integritate, ſacerdotem pietate eximia, ac caſtimonia,* Theologum *ſingulari eruditione, & fide, Prædicatorē autem uel* Theologorum *eloquentiſſimum, uel inter p̄dicantes, diuinarum rerum, inſtitutionumq; maxime eruditum. Is cum in noſtratia hæc incidiſſet de fortuna non potuit non commendare ſtudium noſtrum, raritatemq; laboris, præoptaſſet tamen uti cogitatiões has noſtras in potiora conuertiſſemus, cognituq; magis digna quæq; uel in* Chriſtianã *rēpublicã, uel in uitæ ciuilis inſtitutionē, morumq; probitatem, utilitatis plus conferrent, Eſſe enim quodammodo Chriſtiano indignum homine, de fortuna rationem habere aliquam. Cum res mortalium diuinæ magis curæ permittendæ eſſent, quàm de fortuna inquirendum, aut caſibus. Accepimus & boni & docti uiri ſermonē quo profecto par fuit animo, & pro noſtra ēt pietate in* Deũ, *atq; obſer/*

nantia, repenſaturi in poſterum iacturam hanc tempo- ris, ſi iactura dicenda eſt, naturæ obſtruſas res in apertum uelle proferre, commonefacereq; noſtrateis homines, ne humanum dicam genus, qua ratione quæ fortunæ adſcribuntur, conſyderanda ſint, & quo etiam accipienda animo, & ubi opus fuerit, perferenda. Incidit quoq; inter loquendum quæſtio, de Dei ipſius ſcientia, atque cognitione, eiuſmodiq; eam eſſe, quæ & Deo digna eſſet, neq; aliena ab rebus ipſis, quæ in ſcientiam uenirent eius, diuinamq; cognitionem. Quæ enim cœleſtia, perpetua, æterna eſſent, ac neceſſaria, habereq; ſeſe aliter nullo modo poſſent, ut pote commutationis, uarietatisq;, atq; inconſtantiæ omnis expertia, illa perinde à Deo ſciri, & uti rerum omnium ſcio, & uti rerum ipſarum natura ferret, atq; conditio. Quæ uero dubia, incerta, uaria, parum conſiſtentia, paſſimq; ſeſe aliter habentia, atq; aliter, deniq; etiam defutura, eorum ſciētiam apud Deum minime eam eſſe, ut quæ ambigua eſſet, atq; in dubitatione poſita, illa aut neceſſaria efficeret, aut conſtituta & certa, ni forte ſeſe fruſtrari uelit, iriq; à rerum natura deceptum, aut cum ſummus ipſe ordo ſit, rerum ipſarum ordinem mutare, & conſtitutionem ſimul uellet, & regulam. Medicum enim ita ægroto dare operam, ut ſciat ſe quidem medicum, illū uero languentem & ægrum, habeatq; item cognitum illius morbum, quartanamq; eum in febriculam declinaturum, nequaquam tamen ſcientiam hanc medici, atq; cognitionem præſtare id atq; efficere, quo in quartanam febriculã illa recidat, aut ſi curabilis morbus ſit, quo minus hoc ipſum defugiat, ac propellat. Fabri quo

que lignarij cognitionem, quod ab experto faber ipſe ſci at, quernam materiam dolatu eſſe, atq; aſciatu parum facilem, difficultatem nullo modo eam parere, quæ à natura quercui eſſet inſita. Dei *itaq; ſcientiam, quæ natura ſua certa eſſent, ſibiq; ubiq; conſtantia, in ijs et pro maieſtate uerſari ſua, & pro rerum ipſarum ſorte, ac conditione.* Itidem *& in ijs, quæ incerta & uaria, ut neq; ipſe à dignitate diſcedat, quæ* Dei *eſt propria, neq; eius ſcientia, rerum uarietati obſtet, atq; incertitudini.* Cum *illi obuerſentur ſemper ante oculos omnia, nec quod in præſentia cernat præſcribere habeat, ullo modo futuris, quæ apud illum omnino ſunt nulla.* Neque enim Deo *ullum, quod nobis quidem mortalibus labitur, defluit in poſterum tempus.* Itaq; *ſciri à* Deo *cœleſtia, diuinaq;, ut certa æternaq;, humana uero ut uarietati, ac mortalitati obnoxia.* Hinc *igitur non philoſophos modo, uerum indoctorum quoque conſenſum hominum, fortunæ nomen eſſe commentos, quod commotiones eius ancipites eſſent, uariæ, inconſtantes & tanquam ex improuiſo rato, ab impetuq; ferrentur.* Quippe *cum feræ quoque eodem à uerbo, ſimiliq; ex euentu & cauſa eſſent uocatæ, feruntur enim & ipſæ impetu tantum ſuo.* Poſt *hæc omnia uenit in mentem* Platonis *inducentis concionantem* Deum *in creandis rebus apud optimates ſuos, ſtellas ſcilicet, qbus ſingulis pares delegiſſet animas, pariaq; tribuiſſet curricula, ſtatuentemq; ex præfinito illis, rebus uti proſpicerent inferioribus, ac dantem ijs leges, iuraq; ineuitabilia.* Dein, *ut qualitas ipſa ſermonũ tulit, allatum quoq; eſt in medium* Gregorij Pontificis *dictum illud, Conſtitutum eſſe homini, quantum uel*

proſperitas ſulleuaret eum uel feriret aduerſitas, quoq; etiam die, & quo eēt etiam mortis genere interiturus. Nec contemptui eſt habitum Virgilianum illud.

Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum.

Quæ cuncta eò uiderentur ſpectare, ut fortuna ipſa fatū quoq; ſequeretur rerumq́; ordinem, ac ſeriem à Deo in initio præſtitutum, Cuius ipſius è Platonis ſententia uideri poſſent ſtellæ executrices eē, ac miniſtræ. Cum ſtellarum ipſarum in rebus his inferioribus tanta uis cerneretur, quoddamq́; quaſi imperium, ab illis enim & tempora delabi, & rerum manare prouentus, ac uitas ſimul animantium, eorumq́; interitum. Ad hæc aliarum in alias ex immutatione conuerſionem, ac tranſitum. Ab his etiam ipſis alimentorum exiſtere ubertatem, atq; inopiam, ſerenitates, ac procellas, æſtus ac frigora, ſiccitates atq; humectationes nimias. Vt præterquam hominum uoluntatibus, cæteris ſanè præſcriberent omnibus, quæ inferiore hoc in mundo, naturali gererentur & ordine, & lege, qua de re dicturi hoc libro ſumus, & pro ſyderum ipſorum natura, & pro hominum conditione, ac ſtatu. Neq; enim aut omnia ſunt ad ſydera referenda, aut rurſus cuncta ad hominum uolūtates, uitæq; ipſorum inſtitutiões, ac munera. Nam qđ obſecro cum aſtris? ſi mihi eſſe hodie de aſſo magis libuerit, quàm de elixo, aut ſi maluit Virgilius dicere.

„ Hæc ſunt, quæ noſtra liceat te uoce moneri.

Cum doceri, poſſet etiam cum dignitate? Sed ille aures potius conſuluit, quàm ut de titillatione Veneris, Mercurijq́;, aut utriuſq; traheretur impulſu. Quid rurſus humanis cum uoluntatibus, ac ſtudijs, ſi æſtatem

hanc maxime humidam ſenſimus, atq; imbricoſam, præteritam uero hiemem, præter temporis qualitatem, ac regionis, abunde tepeſcentem? Aut ſi uuarum nullum, pomorum uero prouentum maxime uberem habuerimus? Nec *nos deterrebit* Ioannes Picus *magnatum nobilitate, tum etiam ingenio, ac doctrina uir, qui nuper diruere prorſus ſyderalem conatus eſt diſciplinam.* Cui *quo minus ipſi reſpondeamus, labore eo nos omni liberauit uir in omni diſciplinæ genere clarus, ac perquam acutus* Lucius Bellantus, *cui ætas noſtra multum profecto debet, debituri autem longe amplius poſteri, ne ad eos tanta hæc indignitas penetraret.* Quid *enim indignius, quàm tot ſeculorum tradita, tot excellentium hominum uelle inuenta labefacere, et quæ diſciplinarum eſt omnium antiquiſſima, eã longo poſt tempore iſectari?* Videlicet Picus *noſter (uoco eum noſtrum, quia magna mecum beneuolentia cõiunctus fuit, quodq; doctiſſimum quenq; maxime mihi familiarem atq; amicum ſtatuo) tractus ipſe quidem exemplo eſt aut* Pyrrhonis, *qui phyſicam, & moralem omnem doctrinam euertere conatus eſt olim, aut* Laurentij Vallenſis, *qui nuper uel decem prædicamentorũ ſeriem, ne* Dialecticam *dicam omnem, ut ſubrueret, qđ non tentauit?* Ariſtoteles *eruditiſſimus pariter, atq; obſeruatiſſimus naturalium rerum uir, in libris, qui de animalibus dicuntur, multa tradit per obſeruationem in genere hominum uniuerſo comperta,* Vt *quæ de auribus, de fronte, de ſupercilijs, de labris, de oculis, de pedibus ab illo referuntur, quæ quidem ipſa propenſionum animi non incerta habeant indicia, & ſigna.*

Quis hæc, dixerit quiſpiam, in uniuerſum obſeruauit? Et multa & plurima, & innumerabilia obſeruarunt ſecula, & plurimi, & maximi & præſtantiſſimi uiri, Et, quod idem inquit Ariſtoteles, *infinities quæ ipſe per quireret, eadem illa fuiſſe & diſputata, & tradita, & iiſdem ratiocinationibus ex occulto deprõpta.* Cur *quæ ſo minus hoc contigerit in cœli & ſtellarum motibus, ac ſignificationibus perquirẽdis? & quod concedimus philoſophis medicis, iiſq;, qui in facultatibus uerſantur coniecturalibus, cur inuideamus Ægyptiis,* Babyloni*is,* Caldæ*is,* Phœni*cibus, qui infinita cognoſcendis, ac peruestigandis iis conſumpſerunt ſecula? Quid qđ natura hominibus ipſis conſulens quoſdam etiam ingenerare ſuo quodam tempore conſueuit, quibus* Dei Optimi Maximi *peculiari conceſſum ſit dono, etiam abſtruſiſſima conſtituendis diſciplinis aperire mortalibus, quantum ſcilicet captus ipſe ferat humanus. Quanquam & quæ à* Prophetis *ſunt prædicta, ut de* Sibyllis *taceam, quod eam rem* Cicero *in dubium reuocet, & captum, & uires uidentur exceſſiſſe humanas.* Sed Bellã*tio, ut fortiſſimo duci, prouincia relinquatur ſua.* Nos *autem* COLOTI *libro hoc tentabimus, quantum res ipſa tulerit, manifeſtum facere, fortunam uires ſuas potiſſimum per ſtellarum curſus in rebus hominũ exercere, non quod eorum prudentia nultas illarum effectiones non poſſit longius quoq; auertere, ſed quod nequaquã omnia, aut propter animi noſtri impotentiã, nimiasq; cupiditates, aut quia in quibuſdam illarum ſit uis longe ualentiſſima, materia etiam ipſa parum noſtris fauente propoſitis, ac conſiliis.*

PRIMAS QVASDAM COMMOTIO/
nes ambiente ab aere excitari.

MBIENTEM *Hũc aera primas*
illas excitare commotiunculas, quæ in
a *tellectum mox cieant, ſeu appetitum,*
author eſt Ariſtoteles. Poſt *ceſſationem*
enim, atq; quietem, ſolere nos ipſos etiā
repente ad agendum exurgere, deq; ocio ad negocium
ſtatim rapi. Putat *igitur motus eos extrinſecus ab am/*
biente ſuſcitari, eſſeq; alios qui διάνοιαν *moueant, aut*
ὄρεξιν, *alios qui totum animal.* Harum *uero motionū*
animam noſtram minime eſſe cauſam, uerum ambien
tem aera, effici enim ea è motione, ut homo ipſe commo
nefiat eorum, quæ uel nocitura ſint, uel è contrario pro/
futura, quæq; aut deſint, aut ſi adſint, timeatur, ne quo
pacto, uel diffluant, uel eripiantur, quæ ue ipſa uolupta
tem ſint allatura, aut utilitatem aliquam, ſiue dignita/
tem, authoritatemq; ſiue cognitionem deniq;, atq; peri/
tiam, quæq; aliæ appetitiones noſtræ ſunt, quippe quæ
in anima ipſa, ab uiſione, ac ui ingenerantur illa, quæ
φαντασία *dicta eſt à* Græcis *ſcriptoribus, noſtri tum*
uiſum appellant, tum uiſionem. Si *enim uiſiones hæ de/*
fuerint, ac ſimulacra, deerunt cupiditates quoq;, appe
tendiq; uis omnis euaneſcet. Ad *ambientem igitur, ae/*
raq; ad ipſum, excitationem illam primigeniam referē
dam eſſe, natura ipſa nos docet, principiumq; commo/
tionis noſtræ, ſiue ad illa, quæ cogitationem moueant ſi/
ue appetitum, eò etiam ſpectare, ex aere nanq; ſpira/
mus, Etenim *ſpiritus ſi defuerit, deerit etiam uita.* Nec

temere maiores noſtri, nec improprie, ſuo id eſt Latino *nomine ſpiritum, qui* Græco *eſt* ἀὴρ, *uocauere*, Nec *du bitauit maximus* Poeta *dicere.*

» Atq; *in uentos uita receſſit.*

Recte *igitur qui dixerunt aera receptaculum eſſe, & tanquam penu eorum omnium, quæ è terra, atq; aqs exhalant, euaporant, aſpirant.* Nanq; *uti cuncta admit tit recipitq́; in ſeſe, ſic cuncta quoq; remittit, & tanquā mutuo acceptum, loco, ac tempore ſuo reddit.*

Varietates in aere contingentes à ſtellis proficiſci.

A *tq; hæc quidem omnia ſtellarum beneficio & opera, præcipue autem ſolis, ac* Lunæ, *ut illi quoq; ipſi motus, quos in nobis aer ciet, ad ſtellas ſint omnino referendi.* Nam *& turbari aerem, & ſereneſcere, ac nunc conca leſcere plus nimio, nunc perfrigere, humeſcere itē atq; areſieri, aliterq́;, atq; aliter mutari, ac uariare, quis non uidet, à* Sole, Luna, *& ſtellis hoc ipſum proficiſci?* Cū *in aere perinde, ac in materia quaſi quadā ſtellæ ipſæ, ut informatrices uerſentur, officioq; funguntur ſuo.* An *non craſſo ſub cœlo hebetiora plerunq; naſci ingenia cernimus? in tenuiori uero peracuta ſanè, ac magis magisq; excitata? proceriora alibi corpora, breuiora ali bi.* Igitur *ſi ab aere, de quo ſpiramus, & in quo uiuimus primigenij illi exiſtunt motus, ipſeq́; aer campus è qua ſi quidam, in quo* Sol *uerſetur, ac* Luna *cum ſtellis reli quis, quis dubitet referendos illos eſſe ad ſydera, eorūq́; ad effectiones, ac munera?* An *temere fortaſſe dictum eſt ab homine ipſo hominem atq; à* Sole *gigni?* Nam *quod mouentur corpora, quod ab ambiente, noſtra ex*

citatur, atq; expergiſcitur anima, id à ſtellis ut pote ma tricibus proficiſcitur, atq; exiſtit. Æque enim, ac in ma teria artifices ac multo etiam liberius ſtellæ ipſæ in ele mentis, ut informatrices munus atque officium aſſi duo obeunt ſuum.

Inferiora oia pter hoīum uolūtates, ſtellis eē ſubiecta.

Quocirca ſi fatum lex eſt ac regula naturæ à Deo præſcri pta, ſi natura eiuſdem & materia, & inſtrumēta ſunt ea, quæ re℞ dicuntur elementa, ſi ſtellæ deniq; ſua in ijs & iura exercent, & iperia, an temerariū tibi aut pa℞ forte ratiōale uideatur, quod ſtellas fati ipſius miniſtras diximus, executricesq; naturæ munerum, diuinæq; cō ſtitutionis? Vt præterquam uoluntates ipſæ hominū, cætera inferiora omnia illa℞ ſequantur agitatiōes, atq; curricula. Hæc autē quæ dicimus, eiuſmodi quidē ſunt, ut nec fato ſubiecta ſint cuncta, nec rurſus pro hominū cuncta adminiſtrentur uoluntate, ac conſilijs.

Alia fato prouenire, alia contingenter.

F *atum uero intellegi uolumus cauſarum ſiue ordinem, ſiue ſeriem, e quibus ut alia neceſſario quidem prouenī unt, quippe quorum cauſæ neceſſariæ ipſæ ſint, ſic alia contingenter, atq; ex euentu, quando ne eueniant, uel multa quoq; ipedire, ac prohibere ſimul poſſunt. Itaq; fato quæ fiunt, minime quidem omnia, ſed quædam tantum neceſſaria eſſe dicimus, mutariq; ea, aut probi beri nullo modo poſſe, quominus ordinem, progreſſio nem, ac ſeriem ſequātur ſuā. Etenim, q̄ diu ſtatus hic re℞ perſiſtet, ac mundi, Solq; ab ortu feretur in occaſum,*

dies quidem nobis erit, rurſus uero cũ ab occaſu ad ortum, nox. Quàm diu etiam ab æquis, ac medijs cœli partibus auſtrum uerſus, Sol mouebitur, rurſusq; ab auſtro uerſus ſeptentrionem, quatuor anni tempora de acceſſu eius conſtituentur, ac reditu ad locum unde diſceſſerat. Eiuſmodi enim cauſæ neceſſariæ ſunt, nec mutari queunt, aut aliquo illis pacto obuiam iri poteſt. Fati etiam neceſſitati, ac rerũ ordini tribuimus hoīem gigni ab homine, bouem à boue, ab aquila aquilam, mugilemq; à mugile, ſuisq; è ſeminibus ac principijs arbores, herbas, frutices ortum ducere. Sic enim ab initio hæc ipſa conſtituta, Dei iuſſu perpetuum ſeruant tenorem, ſeriemq; perpetuam. Ideoq; neceſſarius eorum eſt prouentus, neceſſaria generatio, ac fato ſuo, ſuaq; ſerie ac conſtitutione & reguntur & conſeruantur rerum omnium ſpecies. An non à fato eſt, fatiq; ab neceſſitate ductũ, quæ oriantur cuncta occidere? Dices fatale quoq; eſſe, ac neceſſarium, hominem ægrotare. Poteſt id quidem fieri, atq; eo quidem pacto fieri, ut prohiberi tamẽ uel omnino queat, uel magna è parte morbus ipſe leuari, quoniam aduerſa ualetudo, noſtra non raro de cauſa culpaq; proficiſcitur, nec pauci ad obitum uſq; perpetua uſi ſunt ſanitate, perinde ut nonnulli ab ortu ipſo aſſiduis grauati fuere ægritudinibus, perniciosisq; ab humoribus circunſeſſi.

Alia neceſſaria eſſe, alia poſſibilia & euentitia.

Igitur eorum quæ ſunt, quæq; eſſe poſſunt, atq; à noſtri temporis philoſophis dicuntur poſſibilia, alia neceſſaria quidem ſunt, euentitia uero alia. Neceſſarium autẽ,

*ac poſſibile ſimul eſt, uiro & fœmina coeuntibus, ho-
minem naſci,* At *poſſibile, atq; euentitium,* Ciceronem
agentem pro Milone *cauſam in ea defendenda ſuperio
rem euadere.* Poſſibile *item, atq; eueniens, occaſo* Sole
ſtatim pluere, neceſſarium uero, noctem ſequi. At *nulla
fit neceſſitate, occaſo ut ſole pluat, aut ut ne pluat, quã
do alterutrũ põt cõtingere.* Quibus *è rebus id efficitur,
ut eorũ q̃ eẽ pñt, quæq; poſſibilia dicũtur, alia ſint &
poſſibilia ſimul et neceſſaria, alia uero poſſibilia atq;
euentitia, atq; hæc quidẽ, q̃d cauſæ ipſæ nullo ſint pacto
neceſſariæ, illa uero cõtra, q̃d oĩno neceſſariæ.* Quale
*igitur fatũ, de quo ipſi loq̃mur, cõſtituamus, ex his ipſis
poteſt apertè iam intellegi, quod ut manifeſtius etiam
intellegatur, ſic habeto.* Noſtrum *prorſus eſſe, noſtraq;
in poteſtate collocatum, uelle nolle hoc uel illud, appete
re, non appetere, aſſentire aut diſſentire, eligere, aut reij
cere, ſequi, aut declinare, quæq; alia eiuſdem ſunt modi,
quæ noſtro quidem arbitratu, uel ſuſcipienda ſint, uel
prætermittenda.* Aliena *uero ſunt diuitiæ, honor, magi-
ſtratus, clientelæ, quæq; alia optari à nobis ſoleant, ma
gis quàm ut ea iuris noſtri aut ſint, aut redigi in ditio
nem noſtram facile queant.* Inter *utrunque igitur euen-
tum boni maliq; rectè dictum eſt à* Ptolomæo, *ſapien-
tem animam conferre cœleſtibus actionibus, perinde,
ut optimus agricola arando expurgandoq; conferat
naturæ. Etenim uertendo ſæpius terram, ferociorem
eam reddit, ac nunc occando, quæq; ſata ſunt, ſarculis
proſequendo, nunc manu legendo herbas inutileis, ac
malignas, ubertati plurimum adiumenti affert, ac meſ
ſi.* R*urſus, poſſe eum qui ſciẽs ſit, multos ſtellarum effe-*

» ctus auertere, quando naturam earum cognitam habeat, ſeq; ante quàm effectus ipſi ſequantur, & præparare, & munire. Admonet igitur his dictis libertatis nos noſtræ Ptolemæus, quod & bonis à cœlo promiſſis non paruum addere cumulum ipſi poſſimus, & mala, tum cauendo, tum eorum naturam intellegendo, declinandoq;, quæ nocendi uim habeant, quæq; portendantur incommoda, pericula ue, ea uel ex toto, uel magna etiam è parte prohibere, adhibitaq; prudentia repellere. Quod ſi nequaquàm præſtare ualuerimus, id tandem præſtabimus, uti tolerandis nos illis præparemus, muniamusq; conſtantia, & fortitudine. Quæ enim prouiſa ſunt & ante cognita, nec tantum ſecum impetus afferunt, ac nouitatis, & minus ſunt grauia, minusq; toleratu difficilia. Cum ècontrario quæ repente, ac præter ſpem, opinionemq; obijciuntur, & concutiant animum, & animi ipſius uires proſternant.

» Alibi quoq; ait, decreta ſtellarum haudquaquam prætorijs decretis eſſe ſimilia, quorum ea quidem natura eſt, uti pœna ſtatim ijs ſit luenda, minime q̃ paruerint. Quocirca in utranq; partem quæ à cœlo portenduntur, tum prohiberi, tum leniri ingenio & arte poſſunt. Vbi damnum minantur, aut periculoſum aliquid, & foueri ac tanquam allici, ubi blandiri uidentur, ſucceſſusq; polliceri feliceis.

Fortunam fato famulari.

Bene igitur, proq; rei de qua agitur natura, dictũ eſt à nobis, fortunam fato obſeq, & cum fatum neceſſitate utitur, et cum nulla prorſus ui adhibita, iuribus tñ, ac par

ſibus incumbit ſuis, permittitq́; nobis ipſis id ſequi, aut declinare, qđ & placuerit, & in rem noſtram magis conducere cenſuerimus. Ne autem uideamur tanta hac in re à Theologis forte noſtris diſcrepare, aliud'ue ſentire, q̃ qđ Chriſtianum decet hoīem, afferam Ptolemæi eiuſdem enūtiatum quoddam, qđ ad bonā ſpectat fortunationem, poſt ēt Thomæ referam Aqnatis ſententiā in hoc ipſo etiam fortunationis genere, ac tractatu. Cū
" in eodem inqt minuto ambo luminaria fuerint, ſi aſcē
" dit benefica, natus æque ſanè in omnibus quæ incide
" rint, bene fortunatus erit. Simili modo ab ortu atque
" occaſu inuicem ſi opponentur. Sin malefica in aſcendē
" te fuerit, contrarium ſentias. Audiamus nunc Tho
" mam in ijs quæ aduerſus Gentiles ſcripſit, aſſeuerātem
" hominem ipſum quia è corpore quidem conſtet, cœleſti
" bus eſſe corporibus addictum, quia uero intellectu ſit
" præditus, angelis, quia autem uoluntate utatur, Deo,
" poſſe itaq; quippiam accidere, quod præter ſuum homi
" nis ſit ipſius propoſitum atq; intentionem. Idq́; pro cœ
" leſtium tamen corporum affectione, proq́; angelorum
" conſtitutione, aut ſummi etiam Dei. Tametſi Deus ipſe
" ſolus in ijs ipſis quæ ab hominibus eliguntur, habet ſeſe
" perinde, ut pſuaſor, cœleſtis aūt uis corporis pinde ut
" affectrix, qa uidelicet cœleſtium impreſſiones corporū
" noſtra hæc corpora ad eligendum id afficiunt, quod
" utile uideatur. Cum itaq; ex impreſſione quiſpiam cœ
" leſtium corporum, cauſarumq́; ſupiorū, ea qua dictum
" eſt uia inducitur ad eligendum utile quod appareat, et
" ſi utilitatem ipſam ratione nequaq̃ metitur minimeq́; cō
" prehenſam habet, nihilo tamen minus intellectui eius

» tum ſupernis à ſubſtantijs ad eam ipſam intellegendã
» lumen accendi, tum Dei ipſius beneficentia & munere
» uoluntatem eiuſdem induci ad utilia eligenda, quorũ
» tamen rationem penitus habeat nullam. Indeq; bene
» fortunatum eum dici, maleq; econtrario fortunatum,
» ubi ſuperioribus quis à cauſis ad ea ducatur, quæ con-
» traria quidem ſint, eligenda. Differre autem tradit hoc
» ipſo, quod affectiones atq; impreſſiones cœleſtium cor
» porum humanis in corporibus naturaleis corporum
» ipſorum ingenerent propenſiones, ideoq; propenſionem
» ob eam cœleſtibus à corporibus inditam, non bene ſo-
» lum, aut male fortunatum quempiam dici, uerum eti-
» am aut bene natum, aut male. Atq; hæc in hanc qui-
» dem à Thoma dicuntur ſententiam, quibus non pauca
» quoq; ſubdit alia, quo manifeſtius oſtendat hominum
» corpora cœleſtibus affici à corporibus, ipſosq; affectus,
» propenſionem ingenerare, cuius admoniti & ad eli-
» gendum, & quod elegimus incitemur proſequendum
» Vt cum ſæpenumero aut odio trahimur, aut beneuolẽ
» tia, nequaquam tamen uim ipſam cœliq; affectionem
» exiſtimat tanti ullo pacto eſſe momenti, ut eò uis ea per
» tingat, eueh aturq; quo uis ipſa ſpiritualis. Qua de re
» cœleſtem affectionem ut inferiorem ac minus ualidam
» nullo pacto eò ſe efferre, quo extolleretur humana. Pro-
» indeq; hominibus tum bona tum mala accidere, quo-
» rum quidem ſiue ad cœleſtia habeatur corpora, ſiue ad
» angelos relatio, ea tamen ipſa in bonorum genere for-
» tuitorum eſſe collocanda. Sin autem ad Deum, ea uero
» nullo pacto habenda eſſe fortuita. Nihil enim tale eſſe
» poſſe, quod Dei prætereat cognitionem, accidatq; illi ut

» euentiuum. Ad hæc idem ipſe author eſt, hominem cũ
» ad eligendum aliquid, cœleſti afficitur à corpore, illu/
» ſtraturq; ab angelo, ac ſuaſu Dei commonefactioneq; in
» ducitur, in proſequenda quidem electione, fauorem ac
» ſuffragium ab his ipſis ſic ſortiri, ut non à Deo ſolum
» atq; ab angelis proficiſci id ipſum poſſit, uerum etiam
» cœleſtibus à corporibus. quippe cum ſita eiuſmodi uis
in corpore ipſo ſit. Nec uero Aſtrologia noſtri temporis non ineptos quoſdam aſſertores habet, nec è latinis tantum hominibus, uerum etiam Aegyptijs, Arabibusq; quorum in ſcriptis utinam non uel plurima ineſſent, etiam anilia, nec riſu modo, uerum etiam quæ deſpuantur grauibus à uiris digna. Quod malum utinam nõ & alias quaſdam inuaſiſſet diſciplinas, dum aut parum intellectis, aut perperam forte acceptis ueterum ſententijs, in id ſit deuentum, ut ſtudiorum noſtræ ſuperiorisq; ætatis hominum non uideatur finis eſſe noſſe, ac ſcire, uerum litigare, & quaq; ſuper re etiam digladiari. Quo effectum eſt, præter admodum pauca nihil ut non ſit in ſcholis ipſis litigioſum. Nec uero maxime & acutus & doctus uir Ioannes Scotus non idè quoq; & ſentit & tradit, cum non inficiatur cœleſtia corpora ius in elementis authoritatemq; habere, itemq; in permiſtis, animalibusq; atq; inanimalibus, inſtrumentis quoq; in ipſis ſenſuum. Quid quod nequaquam ius illis adimit ac uim (quando ſenſus ipſi à cœlo cœleſtibusq; à corporibus aut perficiuntur, aut manci exiſtũt minimeq; abſoluti) quin poteſtatem quoq; ac iuriſdictionem quaſi quandam ad intellectionem quoq; habere ualeant. Iactis igitur quibuſdam quaſi fundamentis, atq;

ijs potiſſimum ducibus, quorum opiniones uel potius
ſententias retulimus, ad ea quæ dicenda reſtant, fidenti
us accinganiur, oſtenſuri, & bonos pariter malosq; euē
tus à ſtellis portendi, atque à cœlo naſcentibus homini/
bus. Tunc uero effectus ab ijs in genitura ſignificatos
ſuccedere, cum tempus præſtitutum aduenerit, inde eti
am fieri, ut quæ euentitia nobis ſint, ab ſtellis tamen ip/
ſis, ut quæ noſtra afficiant corpora, & ſuſcitentur ini/
tio, innuanturq́;, & poſt etiam cum tempus ipſum
ematuruit, afferantur. Itaq; quæ repentina nobis acci/
dant, à cœlo tamen ac ſtellis non ut repentina accide
re, uerum ſuo motu, ſuisq́; momentis, ſpatijs, ac progreſ
ſionibus inuehi, & tanquam pedibus progredi ſuis.
Itaq; operæpretium fuerit Senecam audire, de his quo
» *q; ad Martiam dicentem, Videbis micanti uno ſyde/*
» *re, omnia impleri, Solem quotidiano curſu diei noctis/*
» *q́; ſpatia ſignantem, annuo æſtates, hiemesq́; æqualius/*
» *q́; diuidentem. Videbis nocturnam lunæ ſucceſſionem*
» *à fraternis occurſibus lene remiſſumq́; lumen mutuan/*
» *tem, & modo occultam, modo toto ore teris imminen/*
» *tem, acceſſionibus damnisq́; mutabilem, ſemp proxi/*
» *mæ diſſimilem. Videbis qnq; ſydera diuerſas agentia*
» *uias, et in contrarium præcipiti mundo nitentia. Ex ho*
» *rum leuiſſimis motibus fortunæ populorum diſponun*
» *tur, & maxima ac minima perinde formātur, prout*
» *æquum, iniquum'ue ſydus inceſſit.*

Bona fortunæ à cœlo & ſtellis promitti.

Et quoniam fortuna uim in ijs præcipue oſtendit ſuam,
quæ tum externa, tum ſua fortunæ ipſius dicuntur bona,

de his primum dicemus, allaturi de aſtrologia ſtellarum poſitus, atq; configurationes, quæ uel bona annunciare, uel mala cuiusq; generis conſuerint tum in hominum genituris, tum in annorum conuerſionibus. tum etiam in ſuſcipiendis negocijs. Quod autem Iuppiter, ac Venus beneficæ dicantur ſtellæ, de ijs captim tamen exempla quaſi quædam in pollicendis bonis, eaq; per pauca referemus. Iuppiter in horoſcopo hoc eſt in aſcendente cœli parte ad exortum partiliter conſtitutus, in ſignoq; preſertim domeſtico & peculiari, aut in quo ipſe extollitur, diurnaq; in genitura pergens ipſe recto inceſſu, magiſtratus portendit, ac dignitates, aliaq; item bona ei cuius ea genitura fuerit, pro patriæ tamen ac parentum qualitate, ac meritis. Præcipue autem inter alia bona, hoc ipſum adipiſcendo de magiſtratu à Ioue portenditur. Aſſequitur itaque uir ille promiſſum ſiue magiſtratum, ſiue dignitatem, bonum'ue aliud decreto à genitura tempore, cum uel in tertiam ab ipſo horoſcopo domum Iuppiter peruenerit, uel in quintam, aut etiam decimam undecimam'ue ni his tamen aliqua potentior obſtiterit. Seu tum cum in conuertendis annis inuentus ipſe fuerit aut aſcendere ab horoſcopo, aut etiam culminare, aut cum dignitate reſidere in cardinum eorum aliquo, qui genituræ tempore cœli angulos occupabant. Videtur igitur hoc ipſum cum acciderit, euentitium omnino eſſe, ut quidem eſt. Cauſa tamen id efficiens & ab hora genituræ manat, & à Ioue in horoſcopo feliciter collocato. Quod ſiqua hora hic ipſe magiſtratũ inibit, uel horoſcopum uel Iouem, infelix percuſſerit ſtella, Mars ſcilicet, aut Satur-

nus, quæ utraq; ſtella malefica à Mathematicis *dicitur, nimirum impedimentum aliquod incommodum'ue ſeu periculum ingerendo magiſtratu pro natura portẽditur aut* Saturni, *aut* Martis *proq; eius ſtatu, pro loco item, ac ſigno de quo hoſticum minitabitur.* Repentinũ *hoc autem cum eueniet, iure ſuo uidebitur, præterq; opinionem accidere, atq; expectationem, unde tamen ducat originem iam apparet.* Quod *quamuis ita ſe habeat, fortuitum tamen eſt. prouiſum uero, atq; ante cognitum poterit adhibita prudentia, aut prohiberi ex toto, aut non exigua ſaltem parte imminui.* Venus *genituræ cuiuſpiam tempore in horoſcopo conſtituta in ſignis familiaribus, aut etiam humanis, feliciterq; ſeſe habẽs ipſa quidem nocturna, omniq; detrimento, atq; impugnatione libera, ſacerdotium uiro illi pollicetur, cuius ea fuerit genitura, atq; eo dignius ſacerdotium, ſi ei* Iuppiter *blandiatur.* Aduenit *iam promiſſi ſacerdotij tempus, præſtaturq; promiſſum.* Ea *præſtatio euentitia eſt, ac repentina, propter ſacerdotis obitum, qui ſacerdotio illi præerat.* Genituræ *tamen tempore ſatis conſtat, à cœlo id eſſe promiſſum.* Ac *nihilominus conſequendo ſacerdotio uir ipſe & honeſtate morum, & opera induſtriaq; ſua, artibusq; alijs non parũ ſibi adiumentĩ afferre poteſt.* Tempus *autem ipſum quo ſacerdotium aſſequitur, eiusq; indipiſcitur poſſeſſionem, indicium faciet eorum, quæ in adminiſtrando euentura ſint ſacerdotio* Atq; *ipſi quidem euentus fortuiti ſunt futuri, cæterũ unde profecturi, uel fauentes ſtellæ, uel contra minitantes indicabunt.* Quod *ſi ſacerdos ipſe euentuum ipſorum fuerit ante admonitus ſiue felicium, ſiue infelicium, in*

utranq; partem præſtare haud parum poterit. Marcus Hordeonius Neapoli diſcedens Romam proficiſcitur conficiendi negocij ſui gratia. Exorta repente tempeſtate nocturnis imbribus tumefactus Lyris amnis, effractis nauiculæ retinaculis, quæ erat ad Traiectum, illam in mare propellit, quæ in ipſo hoſtio à fluctibus quaſſata ſubmergitur. Adueniens ad uadum Hordeonius arcetur à tranſitu, auulſa nauicula ac prætumeſcente flumine. Siquis itaq; natalitiam Hordeonij configuratione inſpexerit, aut annuæ conuerſionis, aut horæ diſceſſus eius ab Neapoli, inueniet pro fecto, Saturnum, aut Lunam, aut utranq; ſimul aut fixam aliquam ſimilis naturæ ſtellam peregrinationibus Hordeonij impedimentum ab aquis minitari, minitationisq; atque impedimenti illius tempus adeſſe, Quod ſi Martem forte iter infeſtantem habuiſſet, næ ille in latrones incidiſſet atque ſicarios, qui eum male habuiſſent, ac ferro forte graſſati in eum eſſent. Naſcente ſub primam noctem Sulpitio, Iuppiter cum Mercurio in octauo ab horoſcopo genituræ loco inuentus partiliter, Pollicitus eſt ei ſiue hæreditatem, ſiue pecuniariæ cuiuſpiam rei theſauri ue inuentionem, è qua uitæ ſibi familiaris ſubſtantiam comparaturus eſſet. Eius autem ſiue hæreditatis ſucceſſio, ſiue theſauri inuentio, rei ue quæ lucrum afferret, tempus cum haberet præfinitum, atq; à cœlo decretum, iam aduenit. Nam parietem cum ſubrueret, uaſculum inuenit aureorum plenum, eodem ferè tempore à patruo hæres inſtituitur. quid inuentione hac pecuniæ inopinatius, aut patrui bonorum ſucceſſione minus tunc expectatum? cum ille ætate eſſet integra, & corpore abun-

de ualido. Obtulit igitur Sulpitio fortuna, quod ſuo & decreto tempore, atq; ab ortu cœlum ipſum promiſerat. Qua è re liquido cernitur, fortunam, rerum quæ à ſtellis geniture promittuntur tempore, executricem eſſe, uel effectum eſſe ipſum potius. In lucem prodeunte Aurelio, Venus quarto in loco ab horoſcopo cum Mercurio, eoq; matutino, feliciter collocata, aut à ſeruitute in libertatem uindicabit Aurelium, aut ab ignobilitate in ſplendorem, atque claritudinem. Seruit hero ſuo Aurelius (nam direpta patria puer capitur) & fideliter & diligenter, eos in ſeruitute mores retinens, uti perquã liberalem inſtitutionem in rebus præ ſe ferret omnibus. Hoc igitur ob meritum ab hero manumittitur, & familia etiam donatur, in cognationem aſcitus. Vides ipſe quàm hæc omnia ex imparato? à cœlo tamen apparent ſignificata. Quemadmodum obſeruatio innumerabilium docuit ſeculorum, ac res ipſa manifeſtum facit. Itaque uiſa eſt fortuna ipſa in liberando Aurelio, repente è cœlo delapſa. Prodeunte è matris utero Venilio, Mars ſimul, ac Mercurius duodecimo in loco ſimul poſiti, & propter loci naturam, & propter ſocietatem parum probam, eas in Venilio propenſiones inſtillant, atque in improbitatem prolabentes affectiones, ut futurus ipſe ſit & perfidus, & rapax, & depoſitæ pecuniæ abnegator, unde & accuſationes timẽdæ illi ſint, & ciuilibus à legibus conſtituta ſupplicia. Adoleſcit igitur intemperatis moribus, conflictaturq; cum improbis, & male inſtitutis ciuibus, paulatimq; aſſueſcit furari, fidem fallere, peierare, commercia polluere. Trahitur inde ad prætorem in iudicium, conuin

citur, condemnatur, luit tandem pœnas à legibus conſti tutas. De mala igitur *ſtellarum collocatione ac ſocieta-te* Venilius *propendebat in improbitatem, ac perfidiã quam propenſionem & fouerunt inſtitutiones prauæ, & auxerunt improborum conſuetudines, impuræq; conflictationes ciuium.* Ex hac itaq; *aſſuetudine confir-mata eius uoluntas eſt ad ſequendam improbitatem, cui ratio ita locum dedit, ut prætorio tandem iudicio pœnas ſcelerum ſuorum dederit.* Fortuna *igitur hunc illi exitum attulit.* Atq; *hæc illa quidẽ iniqua eſt, paſ-ſimq; aduerſans fortuna, quæ uolũtate hominis progreſ ſim corrupta, proſtrataq; prorſus ratione, in præceps tã dem hominem ipſum rapit.* Et *aſtra quidem, ac cœlum munus exercent ſuum, uires dum proprias easq; ſeu co gnitas homini, ſeu incognitas, conficiendis tamen infe rioribus his admouent, quo uarietati proſpiciant rerũ ſine qua natura ipſa perfici, ac conſumari nullo modo queat.* Cæterum *quis eſt, qui ignoret ciuilibus à legi-bus coerceri uiolentiam ac rapinas, condemnari furta, affici ſupplicio periuria, creditæq; pecuniæ minime ſer-uatam fidem?* Habuit *in lucem ueniens* Pellianus *no-cturnis tamen in tenebris* Saturnum, *ac* Mercurium *unà coniunctos in ſexto ab horoſcopo loco, qui ſuapte natura maleficus perhibetur.* Copulatio *hæc, eoq; in lo co, ni alia obſtiterint, quæ malum prohibeant,* Pellia-*num indicant, improbum ipſum quidem futurum, & conquinatis, ac peruerſis moribus, quin adulteri-narum quoque authorem litterarum.* Cui *copulatio-ni quod* Mars *fuerit infeliciter quadrangulatus, ĩplica tum in eũ ac circumuentũ maximis neceſſitudinibus,*

pluriminisq́; ſimul malis inuolutum, publicus magiſtra
tus animaduertet. Et hæc quoq; & deteriora longe ma
la inuehit fortuna, malarum cœli configurationū execu
trix, ac miniſtra. Etenim uoluntas ipſa hominis pra/
uis ubi occupabitur actionibus, minimeq́; appetitioni/
bus aduerſabitur intemperatis, tum publica lex id eſt
ciuium conſenſus omnium, priuatorum proſpicit neſa/
rijs actibus, criminaq́; iſectatur ſupplicijs. Prætorio itaq;
iudicio, ac decreto publico Pellianus admiſſi facinoris
pœnas luit. Hoc ipſum, aliaq́; flagitia palàm faciunt,
hominem ſi intra rationis gyrum cobibere ſe, & appe
titui frenum adhibere uoluerit, minimeq́; uoluntatem
efferri ſinet, ſtellarum configurationes, inditasq́; à cœ/
lo propenſiones, uirtute ſuperaturum. Dices coegit Pel/
lianum paupertas, anguſtiaq; rei familiaris, uti uim
attulerit uiatori, uti pecunia corruptus falſum perhibue
rit teſtimonium, uti pretio etiam, ac mercede perſuaſus
adulterauerit litteras. Atqui uel etiam plurimū ſummis
circumuenti neceſſitatibas, & à flagitijs abhorrent, et
paupertatem tolerant magna cum uitæ integritate, &
animi firmitudine. Itaq; turpibus à facinoribus iccirco
abſtinent, quia & uolunt ipſi, & in animum induxe
runt ſuum, malle omnia perpeti, quàm ab honeſto tan
tiſper faceſſere. Tertullus matris cum prodiret ex utero,
ac diurnum eſſet tempus, Martem habuit ac Mercuriū
ſexto in loco ab aſcendente cœli parte, unà copulatos,
Lunam uero plenam hoſtileis in eos uibrantem radi/
os, augentemq́; peruerſas illorum meditationes. Ob hác
igitur maxime noxiam cœli poſitionem, Tertullus nō ra
ro fuit ad prætorem ab accuſatoribus tractus, dum in/

ditis

ditis ipſe à cœlo propenſionibus rapitur, ac nunc ī carcerem coniectus ac uicula, nunc tortus, excruciatuſq;, aut ob ſeruorum ignobiliumq; hominum calumnias, ſeu coniectorum in carcerem, aut ob admiſſorum criminum cauſas à prætoribus male habetur. Itaq; uitam quàm calamitoſiſſime & egit, & finiuit. Negabit hæc fortaſſe aliquis ſyderalis cognitionis parum ſtudioſus, inficiabiturq;, eas ſtellis ac cœlo uires ineſſe, tantamq; authoritatem. At non inficiabitur Ioannes Scotus, uir acutiſſimus, ac maxime probatus Theologus, qui tradat, Dæmonas illos malos ignorare quidem ipſos futura niſi aut coniectura utantur, quemadmodum & homines utuntur ipſi, aut quia è ſtellarum animaduerſione, atq; à cœli motibus futura percipiant, quod uir tantopere eruditus, uerſatuſq; adeo diuinis naturalibuſq; ī cauſis cum dicit, aſſeueratq;, an aliud dicit, quàm qđ corpora illis noſtra ita ſubiecta, atque addicta ſunt, ut ad propenſiones ab illis inſitas, pro uirium qualitate, roboreq; moueantur? non ut coercere tamen illa nos ualeāt, dum ne uolentes quidem ipſi aſſentiamur, manuſq; illis præbeamus uinciendas. Idem etiam author aſſerit ſolere Aſtrologos uera pronunciare de moribus hominum, deq; illorum applicationibus, nimiam quidem ob propenſionem à cœlo illis atq; à ſtellis inditam, dū ratione repudiata illam tantum appetendi ſequuntur partem, quæ ſenſui uni obſequitur, illiq; ſoli ī hæret, quādo cogitationes ſunt hominum in malum pronæ. Quā quidem ob ſententiam confiteri neceſſe eſt, & cœlum, & ſtellas, ratione ubi abiecerimus, dominandoſq; nos ipſos ſenſibus tradiderimus, maliſq; corporis uoluptati

bus, illis tantum appetitionibus deditis, quæ homini cum belluis ſunt communes, noſtris in actionibus, uo luntatibus, conſilijsq; ius, imperiumq; ſuum exercitaturas. Etenim ſenſibus omni qui eſt è parte deditus, illisq; tantum addictus, corporei cum illi ſint, corporaq; ipſa noſtra cœli, ſtellarumq; agitationibus, ac naturis addicta, nimirum hoc ipſo in homine, eiusq; in cogitationibus, agitationibus, electionibus, cõſilijs, actibusq;, eiecta prorſus ratione, cœli uis regnabit, ac ſyderum, illumq; impotenter ſecum rapiet.

Quanta uis ſit ſtellarum in bonis corporis.

Quâta igitur cœli, ſtellarumq; uis ipſa ſit, atq; iuriſditio in ijs, quæ ad corpus, corporeosq; ad ſenſus pertinent, ad illa item, quæ corporis dicuntur bona, in utranq; etiam partem, paucis tanquam exemplis quibuſdam allatis oſtendimus, ut in bonis quoq; corporeis, itemq; etiam malis, fortunæ ipſius iura uel maxima quoq; ualentiſſimaq; appareant. Principio conſtituendis corporibus, regiones etiam ipſæ, nedum parentes, agnationesq; plurimum conferunt. Etenim regiones aliæ nigrum producunt, aliæ candidum corpus, hæ ſanguine redundans, illæ contra exangue. Sunt quæ procerum, aut macilentum, quæ ex aduerſo breue, aut craſſum, aut bene, temperanterq; ſibi conſtans, ac quadratum. Has autem ad res affectionesq; uires ſimul admiſcent ſuas & aer ambiens & natura ſoli, in quo quis naſcitur, educaturq;, et cœli circumuolitantis deſpectus, ac poſitura. Familiæ quoq;, atq; agnationes conſueuere peculiareis quoſdam progenerare corporum ſtatus, atq; concretiones. Signa

etiam cœleſtia uires ad hoc & ipſa quoq; ſuas particulatim adiũgunt, quorũ alia ratio hñda eſt, ubi primæ ſigni partes in alicuius genitura aſcenderint ab exortu, alia ubi mediæ aut ultimæ, neq; enim parũ intereſt. Cæterum qm̃ errantes ſtellæ, pinde, ut informatrices p cœlum feruntur, in quo tanq̃ artifices ĩ materia quæq; uerſatur ſua, primumq; Sol, ac luna pinde, ac duces locũ obtinent, quorũ alter qdem in cœlo uelut cordis, altera uero quaſi cerebri uicẽ gerat, uideamus qnq; ex erraticis ſtellis, quem corporis ſtatum, qualemq; compactionem quæq; ab inſita tantum ui propriaq; à natura cõſtituat, quoties genituræ fuerit dominatum ſortita, ĩ cœloq; feliciter, ac pro dignitate collocata. Saturnus igitur, ut nec regionis, nec parentũ, nec ſignorũ rõnẽ habeamus ullam, quæ qdem habenda eſt, ſuapte qdem natura, inſitaq; à ui, ac poteſtate, modicum effingit naſcentis hominis, corpus, idq; languidũ, atq; ĩbecillum et pallidũ, qđ tum malignis humoribus, tum latentibus ẽt doloribus non raro uexetur, laboretq; de uentris frigida conſtitutione, quin etiã oculis ſuffuſiones, malumq; inducet habitũ, caluitiũ quoq; & aquã intercutem, pterea podagram, morbum comitialẽ, ac pneumonicũ, ſpaſticumq;, ac neruorũ contractionem, pſertim male ubi fuerit ignobiliterq; collocatus, acceſſeritq; Lunæ etiam minax aſpectus, imminuto eius lumine, ac nocturno in tẽpore. Quas autem excitet in homine, ingeneretq; propenſiones ad appetendum, atq; ad uolẽdum, & quas ad affectiones illum applicet ſuapte, ut dictum eſt, natura, ne hoc quidem prætereũdum uidetur. Nã ſtellarũ quoq; aliarum cõmiſtiões, quibus ex ipſis genus homi

nium ſic uariat, uti uarietate ex ea, natura uideatur ab/ſolui in ijs & perfici ad quæ aſſidue intendit, ſunt illæ quidem innumerabiles, parumq; comprehenſæ. Satur/ninæ igitur propenſiones, & quos hodie peruulgate in/fluxus dicimus, ad tarditatem plerunq; ſpectant, cũcta/tionem, lentitudinem, auſteritatem, triſtitiam, futurorũ proſpectationem, parſimoniam, uehementiã, animad/uerſionem, occultarum cauſarum inquiſitionem, perti/naciam, patientiam, ac propoſiti firmitatem. At ubi Sa/turnus indigne collocabitur, ad inuidentiam ſpectat, ad ſordem, ſqualorem, metum, ſuſpicionem, auaritiã, maledicentiam, ſeductionem, ſolitudinem, ſuperſtitio/nem, erumnas, atq; ad ſui ipſius, nedum aliorum odi/um. Quod uero ad artes eas pertinet, quæ ſunt quæſtuo/ſæ, Saturninæ propenſiones plerunq; ad ruſticationem inuitant, fabriliaq; miniſteria, præcipueq; è ligno, ad ædificandas naues, ad ſtruendos currus, ad exercendã culinam, ad expurganda coria, ad eluendas cloacas, atq; ad res ſordidas. Nec te autem lateat, quàm ualide etiam impotenterq; ſtellæ male, atq; ignobiliter colloca/tæ in corpora graſſentur hominum, hoc ſic accipe, futu/rum illum aut gibberum, aut nanulum, aut paralyti/cum, aut incuruum, aut ridiculo deniq; corpore, in cu/ius genitura culminans Saturnus Martem de quadran/gulo, aut ex oppoſito loco minitantem aſpexerit, ipſe uero uel genituræ ipſius aduerſetur domino, uel uitæ da/tori benefica tamen nulla auxilium ferente. Idem Satur/nus ipſa ab adoleſcentia canitie illius fœdabit caput, cu/ius in genitura inter Solem ipſe, ac Lunam poſitus per/inde, ac circunſeſſus inuenietur. Illud etiam ſtella hæc

intentabit, ut in occultioribus corporis locis à medicis ſecetur is, qui Saturnum in lucem ueniens in occaſu ſortitus fuerit Lunam uero aut Saturno oppoſitam, aut quadrangulantem, ni forte benefica ſtella malum prohibuerit. Verum ne omnia uideamur uelle excutere, de Ioue quoq; pauca quædam delibemus. Is enim ab inſita ui ac ſuapte ingenio humani corporis ſtatum cum dignitate conſtituit ac pulchritudine, illuſtratq; colore eo qui argentum referre uideatur, pulchris oculis, multo & promiſſo capillo, toto deniq; corpore moderato. Ingenitæ uero à Ioue propenſiones in magnanimitatē proclinant, ac magnificentiam, in religionem, honeſtatem, miſericordiam, beneuolentiam, humanitatem, liberalitatem, magniloquentiam, dignam uiro uoluptatem, in benefaciendi item, beneq; dicendi, atq; inuenien di ſtudium. Has, ut diximus, propenſiones innuit Iupiter ab inſita ui, ac poteſtate, ubi ſcilicet in alicuius uiri genitura cum dignitate præerit. Contra indigne collocato, in luxum proclinabūt, atq; in oſtentationem, prodigentiam, fictam religionem, ruſticanum quēdam pudorē. Quin etiam ad fatuitatem, ſtoliditatem, uoluptatesq; iure odibiles, atq; inſectatione dignas. Morbi uero eius ſpectabunt in anginam, malumq; pulmonum, ac ſpiritus habitum, in neruorum reſolutionē, capitis dolores, ſudoresq; illos nimios, qui cardiacū indicant, quiq; male affectus ex inflatione ingenerantur, quæq; hodie à medicis uentoſitas dicitur, aut qui à cruditate manant. Quod ſi quæſtuoſas ad artes ignobiliter collocatus Iupiter quempiam inuitauerit, profectò artes eæ aut augurales erunt, aut ſacris in rebus, templiſq; uer

ſabũtur, aut in conciliãdis matrimonijs, aut in exigen dis portorijs, ſiue in athleticis certaminibus. Sed iã ad Martem trãſeamus, de eo quoq; pauca q̃dam dicturi, q̃n ſigillatim ea nos, diffuſiusq; ĩ libris exp̃ſſimus, quos cœleſtibus ac ſyderalibus q̃ rebus ſcripſimus, declaraui musq; q̃ erraticæ cuiusq; ſint propria et ingenituræ do minatu, & in diſtribuẽdis artibus, opificijsq;. Cõmotio nes à Marte ſuſcitatæ, q̃q; appetitum & titillãt, & irri tant, in rixas propẽdent atq; contentiões (inde.n propẽ ſiones à maioribus noſtris dictæ) in uiolẽtiam, rapinas arrogantiam, p̃uicaciam, contumaciam, excandeſcẽtiã, impatientiam, implacabilitatem, crudelitatem, impie tatem, belligeratiõem. In deorum item contemptum, in continentiam, temeritatem, conuiciationem, p̃ãpitatio nem, p̃fidiam. Corpus autem ĩpm cuius Mars erit conſti tutor, inflammabitur multo, atq; efferueſcẽte ſanguine ut color eius ſit ignitus, capillus rufus, oculi ſanguinolẽ ti & fœdi, trux ẽt uultus, portendãturq; nimia de ſan guinis æſtuatione inflãmatiões, febres acutæ, ac peſtilẽ tes, inſaniæ, ulcera, puſtulæ, abſceſſus, cancer. Eædem ẽt propẽſiones ad militiam inuitant, uitamq; in ea agen dam, atq; inter arma. Cæterum ubi ad arteis deuenie tur q̃ſtuoſas, propter ignobilem Martis collocationem, geniture tp̃e, artes ipſæ innuuntur ex igne & ferro, ut ferraria, furnaria, fornacalis, fuſoria, conflatoria, caupo naria, laniaria. Innuũtur & uulnera, & inuſtiões, rui næ quoq;, caſusq; è locis editioribus. Quas aũt Venus excitat propenſiões, eæ in res intendũt iucundas, ac uo luptarias, atq; in ornatum, & cultum, in delitias, mun ditias, leporẽ, elegantias, luxũ, nec minus in religionẽ,

pietatem, miſericordiā, integritatem, bñficentiā, amicitia cultum. Eadem ſtella mirū in modum cupiditatem excitat, honorū, dignitatis, ſacerdotij, pſertim ubi in genitura hominis fuerit cū dignitate collocata. Vbi uero ignobiliter, deſidiam portendit, obſcuritatem, probroſitatem, obiectionem, mulieroſitatem. Quæ ſi artes qdē inuenerit qſtuoſas, erunt ea organaria, pictura, pigmentaria, atq; earum ſimiles. Corpus lōgum efficit, candidū, oculos gratos, ac uenuſtos, capillos ēt multos gignit & molliter flexos. At male affecta morbos, uitiaq; in partibus corporis occultioribus, ac naturalibus portendit, malam item ſtomachi, iecinorisq; affectionē, alij profuſionem, fiſtulas, malū è potionibus, ac ueneficijs. Corpus uero cuius Mercurius author fuerit, medij qdem ſtatus erit, gracile tñ, ac pallidum, oculi uero honeſti, propenſiones ipſæ, atq; affectiōes pronæ qdē erūt i litteras, ſciētias, eloquētiæ ſtudiū, ſecretarū, atq; abditarū rerum, et diuinarum & humanarum peruestigationē, in negociatiōes, cōmercia, legationes, aduocatiōesq;, in cōputationem, diligentiā, ſolertiam, coniecturationē, ſagacitatē, frugalitatem, ſapiētiam. Sequitur aūt Mercurius i excitādis affectionibus, applicationibus naturas potiſſimū ſignorum & ſtellarū aliarum configuratiōes, atq; aſpectus. Itaq; ſi Luna male conſtituta, mala illū irradiatiōe pulſauerit, ſi & Mars item, malignorū humorū ſupfluentiam indicat, neruorūq; contractiōes, morbū quoque comitialem, ac deliriū. Sol, ac Luna uires ſuas harū cuiuſq; uel adiungunt, uel robur ac pſidium afferre ſuum abnuunt, pro ſua quidem collocatione, ac cœli ſtatu. In uniuerſum autem Sol fidei ſtudium p ſe fert, nobilitatē

ſtem ac generoſitatem, ad morum quoq; accendit cõpo ſitionem, ad religionem, atq; humanitatem, nõn tamen ut non & animi elationem exuſcitet, & ſpũs inflatio nem. Staturam uero corporis integram p̃ſtat, ac bene collocatus addit ad proceritatem, p̃ſtat & robur mem/ brorum, egregiamq; conſtitutionem, & totius corporis bonum habitum, oculos ẽt decoros, capillum uero fla/ uum. At Luna prona eſt ad ſplẽdorem, ad morũ egregi am compoſitionem ad honoris cupiditatem ac popula/ rem gratiam. In fingendo autem corpore, ſtaturaq; de/ cernenda ſigni maxime naturam ſeqtur, pulchritudinẽ tñ procurat, uitæ uero inæqualitatem q̃ natura eius eſt decernit. Corpori candorem affert, male tñ collocata, atq; affecta non modo maculis illud inficit, aut tetra ſcabie, uerum languidum efficit ac tremulũ, malignos aſſidue humores inſtillãs. Ex his igitur etſi non multis pro rei qdem magnitudine, ac diuerſitate, apte tamẽ et intellegere potes et ẽt iudicare, q̃ta cœli poteſtas ac ſtella rũ ſit, q̃ ualida ẽt uis, non in fortunæ ipſius modo bonis uerum ẽtiam corporis, nec corporis ſolum, uerum eti/ am animi, qua parte mens ipſa cogitatioq; atq; intelle gentia à ſenſibus ſubminiſtrata ſimulachra accipit, uiq; ab illa titillatur, qua & ad appetendum trahimur, & ad appetita conſequendum, uoluntate ad id propẽſius impulſa. Vt nonnunq̃ tanta ẽt uis ipſa ſit, impetuſq; adeo ualidus, ac p̃tinax, ut hoiem ip̃m de ſtatu ſuo. i. de rõnis poſſeſſione abſtractum impotenter, aut ſecum in præceps rapiat, aut trudat in inſaniam. Quid q̃d uis hæc ipſa cœleſtis, malignitaſq; configurationum nunc delirium induciat, nunc lymphationem, morboſq; ani/

motum alios. Siqdem in lucem ueniente aliquo, ſi Luna nullo prorſus copulationis genere iungetur horoſcopo, nulla item Mercurius familiaritate, ac uĩculo. Saturnus uero ĩ cardine conſtitutus fuerit, pſertim ſi nocturna erit genitura, aut ubi diurna, Mars cardinem tenuerit, potiſſimumq; in Cãcro, aut Virgine, aut Piſcibus, nimirum hic ipſe, q hac ſub cœli configuratione naſcetur, dæmoniacus futurus eſt, hocq; inſaniæ genare laborabit. Tãdem furore agitabitur, ubi ſub hac eadem configuratiõe Martis, ac Saturni natus qs fuerit, dum tñ Luna nulla prorſus rõne Mercurio copuletur. Quin ẽt aut inſanus futurus eſt aut lunaticus, q in lucem prodiens Solem, Lunamq; pariliter in aliquo cœli cardine coniunctos habuerit, ac tum Martem alio ẽ cardine illis quadrãgulã tem, tum Saturnum uel ẽregione, uel ẽ quadrãgulo eos hoſtiliter impugnantem. Nec temere igitur, nec pter rerũ naturam, ac rõnem dictum eſt à nobis fortunam, tñ fati miniſtram eſſe, illiq; & obſeq, & famulari, tum executricem eorum oĩum, q̃ à ſtellis portendantur, ac cœlo, uel ſuum ipſius cœli potius, ac ſtellarum effectum. Nã q̃ à cœlo in initio innuuntur, ea uidentur tanq̃ in motu poſita, deq; ui, ac poteſtate inſita in actionẽ progreſſim trãſitionem ſuam facere. Quemadmodum uſuuenit in arbuſculis, q̃ initio gemmas quaſi quaſdam trudũt, poſt in flores ſeſe induunt, inde in poma, q̃ ſenſim quoq; emature ſcunt. Atq; hic qdem ipſe fructus ab ipſo eſt initio, atq; ab ipſa gemmarum explicatione promiſſus. Has itaq; p progreſſiones, q̃ initio arbor uel innuit, uel promittit, ad fructum tandem perueniunt. Eundẽ quoq; in modum q̃ à primordio cœleſtes innuunt portendũt

q; configurationes, poſitusq; ſtellarum atq; habitus, ea ſuo tandem tpe, promiſſum fructū. i. effectum ipm ad ducunt, ſuos p motus, perq; progreſſiones, quem qdem effectum, ubi felix ipſe portenditur, ſtudio induſtriaq; noſtra & adiuuare poſſumus, & uberiorē reddere, ſic etiā meliorē, malū autem atq; infelicem uel lenire, uel oino auertere, uel non parua ſaltem ē pte imminuere. Quod item ſtudioſi rerum ruſticarum cultores pſtant, runcando, emundādo, ſarriēdo, riuum inducendo, ſtercorationem adhibēdo, terrā ſæpius fodiendo, dum nihil in agris remiſſum eſſe aut ſegne patiūtur, nullūq; relinquunt neglegentiæ locum. Et uero q̄q̄ nōnunq̄ uis maxima eſt cœli, eaq; fortaſſe inſupabilis, iuuerit tn̄, quod prudentis eſt officium hominis, illud grauiter pſtitiſſe, ne ignauiter ſuperemur. Ipſius uero bonæ fortunæ, eiusq; continuationis eadem eſt ratio, q̄ aduerſantis & malæ. Vt. n. ad malæ continuatiōem, ſic ad bonæ conueniunt & cœli, & ſignorum, & errātium pariter, fixarumq; ſtellarum ſitus, aſpectus, configuratiōes qualesq; hæ ab initio fuerint in bonum malū'ue commodū, aut incommodum, tales poſt effectiones erunt, talis etiam fortunæ euentus. Vbi enim configurationes omni ē pte ad fœlicitatem conuenerint, continuationem ſeruabunt in conferendis bonis, eaq; q̄ ex conuento et tanq̄ ex fœdere promiſſa ſunt amice, conſtanterq; pſtabunt. Sin miſtæ fuerint, atq; ex utroq; conſtabunt, ut & commoda & incommoda ſimul portendant. effectiones quoq; & euentus futuri ſunt miſti, atq; ex utroq; pariter proſpero & aduerſo. Quod ſi configurationes undiq; aduerſantes erunt & malæ, malorum non deerunt continua-

tiões, atq; aduerſitatum, tenorq; earum perinde, ac p/ petuus futurus. Quas ad res non nihil aiut addent, aut ex iiſdem dement patria, parentes, regio, inſtitutio, con/ ſuetudo, qn etiam religio, ac ſecta, in qua natus qſq; eſt atq; educatus, leges item ſub quarum inſtitutis, ac p̃/ ceptis in communi uiuitur. Quibus è rebus arbitror id effectum eſſe, lucide ut appareat, fortunam hinc, quan tum ſcilicet noſtra intereſt, euentitiam eſſe cauſam, & ut hodie loquuntur, ex contingenti, ac p accidẽs, illinc autem qua à cœlo producitur, atq; à ſyderibus, p natura leis, propriosq; ipſorum motus, atq; effectiões, cauſam eſſe p ſe, ſuisq; ad finem progredi è principiis, mediis, at q; agitationibus. Deus aũt ipſe Optimus Maximus tum ſua prouidẽtia & numine tum p Geniorũ hoc eſt An/ gelorũ intellegentiarũq; miniſteria, ſic oĩa et metitur et regit & diſpẽſat cuncta, ut noſtrũ nullo modo ſit ei uel le p̃ſcribere, aut diſpẽſationis eius, prouidentiæq; exige re rõnẽ. Cui æquo q aſſentiuntur animo, eiusq; conquie ſcunt in diſtributione, ac nutu & proſpera q̃ ſuccedũt iucundiora efficiunt, ac magis grata, & q̃ aduerſa, mi nus grauia, longeq; etiam tolerabiliora.

Quæ igitur fortuna ſit, & qualis, apertiſſime qdem uides, quæq; item ſit cauſa, & qbus fluat è principiis, et quo/ rum etiam ſit ſiue effectrix, ſiue ipſe potius effectus, qd/ q; quarepentina, & qdem ex inopinato offertur, euen titia eſt, qua uero cœleſtibus mouetur à cauſis, ſit per ſeip ſa cauſa, præterea quarum ſit etiam rerum cauſa, ſiue res ipſæ de genere bonorum habeantur, ſiue cõtra ma/ lorũ. Vides ẽt & fato eã obſeq, et nihilominus uolũta tes hoĩum eẽ liberas, ac ſui iuris. deniq; cœli effectũ eẽ

ac ſyderum, quibus inferiora hæc omnia ſint ſubiecta, præterq̃ ubi ratio, mensq; ipſa locum, ac maieſtatem retinet ſuam, ſuoq; ſe tuetur in ſolio.

Nos igitur, quoniam rationales ſumus, ratiõisq; ipſius meritis & diuinum animal habetur homo, & cœlitibus maxime acceptum, rationem omni ſtudio colamus, illi nos, actionesq; noſtras, noſtra demum omnia adiungamus, eius inhæreamus ueſtigijs, obtemperemusq; præceptis. Vt ſi minus tueri ualuerimus quæ fortunæ ſunt noſtraq;, neutiq; in manu poſita, quæ noſtra tamen habẽtur, rationiq; quæ noſtra eſt, uel cognata ſunt, uel ſubdita, ea ſic tueamur, ne uel inimicam nobis, ubi præſtari id poterit, fortunam feciſſe iudicemur, inq; odium prouocaſſe eam, rerumq; noſtrarum perniciẽ, aut quo minus ab illa ſuperemur, ubi nobiſcum in certamen uenerit, ne non anniſi ſummis etiam conatibus uideamur. Quod ſi in finibus illam ſuis, ſuisq; in agris, conſerta manu uincẽ, minime conceſſum nobis fuerit, id ſaltem præſtabimus, ne, dum minime uictores è pugna diſcedimus, uicti ignauiter abeamus.

FINIS.

P. Summontius A. Colotio Baſſo Equiti Aeſinati, ac Secretario apoſtolico. S.

Abſoluta eſt, ut uides, Coloti Pontanica omnis Philoſophia, cuius rarum hoc, quod de Immanitate opus inſcribitur, non eſt profecto, cur fortaſſe quiſpiam ab exiguitate faſtidiat, ſi id non à ſpecie ipſa æſtimare uelit, ſed à pondere. Eſt mihi præterea in animo, cognito iam ubiq; Pontano noſtro atq; ipſius fama extra omne periculum poſita iuuenileis quoſdam eius luſus, ſi Actio noſtro ita uidebitur, in lucem proferre, quorum quidē ſup puduiſſe hominem, illud declarat, quod eius rei nullā, dum uixit, mentionem unquam fecerit. Hi ſunt exqſiti quidam commentarioli in Valerium Catullum, cuius illum conſtat iuuenem ſtudioſiſſimum fuiſſe. Quod ſi iniuria mortuo fiat, edendis ijs, quæ ille contemnebat, quæq; à uiri grauitate aliena omnino uideri poſſint, audacia hæc noſtra legentium utilitate compenſetur. Sunt enim talia, ut neminem omnino ea legiſſe pœniteat. Reliquum eſt, ut ignotam tibi eſſe non patiar egregiam Franciſci è Picolhomineo genere Aragonei, Biſinianenſis Epiſcopi liberalitatem. Is enim (quæ rara eſt in mortuos fides) Pontani amicitiam tam ſancte, conſtanterq; poſt obitum coluit, ut maiora exhiberi uiuo, atq; efflagitanti non potuerint. Nam & pecuniam librarijs ad excudenda hæc elargitus eſt liberaliter, & pro illius fama, atque immortalitate quiduis ſeſe facturum pollicetur. Quodq; magis mirere, cum Pontano, dum uiueret parua omnino huic fuit conſuetudo. Amicitiam ſuma

auxerat, qualem uel inter abſentes conciliare uehemēs illa uirtutis opinio ſolet. Nam quid ego de te hac i parte dicam? qui præterquam quod domus tua doctis, ac bonis omnibus, ueluti commune quoddam hoſpitium, ſemper patuit, Pontano quoq; non ſolum uiuo, ac ſentiēti officia amicitiæ omnia præſtitiſti, ſed nunc eius nomen mira quadam pietate ueneraris. Nec ſolum ſcripta hæc edenda curas, uerum etiam de erigenda illi more maiorum ſtatua, deq; ſummis honoribus aſſidue cogitas. Quo fit, ut nulli omnino inferior tua in illum pietas, ac liberalitas habeatur. Sed deſinam ad te plura de te. Vale.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE IMMANITATE LIBER AD HIERONYMVM CARBONEM PATRITIVM NEAPOLITANVM.

ſ ALVIANVS *Gallicæ gentis* Epiſcopoꝝ *magiſter*, Hierōyme Carbo *patritie* Neapolitanæ, *de* Xp̄o *ita ſcripſit, rebusq; Chriſtiāis, ut nihilominus hiſtorias plurimas, resq; tempoꝝ illoꝝ geſtas iiſdem, & coniunxerit, & inter differendū explicauerit*. Dum .n. Dei Optimi Maximi *res, myſteriaq; admirabilia cōprobare nitūtur, & ſuorū, & pteritorū temporum res in exemplum adducit*. Nos *uero etſi de* Deo *prima, ut dici ſolet, frōte minime ſcribimus, tn̄ de moribus ſcribentes hominum*, Deo de ipſo *ſcribimus, cui nihil carius eſt, nihil acceptius, q̄ quod de proba, perfectaq; hominis inſtitutione præcipitur, moribusq; componendis. Quid enim è uiuentium numero, maiori illi curæ ē, aut quid ab eo peculiarius quàm homo et diligitur, & fouetur? Quo autem ſcribendi conſiliū oē meum manifeſtius tibi pateat, ſic habeto, de moribus apud* Latinos *ſcripſiſſe* Ciceronem, *qui id ſolū mihi ſecutus uidetur, ut actiones quæ & quales eē debeant, oſtēderet, & ſumma cum eloquentia, cuius ipſe facile habendus eſt & magiſter, & princeps*. Cæterū *definiēdis uirtutibus, explicandis earū principijs, inumbrādisq;*

*imaginibus, nihil eum prorſus curæ, aut ſtudij impen-
diſſe, ut πρακτικὰς hoc eſt actiuas tantum res uiſus
ſit uelle edocere, ac cōplecti, ac ſi Senatorij, conſularisq́;
hoc tantum eſſet uiri, munerisq́; dignioris, θεωρητι-
κὰς autem res exequi plebeij cuiuſpiam hominis, ac
tanquã in ocio marceſcentis. Apud Græcos uero Theo-
reticam hanc inſtitutionem ita executum eſſe Ariſtote-
lem, uti actiua ab diſciplina omnino receſſerit, etſi in il-
lo edocendi genere maxime diligens, ac conſumatus ap-
paret. Poſt Ciceronē è noſtris Senecam multa quidē,
maximeq́; uitæ hominum utilia, & commoda ediſcer-
taſſe, cæterum oratorio magis more exhortari ad uirtu-
tem, honeſtasq́; ad actiones legentem, quàm ut quæ di-
cat contenderit certis, ac ſibi conſtantibus rationibus cō-
probare, aut de principijs ipſis acutius diſputare et q̄re-
re, multa tamen admirabiliter loqui, cohortariq́; acerri-
me ad bene uiuendum auditores, deterrereq́; à uitijs, ut
libri eius, ut præcepta ab eo tradita, ut deniq; quæ ab il-
lo in medium afferuntur exempla, ſtimuli ſint quaſi q-
dam ad honeſte agendum, ciuileisq́;, ac domeſticos ad
mores, actionesq́; uitæ totius ſic adminiſtrãdas, ut bea-
te ſimul, ac tranquille uitam hanc ducentes, felicitate q̄-
dem ipſa uel fruamur adepti, uel conſequēdam ad eam
quàm proxime accedamus. Nos igitur ſummos & imi-
tatione dignos uiros cum intueremur, ab adoleſcentia
uſq; id iudicauimus, quod poſt executi etiam ſumus,
ſingulari eſſe laude dignum, plurimumq́; humano
quoque generi collaturum, ſcriptitandis rebus morali-
bus tria hæc ſimul complecti, ut cognitio principiorum
ac uirtutum ipſarum per definitiones ſpeciesq́; ſuas, ac*

differentias,

differentias, quod Theoreticæ eſt contemplationis, ut practica exercitatio, uſusq; ipſe uiuendi, id eſt qui et qua les actus ipſi eſſe debeant, oſtenderetur, utq; ad confir-mandos animos, & exempla adiungerentur, & ſentē tiæ authoritatis plenæ, dictaq;, ac facta clariſſimorum uirorum, noſtraq; dignorum imitatione, atq; obſeruan tia. Quod in libris ubiq; noſtris, pro uirili tamen conati ſumus aſſequi, quos hactenus de Obediētia *ſcripſimus, de* Fortitudine*, de* Liberalitate*, de* Magnificentia*, ac* Splendore*, de* Magnanimitate *item, ac* Prudentia*, nu-per etiam de* Fortuna*. Idem hoc ipſo in libro ſequimur, qui eſt ad te, quanquam humaniſſimū quidem homi-nem de* Immanitate*, quæ ſumma eſt inhumanitas, o-mniſq; omnino rationis expers, poſtremaq; ab illa ab alienatio.* Neq; *enim ueremur ne tute ipſe titulo offen-dare, quaſi non materia in qua fortes uerſantur uiri, ſint uel ſumma etiā pericula, ac mortes, quæ natura ab ipſa exhorreantur.* An *non detrahere immanitati, inſecta-riq; ferinos mores, hoc ipſum eſt ad humanitatem aut nolentem impellere, aut exhortari uel ſponte ad eam proficiſcentem? quæ quidem ipſa nec docenti mihi, nec audienti timenda ſunt tibi.* En *adſtat pugnanti tibi ad la tus* Eremita Ægidius*, qui te & haſta tueatur, hoſtem propellens, & clypeo muniat à uulneribus, cuius ea uox inter Chriſtianos eſt, ea authoritas, tanta in dicen do uis, diuinarum, humanarumq; rerum tantus uſus, peritia tam eximia, ut Hectore hoc propugnatore, et ſal uo, nihil tibi omnino metuendum ſit, aut non auden-dum potius, ac uel fortiſſime incipiendum.*

De uitio, ac Virtute, itemq; de Immanitate.

VIRTVTEM *Qui de ea ſcripſere, aduerſari uitio uolunt, quippe quæ ho neſtatē ſequatur, quæq; homine dignæ ſunt actiones ac negocia, ſeq; in rebus adminiſtrandis omnibus, pinde, ut recta dictet ratio, publice, priuatimq; & inſtituat, & informet.* Longe *autem ſecus uitium, cum ad inhoneſta quidem delabatur, ac turpia, rationem ipſam uel aſpernetur, ac defugiat ut parum omnino obediens, uel īſultet illi, improbeq; inſectetur eam, ut uiolentū, & inſolens, ut quantum illa hoīs excellentiæ, dignitatis adiūgat, ac nominis, tantum hoc de laudibus eius demat, adijciatq; infamiæ.* Quocirca *laudari uirtutem, & pleno paſſim ore cōmendari uidemus, contra iprobari uitium, ut hoīe indignum, ac naturæ eius nullo modo cōſentaneum, cum illius proprium ſit rationem ſeq, ad illamq; in cunctis ſeſe adiungere, eiq; inhærere.* Cæterum *& inuenti ſunt, & inueniuntur quotidie, atq; utinam non ſingulæ penè domus ijs eſſent refertæ, qui relicta rationis uia, hominem ipm exuant, ac mores iduāt naturamq; ferarum.* Quod *ſi uitium ē à ratione, eiusq; ab uſu inſtitutioneq; auerſio, profectò qui ad belluarum naturas, feritatemq; prolabuntur, alia q̄ uitioſorū ſunt hominum appellatione aut obiurgandi, aut inſectandi, cum uitia ipſa hominum tantum ſint, ferarū uero truculentia, atq; immanitas.* Sed *neſcio quomodo truculētia magis ad ſæuitiam referenda eſt, immanitas ea cūcta magis complectitur, quæ humanitate ab ipſa abhorreant, inſintq; tantum belluis, qbus quod impetu ſolū*

ferantur, ignorata prorſus ratione, quæ nulla illis à natura tributa eſt, feris ſit nomen inditum, ac belluis, quippe quæ rapinis tantum inhient, ac uiolentijs, quæ bellorũ ſunt propriæ. Cũ igitur de uirtutibus ac uitijs abũdeſint à nobis multa litterarum mãdata monumẽtis, pars ea nequaquam digna uiſa eſt, quæ à nobis neglegeretur, quæq; nullis adhuc Latinis *à ſcriptoribus, ignorem quæ à* Græcis, *planè fuerit aut animaduerſa, aut attẽtata.* Itaq; *ad alia quoq; uolumina & hoc accedet quod eſt de* Immanitate, *ut quantum illa ad uirtutem hortentur, agendiq; honeſtatem, ac laudem, tantũ hæc ab immanibus deterreant actionibus, auocentq; à ferarum auiditate & impetu. Quid autem nomine ipſo ſignificari* Immanitatis *uelimus, quo notius id fiat, exẽplo quaſi quodam ante oculos poſito demonſtrabimus, ut inde definitio ipſa explicatius intellegatur, imagine rei ipſius expoſita, & penè dixerim magis, magisq; coloribus adumbrata.* Ineſt *homini, eaq; communis eſt cum belluis cupiditas, atq; alendi corporis ſtudium, rerumq; etiam* Veneris, *quarum quidem titillatio inſita eſt animantibus cunctis, propter generis procreationem, ac perpetuitatem.* Vtriq; *autem appetitioni ab hominibus quidem ipſis, ratione & duce, & comite, impoſita eſt lex quædam, præfinitaq; & certa, ac determinata regula, quam uniuerſi ſequeremur, quo rei* Venereæ *meta præfixa eſſet ſua, itemq; cibationi, ac potui, quæ uno nomine alimonia ẽ uocata.* Igitur *ueſci humana carne, hominesq; ipſos hominum ſanguine ſedare ſitim, cumq; equabus miſceri, ac pecudibus, hoc ut teterrimum, & ab homine alienum, abominandumq;, im-*

mane ducimus, cenſemusq́; ad immanitatem referendum, neutiq; uero ad uitium, cum illa ferarum prorſus ſit hoc tantum hominum. Ad hæc cum *uirtus ſequatur mediocritatē, quæq́; recta ſunt, atq; honeſta officia, ſecus autem uitium & defugiat illa, & auerſetur, nimirum ſcelera hæc qui ſequantur, non tantum à mediocritate recedunt longius, ipſaq́; ab honeſtate, ac rectitudine, uerum pinde, ac belluæ ignorare illam ſe fatentur exutaq́; uel abiecta potius hominis natura, ac ratione ad feras tranſeunt. Quod factitatum uidetur ab* Cola Piſce, *homine Siculo, qui relicta humana ſocietate oēm ferè uitam ab ipſa pueritia in mari egit atq; iter piſces. Qua è re factum eſt illi* Piſcis *agnomentum, ut non hominis mores tantum exuerit, uerum etiā ipſam penè effigiem, liuidus, ſquamoſus, horridus.* Quocirca Immanitati *qui ſe tradiderint, hi proſtrata hois natura, ab impetu rapiuntur, belluarumq́; ab impotentia, ac rapacitate. Qui enim uitium ſeqtur, is à recto tantum, honeſtoq́; recedit, atqui immanitatem, ab homine ipſo prorſus abiens ad feras tranſit, belluinamq́; naturam.* Nec *uero* Immanium *hominum unum eſt genus, aut una* Immanitatis *ſpecies, uerum ea multimoda eſt, nec una tantum in re, uerum in pluribus, ac diuerſis nota, quē admodum à nobis non ſolum per genera ipſa, uerum etiam per ſpēs declarabitur, cum unus, idemq́; uix oīs eius partes fuerit complexus, exq́; toto eam aſſecutus, ſicuti etiam in auaritia uſuuenit. Quid quod ea q̄ uitia appellantur, aut ab exceſſu ea exiſtunt, aut à defectu, uterq; enim in actionibus uerſatur.* Immanitas *aūt ab horū neutro uidetur originem ducere.* Vbi *enim in bel*

luam ex homine ſit tranſitio, omnis protinus abijcitur mediocritas, ac modus, quæ qdem tantum ſunt hominis, minime uero pecudum, earumq; ſanguinolentarũ. Hæc autem pluribus qdem in hanc à nobis ſententiam dicũtur, quo planè, magisq; ac magis intellegatur. Immanitatem uitium omne ſupgreſſam eſſe, minimeq; uitij appellatione cõprehendi, qppe cum ne habitus qdẽ ſatis recte dicã q̃at, cũ habitus ipſe ſit, aut uitij aut uirtutis. At *dixerit fortaſſe qſpiam deprauatã eam eſſe uoluntatẽ, non inepte ſanè hoc qdem.* Sed *cum uolũtas unius ſit hoĩs, per* Immanitatem *autem tranſeatur ad ea quæ ſunt belluæ, uidendum eſt, ne non ſit exacte, ſatisq; explicate, atq; appoſite dictum.* Cum *ea pars ſenſus quæ rationi ſe accõmodat, & uitia & uirtutes excitet, hæc uero ipſa, tantaq; cõmotio, maiorq; q̃dam, atq; impotentior libido uidetur ad partem illam potius referenda, quæ à ratione modis omnibus auerſa ẽ, atq; aliena.* Itaq; *commode fortaſſe atq; è rei ipſius natura diximus.* Immanitatem *ferinum quendã eſſe uiuendi ipetum, inſatiabilem'ue hoĩs appetitionem, proſtrata rõne, ac uolũtate, eaq; prorſus abalienata à recto, honeſtoq;.* Hæc *autẽ ipſa q̃uis ſint eiuſmodi, actiones tñ ipſæ licet ferarũ ſint ſimiles, ſolius tamen cum ſint hoĩs, nimirũ ſic uidetur finienda* Immanitas, *ut ea ſit habitus qdam hominis ab omni prorſus humanitate, ac mediocritate ſeiunctus, uerſeturq; circa dolores, ac uoluptates è feritate prouenientes.* Habitus *autem huic contrarius q ſit, re ipſa facilius intellegitur, quàm ut nomine explicetur ſuo.* Siquidem Immanitas *cum ſit priuatio, ut iniuſtitia ut inconſtantia, harum contrarius habitus iuſtitia eſt,*

ac conſtantiā. At manitas in nullo eſt dicendi uſu, cum ea tamen ipſa priſcis illis ſeculis fuerit, apud q̄ manum erat bonum, unde manes dicti, & diei ipſius prima ps mane. Ni forte ab uſu quodam, & à propinqtate quaſi quadam humanitatem ei uelimus è regione opponere. ut quantum immanitas ipſa ab uſu recedit, dignitateq; hominis, ac natura, declinatq; ferinos ad impetus, tantum humanitas ipſa ex aduerſo, belluarū abhorreat à feritate appetitionibusq; teterrimis, ſequaturq; ea cōplectens cuncta q̄ ſint maxime homine digna. et propria, rōniq;, qua pditus eſt ex animātibus ipſe ſolus cōſentanea, atq; accommoda, Cuius contrarium habitū q ſint conſecuti, Immanes ipſi dicantur.

An q parentes occiderit, ſtatim ſit immanis?

Hac autem in q̄ſtione, potiſſimumq; hac in pte quærendum uidetur, cum habitus ipſe frequētes p̄ ſe ferat actiones, uſusq; continuationem, an q patrem impie occiderit, aut matrem, è ueſtigio ille qdem hoc uno, q̄q̄ deteſtabiliſſimo ſcelere, factus ſit Immanis? Videlicet nō et Alexāder ille Macedo, una pugna qua Dareum uicit Regem tota potitus eſt Aſia? Quis nam, qs obſecro niſi unum habet patrem, aut unam matrem? quaſi non q paterno, aut materno fœdauit ſe ſanguine, præ ſe ferat aduerſus homines cæteros omnis generis graſſationem indiſcriminatæ exercitaturum atq; ſicam? Quod Nero quidem pſtitit mātre cæſa, fratreq; ueneno ſublato, ac ſi plures ipſe, aut matres habuiſſet, aut fratres & iterum & tertio manus illas tam nefarias illorum cædibus contaminaturus, quas in uxorem ēt grauidā contaminaue

rit, aliasq; tum mulieres, tum uiros ex neceſſarijs, ac propinquis. Vnum itaq; huiuſmodi facinus ut maxime rarum, ut ſumme deteſtandum, execrãdumq;, plus ſæuitiæ ſecum affert, ac ſanguinolentiæ, q̃ in gregem plurimorum hoĩum exercuiſſe carnificinam. At dicet aliqs eiuſmodi ſcelera plerũq; afferre ſolere facti ſubitam pœnitudinem. quod nequaq̃ inficiamur, conſueſſe accidere tamen ut magnanimitati ꝑmultæ coniunctæ ſunt uirtutes, ſic & immanibus ꝑquam multa ẽt comitantur uitia, flagitioſiſſimi ipſi qdem deprauatorum animorũ ſatellites. Nam & incontinentes, ut de Medea tradit Ouidius, uident meliora, probantq;, ſequũtur tamen deteriora. Itaq; ſiquando pœnitentia ipſa facti animũ mœrore conficit, qđ naturæ qdem ipſius munus eſt propriũ inſitaq; à natura rõnis, id qđ Poetæ ipſi innuunt, cum Alcmeonem maternis umbris uexari ſolitum referunt tamen ferinus ille, ac maxime rabidus impetus & rationem peſſundat, & qđ ſuum eſt, ad illud rurſus libẽs ac uolens, rapitur. Enectis parentibus Iulianus ita de cætero uixit, ea adhibuit piacula, ut ſuũ poſt obitum merito fuerit inter diuos à Chriſtianis relatus. Ignorãs Iulianus patrem ſuſtulit, ſuſpicatus adulterum, ac nihilo minus patricidæ nomen ſanctitas ipſa auferre illi nullo modo quijt. Et habitus qdem eiuſmodi eſt, q etſi non facile, auferri tamen queat, & in meliorem à deteriore cõuerti. Quod è Chriſtianis plurimi fecere, & quotidie faciunt, ut q relicta militia, aut opificijs, impuroq; aliquo uitæ genere, in clauſtra religionis tanq̃ tutiſſimũ in portum ſeſe transferunt uitam illic ſumma cum integritate agentes, ac ſanctimonia.

Immanitatis ſpeciem quandam uerſari circa religionem.

Quæ igitur ſit Immanitas, qualiſq; q ea utitur, in uniuerſum ſit oſtenſum. nunc ad ea q̃ generi tanq̃ ſpecies cognatæ ſunt, ordine ſuo progrediamur. Igitur cum religio ſit homini à natura inſita, nullæq; tam feræ ſint, aut barbaræ nationes, q̃ Deum non confiteãtur, ſuiſq; illum uenerentur honoribus, ac placare ſtudeant ſacrificijs, ĩ primo, ac maximo immanitatis genere uerſari mihi uidentur illi q̃dem, Deum eſſe q negant, aut ſi eſſe confiteãtur cultum tamen illi ſuum, ut nullam habenti rerũ humanarum curam, minime tribuendum cenſent, ne'ue ab alijs tribuatur, & diſſuadent ipſi, et qua poſſunt etiam arte, ac uia prohibent. In toto autem hoc genere, nõ uno tantum modo peccatur, nam ut reperti ſunt q erga Deum ingratiſſimi fuere, & reperiuntur quotidie nõ ſummates tantum uiri, quiq; potentatibus abutuntur, uerũ etiam infimi, ac plebeij homines, ſic etiam quidũ placare Deum uolunt, ſinguli tum homines, tum ciuitates, ac populi hominem ipſum priuatis, & publicis in ſacrificijs mactauerit, ac ſanguine eius aras imbutas conſperſerint. Apud Dianam Tauricum hoſtiæ erant peregrini, & hoſpites. Quid abominabilius, horribiliusq;? Apud Carthaginem annis ſingulis mactati hominis ſanguine Saturno diuina res fiebat. Quid Deo aut diuino cultu indignius? magisq; ab homine defugiendum aut cœlitibus ipſis minusq;, ac minus gratum? Quo' circa ut alteri, exceſſu ac nimij cultos ſtudio, immanitate pollnebãtur, ſic alteri defectu, dum in colendo Deo ma

xime ſunt impij, beneficiorumq́; eius, ac ſui immemo/res, immanes autem utriq;. Quid.n. aut naturæ homi/nis magis aduerſum, q̃ naturæ ipſi rebellẽ fieri? aut, q̃d eſt aliud pduellionis reum eſſe, q̃ eripere ei uoluiſſe cui omnia debeãtur, ſuos honores, ſua iura, nullum deniq; eſſe eum dicere? Ad hæc q̃d diuina illa maieſtate, benefi centiaq; indignius, q̃, dum ſanguine gaudere illum hu mano putes, hominem ei.i.te ipſum ut iugules, ad arã conficias, mactes? O' mores maxime ſanguinolentos, pie tatemq́; ſumme truculentam, ò cultũ feris ipſis quas imi taris horribilem, ac formidãdum. Creditum quoq; eſt, Catilinam, ante q̃ oratiõem habuiſſet ad populares ſui ſceleris, humani corporis ſanguinem uino pmiſtum in pateris circũtuliſſe, eoq; ab ſingulis deguſtato aperuiſſe conſilium ſuum, idq́; ideo fecïſſe, quo, ut Salluſtius ait, inter ſeſe magis fidi forent alius alij tanti facinoris con ſcij, ac ſi poſt eam execrationem, q rem aperuiſſet, Deos iratos infeſtosq́; habiturus eſſet, fideiq́;, ac iuris iurandi corrupti ultores. Refert Tacitus conſueſſe Reges quoſdã quoties ſocietates inirent, iunctis ſimul dextris, pollices inter ſe uincire, nodoq́; pſtringere, atq; ubi ſanguis in artus ſuffuſus eſſet exteriores, leui ictu cruorem eruere, eumq́; inuicem lãbere, idq́; fœdus arcanum haberi ſoli tum, quaſi mutuo cruore ſacratum. Subijciet hac in quæ ſtione qſpiam, exceſſum hunc pinde ut in pecuniæ pro digentia, minus eſſe condemnandum, q̃d prodigentes tandem aliq̃n exuperantia cognita regredi ad medium ſint ſoliti, cum auaritia in dies fiat procerior. Quid? q̃d inuenti ſunt q dum nulla in Deum mouentur reueren/tia, poſt uero etiam ad ſuperſtitionem tranſierint, ut qui

ab auaritia ad effuſionem. *Vterq; igitur affectus cum ſit improbus, uniuerſim tamẽ facilior ab exceſſu eſt ad mediocritatem red tus, ſi non in cunctis, tamen in pleriſq; q̃ ab hoſtili & maxime contrario affectu, abnegationeq; ab ipſa* Dei *conuerti ad uenerãdum illum, atq; magnificandum, cum in altero modus tantum deſyderetur.* Tertium *ijs accedit genus inanis cuiuſdam, uanæq; oĩno ſuperſtitionis, q̃ quod anilis ſit, qs' nam obſecro ad immanitatem illam referat?* Nam *& gentes quaſdam coluiſſe canes, ibides' ue, qđq; religioſum haberetur abſtinuiſſe piſcibus, haudquaq̃ uideri poteſt illas ab ratione rebellaſſe, diuinaq;, quæ in homine eſt, parte. cum ignorantiæ ſit hoc potius meticuloſitatiſq; cuiuſpiam, nec tam ſit ad uoluntatem referendum, q̃ ad ueri ignorationem. cum tamen ultroneum ſit illud, aut uoluntate abutens ipſa, ferinum, ſanguinarium, atq; immane penitus.* Quid *quod in* Deum *alij diuinamq; maieſtatem ingenij opes omnis uim, potentiam, ubertatemq; dicendi conuerterunt, aduerſus religionem, id eſt naturã ipſam impie impotenterq; ſcriptis illati, quodq; mõſtroſum indicatum ſit,* Deum *ipſum ab hominibus uexari, ſuiſq; illum è ſedibus, auguſtoq; è tribunali tentaſſe pellere, ac deijcere, inde fictum eſt,* Gigantes *è tera genitos remotiſſimiſq; à cœlo locis, quod ratione nulla præditi nullo ueræ cognitionis ductu ad uiolenta traherentur, actioneſq; maxime impias, ac deteſtabiles, quodq; non tam incederent, quàm obſerperent, qui progreſſus animalium eſſet uenenoſiſſimorum, ſerpentinis eos pedibus, uel ſerpentibus ipſis potius, pro pedibus uti dixere.* Immanes *igitur* Gigantes *non uaſtitate ſolum corporis,*

ac deformitate, uerum etiam affectatione, & impetu. At non immane, ſed anile potius, aut fortaſſe Dei de benignitate recte eſt ſentir e, id ſibi perſuadere, placari Deum placentula, aut mola ſalſa faſciculo'ue ſpicarum. Vides igitur diuino in cultu quot modis peccetur, & qua etiam uia recedatur à ratione hominisq; à dignitate, atq; excellentia, quantusq; ab ea fiat ad immanitatem, prolapſus. Parum uiſum eſt Alexandro, Philippi eſſe maximi, ac fortiſſimi Regis filium. Quid immanius, quàm hominem, ac regis maximi filiū, humana pudētem ſortis, ac pigentem Regiæ prognatiōis Deum ad adulteria euocare, uxoriasq; libidines? Salmoneus & Iouis tonitrua effinxit, & diuinos ſibi honores exhiberi expoſtulauit. Quid aut demētius, aut ab humanitate ipſa remotius? Nā qđ Scipio lætaretur, exultaretq;, Iouis dici, atq; haberi ſe filium, hoc ad ambitionem potius, q̄ ad imanitatem referēdum uideatur. ſicuti ad dementiā uel furorem magis, q̄ in hoc ipſo genere ab Caio, q in Cæſarum ſucceſſit ſeria admiſſa ſunt plurima. Ac de his hac in parte. ipſoq; in aſtructionis huius noſtræ limine dictum ſit hactenus.

De Immanitate, quæ exiſtit ex occupata patriæ libertate.

Sequitur aliud immanitatis genus maximi huic propinquum, ac coniunctum. Nā cum poſt Deum patria ſecundū obtineat locum, q̄ inteſtabilior, magisq; uiolēta poteſt eſſe imanitatis ſpecies, quàm occupata patria libertatem ciuibus ſuis eripere, tyrannidemq; exercere, ac inter rapinas, exilia, graſſationes, torturasq; uerſari,

ac cædes continuas? parte alia uitamq́ agere uoluptariá? ut utroq; uitæ genere belluas uideare ſeq; illarumq́; inhærere ueſtigijs, rationabiliq; parte deprauata, ancillarum agere tum immundiſſimarum uoluptatum, tum rabioſi impetus appetitionumq́; uiolentiſſimarum. Infectatus dicitur monſtra Hercules pro tuenda libertate, aut reſtituenda ijs qbus fuiſſet adempta, q̃ ob merita inter Deos ipſe conſenſu hominum relatus eſt. Timebat uxores Dionyſius, ac maxime ſuſpectas tum has habebat, tum etiam filias. adurebat ſibi capillum candente carbone, dum omneis pauitat, dum nulli fidit, propter contaminatiſſimam cædibus, rapiniſq; conſcientiam. Quid autem immanius, q̃ filias metuere, cum ex aduerſo uideamus feras ipſas, ad quas relicto homine hi ipſi rapiuntur, pro tuendis catulis ſuis etiam in uenatorum tela incurrere, proq; illorum ſalute mortem quam euitare fuga poſſent, uolentes oppetere, ut belluis ipſis appareant tum inferiores, tum etiam deteriores. Ciuilia illa tot, & tanta Romanorum bella qd præ ſe aliud ferunt, q̃ ſummam, deteſtabiliſſimamq́; immanitatem. qua in re uel truculentiſſima exuperauerint animalia. Quando enim aut leones, aut tigrides in aciem prodierũt aduerſum ſe ipſas, coactis undiq; ex Aſia, Europaq́; atq; ex Africa pſidijs? Quo fit ut in hoc ipſo genere immanitatis, homines ipſis ſint belluis ſuperiores, facileq́; uincant eas ipſius quoq; ſenſus nedum rationis abuſu, impotẽtiſſimaq́; appetitus exultatione, ac dominatu. Itaq; in hoc ipſo ſcelerum, ac malorum tumultu, ac calamitate pater in filij, filius in patris uiſcera gladium adegit, mutuoq́; ſeſe confœdauerunt cruore, id quod nullis

unquam in prælijs præterquam ciuilibus contigiſſe le-
» *gitur. ut iure exclamare liceat* Terentianis *uerbis* O
» *cœlum, ò terra, ò maria* Neptunia*. Quid enim à ſole ſpectari potuit indignius, ipſisq; ab cœlitibus?* Verum *in hoc ipſo ſceleratiſſimæ cupiditatis genere non ciues modo peccant, patriæq; ſuæ occupatores, uerum ſangui nolentiſſimi etiam cruentantur ij qui domini dicuntur* Reges *ue, atq; id genus potentatus alij, dum alius alium gladio aut ueneno effert regnandi gratia. An non patrem hic ipſum, ille autem fratrem ſuſtulit aut è co-*
» *gnatis aliquem? Deſamata illa tantopere* Thebana *bel-*
» *la quid aliud decantant, quanquam miſerabilem in mo*
» *dum, præterquam, fraternas acies, alternaq; regna pro ſanis decertata odijs?* Auguſtus Cæſarionē Cæſaris pa*tris ex* Cleopatra *filium è medio ſuſtulit, quo ſolus imperaret.* Non *multis nos ante annis* Mahometus *fratrem ſuum gladio confecit, quo ſolus ipſe ſuccederet* Amaratho *patri in* Aſiæ, *ac* Græciæ *imperio. Qua è ſucceſſione imperium* Conſtantinopolitanum *ſundi tus euerſum eſt.* Ludouicus Galliarum *rex* Caroli octa*ui pater eius qui regnum* Neapolitanum *his ipſis uexauit annis in fratrem etiam ſuum graſſatus eſt, atque haud multo poſt* Ludouicus Maria *in* Galeatij *fratris filium, quo ipſe* Ducatu Mediolanenſi *liber, ac ſolus poteretur.* Pauciſſimus *nup menſibus apud* Tuneta *in* Africa *de regno ita decertatum eſt, ut fratres ipſi fratrumq; ipſorū filij ſeſe inuicem trucidauerint.* Itaq; *regna ipſa, dominatus, imperia uidētur allectamenta eē quædam ad poſtremam etiam immanitatem, ſanguinisq; cognati effuſionem.*

In quo differant inter ſe Crudelitas & Immanitas.

Quoniam autem magna q̃dam ineſſe uidetur immanitati cum crudelitate cõitas, prætereundum non eſt, quibus in rebus hæc ab illa differat, qppe cum crudelitas uindictam magis ſequatur, nec electione ſit uacua, hæc uero impetu potius rapiatur, ſpõteq; feratur ſua ĩ præceps. Ad hæc crudelitas legem humanam, ritusq; tm̃ honeſtos tranſgreditur, cum per immanitatem ab hoie deſciſcatur, fiatq; ad beſtias etiam monſtroſas, atq; ad illarum rabiem tranſitio, ſitq; hæc ipſa immanitas ĩ quibuſdam feritate etiam maior, ac uiolentior. Quanã enĩ è numero beſtiarum mater inuenta, quæ fœtum medicamentis adhibitis ex utero eiecerit? aut ne paritudo ipſa palàm fieret, in cloacas ſuffocauerit editam prolem? aut uiuam tellure ſuffoſſa condiderit? Quo fit, ut quemadmodum crudelitas immanitati nonnunq̃ exiſtit propinquior, ſic immanitas illam perſæpe dedignetur ſociam, cum ubiq; & impetu eam antecedat, & rabie, ſitq; crudelitas contenta expleſſe qdem libidinẽ, ut ſi non pœnitudine capta, tamen aliquando exatiata uideatur, hæc uero puerilem in modum nonnunq̃ eam ipſam crudelitatem ludum ſibi conſtituat, in quo exiliat, uoluptatem ſolam è ſanguinolentia quæritans. Nã & Claudius Auguſtus gladiatorijs in muneribus qui fortaſſe prolapſi eſſent, iugulari iubebat, quo expirantiũ ora ac faciem cerneret, quin & ipſe aderat tormentis quæſtionum, ſpectabatq; ſumma cum uoluptate cruciatus, ac pœnas. Mahometus Turcarum imperator conſueuit poſt uictorias, ac prædas è captiuorum numero

nunc pluribus, nunc paucioribus in conſpectum ſuum adductis, edicere, in fruſtra uti conciderentur, ſpectatorem ſeſe ludi eius exhibens. Eſſet fortaſſe hoc excuſabile iure belli, perinde ut Romani *excuſatu digni uideri poſſunt* Imperatores, *legum authoritate, atq; urbis moribus, quod beſtijs obijcerent maleficiarios quoſdã. Quis autem excuſabit principes uiros, qui paria gladiatorũ, eaq́; complura exhibebant in arena ſpectaculum, atq; in populi gratiam? ac ſi non & bellum ferarum potius ſit, q̃ hominum.* Itaq; *ſæpenumero immanitas crudelitatem ipſam ludum ſibi ſtatuit, & ludere eam q̃ ſæuire magis dicas, Cum tamen crudelitas ſatiari tantũ ſupplicijs, ac ſanguine contenta ſit.* Maſius Barreſa *Brutijs cum exercitu præpoſitus à* Ferdinando Rege *iuſſit quoſdam non contentus à lege conſtitutis ſupplicijs, ſerra per lumbos adacta ſecari.* O' *ſupplicium inexcogitatum, uoluptatemq́; ſumme execrandam, omniq́; feritate maiorẽ.* Potuiſſet *autem uideri imitatus* Caium Cæſarem, *qui non paucos ſerra medios diſcerpſerit, uerum ignorauit* Maſius *omnino litteras.*

De *mulierum* Immanitate *circa fœtus proprios.*

S*ed iam explicatis ijs, quæ in hoc uerſantur genere, ad aliam ſiue partem ſiue ſpeciẽ immanitatis tranſeamus quæ ad mulieres ſpectare, quàm uiros potius uidetur.* Nec *uero mirum tibi ſit* Hieronyme, *à patria nos cõfeſtim ad mulieres tranſire, nam quãq̃ q in patriam, ipotentiam exercet ſuã, uim ciuibus infert uniuerſis, ac ciuilibus legibus,* Tamen *neſcio quomodo taciti magis execramur eas, quæ ſexu imbecilliore naturã tamen ipſam,*

legemq; ortus noſtri naturalem impetu tam monſtriſi-co uiolent, atq; in partus ſuos tã impie debacchentur, ac prodigioſe. Quod quidem execrationis genus maxime ſacerdotes attingit, quæ Deo uirginitatem cũ uouerint, pollutis tamen uotis, rituq; ſacerdotali piurantur, atq; ĩ ceſtu contaminato, grauidæ factæ, ne ſcelus pateat, exe crabiliori conantur ſcelere id ipm prohibere, ac corrige-re, dum aut medicaminibus adhibitis abortionem pro curant, aut partum ſtatim ipm exanimant, terræq; aut cloacis clàm infodiunt. Nec uero monſtroſa hac ferita-te ſacerdotes tantũ, uerum et uiduæ, ac nubiles puellæ, ſplendidiſſimæq; et fœdantur familiæ. Vir maxime no-tus, mihiq; perfamiliaris ædes cũ emiſſet, emundaretq; latrinarũ ſordes, interq; emũdandũ accurriſſet ſubitam ad exclamationem redemptoris, operam eã facientis, animaduertit infantuli cadauerculũ ſordibus illis inuo lutum, qđ ſtatim inde exemptum iuſſit religioſo in lo co humari. Compertas audio et uxores, q̃ ut uiros hoc iniuriarum genere inſectarentur, aut illatas ab illis in iurias ulciſcerentur hac potiſſimũ rõne, in lucem uenie tem prolem proprijs eliſerint manibus. Dij immortales quæ ferarum erit truculentia cum hac cõparanda? Nõ ſolum autem hoc execramenti genere mulieres contami nantur ipſæ uerum etiam earum ipſarum amatores, q & ipſi ſceleris tam nefarij execrabilisq;, aut conſcij ſint, aut authores, aut etiam adminiſtri.

DE IMMANITATE QVÆ VERSATVR Circa expoſitionem liberorum.

Nec uero Immanitate ſua caret liberorum expoſitio, per-multa

multa tamē excuſare illā poſſunt, ut ſumma rei familiaris tenuitas, quæ ſatis nullo mō ſit alendæ ſoboli, ut euitandæ ſummæ īfamiæ gratia, ut ēt cædis maternæ auertendæ reſpectus, defugiendiq; ſupplicij, ob adulterium aut inceſtum, quod q̄uis ita ſit, excuſatione ex ipſa tamen crimen magis imminuitur, q̄ diluitur. Quid enim īniuſtius, q̄ parentes in prolem, quæ ope eorum in ortu ipſo cum primis indigeat, non modo inofficioſos eē, uerum ēt impios, ac carnifices? tametſi ea occurri ratiōne poteſt, quæ eſt, duobus è malis minus eligendum eſſe. Cæterū expoſitio ipſa duplex eſt, earumq; alteri propoſita ſalus eſt, mors uero alteri. Anuliana illa expoſitio cum primis barbara, p̄terq̄ ſi lege ita cautum, & conſtitutum eſſet de inceſta Veſtali, deq; eius partu. Nam quæ de Cyro refertur, ea expoſitio quam recipit excuſationem? Qui uero ſiue patres, ſiue matres ea conditione liberos exponunt, ut partus ſaluos faciant, digni ſunt laude, eiuſmodiq; actiones oppido q̄ humanæ, ac tuendi generis gratia ſuſceptæ, qui uero ut infamias defugiant, ac cruciatus, accuſandi, quod uolentes crimen quidem aduerſus rectum honeſtumq;, prætereq; ciuileis leges, moresq; bonos patrauerint, non tñ improbādi, q̄d ſaluti conſuluerint, cuius nobis à natura inſita eſt cupiditas, ac ſtudium. Cui rei proſpicientes Chriſtiani loca quædam ſacra frequentiſſimis quibusq; in urbibus cōſtituere, quæ hoſpitalia dicantur, ad quæ pueri, puellæq; exponendæ noctu deferantur, ac ſine arbitris, quo ēt expoſitio occulta ſit, & infantes expoſiti commode alātur, ac publice, eaq; ratione obuiam eatur infamiæ pariter, atq; immanitati, moribusq; maxime barbaris. Namq;

apud Æthiopes,quorum non exigua pars humano ueſcitur ſanguine,dictiq; inde ἀνθρωποφάγοι, paſſim inuenias parentes, qui liberos frumento ducendæ uitæ gratia mutent cũ mercatoribus,eosq; pro uictu ſuo ſerui tuti addicant,qua è regens ea apud omnis nationes ſeruitutem ſeruit ignobiliſſimam.

Proditores quoq; habendos eſſe inter immanes.

N *uper* Ludouicus Maria *qui poſt turpiſſimam illam fugam,uocatus à nobilitate, ac popularibus,*Mediolanũ *eiectis inde* Gallis *receperat,cum maximã* Heluetioꝝ *manum, ac* Brigantũ *ad ſtipendia conduxiſſet, confligendumq; Gallico cum exercitu eẽt,inter ipſas acies,ac turbarum penè cantus ab* Heluetijs *ipſis captus eſt,pecuniaq; accepta* Ludouico Regi *Galliarum ꝑ turpiſſimam proditionem uenundatus traditur.* Itaq; *auaritia ipſa non modo,ut* Salluſtius *inqt,corpus,animumq; uirilem effœminat,ueꝝ etiam & efferat, & ad imanitatem impellit.Quid enim hoc ipſo aut ſcelere ſceleratius aut execramine execrabilius?Quocirca ab hoc immanitatis genere eiusq; q̃ ſœdiſſimæ ne proditores qdem ipſi uidentur eximendi.Quid enim immanius q̃ fidem fallere?quàm iuſiurandũ ac* Deos *ipſos uenales hẽre?*Regnum *Neapolitanum hoc ipſo genere infidelitatis, in maxima ſæpe mala incidit, ultimaq; diſcrimina. Cum* Alphonſus,& Antonius Caldora *collatis ſignis inter ſe dimicarent,atq; utrinq; ſummis pugnaretur uiribus,* Paulus Sangrius,*q in exercitu* Antonij *princeps eẽt authoritate ac uiribus,uerſis in* Antonium *haſtis, ac gladijs ad* Alphonſi *partes tranſijt,cum maxima ẽt parte*

copiaş, quo facto Antonij exercitus ſupatus, ille captus eſt, caſtraq́; eius direpta. Quid igitur aut Sol ipſe uidit hoc indignius, aut res humanæ infidelius? Quæ ſi immanitas dicenda non eſt, ignorem penitus qd ſit, quod īmane uocitari debeat, ac ferū. Tāetſi inter feras nullus uidetur eſſe proditioni locus, cū ſcelus hoc ſolius ſit oīo hoīs, quippe cui ſoli fides inſit, iurisq́; iurandi religio, ut proditio alio quodam uideatur eſſe è genere, de qua hoc in loco inuiſſe magis, quàm diſſeruiſſe uideri uolumus.

QVÆ SINT PROPRIÆ IMMANIVM hominum uoluptates ſeu dolores.

Omnino autem immanis proprium eſt hoīs, ṗter modum et exultare feritate, et dolere uehementius ubi eius uſum ſibi ademptum intellegat. Siqdem eiuſmodi appetitio protſus cum ſit belluæ, immanem illū reddit, ac tantopē abominandum. Quæ cauſa eſt, cur in capiēda uoluptate non uultus eius ſolum præ ſe ferat geſtientiam quandam, ſed totius etiam corporis membrorūq́; ferè ſingulorum commotio. Contra frons triſtis, uultus maxiē turbatus, ac mœrens, uerba quaſi uenenum ſpirātia, ubi cupiditati fieri ſatis nequeat, ſentiaturq́; erepta quaſi de manu præda, ut de dolore interdum ipſo furere uideatur, perinde, ac è uoluptate laſciuire. Videas itaq́; alios in ipſis cædibus, ac cruciatibus præ gaudio, geſtientiaq́; ſui compotes non eſſe. Voluit Nero occiſæ matris corpus & inſpicere, & contrectare nudum, & tum hoc mēbrum laudauit, tum illud uituperauit, quin exorta interim ſiti, poculum ſibi afferri iuſſit, uidelicet matris ipſius manibus parentaturus. Caius ante eum Cæſar, cu-

riam ingredientem Senatorem, graphijs primo confoſ-ſum, poſt etiam dilaceratũ, inde in mẽbra & artus ac uiſcera diſcerptum per urbis uicos trahi iuſſit, denique ante ſeipm̃ collecta ea congeri, quo & aĩus cũ primis et oculi exſatiarentur aſpectu tam fœdo, ac uoluptate tam nefaria & pdita. Idem & Papinium conſularis uiri fi-lium, et Baſſum q̃ſtorem ſuum, procuratoriſq; ſui filiũ, aliosq; itẽ tum Senatores, tum eqtes Romanos, eodem ſiuml die & flagellis cæcidit, & torſit, non q̃ſtionis, ſed, ut Seneca tradit, animi tantum, ac uoluptatis gra-tia. Quin ẽt ſanguinariæ huius uoluptatis differendæ, moræq; eius impatiens, cũ inambularet in xyſto mater norum hortoꝝ, lucemq; inſequentem ſumendis ſuppli-cijs expectare neutiq; poſſet, Senatores quoſdam cũ ma-tronis quoq; decollari ad lucernam iuſſit. Ne uero ſæui-tiam ſuam non ex omni occaſione notam faceret, uotũ exegit ab eo qui pro ſalute ſua gladiatoriam promiſerat operã, utq; Suetonius meminit, ſpectauit ipſe ferro di-micantẽ, nec dimiſit, niſi uictorem, ac poſt multas p̃ces. Alteꝝ, qui ſe periturum eadem cauſa uouerat, cunctãtẽ pueris tradidit uerberatum, infulatumq; uotũ repo-ſcentes per uicos ut agerent, quoad p̃cipitarent ex agge-re. Aſpicias item alios non poſſe temperare auiditatem illam, libidinemq; ſanguinariam. Itaq; Vitellius nobili uiro coæquali, ac condiſcipulo, ut Tranqllus refert, ſatis ſibi eſſe non duxit, per alium uenenum miſcere, niſi ipſe manu ſua ſitienti illi, ac de febri frigidam petenti, uene-no tinctam p̃buiſſet. Cumq; quẽpiam aliquãdo coràm ſe necari iuſſiſſet, conuerſus ad eos q aſtabant. Et oculi, inqt, paſcendi ſunt. Alios per ſales quoq;, ac facetias de

liqueſcere tanꝙ titillatione inter ſæuiēdum. Nam et Ca*ius, de quo dictum eſt, ꝑtorio uiro, qui in* Anticyram *ſe-ceſſiſſet inſulam ualetudinis gratia atq; natiui ellebo-ri, necem cū machinaretur, iuſſiſſetq; illum interimi, io-cabundus inqt, quando tam diu nihil profeciſſent elle-bori, ſanguinem ei mittendū eſſe.* Cumq; *eodem quoq; tempore è* Gallia *quoſdam, quoſdā è* Græcia *condēna-ri imperaſſet gloriabundus,* Bene *habet, inqt, quando* Gallo Græciam *iam ſubegimus.* Neronem *proditū eſt, concupiſſe quos morti deſtinaſſet, obijcere deuorandos* Polyphago *cuidam* Ægyptio, *q crudis omnis generis carnibus ueſceretur.* Ferdiāndus Rex Neapolitanorum *præclaros ēt uiros concluſos carcere etiā bene, atq; abū de paſcebat, eandem ex ijs uoluptatem capiens, quam pueri è concluſis in cauea auiculis, qua de re ſæpenume ro ſibi ipſi inter intimos ſuos diu, multumq; gratulatus ſubblanditusq; in riſum tandē, ac cachinnos profunde-batur.* Tiberius Cæſar *in omni ſæuitiæ genere ita noluta tus eſt, uti nullus à pœna hominum ceſſauerit dies, ne religioſus qdem, ac ſacer, nullum non crimen fuerit pro capitali receptum.* Hos *igitur ut relaxare animum, ac tanquam ſaginare in aliorum cruciatibus, ac dilacera-tionibus uideas, ſic alios dolore nimio premi, & quaſi-ſari animo, ac confici, quod ſanguine nequeant ſitim ſe-dare tantopere areſcentem, oculoſq; recreare torturis.* Nimis *quàm anxie queſtus legitur idē is* Caius, *quod ſua qdem tempora nullis inſignirentur calamitatibus, & ijs quidem publicis.* O' *monſtrum non* Cæſarū *mo-do omnium, uerum etiam mortalium cunctorum, qui publicis quoq; ruinis paſcere aīum cuperet.* Quæ *igitur*

ſitis erat eius, ubi in quem aut unum, aut pluſculos ex ſatiare appetitum ſanguinantis illius cupiditatis uellet cum eadem feritate accenderetur in oēs? Itaq; & hiatus hic terrarum deſyderabat, & motus illos ingentiſſimos, q urbes, ac regiones ſubſternerent, & exercituū calamitates, internitionesq́; regnorum, & peſtilētias illas humani generis hauſtrices. Quippe q optauerit populum romanum unam tantū ceruicem habere, quo uno ſimul ictu uniuerſum conficeret, cogitaueritq́; aliqñ de integro Senatu trucidādo. Tiberius de quo paulo ante mentionem fecimus, cum intellexiſſet Carnuleium in quem graſſari tormentis decreuerat. mortem anticipaſſe, ira, atq; indignatione percitus exclamauit, Carnuleius me euaſit? ut uitam ſibi ſuam ex ea re penè moleſtā eſſe oſtenderet. Quibus igitur in uoluptatibus immanitas uerſetur aut doloribus, quæq́; ſint eius oblectamenta, aut pugiones, iam uidetis. quam obrem ad alias eius partes tranſeamus.

Immanitatem ab iniuſticia proficiſci, nec non aliqñ à nimio rerum futurarum metu.

MAnare autem imanitatem ab iniuſticia potiſſimū è fonte quaſi quodam, ea q̄ à nobis dicta ſunt, apte qdē docent. Quid.n. iniuſtus q̄ erga Deum ingratitudine uti? erga patriam impotentia? erga parētes, filios, cognatos, amicos, impietate, crudelitate, ſanguinolētia, inconſtantia, ac fluxa fide erga eos, q publicam rem adminiſtrent, & cui iure iurādo ſis obſtrictus? Sed qm̄, ut dixi, imanes ſinguli imanitatem ipſam minime ex omni ſunt pte complexi, ad alias quoq; actiones trāſeamus. Nam &

ab iis q̃ prudentes, ac fortes pariter uideri, atq; haberi uolũt, declinari ad feritatem non raro ẽtr, res ipſæ hominum docent. Aegyptios. n. traditum eſt reges conſueſſe p̃ Mathematicos genituras eorum, q̃ in lucem uenirẽt explorare, q̃ ſi aduerſari regum ipſorum genituris eſſent comptæ. è ueſtigio nati illi occidebantur. O' prouidentiã errorum plenam, ac ſupſtitionum, ne tetram dicam, ac deteſtabilem. Quo è genere fœdiſſima eſt Herodis illa Iudæorum regis in tot infantis pueroſq; carnificina cuius ſuſpicioſiſſima uita, moreſq; uariãtiſſimi, dũ omnia pauet, cuncta formidat, eò illum adegere, ut in filios innocentiſſimos, in uxorem etiam maxime amatam efferbuerit. Hinc tyrannorum tam efferata crudelitas, nam dum proſpicere rebus ſuis uolunt, dum prudentiam magis aut effingunt, aut oſtentant, quàm ſequuntur, efficiuntur imprudentiſſimi. Quid enim imprudentius, quàm quæ res adminiſtrari debeat per humanitatem, beneuolentiam, manſuetudinem, popularitatemq;, eam uelle regere, per ſuperbiam, crudelitatem, iniuſta imperia, graueis coerciones, ſæuiſſimoſq; cruciatus, ac pœnas? quæ quidem uia eſt ad poſtremam quamq; immanitatem. Nero ille quem iure immaniſſimum uocitarunt, ne de aliis loquar ciuibus, Domitiũ Corbulonem, innocentiſſimum Senatorem, ſolertiſſimũ ac feliciſſimũ ducem, fortiſſimũ ciuem Romanum, q̃q; Parthorum authoritatem maxime fregiſſet, attriuiſſetq; ſuperbiam, per fraudem occidi iuſſit, dum illius uirtutes ſuſpectas habet, quas & magnificari ab eo par fuiſſet, & ob maieſtatem romani imperii magis, ac magis euehi, atq; illuſtrari.

De Immanitate in quam inciditur poſt uictoriam.

Iam uero captis ſignis, direptis caſtris, copijsq; hoſtium aut fugatis, aut cæſis, qd efferacius q̃ uolutare iacentiũ corpora, & ſiquos ſpiranteis inuenias, in eos rurſum manu ſæuire? Quod factitatum ab Annibale poſt cladẽ illam Cannenſem ſunt q tradant. Quanto & homine & imperatore rerum humanarum memore dignius, id & curare & pmittere, poſt illatam calamitatem, cadauera uti ſepeliãtur. quam ad rem induciæ concedi ſoleant. Ac ſiqbus uulneratis, ac male cæſis relicta uitæ ſpes eſt, eis medicorum operam ſubminiſtrare, q̃q̃ hoſtibus. Nam & in uictos, proſtratosq;, quosq; iure belli captiuos habere liceat, humanitas exuẽda non eſt nec tela in captiuos, uerum in acie ſtantes exercenda. Graſſatorum eſt, ac ſicariorum, & eorum qdem truculentiſſimorum, poſt ſpoliatos uiatores, eoſdem obtruncare uidelicet ne cognoſcãtur, ſtrenui uero militis id nullo modo. Nam in ipſo p̃lio, interq; conſerẽdas manus, cæſo aduerſario, caput ei auellere, militari eſt ex inſtituto & lege. Cum ſint militibus p̃mia cæſi hoſtis propoſita & auulſi à ceruice capitis oſtentatio, ſit rei ſtrenue geſtæ teſtimoniũ. At iacenti cruẽtato in ſolo, & biduano iã, aut triduano ceruicẽ ſecuiſſe cadaueri, hoc nullius q dem eſt feræ, niſi tantum hominis, ac nefarij hominis, feras ipſas etiam ſupergreſſi.

De Immanitate in quam inciditur in diripiendis urbibus.

Direptiones ipſæ urbium, ac populorum, p̃cipuã ad oẽm

immanitatem materiam exhibent, in polluẽdis tẽplis, in uiolãdis ſacris, in corrumpẽdis tum puellis, tũ pueris impuberibus, in cædẽdis ſenibus, ſexuq; imbecillo. Vt direptiões ipſæ, qđ dictum eſt, aditum ad omne immanitatis genus faciant.

Iram ulciſcẽdiq; appetitum eſſe cohibẽdum, ne incidamus in immanitatem.

Ira igitur ipſa libidoq; ulciſcẽdi nunq̃ tanta eſſe debet, ut naturæ obliuiſcamur, humanæq; ſocietatis. Nihil. n. tantopere ad immanitatem impellit rapiatq;, q̃ reponẽdæ uindictæ auiditas. Scytharum Regina illa Tomyris aurum liq̃factum in os, gutturq; capti hoſtium ducis infundẽs ẽt maledictis inſultauit, Aurum ſitijſti, auro ſitim leua. Quod ſeruaſſe ẽt Mithridatem Ponti regẽ ſcriptum eſt, uicto, captoq; Aqlio duce Romano. Omnino igitur furor ille, ſeu rabies rectius dicatur, temperãda eſt uel compeſcenda penitus. Quod magni eſt, ac ſummæ excellentis animi. Auiam meam Leonardam rariſſimi exempli matronam, non ſine multis lacrimis puer audiebam referẽtem. Cum inter digladiãtes quaſdam inter ſe familias inimicitiæ ſummis exercerẽtur odijs, captum quempiam factione ex altera, eumq; è ueſtigio cõciſum in minutiſſima etiam fruſta, moxq; exemptum illi iecur in prunis candentiſſimiſq; carbonibus ab factiõis eius principibus toſtum. perq; bucellas minutim diſſectum, inter cognatos ad id inuitatos, in ientaculũ diſtributum. Quæ aut luporum tam exhanelata rabies aut ſæuientis pro erepta prole tigridis hãc ipſam ſuperauerit? Allata ẽt poſt deguſtationem tam execrabilẽ

pocula non ſine collecti cruoris aſpergine. Cõgratulatio nes habitæ inter ſe, riſus, ioci, leporiſq; cibum ipm̃ cõdi entes. Deniq; & dijs ipſis propinatum tantæ uindictæ fautoribus. Quod hic exclamem, nihil habeo, ni forte immaniora his, & ab natura hominis alieniora ſubiũ xerim. Maiores mei pulſi patria, domeſticas ob ſeditio/ nes, munitionem ſibi conſtituerãt in agro, ac ſolo pro/ prio, turrimq; ibi ex lapide ædificauerãt, qua munita, uxores, liberos, remq; familiarem oẽm ibidem tuebãtur Indeq; aduerſarios & ſuis, & cliẽtum atq; amicorum opibus infenſius laceſſebãt. Forte accidit qđ tunc res ſic ferebant, ut ſocijs ab hoſtibus ſuis grauiter opp̄ſſis uiri ſuppetias ferrẽt, paucis p̄ſidiarijs, cũ mulieribus, ac par uis liberis relictis, q munitionibus, ac turri p̄ſidio eẽnt Hoc compto aduerſarij ſummis conatibus munitiões re pẽte aggreſſi eas p uim capiũt, ac propugnatoribus cæ ſis turrim aggrediuntur. Proauia ibi mea duobus cũ paruis liberis ſe tuebatur. Accedũt germani fratres, fa/ ctionis alterius principes, hortantur deditionem uti faci at. Illa deditionem pollicetur incolumibus tñ, ac ſaluis infantulis. Negatur à fratribus conditio. Rex à gladijs, ac ſagittis ad incẽdium uenit. Ibi infelix matrona, q̃q̃ ſupra ſexum fortiſſimo pectore, in abditiorem ſeſe locũ includens cum utroq; filiolo, fumo, ac flammis enecta exuritur, caruitq; fraternam ob impietatem, factiõisq; immanes animos, ſepulcro. Quorum ego puer cineres, ſiqui reliqui eſſe poterant, collectos Chriſtiana matre id procurante, per eos, qui tunc aderant clientes in ſanctũ ferendos, ac collocandos curaui. Quamuis autem dome ſticum hoc factum tacendum fortaſſe ſatius fuiſſe ui/

deatur, fateri tamen liceat, ut Aurienta proauia mea nihil muliebri in ſexu ætas illa fortius, atq; in liberos ſuos indulgentius uidit, ita nihil eius fratribus fuiſſe execrabilius, aut humana ab natura diuerſius, q̃n in ſanguinē ſuum ip̄m nihil prorſus pernicioſius, magiſq; truculentum, atq; efferatum. Omnino igitur in uictoria temperādum, adhibēduſq; uindictæ modus. Vt ſi parcere noluerimus, non tamen impellamur ad feritatem. Cum hæc ipſa belluarum ſit, humanitas uero hominum, generoſiſſimiq; cuiuſq; maxime.

De Immanitate in quam incidunt p̄tores, & q uindicandis criminibus præſident.

Cum uero aliud uincere ſit, atq; ulciſci, aliud punire, atq; afficere ſupplicijs, illudq; ſit bellū, atq; inimicitias exercentis, hoc uero iudicis, ac ciuilibus inſtitutis ſeruādis præpoſiti. Iudices interdum quoſdam uideas, p̄fectoſq; criminibus puniendis, qui non uoluptatem modo capiant è ſupplicijs, uerum quo puniÿſſe gloriari, poſſint q̃ plurimos, noua, & inuſitata torquendi genera adinueniant, quibus non modo quæ facta, uerum etiam q̃ infecta extorqueant. Nobis adoleſcentibus hoc ſiue ſæuitiæ, ſiue immanitatis genere in uniuerſa Italia nobilitatus, atque horribilis erat Nicolaus Porcinarius Aquilanus. Itaque & iudices ipſi, uindiceſq; ciuilium criminum facile ab ſeueritate ad immanitatem tranſeunt, ut hac ratione, cum ſint adminiſtrandæ iuſtitiæ præpoſiti, efficiantur uel maxime iniuſti, ac rectiore fortaſſe, propriaq; magis appellatione ſumme immanes. In ſummis enim ſupplicijs uix iniuſtum aliquid, quod

arcis Nucerinæ, ob adulterij ſuſpitionem, pfectum ipm ita expugnare aggreſſus eſt, ut ille amiſſa tandem omni ſpe euadendi, interfectis prius uxore, ac liberis ſeſe è ſumma turri deiecerit, ne uiuus in Corradi poteſtatem pueniret. Itaq; Corradus deceptus opportunitate in ui uum illum ſæuiēdi. quotquot familiares, cognatos, amicos, notos, quiq; cum illo conſuetudinem exercuiſſent aliquam, captos, cruciatosq; ad excarnificationēq;, ad ultimum cōminui in fruſta, exenterariq; iperauit, ac per ſentes, maximeq; frequētium uiarum ſæpes, ac margines, eorum uiſcera, inteſtinaq; ſuſpendi, ac paſſim diſpergi. ut neq; aut uindictam appellare hāc poſſis, aut punitionem. Neronianæ illæ fidiculæ ēt dictu ſunt horribiles, tractaq; in Gemonias unco cadauera, atq; inſutæ mortuorum corporibus, uiuentium corpora. Quæ qdem ipſa, aliaq; huiuſmodi id efficiunt, nullius ut belluæ feritas humana exiſtat feritate maior, ac truculētior, Vtq; nullo poſſit pacto magnanimus quiſpiam eſſe, cuius in animo ira qdem regnet, ac uindictæ reponendæ acrius ſtudium, aut in capiendis ſupplicijs, inſectandisq; criminibus atrocior cenſura.

Auaritiam maximum eſſe fomitem imanitatis.

Iam uero auaritia ut plurimorum eſt uitiorum fomes, ſic etiam & immanitatis, preſertim ubi fuerit ambitionī coniuncta. Qualis autem ea ſit, ne tibi Virgilianum illud dictum parum eſſe uerum uideatur.

Quid non mortalia pectora cogis.

Auri ſacra fames.

Hoc accipe non exiguum eorum eſſe numerum, q dū

paternæ ſucceſſioni paucculos menſes dilatiōem ferre ne-queant, parentes ſuos ſuſtulerint. Perquam multi quoq; inuenti ſunt Pygmaliones, innumerabiles ēt Polymne-ſtores. Tabulæ tum Syllanæ, tum ēt triūuirales, nullum profecto exiſtit immanitatis genus, quod non ſint aut complexæ, aut ēt ꝑtergreſſæ, ſiue ob dn̄andi libidinē, ſiue ob ſpoliandi cupiditatem, ſiue ob iræ, ac uindictæ ſentētiſſimā rabiē, ſiue ēt igraſſatiōis uoluptatē, ex carnificandiq; oblectamentū, geſtientiam, atq; ingluuiem.

Homines duplici modo immanes fieri & ab impetu Venereo, & ab īpetu ſanguinolento.

Belluarū duplex cum ſit genus, earū ſcilicet, quæ ſolo gradiuntuer, nec una qdem natura paſtus, ſed aliæ tantū pabulo alantur, frugibusq́;, ac fruticibus, aliæ carne, ac cruore. Vtrunq́; tamen genus ſalax eſt, atq; in libidinē pronum. Et in primo qdem genere numerandæ ſunt capræ, oues, aſini, ſues, quiq́; facile domitantur, eq, bouesq́; In altero leones, urſi, tigres, elephāti. Licet ex his quoq; arte tamen multa, temporeq́; non exiguo non rari manſueſcant. Itaq; pecuū oē, ac caprinum genus licet ī Venerem ruat, in feritatem tamen ſanguinolentā uix unquam. Vt urſi, leones, tigrides, elephanti, qn ēt tauri, canes item in Venerem pariter, ac rabiem incenſi ferri ſolent, atq; in feritatem, rabidasq́; uoluptates, ac paſtus. Itaq; duplex & ipſa feritas eſt, & quæ Veneris tantū rapitur impetu, & quæ rabido, ac cruento. Nā & Moloſſici canes, quiq́; maiore ſunt ſtatu corporis, canes minores quaſi alterius generis morſibus diſtractos dilaniant. Homines igitur in feritatem delapſi duplici & ipſi

modo immanes fiunt, & Venereo ab impetu, & rabioſo ab illo ac cruento appetitu. Itaq; non ſolum per ſanguinolentiam, ac cruentationem, uerum etiam p uſum libidinis, quin etiam & paſtus, perq; uictum ipſum immanes efficimur. De cruentatione autem quoniam multa quidem diximus, reliquum eſt, de rebus uti dicamus Venereis, poſt etiam de paſtu.

De Immanitate quæ uerſatur circa Venereã uoluptatẽ.

Igitur & pecora, & animalia quæ dicuntur muta miſcẽtur matribus nullo habito concubitus diſcrimine, aut lege ſeruata. Quocirca qui homines matribus miſcentur, aut ſororibus, & quibus coniungi lege uetitum eſt, & cautum, immanes hi potius dicendi uidentur, quàm libidinoſi, aut intemperantes. Ne uero Iouem illum optimum maximum ad diluendum citemus inceſtum, nuptiasq; ſcrorias, excuſare ſatis illum poſſunt tum Ægyptij Reges Ptolemæi, tum Romãi Auguſti, præcipueq; Caius Caligula, qui ſororibus ſuis omnibus ſtupro ſe miſcuit, Druſillamq; à marito abductam, quam tamen uirginem prætextatus uitiauerat, iuſtæ uxoris loco habuit. Quid qui genere abutũtur ſuo? relictaq; aut aſpernata potius muliebri copulatione in mares incenduntur, puerorum fœdati amoribus, ac libidinibus? Apud Perſas, filios matribus olim matrimonio iungi mos fuit. Apud Mauros, & qui Mahometi nunc ſequuntur nefarias inſtitutiones, uix eſt diſcrimen aliquod libidinum, ſiue in pueros, ſiue in cognationem. Familiaris meus Franciſcus Scarola legatione aliquando apud Regem Africæ functus eſt, miſſus eò à Ferdinando Rege

Neapolitanorum. Is autem cum initus aliquando iter nos eſſet degentis eius intemperantia ſermo, uidiſſe ſe Tunete retulit mulierculam, quæ filium deferret ad ſacerdotem, quod is eam cognoſſet, atq; ibi tum ſacerdotem de ritu gentis, ac ſectæ eius dixiſſe ad eos, intellecta cauſa, quaſi materno à uinculo & matrem ſolueret, & filium, Ne tu poſthac mulier fueris illi mater, néue tute ipſe adoleſcens ex hoc die fueris illi filius. Ac ſi de cætero ſoluti ab omni iure, libere inter ſeſe exercere libidinē & poſſent & liceret. Marinus item Minerua notus uir functus eodem munere apud Regem alium Africæ, nō ſemel in cœtu quoq; probatiſſimorum hominum referre eſt ſolitus, eſſe diem quendam Tunete ſolēnem & ſanctum, quo in die extra urbem certum in locum conueniat omnis ferè multitudo ad promiſcuā cum maribus Venerem exercendam. Sporum puerum Nero Auguſtus in muliebrem conatus eſt naturam uertere, exectis teſtibus. O' Imperatorem Romāum, ac gentium dn̄m, rerum naturæ tam nefariæ inſcium, qui marem ſe in fœminam uerſurum exiſtimaret. O' populum ignorātiſſimum pariter, atq; improbiſſimum, qui ſolēni nuptiaꝝ die in officio affuerit Hymenæum celebranti. Sigiſmundus Malateſta, qui non exiguæ parti Æmiliæ imperitauit, quæ nunc eſt Romaniola, filium ſuum Robertum cognoſcere tentauit. Verum ille in patrem ſtricto pugione à ſcelere ſe uindicauit. Idem Sigiſmundus incenſus forma Teutonicæ cuiuſdam matronæ Romam è terra Germania proficiſcentis piaculorum gratia, utq; diuorum templa Petri, & Pauli uiſitaret, eā ſuos ꝑ fines iter facientem aggreſſus, nulla cum ratione uiuæ afferre

uim poſſet,

uim poſſet, iugulauit, iugulatamq́; cognouit. Quid qđ è filia eundem ſua prolem ſuſcepiſſe manifeſtiſſimum quidem eſt. Quid igitur uidere immanius cœlum po/ tuit? Sed uidit tamen, & uidet quotidie etiã immanio/ ra. Nec cœlum tamen ruit, diuinaq́; dormitat patientia uerius, q̃ proſpicientia. Quo autem ſceleſtiora hæc ipſa appareant, referam quæ ego, ipſe ex aduerſo & uidi, & teſtor, & perſanctè etiam iuro. Fuit mihi in delicijs catella nomine Capuana, quam etiam uerſibus celebra ui, de genere catulorum eorum, qui camuſi dicuntur. Erat eius proles Aſterion omnium catulorum formoſiſ ſimus pariter, ac nitidiſſimus. Aduenit tempus geſtien/ di, eam ego alijs ne miſceretur canibus, in abdito cum Aſterione concludi iuſſi, quo ex utroq; ſoboles procrea/ retur. Nunquam paſſa eſt mater à filio ſe iniri, & quã uis meis à pueris comprehenſa teneretur, nihilominus ea mordicus pueros à ſe reiecit, & in filium illata, illũ dentibus male habuit. Ioannem Vigintimillium Mar/ chionem Giraciẽſem memini narrantem fuiſſe ſibi equã apprime nobilem & celeritate, & robore, cumq́; in/ eundam eam à filio procuraret, admittere illum ad coi tum, matrem nunquam uoluiſſe, adhibitaq́; cum ars fuiſſet, intecto filio alius pili corio, ornamentiſq́; alijs q/ buſdam obuoluto, deceptam matrem paſſam tandem illum eſſe. At ubi artem intellexiſſet, uidiſſetq́; ornamen ta, & corium filio detrahi, tum eam in dolorẽ, ac mœ rorem uerſam inedia inde ad paucos dies uitam finijſ/ ſe. Vt dicere prorſus liceat, atq; aſſeuerare, quantum illi ipſi à natura hominis deſcierint ad belluas, tantũ duas has belluas à natura ferarum ad humanam ſeſe appli/

eſſe. Carolo Octauo Gallorum Rege Neapolim tenen te deprehenſus eſt è Britonum gente miles cum aſina miſtus. Qua qdem ſorde, quoq; immanitatis cœno fœ dati ſunt paſtores cū primis, atq; armentarij: Quæ qdē referri abſq; rubore nequeant. Valentiæ in Hiſpania cī teriore ædes q̄dam ſacræ, Veſtaliumq; monaſteria ita q dem patent amatoribus, ut inſtar lupanariorū ſint. Quā uero immane hoc ſit habendum, ac nefariū apud Chri ſtianos preſertim, iſtituta ueterum Romanorum docēt, & una illa nobilis Poetæ exclamatio.

" Sanguine adhuc uiuo terram ſubitura ſacerdos.

Quæ neq; admitti ſine damnabili admodum, maxieq; infami nota poſſunt, tum eorum qui præſunt rei publi cæ moderationi, tum antiſtitum, p̄cipueq; ſacerdotum aliorum, q rerum ſacrarum præpoſiti ſunt adminiſtra tioni, illisq; temperandis. Huic uero ipſi tam execrabili in Venerem coitioni illud quoq; accedit, maxime oīum execrabile, quod conceptos, ut diximus, fœtus in utero, medicamentis Veſtales ipſæ occidunt, eijciuntq; fruſtil latim, aut in lucem editos ſtrangulant, in ſordibusq; ſe peliunt latrinarijs. Nec uero ipſe ſatis quidem aī certus fuerim, quo nam in immanitatis ſiue gradu, ſiue gene re Tiberianos illos piſciculos collocare debeam, rem pro fecto populo Romano gentium domitore dignam, ſpe ctare rectorē imperij eius natare in piſcinis ad id ipm factis inter puerorum greges, puerosq; ipſos natantis eius (ut Suetonij uerbis utar) inter fœminas uerſari, lin guaq; ac morſiunculis ſenſim appetere, & quaſi infan tes firmiores, nec dum tamen à lacte depulſos inguini ceu papillæ admoueri, ut in piſcibus hominum quidem

partes pueri ipſi exercerent, in hominibus uero piſcin. *Ac ſi non magiſtri adhibiti ad tam eximiam inſtitutionem, & ars quoq; multa fuerit, multaq́; cogitatio, ac cura, ne monſtroſos concubitus, illorũq; repertores referã, & Spintrias illos, & Sellariam, gregesq́; puellarum, atq; exoletorum undiq; conquiſitos.*

De Immanitate quæ uerſatur circa paſtum & cœnas.

P *arte hac explicata, quæ ad infames pertinet, atq; execrãdos concubitus, qbus referendis neſciam dolor ne maior mentem, an rubor animum affecerit, ueniam ad paſtum, per quem nonnunquam & ad immanitatem trahimur. Nam & res Veneris, & alimonia ipſa maxie nobis communis eſt cum belluis. Vtq́; illarum è numero alijs, atq; alijs natura, aut paſtus quoſdam attribuit, aut abnegauit, ſic et homini. A cuius ordine, atq; inſtituto deflectere, quid nam eſt aliud, q̃ naturæ ipſius rebellem fieri? Acceſſit generalibus naturæ inſtitutis cura etiam ipſa, quæ rationis propria eſt, uniusq; tantum hominis. Quocirca & leges cœnis conſtitutæ ſunt, non modo quæ ſumptibus modum imponerent, uerum etiã quæ cauerent, ne quædam ulla in cibum uia reciperentur. Nec nos condemnamus ſiqui fame coacti aliquando ad eſum murium, felium, talparum, proruperint. Sed qui in maxima epularum opulentia, ciborumq́; à natura ac lege conſtitutorum iubent condiri ſibi aut felẽ, aut ciconiã, aut teterrimarum ferarum catulos. A qua quidem rationis declinatione, uſuq́; communi hominũ cæterorum qui edax, uoraxq́; rapiatur, ignorem cur non & hic immanis ſit ipſe dicendus, etſi tanta hæc ab*

natura ipſa declinatio ipſis minime in belluis cernitur, in quarum naturam uerti per hæc ipſa iudicamur. Luxurioſum dices fuiſſe, fortaſſe & comedonem, immanẽ tamen neutiq; Oratorem Hortenſium, quod primus ſibi, ut proditum eſt è Romanis pauonem parari in cœnam iuſſerit. Et illud quoq; conceſſerim, ut ſtudioſus idẽ perquam gulæ fuerit, & oppidò nimis lautus, & conuiualis, ut uero immanis nullo modo dederim, quamuis ad inſuetos & intentatos ante cibos tractum illũ, & præter hominum leges, uſum enim perpetuum hominum, legem uoco, & præter neceſſitatem aut famis, aut morbi, quis neget? At patinas illas Vitellianas, ac Vitellij ipſius uentrem immanem ſi dixerim, iure fortaſſe dixerim. Iure etiam Apicij uoraginoſam ingluuiem. Quaſi non tanta gulæ uaſtitas, tanti patrimonij in uentrem congeſtio in immanitatem, aut ſiquid immanitate ipſa biantius uideri poſſit, debiſcat. Phaſianorum cerebella, lactesq; murenarum, ac ſœnicopterum iecinora toto quaſi terrarum orbe conquiſita (cum gulæ uitiũ atq; immoderationem oppido quàm tranſgrediantur) uidelicet immanitate carebunt? aut tetrapharmaca illa Ceioniana eadem carebunt infamia? Sed nos principum popinas deſinamus perſcrutari, deq; illorum diſſerere in uentrem induſtria, ac prodigentia, Cum ipſi cõductitium minime coquum habeamus, permittamusq; iure illos ſuo uti, proq; arbitrio moderari tam ingurgitoſæ uaſtitatis prouinciam, uniuerſamq; ſaporum ingluuiem. Dum eam tamen gulæ uentrisq; profunditatem uelint ſibi cum ſacerdotibus quibuſdam Cardinalibus, Pontificibusq; eſſe communem. Veſcuntur & Bruchis

Æthiopes qdam & locuſtis. Fert hoc *regio, fert uſus ipſe, propter re⁊ alia⁊ inopiam.* Nequaq̃ *tamen imma nes ob ea⁊ eſum Æthiopes.* At *immanis* Italicus *in tã ta alimoniæ copia illis queſcatur, qui paſtus eius uolu ptate captus aut raritate, tanq̃ ad delicias, ac palati laſciuientem titillationem, aut miluinam potius ad uoluptatem decurrerit ſitibundus, ac famelicus.* Fuerint *tamen hæc, habeanturq́; ridicula q̃dam ſiue aberrãtis naturæ, ſiue in gulam, ac palatum reſolutorum hoīum.* Appoſuit Perſa⁊ *immaniſſimus* Rex Harpalo *patri liberos epulandos, offenſus ipſe illius optimis cõmonefactionibus ad* Regiæ *humanitatis, placabilitatisq́; dignitatem retinendam.* Atq; *inter edendũ ſubinde pcontabatur, lautæ ne eſſent epulæ? opiparum ne condimentum? placeret ne ciborũ concinnatio, ac ſapo⁊?* Vtq; *patrem ipſum plenum iam abunde uidit, liberorum capita in lācibus afferri in menſam ante oculos illius iuſſit, & an ſatis comiter acceptus eſſet interrogat, ne tibi fortaſſe* Thyeſteæ *illæ cœnæ commentitiæ uideantur ac fabuloſæ.* Ad *aſpectũ igitur tam fœdum, immanem, incogitatum, regiamq́; ad interrogationem, ne* Harpali *non recenſeatur reſponſum, huiuſmodi illud quidem fuit, ut uultu q̃ maxime potuit compoſito diceret, omnem apud* Regem *cœnam periucundam eſſe.* Quocirca *in hoc tã nefario, nunquam ante alias comperto ſcelere* Tragicũ *illud opportune ex* Anneo *obijciam.*

» *Quis* Colchus *hoc, quis ſedis incertæ* Scytha
» *Commiſit? aut quæ* Caſpium *tangens mare*
» *Gens iuris expers auſa? non* Buſiridis
» *Puerilis aras ſanguis aſperſit feri.*

» *Non parua gregibus membra Diomedes ſuis*
» *Epulanda poſuit.*

Nec uero patrem, immanitatis damnabimus, qppe q ignorans deceptusq; epulabatur, infelicitatem fortaſſe ſuam augurãs, uerum Solem *ipm miramur potius, non retrouertiſſe greſſus ſuos, non ob uoluiſſe profundiſſima etiam caligine radios, lucemq; obtexuiſſe ſqualoribus, ne truculẽtiſſimi regis facinus tam immane uideret. cœnamq; adeo execrabilem.* Arenis Cambyſes *in medijs cum omnia uictui neceſſaria defeciſſent, etiam fruticũ atq; herbarum radices, decimum quemq; militem ſortiri in alimentum iuſſit, fame iraq; pariter in pceps agitatus, donec pte exercitus amiſſa, pte etiam comeſa, & ipſe timuit, ne ad ſortem uocaretur.* Tradunt *hiſtoriæ populos quoſdam alios ſeſe in ignem conieciſſe, alios mutuis uulneribus inter ſe confectos, ne in hoſtium poteſtatem uiui peruenirent, alios iacta ſorte inter ciues, aliorum morte uitam remanentium ſuſtentaſſe.* Immanitatis *tamen hi carent crimine. neq; enim finis eorum, ac propoſitum fuit, aut cruentatio, aut uindicta, aut uoluptas aliqua inde quæſita.* Itaq; *ad atrocitatem potius, ac ptinaciam referẽda, tametſi non exigua è pte ad id ſpectare cernitur, quo ea ratione hoſti uoluptas eripiatur. qua in re ira potiſſimum ſibi locum facit.* Accedit *tamen et conſultatio, & electio, conſenſusq; ciuium omnium, q legem quaſi quandam uideatur conſtituere. ut nõ ex ira indignationeq; magis q̃ publico ex decreto id fecíſſe in- «
telleguntur.* Nam *q ſe ipſos conficiunt aut gladio, aut «
inedia. aut ueneno, in ijs partim ignauia, ac meticuloſi- «
tas, ptim uitæ tædium ius exercet ſuum, partim uesa- «*

nia, aut furor. Vt quis actio ipſa iudicari immanis poſſit, illi tamen ipſi immanes ſuo, ac proprio nomine minime fortaſſe ſint dicendi.

De Immanitate quæ uenenis graſſatur.

A *t qui uenenis graſſantur, ij mihi uidentur impleſſe p̃tes immanitatis omneis, ſiue ab iniuſtitia & fraude, ſiue ab auaritia atq; ambitione, ſiue ab odio ac uindicta, ſiue ab ira dolore ue, aut inſita ab crudelitate, ſiue ab uoluptate ac delectatione, ſiue ab metu, diffidentia, aut inuidia, ſiue ab habẽdi, ac dominandi cupiditate, ſiue ab excogitationibus demum, atq; inuentis, q̃ppe q̃ & ingenio & natura, ac naturæ ipſius rebus abutantur in hominum p̃nitiem, morteſq; tam ſceleratas, ac calamitoſas. Vt de ijs merito dici ſingulis poſſit, quod de uno illo Criſpino Iuuenalis.*

» -*Monſtrum nulla uirtute redemptum.*

» A^ *uitijs.*

Et tamen boni illi ac ſanctiſſimi Cæſares, quaſi parũ eẽt & è cognatis affinibus, ac familiaribus arte hac quos uellent è medio ſuſtuliſſe, & è Senatoribus atq; honeſtis è familijs q̃ plurimos, paſſi ſunt Romæ diſciplinæ tam laudabilis eſſe inſtitutrices, ac magiſtras fœminas, easq; exinde nobilitatum iri. Iure igitur hi ipſi monſtra ſiue hominum, ſiue naturæ uocitandi ſunt. Cũ hõies cæteri quidem oẽs nati ſint ad cœtus colẽdos, ſocietatem cõſeruandam, hi ad deſolandam tantum modo, & quantũ in ipſis eſt penitus exhauriendam. Qua in re teterrimi quidem appareant, immaniſſimiq; animalium omnium, quibus nec ab arte quidem, nec à natura ſenſũ

talis inſit, cognitioq́; perimendi. Omnino *autem q̃ deteſtanda ſit immanitas, & ob leuiſſima qdem crimina ſerui murenis obiecti in uiuarijs, & in arena feris dilaniandi docuere.* Hæc *autem ipſa in ludis ſpectatio, qd aliud ſibi quærit, q̃ aſſueſacere populum ad paſcendos cæde, atq; excarnificationibus oculos? animosq́; ipſos alendos eiuſmodi cruentatione, ac ſagina?* Non *deſunt tempeſtate noſtra q ſiue principes populorum, ſiue urbium domini de uita, ac ſanguine pugnare uolẽtibus ſingulari certamine, ijs intra fines ſuos ius atq; arbitrium p̃mittant decernendi, qn ſeſe ipſos & ſpectatores p̃beãt, & iudices certaminis.* Quorum *conſilium neutiq; ipro bauerim, ſi eo ſpectet, uti pugna inita, remiſſisq́; aliq̃tũ iris, illorum mox componant odia atq; inimicitias.* Cæterum *quid immanius, q̃ dare immanitati ipſi uacuũ, ac liberum locum?*

De Immanitate deſolandarum urbium ac regionum.

I*am uero uaſtitates agrorum, deſolationes regionum, ac populorum, incendiaq́;, & urbes ob iram, odium, uindictamq́; exciſæ funditus, ciuesq́; ad internitionem cæſi ſexusq́; omnis imbellis in ſeruitutem redactus uel iſtar eſſe uidentur immanitatis ipſius, qppe quæ nulla non ui, iniuſtitia, rabie in genus humanũ ſæuiat, ac debacchetur.* Qualis *autem ea ſit, uetuſtiora ut omittantur, non multis ante annis,* Carolus *docuit* Burgundiorum *princeps in* Lige *urbe opulentiſſima excidenda, omni ſæuitiæ genere, ac calamitatis adhibito, nullo pietati, nullo miſericordiæ, nullo deniq; religioni, deorumq́;*

aris, ac precibus hominum relicto loco. Cum præceps ipſe in omnem immanitatis exuperantiam fureret, rapereturq́; i ſcelus quodcunq; uolens, libens, plenus cruoris, inter cadauera uerſatus conciſorum hominum, inter raptus, ac deflorationes uirginum, incendiaq́; tum domorum, tum ſacrarum ædium, ac nunc funiculationes trecentorum, ac quingentorum hominum eijci in flumen iubens, nunc uicinias ipſas ferro meti ad unum imperitans, ut neſcires omnino furor ne is maior eſſet, an uoluptas, rabies ne, an ingluuies. Illud tamen affirmare unum poſſes, in cædem illum, ac ſanguinem tantum incumbere, nulliusq́; illi rei curam ineſſe, præterquam excarnificationis, ac gemitus iugulum pbentium ex ſectoribus, aut in flumen foſſasq́; religatis poſt tergum manibus proiectorum.

De Fomentis, & *diuerſis cauſis immanitatis.*

E *xultantis autem immanitatis non una ſunt fomenta. Nam & ira uehementior ubi fuerit, præcipitem ita agere hominem conſueuit, uti in obliuionem eum ſui ipſius inducat, Tyrãnos ſuſpitio, & conſcientia illa maxime tetra ac deteſtabilis, etiam ad noua, atq; inaudita ſupplicia excogitanda, incutiendis terroribus, quin etiam ut non raro in filios parentes, ipſiq́; in parentes liberi pergraſſentur teterrimis quibusq́; maleficijs, ac pœnis. Eoſdem hos tyrannos animi impotentia, elatioq́; illa, pquam omnia ſibi licita eſſe perſuadent, qđq; ut Caligula dictitabat, q̃cunq; libuiſſent, eadem cuncta licerẽt heroibus, neq; ullis adhibere commonefactionibus aures uolunt, qn in commotores ipſos flagrantius efferueſcũt*

eò trahit, ut dijs ſe dum aſſimiles uideri uolunt, feris ipſis tetriores efficiãtur. Refert Seneca *Dareum regem parantem expeditionem aduerſum Scythas rogatum ab Hartabazo nobili admodum ſene, ut è tribus liberis, quos* Rex *ipſe ſecum duceret, unum ei in ætatis ſuæ ingraueſcentis iam ſolatium relinqret, ac tanq̃ ſenectutis baculum, reſpondiſſe, plus ſe quam ille rogaſſet, p̃ſtiturum, treſq́; eos unà ſtatim ad patrem remiſſurũ, confeſtimq́; occidi eos ſimul iuſſiſſe, atq́; ante patris cõſpectum cruentatos abijci.* Cambyſen *quoq́; idem author refert, admonitũ à Trabeaſpe, q erat illi maxime fidus ac carus, uti in potu eſſet abſtinentior, quòd ebrietas in regulis maxime notabilis eſſet, reſpondiſſe, non mẽtem modo poſt uinum ſibi, uerum etiam & oculos, & manus in officio eſſe, idq́; breui ſe cõprobaturũ. Cũq́; liberalius, q̃ unquam antea poculis indulſiſſet, iuſſiſſe filiũ eius ultra limen progredi, ibidẽq́; conſiſtere, alleuata ſupra caput ſiniſtra, è ueſtigioq́; contento arcu cor illius mediũ ſagitta fixiſſe, qd ſe trãsfixurum antea dixerat, conuerſumq́; ad patrẽ dixiſſe. ecqd certã ipſe uideretur habere manũ?* Hæc *igitur portenta de ſe gignit aĩorum impotentia, cognataq́; cœlitibus ipſis poteſtas. Quantus itaq́; ex ebrietate, q̃q́; crapulæ dicuntur, fomes accedat ĩmanitati, ut barbaros p̃tereamus* Reges, *teſtis eſt* Alexander, *q educatum unà ſecũ à puero Clitũ, ſibiq́; etiã maxime carũ inter epulas manu ſua trãsfoderit, ac ſi non & Lyſimachum leoni obijci iuſſerit, ſibi pquam etiam familiarem.* Verum *ebrietas furori eſt perquam ſimilis, tametſi ille è morbis gignitur, deterrimoq́; naturæ habitu, hæc autem ex animi corruptione, deprauataq́;*

uoluntate. Vt ebrius quidem perinde, ac furore percitus, quid agat, nequaquam intellegat, Immanitas uero ipſa, niſi uoluntaria fuerit, deſinat eſſe immanitas.

Conqueritur ſiue de temporibus quibusdam, ſiue de natura.

N*eſciam ego qua uia, qua ue naturæ aut lege, aut mundi orbiculatione, rerumq; periodis, aut diuerſitate cauſarum male quidem inter ſe conſentientium, in unum tamen confluentium, neſciam inquam, quomodo id contingat, contingit tamen, uti ſeculis quibusdam natura ipſa, perinde ut quandoq; in corrumpendas declinat, & tanquam ruit ſegetes, ac fruges, monſtroſosq; quoſdam animalium fœtus generandos, ſic etiam ad homines, eosq; primates uiros in omnem rationis, humanæq; conſuetudinis abuſum gignendos, nec ad abuſum tantum rationis, uerum etiam ad calamitatem, perniciem, excidiumq; tum ſigillatim, tum etiam uniuerſim rerum publicarum, populorum, ac regionum, nec uindicandis tantum acceptis iniurijs, aut ambiendis honoribus, uerum etiam ijs inſectandis, excruciandisq; à quibus nihil omnino iniuriarum acceperint, nihilq; prorſus timendum ab eis ſit. Perinde tamen ut cœno ſues, apriq; uolutabris delectantur, ſic hi ipſi maleficijs, trucidationibus, immaniſſimisq; ſceleribus. Satis conſtat Annibalem cum humano cruore foſſam aliquando redundantem conſpexiſſet, mirifice exhilaratum dixiſſe, O formoſum ſpectaculum. Proditum eſt etiam memoriæ, Voleſum Aſiæ proconſulem ſub diuo Auguſto, cum trecentos uno die ſecuri percuti iuſſiſſet, inambulantem inter ipſa cadauera, pro-*

ſpectantemq́; uultu q̃ maxime elato, æque, ac dignum admiratione facinus peregiſſet, proclamaſſe ad aſtantes » O rem prorſus regiam. Quod nam Cambyſe rege, q̃d Dionyſio, ac phalaride tyrannis, quod Caio, Nerone, ac Domitiano Auguſtis truculentius unquam mõſtrũ natura ipſa genuit? Quæ nam ſentina, quæ inquam ſentina teterrimorum ſiue ducum, ſiue regum ſcatuit Gothorum tempeſtatibus? Vt nihil tam fœdum iudicari poſſit, q̃d non illi pulchrum duxerint. nihil tam facinoroſum, atrox cruentum, q̃d non ad uoluptatem referrẽt ad ludum, ac laſciuiam. Itaq; natura ipſa ut nonnunq̃ diuinos quoſdam reges protulit, ac principes populorũ ut Traianos, Marcosq́; in compendium, ac frugem humanæ ſocietatis, ſic aliquãdo monſtroſos quoſdã in pniciem ac deſolationem ipſius hominum generis, ſiue oblita materni officij, induensq́; nouercæ habitum, ſiue ex Dei Optimi Maximi conſtitutione, ac prouidẽtia, cuius nobis conſilia ſint ignota.

De q̃buſdam immanibus ducibus.

Eadem ſimul tempeſtate nobis pueris rebus in bellicis duces tres eminuere, inſigni tamen crudelitate ſeu immanitate potius nobiles, Nicolaus Forti brachius, Antonius Pontadera, & Riccius Monteclarius. E q̃bus Nicolaus penè lateri ſuo coniunctum ubiq;, mutum quẽdã hominem ſecum ducebat oneratum funibus, ac capiſtris. Itaq; ut quem ſuſpẽdio deſtinaſſet ſiue meritum, ſiue immeritum pro odio, ac libidine, factum illum obuiam nutu indicabat, conuerſusq́; ipſe poſt ad mutum, proclinato in uncum digito naſum ſibi contigebat. quo

ſigno accepto, confeſtim mutus iniecto in illũ capiſtro, proximo cuiq; uel trũco eum, uel arbuſculæ exanimandum ſuſpendebat. Iudicabaturq; ignauus dies, q̃ ſine ſuſpendio pterijſſet. Antonius quod in Pannonia hoc eſt Hungaria diutius exercuiſſet militiam, Pãnonio incinctus gladio, ubi quem uel ira, uel odio pditurus erat, illum ex improuiſo, eodem ſtricto adoriebatur. Eratq; illi ludus hic quaſi qdam in quo ſeſe penè quotidianus exercebat. At Riccius in eodem crudelitatis genere adhibebat etiam comitatem. quem enim decreuiſſet enecare, blãde admodum ſalutatum inuitabat eum ad pocula, percontabaturq;, quot ſecum aut placentulæ buccellas, aut ſorbillationes aſſumpturus eſſet, repenteq; in ijs nugis, totidem illum uulneribus ad terram dabat. Erat igitur tribus his ſanguinolentia nimirum luſus quidam exercitatioq; uoluptaria.

Immanitatem ubiq; execrabilem eſſe.

Itaq; neq; apud extremas nationes, neq; apud gentes q̃uis barbaras quidem, atq; incultas non immanitas ipſa, atq; efferatio oſtentui eſt, monſtroſiq; partus habetur loco, non eam execrantur omnes, ut hominum generi maxime inutilem, ut ſingulis, ac maxime bonis quibuſq; exitiabilem, ut dijs deniq; ipſis infeſtam, ipſiq; naturæ odibilem, ac ſuo quoq; tempore, ſuis etiam cruciatibus, ac pœnis ab ijſdem perſequendam. Quod exitus tandem ipſi, rerumq; conuerſiones declarant, illorum inſignes calamitatibus, qui immanitatem exercuere, iuſtiſſimisq; eorum nobilitatæ ſupplicijs. Vt poſtremo iraſci Deũ ſit compertum, meritoq; Propheta ille maximus, plora-

bundus, ac tremens domini furorem extimeat, excandeſcentemq́; punitionem.

HVMANITATI STVDENDVM ESSE.

Quo igitur hæc ipſa peſtis execrabilior eſt, ipſiq́; hominũ generi magis exitiabilis, eo ſtudioſius cōlenda eſt humanitas, ac ciuilis uitæ ſtudium, colendæ artes liberales, humanæ ſocietatis & ornamenta, & uincula. Excolẽdus *animus moribus tum ciuilibus, tum rerum præclariſſimarũ cognitione, atq; ſcientia.* Cum *primisq́; oculi in cœlum ſuſtollendi, conſyderandumq́;, quid ſummo illi, & optimo rerum omnium parenti, ac rectori ſit pcipue placiturum, quibusq́; potiſſimũ artibus cœlitibus ipſis ſimiles eſſe poſſimus.* Erimus *autem eorum maxime ſimiles, ſi q̃ maxime à ferarum naturis receſſerimus domitisq́; qui illarum proprij ſunt affectibus, ſi rationi nos adiunxerimus, quam ſecuti & reliquis animantibus cum excellentia imperabimus, & cœlites ad ipſos quàm proxime accedemus.*

Laudes litterarum ac ſtudiorum humanitatis.

T*u uero* Hieronyme Carbo *ſic habeto, cui opinioni ne* Eremitam *quidem Ægidium & eruditum, & ſanctũ uirum refragaturum intelleges, bonarum litterarum ſtudia omnem uirtutum omnium eruditionem ſecum habere copulatam,* Nullam *uero partem laudabiliorem, rebusq́; magis hominum conducentem, quàm quæ ad humanitatem ſpectet, totaq́; in mitigãdis uerſetur affe*

ctibus, animisq́; ciuili manſuetudine componendis, NI*hilq́; tam conferre ad agreſtem illam, indignamq́; hominem atrocitatem domitandam, exuendamq́; feritatem, quàm litteras, easq́; maxime, quæ ab humanitate cognomen meruere.*

FINIS.

I *n libro de* Prudentia *author eſt* Pontanus *cum etymon conſyderationis perſequeretur incuria librariorum factum eſt, ut* Sidus *per y.* *ſcriberetur, quæ ſcriptura maxime ab authoris conſilio diſcrepat.*

I *n* Libro *de* Magnanimitate *impreſſum eſt in templo* Iu*nonis* Epheſiæ, *tu* Dianæ *reponito.*

aa bb cc dd ee ff gg hh ii kk ll mm nn oo pp qq rr ſſ tt uu xx yy ꝶꝶ *&&* ꝯꝯ ℞℞ AA BB.

Quaterniones omnes.

Florentiæ *per hæredes* Philippi Iuntæ. Anno
*domini.*M.D.XX.Die.xxiij.Maij.
Leone.X.Pont.Maxi.

INDEX Capitum Librorum omnium Ioannis Ioviani Pontani qui in ſecunda parte continẽtur.

PROOEMIVM In librũ de Prudentia ad Triſtanũ Caraciolum, & Franciſcum Pudericum, car. 2.
Quod utilia quæ ſint, naturaliter appetantur. car. 5.
Singulis artibus atq; actiõibus finẽ cõſtitutũ eſſe ſuũ. 6
Omnes fines ad unum tandem referri. 6
Vnumquenq; finem bonum aliquod eſſe. 6
Fines alios eſſe extrinſecus poſitos, alios ineſſe actiõibus. 7.
Fines alios eſſe opera, alios officia. 7
Materiam, formam, ac priuationem conuenire ad uirtutes conſtituendas. 7
Inopiam eſſe unum ex principijs. 8
Hoĩem natum eſſe ad agendum, agendoq; informari. 8
Singulis uirtutibus ſuã attributam eſſe materiam. 9
Moueri appetitionem ob inopiam. 9
De fortuna. 9
Vſum rationis homini tantum eſſe conceſſum. 10
Finem expeti quia bonum. 11
De ratione. 11
Ex actiõibus à rõne profectis uirtutes moraleis cõſtitui. 11.
Quid ſit bene uiuere. 12
De beate uiuẽdo. 13 De uoluptate. 15
An qui bene, ac beate uiuunt, dicendi ſint beati. 18
Qui, & qualis ſit homo bene conſtitutus. 18
Quid, & q̃le ſit ſatis. 21 De bonis corporis. 21
Felicitatem pertinere ad hominem tantum. 22
Actiones ipſas oportere honeſtas eſſe. 22
Bene conſtitutum hominem, nec puerum, nec adoleſcentẽ

esse posse. 23
Oportere agentem intelligere, ſcire, & uelle. 24
Qui ſit uir felix. 24
Felicem fieri non poſſe miſerum. 25
Quæ ſit uita, ac uirtus perfecta. 26
De uita perfecta. 29 De perfecta felicitate. 32
PROOEMIVM in librū ſecundum de prudētia. 36
Virtutes moraleis neq; ineſſe à natura, neq; eſſe contra naturam. 40 De affectibus humanis. 41
Affectus naturaleis eſſe moderandos, uirtutesq; aſſueſcendo comparari. 42
Affectus naturaleis nō eſſe uirtutes, ſed actiōes ipſas. 43
Virtutes non conſiſtere in affectibus, ſed in illis recte, moderateq; utendis, ac temperandis uerſari. 43
Quales ſint actiones, tales fieri habitus. 44
Virtutes in habitu cōſiſtere nō in potētijs, aut affectibus. 45
Quæ res declarant habitum eſſe comparatum. 46
De electione. 47
Non electione ſolum, uerum etiam cognitione, atq; ſcientia opus eſſe ad recte agendum. 48
Virtutem, uirtutisq; actiones gratuitas eſſe debere. 48
Per uirtutem comparari felicitatem. 49
Virtutem eſſe mediocritatem, in medioq; cōſtitutam. 50
Circa uoluptatem, & dolorem moderandum uirtutem uerſari. 52
PROOEMIVM in librū tertiū de prudentia. 55
De prudentiæ principijs. 56
Virtutes uerſari in actiōibus. 59 De cōtēplatiōe. 60
Prudentiam neq; ſcientiam eſſe, neq; artem, ſed in actionibus uerſari. 61

Quæ ſit differentia inter ſcientiam & prudentiam. 61
Quæ ſit differentia inter artem & prudentiam. 62
Quæ ſit differentia inter mentem, ac prudentiam. 63
Quæ ſit differentia inter ſapientiam, & prudentiã. 64
Conſultationem atq; electionem eſſe de futuris, iiſdemq; particularibus. 70
Suſcipiendas eſſe actiones pro uiribus ſuſcipientis. 70
De prudentis uiri officio, & qualis ipſe eſſe debeat. 71
Affectus animi impedire recta conſilia & bona. 71
Quale debeat eſſe conſilium. 71
De delectu habendo in conſulendo. 72
Vſum atq; experientiam plurimum conferre ad bene conſulendum. 72
Quid ſit bene ꝯſulere. 73
De differentia ſcientiæ, opinionis, ac conſilij. 74
Quæ differentia eſt inter ſententiam, & ꝯſilium. 75
Quod munus mentis ſit, quod etiam rationis. 76
Neq; ſolertiam, neq; ſagacitatem, neq; aſtutiam eſſe prudentiam. 77
Prudentiam cum bonitate coniunctam eſſe. 79
PROOEMIVM *In librũ quartum de prudentia.* 81
Treis eſſe prudentiæ ſpecies. 82
De ꝯſyderatione. 83
De prouidentia. 84
De apparatione, & meditatione. 84
De perſpicacitate. 85
De circunſpectione. 85
De cunctatione, & celeritate. 85
De Cautis. 86
De uerſatilitate. 87
De uerſutia. 88
De ſimulatione, & diſſimulatione. 89
De diligentia. 89
De æſtimatione. 90
De diſcretione, ac delectione. 91

De experientibus, & peritis. 92
De ingenio. 93 De induſtria. 94
De uigilantia. 96 De maturitate. 96
Quæ ſint prudentis uiri partes, atq; officia. 97
DPROOEMIVM In librũ qntum de prudentia. 98
Virtutes morales eſſe inter ſe complicatas. 100
Exempla LIX ad prudentiam pertinentia à pagina 101
uſq; ad paginam 106
POOOEMIVM in librum primum de Fortuna ad
Conſaluum Ferdinandum Magnum. 127
Fortunam non eſſe Deum. 129
Fortunam non eſſe naturam. 129
Fortunam non eſſe intellectum. 129
Fortunam non eſſe rationem. 130
An fortuna ipſa ſit aliqua cauſa. 130
Fortunam aduerſari prudentiæ. 133
De bonis fortunæ. 133
De fortunæ poteſtate ex accidenti. 133
An fortuna ſit per ſe cauſa. 134
Quo in genere cauſarum fortuna ſit collocanda. 135
Fortunam eſſe cauſam efficientem. 136
Fortunam dici finalem quoq; poſſe cauſam. 136
Quid Anaxagoras & Stoici de fortuna ſenſerint. 137
Quibus in rebus, ac negotiis fortuna uerſetur. 137
Fortunã in iis ſolũ uerſari quæ ad hominẽ ſpectent. 137
Quæ ad fortunam ſint, quæ ad caſum referenda. 138
Solum hominem dici poſſe fortunatum. 138
De neceſſitate, ac fato. 138
Quid ueteres de fato ſenſerint, ac neceſſitate. 139
De Platonis opinione. 139

De cauſis per ſe, & ab euentu. 143
An fortuna ſit deficiente hominum genere. 145
Fortunam eſſe communem, & mediam 145
Quantum bona fortuna conferat ad felicitatem 146
Fortunam, & rationem inuicem aduerſari 147
Bona externa ad fortunā referēda, non ad uirtutem 147
Fortunam nonnunquam rationalibus è rebus materiam ſibi comparare. 147
Fortunā & bonā & malam ab effectibus uocatā 148
Fortunam ſeruare morem uentorum 148
Fortunam carere modo, ac menſura. 148
Qui dicantur eſſe fortunati 149
Vtrum quidam euentus ad uirtutem ſint an ad fortunam referendi. 149
Fortunatorum hominum duo eſſe genera 149
Quid ſit fortuna 150
Quare fortuna ſit natura quædam 151
Quare fortuna ſit impetus quidam 152
De fortunatis. 153
Similitudo de Sibyllis, uaticinantibusq́ue, ac de poetis. 154
Diuerſa eſſe genera fortunatorum hominum 155
Fortunam interdum conuenire cum ratione, nihilo minus inuicem aduerſari 156
PROOEMIVM In librū ſecundū de fortuna 157
Fortunatos dici à fortuna, non ab honeſtis actionibus 157
De uariis generibus fortunatorum 158
Qui proprie dicendi ſint fortunati. 159
Quæ ſint hōis bona, atq; in eius iuriſditione poſita 159
Fortunæ iurisditionem nullam eſſe in bonis animi, ſi rationi pareant. 159

Felicitatē ciuilē abſq; bonis externis pfectam nō eſſe 160
Bona externa paꝝ ꝯferre ad felicitatē ꝯtemplatricē 160
Fortunam & prudentiam interdum conuenire 160
Bonam fortunam duplicem eſſe 160
An ad perficiendam felicitatem diuina ſit opus beneficentia. 161
An fortuna ſit ad Deum referenda 162
Fortunam ad naturæ impetum referendam eſſe. 163
Fortunatos, infortunatosq; à natura eſſe inſtitutos 163
Fortunæ uires eſſe ampliſſimas. 164
Animaduertendum Deum eſſe primam cauſam, 165
Artem, atq; ſciam cum fortuna non conuenire 166
Fortunatos à natura inſtitutos eſſe 166
De iactus talorum ſimilitudine 157
Oportere fortu natum naturæ ipſius impetum ſequi. 167
Cur natura in hominibus fortunandis minime fuerit ordinata. 168
Fortunæ cauſas eſſe interminatas 168
Fortunæ definitio. 169
Circa quos naturæ impetus fortuna uerſetur 169
De impetu uoluntario. 170
Rationem dupliciter eſſe conſyderandam 170
Quæ ſigna ſint naturaliter fortunatorum. 171
Cur mutabilis ſit fortuna. 171
Fortunā aliqñ uerſari et circa impetus rationaleis 172
D. Thomæ Aquinatis dicta de fortuna. 173
De fortuna diuina, & euentitia 175
De genere duplici fortunatorum 175
Quæ differētia inter diuinā euentitiāq; fortunam 177
De fortunatis qui ſint rudi & craſſo ingenio 177

Defenſio fortunæ, ac naturæ aduerſus eorum accuſatores. 178
PROOEMIVM In librum tertium de fortuna 182
Primas quaſdã cõmotiones ambiente ab aere excitari. 185
Varietates in aere contingentes à ſtellis proficiſci 185
Inferiora omnia præter hominum uoluntates ſtellis
eſſe ſubiecta. 186
Alia fato prouenire, alia contingenter 186
Alia neceſſaria eſſe, alia poſſibilia & euentitia 186
Fortunam fato famulari 187
Bona fortunæ à cœlo & ſtellis promitti 189
Quanta uis ſit ſtellarum in bonis corporis 193
PROOEMIVM In librum de imanitate ad Hieronymũ Carbonẽ Patritium Neapolitanum 200
De uitio ac de uirtute, itemq; de Immanitate. 201
An qui parentes occiderit, ſtatim ſit immanis 203
Immanitatis ſpẽm quandã uerſari circa religionẽ 204
De imanitate q̃ exiſtit ex occupata patriæ libertate 206
In quo differant inter ſe crudelitas, & immanitas 207
De mulierum imanitate circa fœtus proprios 208
De immanitate q̃ uerſatur circa expoſitionẽ liberorum 208
Proditores quoq; habendos eſſe inter immaneis 209
Quæ ſint propriæ immanium hominum uoluptates,
ſeu dolores. 210
Immanitatem ab iniuſtitia proficiſci, necnon aliquando à nimio rerum futurarum metu 211
De immanitate in quam inciditur poſt uictoriã 212
De imanitate in quã inciditur in diripiẽdis urbibus 212
Iram, ulciſcendiq; appetitum eſſe cohibendum, ne incidamus in immanitatem. 213
De immanitate in quam incidunt prætores, & qui

AMO

uindicandis criminibus præſident. 214
Auaritiam maximum eſſe fomitem immanitatis 215
Homines duplici modo immaneis fieri,& ab impetu Venereo,& ab impetu ſanguinolento. 215
De immanitate quæ uerſatur circa Veneream uoluptatem. 216
De immanitate q̃ uerſatur circa paſtum,& cœnas 218
De immanitate quæ uenenis graſſatur 220
De immanitate deſolandarũ urbium,ac regionũ 220
De fomentis & diuerſis cauſis immanitatis 221
Conqueritur ſiue de temporibus quibusdam,ſiue de natura. 222
De quibusdam immanibus ducibus 222
Immanitatem ubiq; exectabilem eſſe. 223
Humanitati ſtudendum eſſe. 223
Laudes litterarum,ac ſtudiorum humanitatis. 223

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE